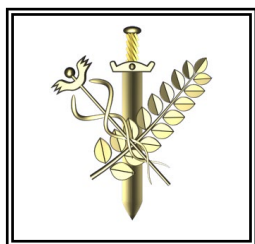

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 2 (93) 2024

DOI: 10.32631/pb.2024.2

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Харків 2024

Журнал належить до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України (дод. 1 наказу МОН України від 17.03.2020 № 409) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 7 від 21.06.2024

Головний редактор: *В. В. Сокурєнко*, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (Харківський національний університет внутрішніх справ, *Україна*)
Заступник головно редактора: *Л. В. Могілевський*, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, *Україна*)
Відповідальний секретар редколегії: *С. Є. Абламський*, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, *Україна*)

Редакційна колегія журналу:

Д. Б. Базарова, кандидат юридичних наук, доцент (Ташкентський державний юридичний університет, *Республіка Узбекистан*)
О. М. Бандурка, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (ХНУВС, *Україна*)
В. І. Барко, доктор психологічних наук, професор (Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ), *Україна*)
О. І. Безпалова, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, *Україна*)
С. М. Бортник, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, *Україна*)
М. Ю. Бурдін, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, *Україна*)
А. Вашко, кандидат юридичних наук, доцент (Університет імені Матєя Бєла, *Словаччина*)
Л. Гамарра-Амайя, магістр права, професор (Католицький університет Колумбії, *Колумбія*)
О. М. Головка, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, *Україна*)
С. М. Гусаров, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (ХНУВС, *Україна*)
П. ван Дайне, доктор філософії, професор (Утрехтський університет, *Нідерланди*)
А. Ді Ронко, доктор філософії в галузі кримінології (Ессекський університет (м. Колчестер), *Сполучене Королівство*)
О. О. Євдокімова, доктор психологічних наук, професор (ХНУВС, *Україна*)
М. А. Ключко, доктор філософії в галузі соціології, доцент (Університет штату Огайо (м. Меріон), *США*)
К. фон Лампе, доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології (Берлінська школа економіки та права, *Німеччина*)
О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут", *Україна*)
А. Марковська, доктор філософії (Університет Англія Раскін (м. Кембридж), *Сполучене Королівство*)
В. С. Медведєв, доктор психологічних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ, *Україна*)
Н. Ч. Нгуїндін, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Університет Дшанга, *Камерун*)
А. Серджі, доктор філософії в галузі соціології та кримінології (Ессекський університет (м. Колчестер), *Сполучене Королівство*)
П. Стоянов, доктор наук (комунікаційні технології), професор (Південно-Західний Університет «Неофіт Рілскі», *Болгарія*)
Д. В. Швець, доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України (Одеський державний університет внутрішніх справ, *Україна*)
Г. Шимич, кандидат наук у галузі кримінального права, доцент (Університет «VITEZ», *Боснія і Герцеговина*)
М. Ягер, доктор філософії, професор кримінології (Люблянський університет, *Словенія*)

- ☒ Статті журналу проходять рецензування, яке організують члени редколегії. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ☒ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ☒ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>) і на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Повний актуальний перелік баз, репозитаріїв, бібліотек, каталогів можна побачити на сайті видання.
- ☒ Доступ до профілю журналу в Google Академії: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiAAAAJ>.
- ☒ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 2 (Vol. 93) 2024

DOI: 10.32631/pb.2024.2

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

Kharkiv 2024

The journal belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (add. 1 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from March 17, 2020, No. 409) and is a professional edition in the field of juridical science

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 7 dated from June 21, 2024

Chief Editor: *V. V. Sokurenko*, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, *Ukraine*)

Deputy Editor: *L. V. Mohilevskiyi*, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

Executive Secretary of Editorial Board: *S. Ye. Ablamskiy*, Candidate of Law, Associate Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

Editorial Board:

O. M. Bandurka, Doctor of Law, Professor, Correspondent Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Professor (State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv), *Ukraine*)

D.B. Bazarova, Candidate of Law, Associate Professor (Tashkent State Law University, *The Republic of Uzbekistan*)

O. I. Bezpalo, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine (Department of Science and Education of Kharkiv Regional State Administration, *Ukraine*)

S. M. Bortnyk, Doctor of Law, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

M. Yu. Burdin, Doctor of Law, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

A. Di Ronco, Doctor of Philosophy in Criminology (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)

P. C. van Duyn, Doctor of Philosophy, Professor (University of Utrecht, *Netherlands*)

L. Gamarra-Amaya, LL.M., Professor (Catholic University of Colombia, *Colombia*)

O. M. Holovko, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (V. N. Karazin Kharkiv National University, *Ukraine*)

S. M. Husarov, Doctor of Law, Professor, Correspondent Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

M. Jager, Doctor of Philosophy, Professor of Criminology (University of Ljubljana, *Slovenia*)

M. Klochko, Ph.D., Associate Professor (Ohio State University (Marion), *USA*)

K. von Lampe, Doctor of Philosophy in Criminal Law and Criminology (Berlin School of Economics and Law, *Germany*)

O. M. Lytvynov, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", *Ukraine*)

A. Markovska, Ph.D. (Anglia Ruskin University, Cambridge, *United Kingdom*)

V. S. Medvediev, Doctor of Psychological Sciences, Professor (National Academy of Internal Affairs, *Ukraine*)

N. Ch. Nguindip, Ph.D., Senior Professor (University of Dschang, *Cameroon*)

A. Sergi, Doctor of Philosophy in Sociology and Criminology (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)

D. V. Shvets, Doctor of Law, Associate Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Odesa State University of Internal Affairs, *Ukraine*)

G. Šimić, PhD in Criminal Law, Associate Professor (University "VITEZ", *Bosnia and Herzegovina*)

P. Stoyanov Apostolov, Doctor of Sciences (Communication Technology), Professor (South West University "Neofit Rilski", *Bulgaria*)

A. Vaško, Ph.D., Assistant Professor (Matej Bel University, *Slovakia*)

O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

✂ Journal's articles undergo peer review organized by the members of the Editorial Board. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.

✂ **The journal is included into the international scientometrical database “Index Copernicus International”,** access to the edition’s passport: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.

✂ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)** and on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). The full up-to-date list of bases, repositories, libraries, catalogs can be observed on the website of the edition.

✂ Access to the Google Scholar journal’s profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiIAAAJ>.

✂ The reference to the journal “Law and Safety” is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

ВЛАСЕНКО І. В., ФЕДОРОВ В. В., ЗУРОВ Ф. Ф. Особливості участі в бойових діях особового складу Національної поліції.....	9
ГРЕЧЕНКО В. А., ЯРМИШ О. Н. Стан наукового дослідження діяльності міліції в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму в СРСР (1953–1962 рр.)	21
ЖОРНОКУЙ Ю. М. Визнання критерію «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних відносин: проблемні аспекти	33
КАЛАРАШ Р. А. Еволюція поглядів на судову політику в контексті судового права.....	44
ШЕВЧУК О. Ф. Злочинність і народжуваність в Україні: моделювання та статистичний аналіз.....	55
АВОТАЙО О. О., ОМІТОЛА Б. О. Децентралізація архітектури безпеки: оцінка ролі федералізму у зміцненні системи безпеки в Нігерії (англ.).....	68
ОРЛОВ Ю. В., ЯЩЕНКО А. М. Контроль над обігом вогнепальної зброї як елемент кримінологічної безпеки в концепції перехідного правосуддя для України (англ.)	76
САМБОР М. А. Повноваження органів місцевого самоврядування: до питання змісту та співвідношення із суміжними поняттями.....	87
СТЕЦЕНКО С. В. Криміналістична характеристика особи злочинця, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтею 206-2 Кримінального кодексу України.....	96
БУГАЙЧУК К. Л. Здійснення стабілізаційних заходів органами Національної поліції в контексті формування безпечного середовища на деокупованих та прифронтових територіях (англ.).....	106
ТЮЛЕНЄВ С. А. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством (англ.)	117
БОНДАРЕНКО О. С., ТИМОШЕНКО О. О. Протидія корупції в умовах воєнного стану: аналіз проблем та можливостей.....	127
РОМАНЮК В. В., АБЛАМСЬКИЙ С. Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі	140
КУМАР Р. Суворе дотримання права на здоров'я як основного права: забезпечення загального доступу та справедливості в Індії (англ.)	151

РЕЦЕНЗІЇ

ГРЕЧЕНКО В. А., ЯРМИШ О. Н.

Олександр Довженко крізь призму його справи-формуляра НКВС–МВС–МДБ 163

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції.....168

CONTENT

VLASENKO I. V., FEDOROV V. V., ZUROV F. F. Peculiarities of the National Police personnel participation in combat operations (<i>Ukr</i>).....	9
GRECHENKO V. A., YARMYSH O. N. The state of scientific research of militia activity in Ukraine during the period of partial liberalisation of the political regime in the USSR (1953–1962) (<i>Ukr</i>).....	21
ZHORNOKUI YU. M. Recognition of the “membership” criterion as the only one for qualification of corporate relations: problematic aspects (<i>Ukr</i>)	33
KALARASH R. A. Evolution of views on judicial policy in the context of judicial law (<i>Ukr</i>).....	44
SHEVCHUK O. F. Crime and birth rate in Ukraine: modelling and statistical analysis (<i>Ukr</i>).....	55
AWOTAYO O. O., OMITOLA B. O. Decentralizing security architecture: evaluating federalism’s role in enhancing security frameworks in Nigeria	68
ORLOV YU. V., YASHCHENKO A. M. Firearms control as an element of criminological security in the concept of transitional justice for Ukraine.....	76
SAMBOR M. A. Local self-government powers: on content and correlation with related concepts (<i>Ukr</i>)	87
STETSENKO S. V. Forensic characteristics of the offender who committed a criminal offence under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine (<i>Ukr</i>).....	96
BUHAICHUK K. L. Implementation of stabilisation measures by the National Police in the context of creating a secure environment in the de-occupied and frontline territories.....	106
TIULIENIEV S. A. Methods of committing criminal offences related to raiding.....	117
BONDARENKO O. S., TYMOSHENKO O. O. Counteraction corruption under martial law: an analysis of problems and opportunities (<i>Ukr</i>)	127
ROMANIUK V. V., ABLAMSKYI S. YE. Criteria for the admissibility of digital (electronic) evidence in criminal proceedings (<i>Ukr</i>).....	140
KUMAR R. Strict implementation of the right to health as a fundamental right: ensuring universal access and equity in India	151

РЕЦЕНЗІЇ

GRECHENKO V. A., YARMYSH O. N. Oleksandr Dovzhenko through the prism of his NKVD-MIA-MSS file (<i>Ukr</i>).....	163
--	-----

TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION

Editorial Board's Notes (*Ukr*)168

УДК 351.741

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.01>**ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ ВЛАСЕНКО,**

кандидат технічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра тактичної та спеціальної фізичної підготовки;

 <https://orcid.org/0000-0001-7752-6068>,
e-mail: Vlasenko.18@gmail.com;

ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ФЕДОРОВ,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра вогневої підготовки;

 <https://orcid.org/0000-0001-6312-4746>,
e-mail: Fedorov69y@gmail.com;

ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ ЗУРОВ,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра вогневої підготовки;

 <https://orcid.org/0000-0002-0563-3670>,
e-mail: zff81@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ ОСОБОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Повномасштабна війна в Україні триває вже третій рік, російська армія стикається зі стійким спротивом Збройних Сил України. Сили правопорядку під час виконання своїх безпосередніх обов'язків не можуть не брати участі в бойових діях. Правоохоронці дисципліновані, мають вишкіл, певні знання з тактики ведення бою, озброєні, тому можуть ефективно допомагати у протистоянні ворогу.

Проведено аналіз боєздатності та боєготовності поліцейських до ведення загальновійськового бою. Зауважено, що найбільш проблемними питаннями є вогневий контакт із силами ворога і тактика дій у районах несення служби. На основі аналізу літератури та сучасних бойових дій визначено напрями покращення ефективності дій особового складу Національної поліції в разі їх участі в загальновійському бою. На основі опитування працівників різних підрозділів Національної поліції виявлено закономірності та оцінено якісні показники їхньої готовності до ведення бойових дій.

Проаналізовано основні ситуації й особливості ведення бойових дій правоохоронцями, а також складові їхньої готовності до таких дій. Розглянуто ведення загальновійськового бою поліцейськими у складі малих тактичних груп, проаналізовано його особливості. Для підтвердження теоретичних положень проведено експерименти з використанням вогнепальної зброї та в умовах моделювання екстремальних ситуацій під час ведення бою.

На основі аналізу інформації та результатів експериментів виявлено низку проблемних питань, які стосуються участі поліцейських у бойових діях. Основна проблема полягає у відсутності підготовки правоохоронців до бойових дій. Також актуальними є питання тактики й використання зброї поліцейськими під час ведення бойових дій. Надано рекомендації щодо вдосконалення системи професійної та службової підготовки поліцейських.

Ключові слова: Національна поліція, бойові дії, боєздатність, боєготовність, тактика, тактико-спеціальна підготовка, вогнева підготовка, вогневий контакт.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Україна потерпає від агресивного нападу збройних сил РФ і вже третій рік успішно протистоїть йому. Збройні Сили України мають достатню кількість озброєння, екіпування та оснащення, фахівців, а головне вони були готові до ведення бойових дій. Особовий склад Національної поліції виконує свої завдання відповідно до Закону України «Про

Національну поліцію» і до повномасштабної війни на територіях несення служби виявився не повністю готовим.

Підрозділи Національної поліції (навіть особливого призначення) не в змозі протистояти з'єднанням збройних сил агресора. Національна поліція не має на своєму озброєнні гармат, артилерійських систем, авіації, танків,

зенітно-ракетних установок, установок радіоелектронної боротьби, систем залпового вогню тощо. Кількісний склад тактичних та оперативних груп також не достатній для ведення навіть оборони. Наприклад, особовий склад слідчо-оперативної групи (5–6 поліцейських) на виїзді для проведення слідчо-оперативних дій на місці злочину не зможе витримати раптову атаку мотострілецької роти, а екіпаж патрульної поліції (2–4 поліцейських) при пересуванні на патрульному автомобілі не здатний протистояти раптовій атаці мотострілецького взводу.

На жаль, прикрі випадки при виконанні службово-бойових завдань правоохоронцями вказують на проблемні питання при використанні ними вогнепальної зброї. Так, наприклад, вранці 2 жовтня 2019 року в селі Хотянівка Київської області під час затримання озброєного злочинця отримали поранення два працівники підрозділу КОРД. У сучасних бойових діях в Україні ефективність підрозділів Національної поліції також не є високою (наприклад, оборона міста Маріуполя та «Азовсталі» у 2022 році).

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є аналіз і надання пропозицій щодо підвищення готовності працівників Національної поліції протидіяти підрозділам та з'єднанням збройних сил ворога й вести вогневий контакт з ними. Для досягнення вказаної мети потрібно вирішити такі завдання: проаналізувати ситуації ведення вогневого контакту; дослідити можливості боєготовності поліцейських; розглянути тактику дій працівників Національної поліції; вивчити особливості ведення поліцейського бою.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Окреслені у статті питання були досліджені за допомогою певного набору методів наукового пізнання. Порівняльно-правовий метод було використано при аналізі нормативно-правової бази. З метою виявлення проблемних питань у роботі Національної поліції, коригування напрямів досліджень, виявлення прогалин у чинній системі професійного навчання було застосовано метод опитування. За допомогою методу аналізу розглянуто сучасну політичну, економічну, соціальну та криміногенну обстановку в державі та у світі. Оцінювання запропонованих методів та способів підвищення боєздатності та боєготовності поліцейських проводилося за допомогою методу експертного оцінювання. Метод експерименту було використано як спосіб підтвердження результатів теоретичного аналізу, а також визначення ефективності запропонованих методів і способів підвищення боєздатності та боєготовності поліцейських.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У Законі України «Про Національну поліцію» серед основних завдань (ст. 2) протидія ворогу і участь поліцейських у війні прописані недостатньо¹. Проте у ст. 23 (п. 34 ч. 1) Закону йдеться про взаємодію Національної поліції зі Збройними Силами України (далі – ЗСУ), Національною гвардією України (далі – НГУ), Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту та Службою безпеки України у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника). При цьому поліцейські уповноважені використовувати спеціальні засоби та вогнепальну зброю, однак вони не мають належних навичок та озброєння для виконання цих завдань. Тому необхідно передбачити низку змін для підвищення готовності поліцейських до дій у бойових умовах на місці несення служби (Бондаренко та ін., 2017).

По-перше, необхідно проаналізувати особливості ведення бойових дій військовослужбовцями та вогневого контакту поліцейських. Нами обиралися середні значення та досвід практичного застосування зброї поліцейськими та військовослужбовцями. Результати аналізу наведено в таблиці 1.

Вистачить навіть першого погляду, щоб сказати про велику різницю між поліцейським вогневим контактом та загальновійськовим боєм². Але співробітників поліції готували саме до поліцейських особливостей використання вогнепальної зброї. Набуті навички нагадують поліцейському, що використання вогнепальної зброї – це крайній спосіб припинення злочину (Прокопенко, Власенко, Крепакова, 2017). На психологічному рівні доволі складно одночасно змінити свідомість поліцейських, вони звикли, що зброю краще не використовувати. Проте теперішня ситуація потребує негайних змін у свідомості поліцейських, у тактиці, заходах особистої безпеки й загалом у їхній готовності діяти в умовах загальновійськового бою. Окремі питання постають при необхідності застосування в бойових умовах важкої техніки, логістиці (наприклад, поповненні боєкомплекту), інженерному захисті, взаємодії з підрозділами ЗСУ.

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.04.2024).

² Бойовий статут сухопутних військ Збройних сил України. Частина II (Батальйон, рота). Київ : Центр учб. літ., 2022. 304 с.

Таблиця 1

Особливості ведення бойових дій і вогневого контакту поліцейських

<i>Показник</i>	<i>Вогневий контакт зі злочинцем</i>	<i>Бойові дії</i>
Попередження про використання зброї	Потрібно, окрім певних випадків	Не потрібно
Кількість супротивників	1–2	Взвод, рота
Дистанція	10–15 м	300 м
Шанс першого пострілу	У злочинця	50 % (залежно від того, хто перший помітив)
Напрямок небезпеки	Фронтальний	З усіх боків
Вид озброєння	Пістолет, автомат	Всі види озброєння
Витрати боєкомплекту	1–3 постріли	Значні

Для поліцейського місце ведення бойових дій залишається незмінним – це місце/територія несення служби. В окремих випадках це місце, куди він був направлений для виконання правоохоронних завдань (місце злочину, ДТП тощо). Це правило стосується більшості особового складу Національної поліції, окрім зведених загонів та з'єднань, яким надані особливі повноваження (штурмові бригади Національної поліції).

Розглянемо основні ситуації, коли може відбутися зустріч поліцейських з підрозділами збройних сил ворога:

- під час пересування на службовому транспорті;
- під час пересування пішки;
- під час охорони об'єкта;
- на місці проведення оперативних та слідчо-оперативних дій;
- при виконанні інших службово-бойових завдань;
- у місці дислокації органу Національної поліції;
- при висуванні тактичної групи на зустріч збройному формуванню.

Проведений аналіз вірогідності ефективної організації силового супротиву з боку поліцейських вказує, що тільки два останні пункти мають високі рівні боєготовності поліцейських. У разі залучення поліцейської тактичної групи на пошук та знешкодження збройного формування боєготовність може досягати 100 %. А в разі нападу збройних з'єднань ворога на місце дислокації органу Національної поліції рівень боєготовності коливається від 80 % до 90 %, зниження відбувається за рахунок раптовості та зменшення мобільності сил правоохоронців. В інших випадках рівень боєготовності буде коливатися від 10 % до 50 %, тобто здебільшого поліцейські будуть приймати нерівний бій або навіть не будуть встигати вступати в бій (Комісаров та ін., 2017).

Бойова готовність – це здатність бійця або формування (підрозділу) приступити до виконання бойових завдань відповідно до їх призначення в установлені терміни. Виконання службово-бойових завдань в умовах загальновійськового бою передбачає комплекс основних заходів для підвищення готовності особового складу, до яких можна віднести:

- 1) професійний добір;
- 2) виховання морально-вольових якостей, самовдосконалення;
- 3) підготовку та підвищення кваліфікації (завчасно);
- 4) матеріально-технічне забезпечення, озброєння;
- 5) кількість особового складу, достатню для виконання завдання;
- 6) підготовку, планування заходів та командування (ситуативне);
- 7) заходи й засоби особистої безпеки;
- 8) тактику дій.

Підготовлений до бойових дій особовий склад, його рішучість і самовпевненість не завжди є показниками готовності. За наявності однаково підготовленого особового складу близько 30 % цього підрозділу до виконання конкретних службово-бойових завдань не готові, на що вказує практика ведення бойових дій. Високий рівень боєготовності в сукупності всіх складових є єдиним показником ефективності подальших дій кожного окремого бійця та дій підрозділу в цілому в бою.

Із перелічених восьми складових боєготовності працівників поліції до та під час бойових дій важливу роль відіграють останні п'ять. Перші три заходи (складові) проводяться завчасно, починаючи з моменту прийому на службу. Проведене нами в Харківському національному університеті внутрішніх справ опитування працівників поліції у 2018–2022 роках дало можливість визначити кілька важливих проблемних питань. По-перше, майже всі опитуванні

вже перебували в екстремальних ситуаціях під час несення служби, однак 71,21 % опитаних не вистачало знань і навичок із забезпечення особистої безпеки, 37,9 % – піддалися емоціям, які негативно вплинули на їхню особисту безпеку та виконання поставленого завдання. Організація та проведення спеціальних операцій не задовольнили більше 75 % опитаних, а ефективність проведення спецоперації, на думку 28,5 % опитуваних співробітників, залежить від тактичних прийомів. І ці відповіді стосуються екстремальних ситуацій, які пережили поліцейські в мирний час (Петков, 2019).

Забезпечення заходів особистої безпеки суттєво впливає на боєготовність поліцейських. Поліцейський, який добре захищений сучасними й ефективними засобами захисту, обізнаний у правилах безпеки, діє більш рішуче та професійно. Проведене опитування серед працівників Національної поліції різних підрозділів вказало на те, що іноді їм не вистачає знань із забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях. На рисунку 1 ця закономірність відображена залежно від віку працівників поліції.

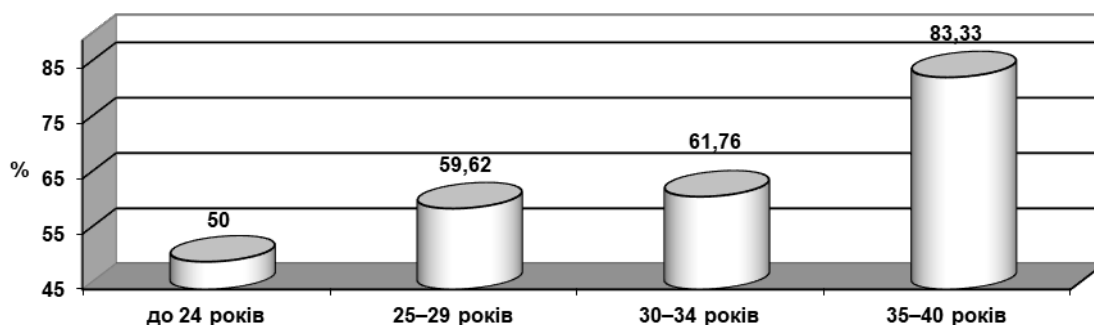

Рис. 1. Залежність кількості тих, кому не вистачало знань із забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях, від віку опитуваних

Аналізуючи гістограму на рис. 1, можна побачити, що з роками кількість тих, кому не вистачає знань із забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях, зростає. Така тенденція спостерігається тому, що з роками збільшується кількість екстремальних ситуацій, у яких опиняються працівники поліції. Розгляд цієї тенденції залежно від стажу роботи виявив припущення, що нові знання в цій сфері майже не здобуваються, тобто залишаються незмінними. У середньому 61 % опитаних заявили про брак знань у цій сфері. Це підтверджує висновок, що питанням забезпечення особистої безпеки, особливо в екстремальних умовах, у системі професійної підготовки Національної поліції приділяється недостатньо уваги (Власенко, Чміль, Федоров, 2012).

Нами було запропоновано працівникам поліції за 10-бальною системою оцінити важливість складових готовності до дій в умовах загальновійськового бою. Результати опитування наведені на рисунку 2.

Аналіз гістограми на рис. 2 дозволяє зробити такі висновки:

1) поліцейські дуже недооцінюють значення (перелік, якість, стан) зброї, екіпіровки, радіостанцій, аптечок, розвантажувальних жи-

летів, рюкзаків тощо. Це відбувається через неможливість впливати на ці речі, тобто «що отримаємо, те й будемо носити»;

2) не зовсім зрозуміло поліцейським значення й кількісного складу підрозділу/групи при виконанні певних завдань. Це відбувається через відсутність досвіду ведення бойових дій та брак знань із тактики дій у загальновійськовому бою;

3) організація, підготовка, планування бойових дій та командування (управління) боєм у збройних силах мають найвищі показники значущості. Поліцейські поставили цю складову на третє місце, бракує знань теорії загальновійськового бою;

4) заходи й засоби особистої безпеки та тактику дій поліцейські постійно об'єднували, тому що не бачать принципової різниці. Проте вони повністю визнавали, що тактика дій збройних сил надто відрізняється від поліцейської тактики, і це їх дуже бентежило (Власенко, 2019).

Загалом усі опитувані поліцейські зазначали, що для ведення загальновійськового бою їхніх знань та вмій не вистачає, а вони потребують спеціального навчання.

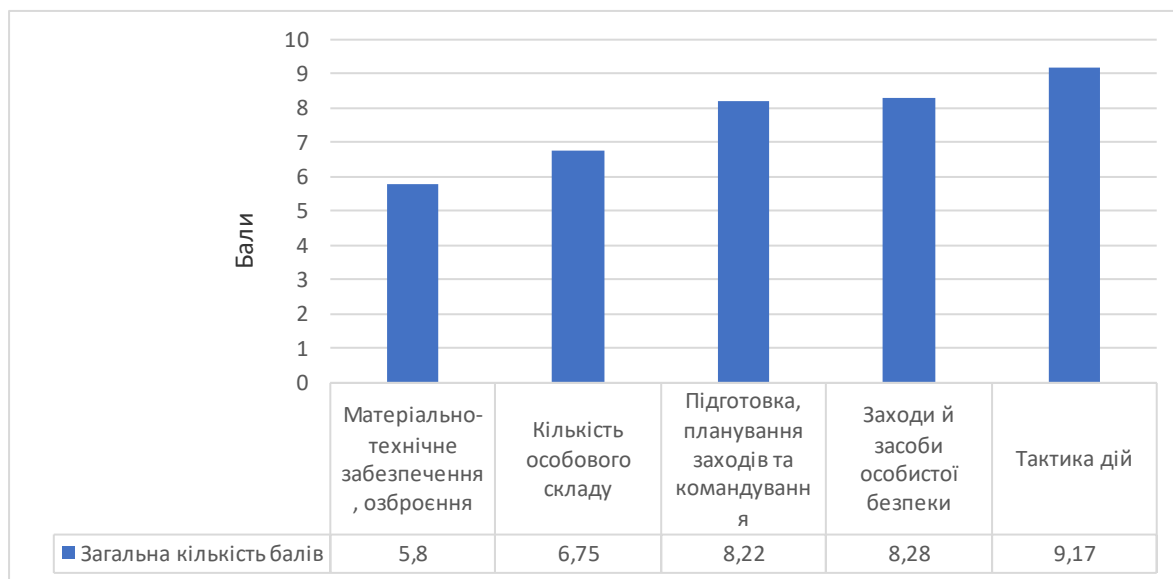

Рис. 2. Результати опитування поліцейських про важливість складових готовності до дій в умовах загальновійськового бою

Розгляд тактики дій поліцейських у загальновійському бою – це окремий напрям досліджень, який потребує негайного розгляду та надання практичних рекомендацій. Але навіть побіжний аналіз вказує на неможливість повністю використовувати всі способи, норми та порядки загальновійськового бою. Йдеться про особливу тактику – поліцейський бій. Поліцейський бій – це особливий спосіб ведення загальновійськового бою силами особового складу Національної поліції малими тактичними групами або зведеними загонами. Цей термін не придатний до використання, коли йдеться про окремі штурмові бригади Національної поліції.

Для встановлення особливостей поліцейського бою та на їх основі розроблення тактики дій поліцейських нами було заплановане проведення експериментальної частини. Основне припущення в подальших дослідженнях стосується складу групи: бій буде вестися малими тактичними групами поліцейських. Поділ великих з'єднань на взводи, роти, батальйони, полки доцільний для штурмових бригад Національної поліції.

Мала тактична (оперативна) група (далі – МТГ) – це тактична одиниця, що складається з 2–15 правоохоронців, які виконують одне завдання, спеціальну операцію згідно з одним планом і задумом із застосуванням спеціальних засобів, вогнепальної і травматичної зброї, спеціальних транспортних засобів, причому кожен із підрозділу виконує свою функцію під час проведення операції.

Основним проблемним питанням під час ведення загальновійськового бою є викорис-

тання вогнепальної зброї. Це стосується майже всіх аспектів застосування зброї: перенесення, тримання, прицілювання, перезарядка, стрільба (стоячи, з коліна, лежачи), перебіжки, обрання позиції, носіння засобів індивідуального бронезахисту, особливо шоломів, стрільба із-за перешкод, подача й отримання команд тощо.

Завданням першого експерименту було встановлення впливу шуму бою на ефективність ведення вогню правоохоронцями. В експерименті були задіяні курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ. Умови виконання експерименту: відстань до мішеней – 25 м, зброя – пістолет Макарова (патрон 9x18 мм), місце проведення – тир, кількість пострілів – 3, мішень № 4 із чорним колом. На цьому етапі експеримент, у якому брали участь 28 курсантів, був поділений на дві частини. Перша частина стрільби провадилася без впливу факторів, що відволікають, а під час другої частини проведення експерименту вмикалася голосна, різка музика (Власенко, Котелюх, 2019).

У результаті впливу відволікаючої, дратівної музики влучність стрільців знизилася на 8,97 %. При цьому у другій частині стрільби у 57,14 % стрільців результати погіршилися, а в 39,29 % – покращилися. Ще одним фактором, що показує ступінь впливу різких звуків на стрільця при стрільбі, є кількість повторних стрільб, доки точність при виконанні вправи не буде задовільною. При першому проведенні дослідження тільки 1 раз була повторна стрільба, а при другому – 5 разів.

Як свідчать результати проведеного після стрільби опитування, майже усі, у кого результати

виконання вправи не змінилися або покращилися, любили слухати подібну музику. Отже, можна зробити такі висновки: по-перше, будь-який відволікаючий фактор чи подія знижує працездатність працівника поліції, а по-друге, досвід емоційно-вольового поведіння дозволяє стабілізувати працездатність.

Завданням другого експерименту було встановлення негативного впливу екстремальних ситуацій на центральну нервову систему учасників дослідження та, як наслідок, їхній вплив на ефективність стрільби з вогнепальної зброї. В експерименті брали участь викладачі Харківського національного університету внутрішніх справ. Умови виконання експерименту: відстань до мішеней – 15 м, зброя – 9 мм пістолет CANIK (патрон 9x19 мм), місце проведення – тир, мішень № 4 із чорним колом.

Експеримент проводився за таким порядком. Перший етап (постановочний) – позиція готовності, за командою «Вогонь!» стрілець виконує три постріли в одну мішень на швидкість. Фіксується час виконання вправи та влучність.

Другий етап (порівняльний) – позиція готовності, за командою «Мішень № (вказується номери трьох мішеней), вогонь!» стрілець виконує постріл у вказані мішені в порядку, який був вказаний на початку вправи. Фіксується час виконання вправи, влучність і кількість хибних обраних мішеней і порушень порядку уражень цих мішеней (Власенко, Шевченко, 2019).

Третій етап (контрольний) було поділено на три вправи (у першій вправі необхідно було вразити одну мішень, у другій – дві, у третій – три), необхідно було зробити по одному пострілу в кожну мішень. Перед виконанням вправи вказувався логічний ланцюг, відповідно до якого стрілець визначав номер мішені. Порядок проведення був такий: пістолет у руках, патрон у патроннику, надається логічне завдання (залежно від вправи – одне, два або три). За командою «Вогонь!» стрілець виконує вправу. Фіксується час виконання вправи, влучність і кількість хибно обраних мішеней.

План експерименту був такий:

1) стрілець виконує по три прицільні постріли в наперед визначену мішень;

2) стрілець виконує по три прицільні постріли в різні мішені, які визначає керівник стрільби;

3) стрілець виконує один прицільний постріл у мішень. Номер мішені визначається самостійно за результатом логічного завдання, яке стрільцю потрібно якомога швидше вирішити і зробити постріл;

4) стрілець виконує по одному прицільному пострілу у дві мішені. Номери мішеней визначаються стрільцем самостійно за результатом логічного завдання, яке йому потрібно якнайшвидше вирішити, після чого він робить постріли;

5) стрілець виконує по одному прицільному пострілу у три мішені. Номери мішеней визначаються стрільцем самостійно за результатом логічного завдання, яке йому потрібно якнайшвидше вирішити, після чого він робить постріли.

Проведений експеримент змодельовував ситуацію, коли поліцейському необхідно вести вогонь в умовах впливу на нього великої кількості дуже важливих чинників. Окрім цього, залишалося основне завдання: влучно та швидко вразити супротивника.

Перший критерій ефективності ведення вогневого контакту – час виконання вправи. Визначався час виконання вправи кожним учасником експерименту, а потім розраховувався середній час виконання вправи в секундах. Результати середнього часу виконання вправ наведені на рис. 3.

Із гістограми на рис. 3 бачимо, що перший та другий етапи майже не відрізняються. Середній час виконання вправи на другому етапі виявився більшим, ніж на першому, тільки на 5,07 %; а ось середній час виконання вправи на третьому етапі – на 54,53 %, ніж на першому етапі, а саме в 1,5 рази.

Окрему зацікавленість викликає вплив кількості логічних завдань на час виконання вправи (рис. 4). І якщо на один постріл у першому випадку було витрачено 4,1875 с, другому – 5,3425 с, то у третьому – 11,7325 с. Зменшення часу на постріл у другому випадку відбулося за рахунок перебування зброї в секторі і час на складання двох логічних ланцюжків не так значно вплинув. У третьому випадку хоча зброя і залишилася в секторі, але складання трьох логічних ланцюжків виявилось значно важчим та виконувалося довше. Проведене математичне моделювання апроксимації часу виконання одного пострілу за наявності чотирьох логічних ланцюжків встановило загальний час виконання чотирьох пострілів 22,23 с (час, відведений на один постріл, – 5,557 с). Збільшення кількості логічних ланцюжків не пропорційно збільшує середній час на один постріл (Власенко та ін., 2022).

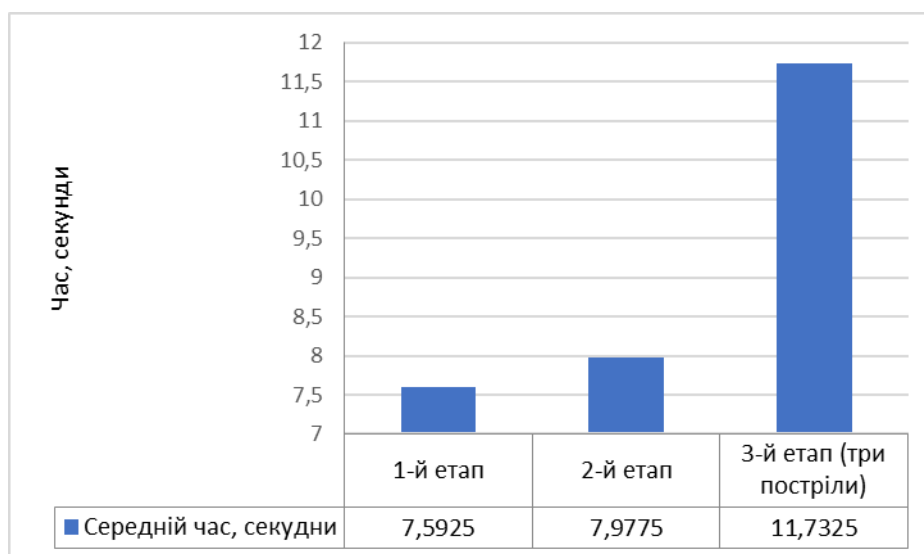

Рис. 3. Середній час виконання вправ по етапах

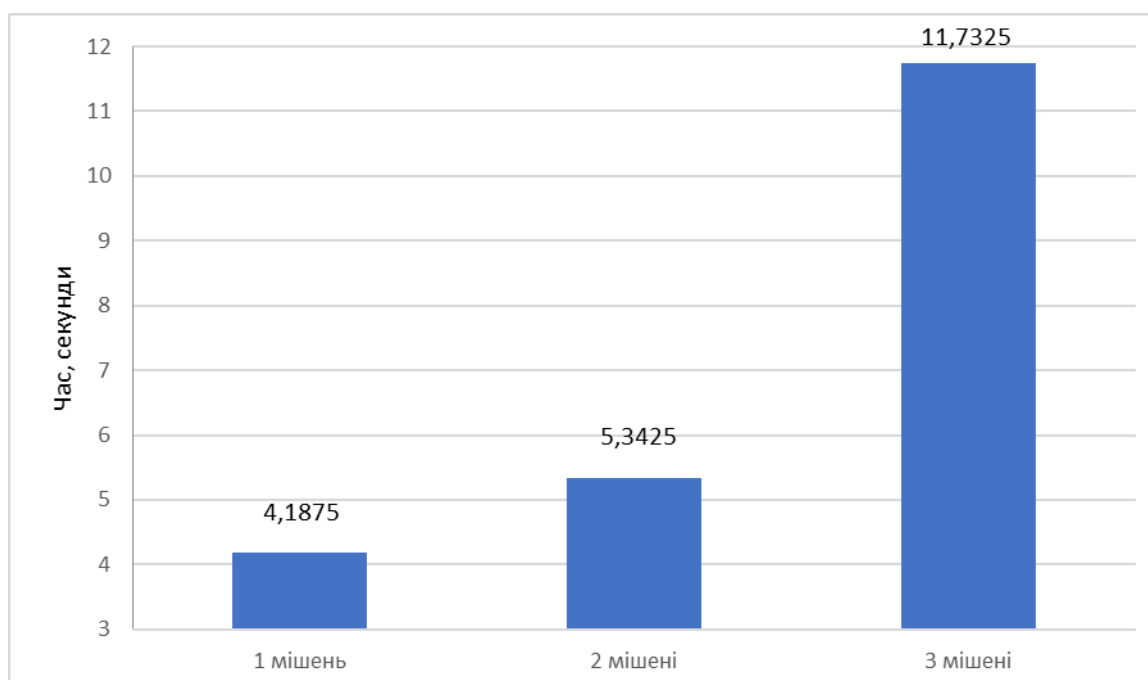

Рис. 4. Середній час виконання вправ на третьому етапі

Другий критерій ефективності ведення вогневого контакту – влучність. На рисунку 5 показана залежність середньої влучності одного пострілу стрільця по етапах експерименту. Побічним негативним ефектом швидкої стрільби є зниження влучності. У практичній стрільбі краще зробити один влучний постріл, аніж два швидких і жодного влучання. Найкраща влучність спостерігається на першому етапі експерименту, найменша влучність – на третьому етапі з трьома логічними ланцюжками.

Третім критерієм ефективності ведення вогневого контакту нами було розглянуто кількість помилок, неправильно уражених

мішеней (номер або їх порядок) згідно з командами (завданнями) або логічними ланцюжками (рис. 6). На першому етапі помилок не спостерігалось, на другому – була одна помилка, а при наданні логічних ланцюжків кількість помилок збільшувалася при збільшенні кількості логічних завдань. На рисунку 6 показана вірогідність помилкових дій на один постріл стрільця по етапах експерименту. Проведене математичне моделювання апроксимації вірогідності виникнення помилки при виконанні одного пострілу (поліноміальне рівняння вказано на рис. 6) за наявності чотирьох логічних ланцюжків встановило вірогідність помилки

84 %. Учасники експериментів вказали, що складність рід час обрання номера мішені при зростанні кількості логічних завдань збільшу-

ється дуже відчутно й майже неможливо виконати завдання при чотирьох логічних завданнях (Власенко, Шевченко, 2022).

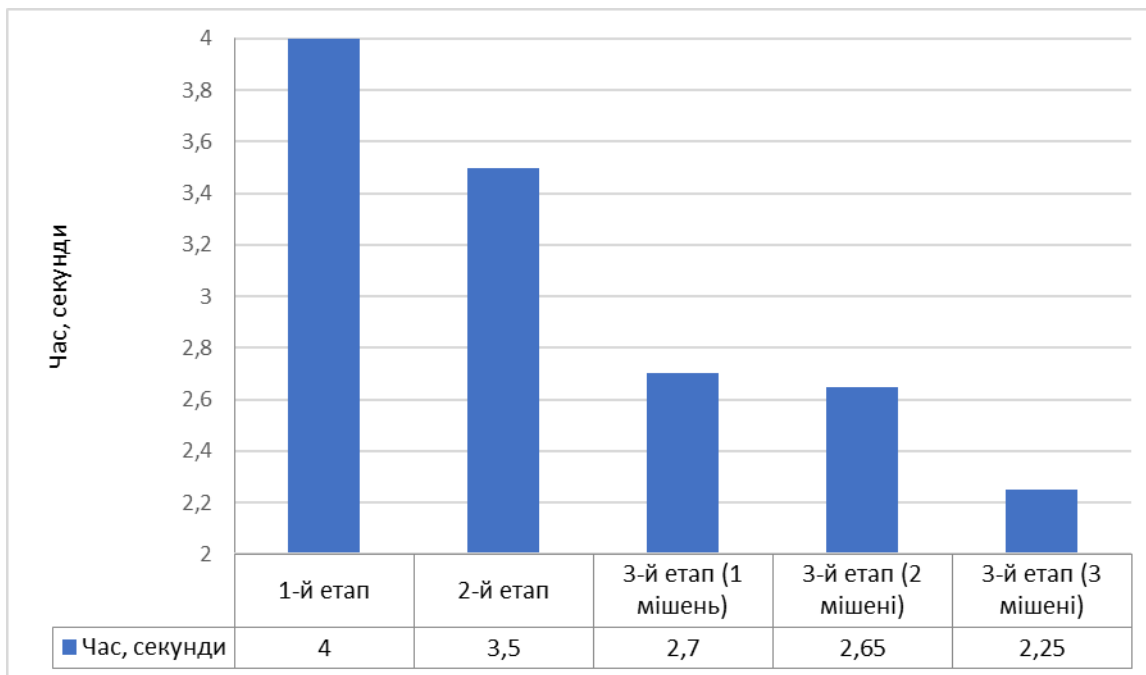

Рис. 5. Середня влучність стрільця по етапах

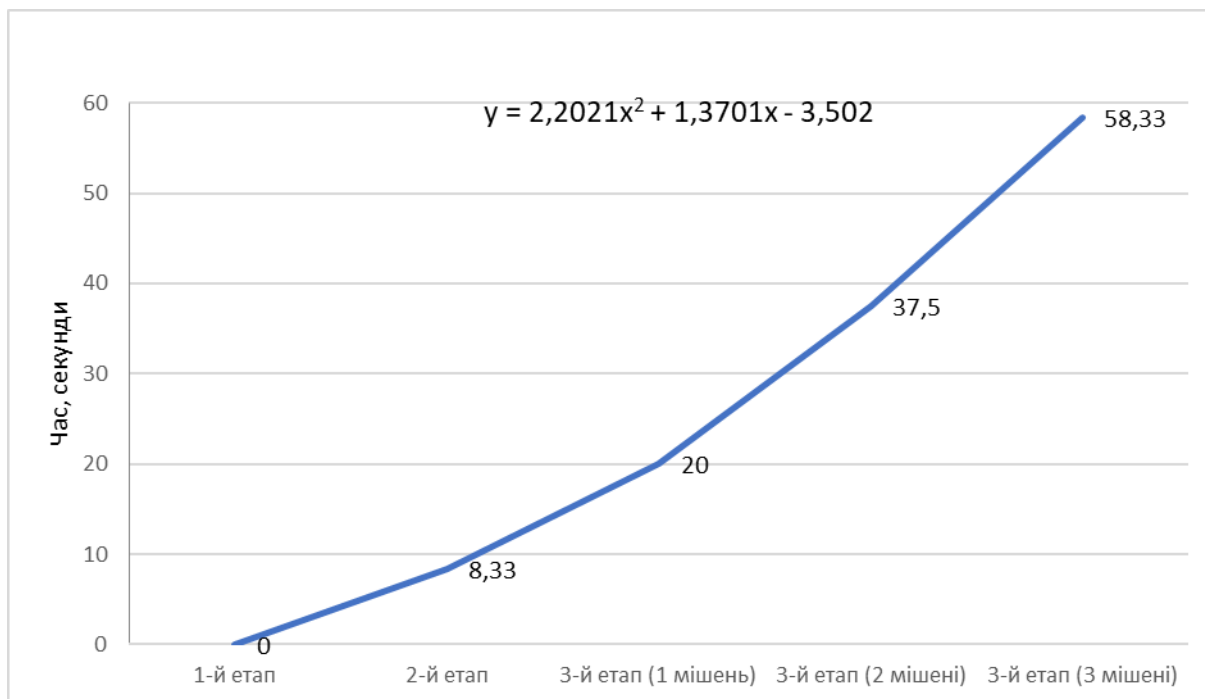

Рис. 6. Залежність вірогідності помилкових дій на один постріл стрільця від етапів експерименту

Ось тут і проявляється найгірший ефект впливу на центральну нервову систему стрільця. Що більше інформації і що важче завдання, то більше помилок робить стрілець. На жаль, саме цей показник дуже зменшує ефективність участі МТГ поліції у загальновійськовому бою. Мала кількість особового складу МТГ збільшує

відносну кількість інформації, яку необхідно швидко побачити (почути), переробити, оцінити та використати кожним поліцейським у бою, вірогідність помилки різко зростає, а помилка навіть одного бійця МТГ є критичною для всієї групи (Ларсен, 2022).

Враховуючи недостатні спеціальні знання та вміння, незнання ворожої тактики й озброєння, відносно малу кількість особового складу, наявність видів зброї, у використанні яких у поліцейських бракує досвіду, а також особливості ведення поліцейського бою, можна встановити основні особливості тактики дій поліцейських підрозділів при протидії підрозділам збройних сил ворога:

- 1) бій відбувається у складі МТГ;
- 2) бій є локальним, відсутній фронт і захищені фланги;
- 3) бій є раптовим або на підготовку дається мало часу;
- 4) бій є швидкоплинним;
- 5) основний вид тактики: вогневий заслін і відступ до наступних позицій;
- 6) маневр МТГ виконується у бік опорного пункту, посиленої позиції, блок-посту тощо (Власенко, Котелюх, Осятинський, 2015).

Проведений аналіз інформації та результатів експериментів вказав на низку проблемних питань, які стосуються участі поліцейських у бойових діях. Основна проблема полягає у відсутності будь-якої підготовки правоохоронців у бойових діях. Умовно проведемо поділ визначених проблемних питань на дві складові: використання зброї і тактика дій (Шевченко О., Шевченко Т., 2023).

Головна проблема участі поліцейських у бойових діях під час воєнного стану – це наявність особистої зброї, до використання якої вони не готові повністю (автоматична зброя (автомати та кулемети), гранатомети, підствольні гранатомети) (Прібиткова, Харін, Шевченко, 2023). До основних проблемних питань використання зброї поліцейськими під час ведення бойових дій можна віднести:

- незнання тактико-технічних характеристик особистої зброї та неврахування їх під час ведення вогню;
- неправильний вибір виду зброї для конкретної бойової операції, завдання;
- замалий досвід використання зброї;
- незнання способів, як усунути аварійні ситуації, та вихід з ладу особистої зброї;
- брак навичок перенесення зброї під час пересувань, на позиції та на місці відпочинку;
- неправильна фіксація зброї в бою;
- недостатні навички тримання зброї при втраті рівноваги або падінні;
- неврахування рикошету під час ведення вогню;
- неврахування поруч рослинності, особливостей місцевості, предметів і споруд під час ведення вогню;

- неготовність до ворожої стрільби по ним, відсутність відповідної психологічної готовності;

- порушення заходів особистої безпеки при поводженні зі зброєю, халатність, відсутність навичок контролю зброї під час бою та після нього.

Основними проблемними питаннями тактики дій поліцейських під час ведення бойових дій є:

- незадовільний рівень тактичної і тактико-спеціальної підготовки поліцейських до загальновійськового бою;

- незадовільний рівень тактичної і тактико-спеціальної підготовки поліцейських до дій у бойовій обстановці, яка швидко змінюється;

- брак досвіду, як діяти в екстремальних ситуаціях;

- незнання завдань, можливостей підрозділів ЗСУ, НГУ (особливо артилерії, авіації, протиповітряної оборони, механізованих частин тощо);

- недостатні знання при веденні основних видів бою, атаки та оборони;

- відсутність і погане планування бойових дій;

- неграмотне бойове шикування, недотримання дистанції та секторів, порушення бойового порядку при пересуванні груп;

- невміння маскуватися;

- оновлення однострою (заборона світло-відбиваючих написів на форменому одязі);

- брак знань з інженерної підготовки;

- недостатні навички в тактичній медицині та евакуації з поля бою;

- недостатні знання топографії, невміння складати карти і наносити на них оперативну обстановку;

- недостатній досвід використання засобів індивідуального бронезахисту, екіпірування, оснащення, засобів виживання (Фроленкова, 2023);

- недостатня злагодженість у діях груп і окремих бійців при виконанні маневру (відхід із лінії вогню, відступ, обхват, обхід тощо);

- неузгодженість МТГ під час перешикування (розосередження, зосередження, перегрупування, розділення й об'єднання груп);

- неправильне зайняття вогневої позиції особовим складом МТГ;

- неправильне перенесення вогню та ведення вогню не у своєму секторі;

- недостатня психологічна підготовка поліцейських до ведення бойових дій особисто та у складі МТГ;

– невміння використовувати сигнали, розпізнавальні знаки, шифрувальні таблиці, спеціальний зв'язок, особливо в екстремальних ситуаціях;

– радіоелектронна безпека, використання мобільного зв'язку та месенджерів у зоні бойових дій;

– порушення заходів особистої безпеки (пересування в повний зріст, неправильний огляд місцевості із-за перешкоди, демаскування, антиснайпінг, неправильний вибір перешкоди, позиції ведення вогню, неправильне положення тіла та відкриті частини тіла тощо);

– незнання тактики дій, можливостей і тактико-технічних характеристик ворожої техніки й озброєння.

ВИСНОВКИ. Участь у бойових діях особового складу Національної поліції – це реалії війни. Сили та засоби Національної поліції залучаються до відбиття ворожої агресії майже на всіх напрямках бойових дій. Ефективність підрозділів Національної поліції залежить від особливостей участі груп та її підрозділів у загальновійськовому бою, від їхньої тактики дій, планування та організації дій малих тактичних груп поліції, взаємодії з іншими підрозділами ЗСУ, НГУ та Служби безпеки України. У подальшому необхідно докладніше розглянути тактику дій підрозділів поліції в місті та на відкритому просторі. Особливе значення має розгляд тактики дій окремих штурмових з'єднань Національної поліції.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бондаренко Я. Г., Прокопенко О. Ю., Сергієнко Д. В., Куценко В. О. Тактична та тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції України : навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 308 с.
2. Власенко І. В. Покращення боєздатності та боєготовності працівників Національної поліції України // Службово-бойова діяльність сил сектору безпеки держави: сучасний стан, проблеми та перспективи : зб. тез I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 жовт. 2019 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України, Командно-штабний ф-т, Каф. тактико-спец. підготовки. Харків : Нац. акад. Нац. гвардії України, 2019. С. 10–12.
3. Власенко І. В., Котелюх М. О. Напрямки вдосконалення службової підготовки працівників Національної поліції України // Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків, 2019. С. 102–107.
4. Власенко І. В., Котелюх М. О., Осятинський С. О. Удосконалення професійної підготовки в системі МВС України // Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 груд. 2015) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 46–61.
5. Власенко І. В., Чміль М. О., Федоров В. В. Ступінь впливу екстремальних умов на працівників міліції при використанні ними вогнепальної зброї. *Право і Безпека*. 2012. № 4 (46). С. 335–338.
6. Власенко І. В., Шевченко Т. В. Дослідження ефективності дій малих оперативних груп // Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки оборони : матеріали регіон. круг. столу (м. Харків, 19 квіт. 2019) / редкол.: Є. О. Меленті, І. В. Євтушенко, О. А. Гарбузов та ін. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. С. 137–141.
7. Власенко І. В., Шевченко Т. В. Підвищення боєготовності та боєздатності поліцейських до дій в екстремальних ситуаціях. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 116–127. DOI: <https://doi.org/10.32631/rb.2022.3.10>.
8. Власенко І. В., Шевченко Т. В., Сідельников Б. С., Панченко В. Ю. Дослідження ефективності дій малих тактичних груп у службово-бойовій діяльності правоохоронних органів. *Честь і закон*. 2022. № 3 (82). С. 13–21.
9. Ларсен К. Тактика легкої піхоти для малих підрозділів / пер. з англ. А. Пилипенко, М. Федяй, Н. Мелешкова та ін. Київ : Наш Формат, 2022. 328 с.
10. Петков В. П. Тактико-спеціальна підготовка (тактика професійної діяльності). Київ : Центр учб. літ., 2019. 352 с.
11. Прібиткова Н. О., Харін А. С., Шевченко Т. В. Організаційно-правове та матеріально-технічне забезпечення полку поліції особливого призначення : інформац.-практ. довідник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2023. 168 с.
12. Прокопенко О. Ю., Власенко І. В., Крепакова М. Ю. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 364 с.
13. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / О. Г. Комісаров, А. О. Собакар, Е. Ю. Соболев та ін. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 277 с.
14. Фроленкова П. М. Нормативне забезпечення експлуатації екіпірування поліцейськими при несенні служби в умовах воєнного стану // Захист та дотримання прав громадян органами Національної

поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2023. С. 172–174.

15. Шевченко О. О., Шевченко Т. В. Правові принципи забезпечення особистої безпеки поліцейського в екстремальних умовах. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. No. 2 (54). Pp. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.26>.

Надійшла до редакції: 12.01.2024

Прийнята до опублікування: 02.05.2024

REFERENCES

1. Bondarenko, Ya. H., Prokopenko, O. Yu., Serhiienko, D. V., & Kushchenko, V. O. (2017). *Tactical and tactical-special training of employees of the National Police of Ukraine*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
2. Frolenkova, P. M. (2023, December 7). *Regulatory security of the use of equipment by police officers while serving in the minds of the military* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference “Protection and observance of citizens’ rights by the National Police of Ukraine under martial law”, Vinnytsia, Ukraine.
3. Komisarov, O. H., Sobakar, A. O., Sobol, E. Yu. et al. (2017). *Tactical special training*. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
4. Laarsen, Ch. (2022). *Light Infantry Tactics for Small Teams* (A. Pylypenko, M. Fediai, N. Meleshkova et al., Trans.). Our Format.
5. Pietkov, V. P. (2019). *Tactical special training (tactics of professional activity)*. Center of Educational Literature.
6. Pribytkova, N. O., Kharin, A. S., & Shevchenko, T. V. (2023). *Organizational, legal and logistical support of the special purpose police regiment*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
7. Prokopenko, O. Yu., Vlasenko, I. V., & Kriepakova, M. Yu. (2017). *Life Safety*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
8. Shevchenko, O. O., & Shavchenko, T. V. (2023). Legal principles of ensuring the personal safety of the police officer in extreme conditions. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2(54), 180–184. <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.26>.
9. Vlasenko I. V., Shevchenko T. V., Sidelnikov, B. S., & Panchenko, V. Yu. (2022). The research of the effectiveness of small tactical groups in the service and combat activities of law enforcement. *Honor and Law*, 3(82), 13–21.
10. Vlasenko, I. V. (2019, October 17). *Improving the combat capability and combat readiness of the National Police of Ukraine* [Conference presentation abstract]. All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Service and combat activity of the forces of the state security sector: current state, problems and prospects”, Kharkiv, Ukraine.
11. Vlasenko, I. V., & Koteliukh, M. O. (2019). Directions for improvement of official training of employees of the National Police of Ukraine [Conference presentation abstract]. Scientific and Practical Conference “Training of police officers in the conditions of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”, Kharkiv, Ukraine.
12. Vlasenko, I. V., & Shevchenko, T. V. (2019, April 19). *Study of the effectiveness of actions of small operational groups* [Conference presentation abstract]. Regional Round Table “Current issues of ensuring the service and combat activity of the forces of the defense security sector”, Kharkiv, Ukraine.
13. Vlasenko, I. V., & Shevchenko, T. V. (2022). Increasing the combat readiness and fighting capacity of police officers to act in extreme situations. *Law and Safety*, 3(86), 116–127. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.10>.
14. Vlasenko, I. V., Chmil, M. O., & Fedorov, V. V. (2012). The degree of influence of extreme conditions on police officers when they use firearms. *Law and Safety*, 4(46), 335–338.
15. Vlasenko, I. V., Koteliukh, M. O., & Osiatynskiy, S. O. (2015, December 18). *Improvement of professional training in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference «Ways to improve the system of professional training of law enforcement officers for actions in extreme conditions», Kharkiv, Ukraine.

Received the editorial office: 12 January 2024

Accepted for publication: 2 May 2024

IHOR VOLODYMYROVYCH VLASENKO,
*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Tactical and Special Physical Training;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7752-6068>,
e-mail: Vlasenko.18@gmail.com;*

VITALII VOLODYMYROVYCH FEDOROV,
*Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Firearms Training;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-4746>,
e-mail: Fedorov69y@gmail.com;*

FEDIR FEDOROVYCH ZUROV,
*Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Firearms Training;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0563-3670>,
e-mail: zff81@ukr.net*

PECULIARITIES OF THE NATIONAL POLICE PERSONNEL PARTICIPATION IN COMBAT OPERATIONS

The full-scale war in Ukraine has been going on for three years now, and the Russian army is facing steady resistance from the Ukrainian Armed Forces. The law enforcement forces cannot help but take part in hostilities in the course of their direct duties. Law enforcement officers are disciplined, trained, have certain knowledge of combat tactics, and are armed, so they can help effectively in confronting the enemy.

The article analyses the combat capability and readiness of police officers to fight a general military battle. It has been noted that the most problematic issues are fire contact with enemy forces and tactics in the areas of service. Based on the analysis of literature and modern military operations, the directions for improving the effectiveness of actions of the National Police personnel in case of their participation in a general military battle have been identified. On the basis of a poll of various units of the National Police, the patterns are identified and the qualitative indicators of their readiness for combat operations have been assessed.

The main situations and peculiarities of combat operations by law enforcement officers, as well as components of their readiness for these operations are analysed. The general military combat by police officers in small tactical groups is considered and its features are analysed. To confirm the theoretical provisions, the following experiments have been conducted with the use of firearms and in the context of modelling extreme situations during combat.

Based on the analysis of information and the results of the experiments, a number of problematic issues related to the participation of police officers in hostilities have been revealed. The main problem is the lack of training of law enforcement officers for combat operations. There are also relevant issues of tactics and use of weapons by police officers during hostilities. Recommendations for improving the system of professional and in-service training of police officers are provided.

Key words: *National Police, combat operations, combat capability, combat readiness, tactics, tactical and specialised training, firearms training, fire contact.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Власенко І. В., Федоров В. В., Зуров Ф. Ф. Особливості участі у бойових діях особового складу Національної поліції. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.01>.

Citation (APA): Vlasenko, I. V., Fedorov, V. V., & Zurov, F. F. (2024). Peculiarities of the National Police personnel participation in combat operations. *Law and Safety*, 2(93), 9–20. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.01>.

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)«1950–1960»

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.02>**ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,**

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail grechenko18@gmail.com;

ОЛЕКСАНДР НАЗАРОВИЧ ЯРМИШ,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
Державний науково-дослідний інститут МВС України;

 <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЧАСТКОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В СРСР (1953–1962 РР.)

Історіографію діяльності міліції в роки часткової десталінізації поділено на два етапи: радянський і добу незалежності України. 1960–1980-ті рр. вирізняються помітним збільшенням інтересу дослідників до вивчення загальної проблематики історії та правових засад органів внутрішніх справ. У цей час з'являються монографічні дослідження та дисертаційні роботи, в яких розглядаються різноманітні питання теорії та практики організації і функціонування органів міліції, зокрема розвитку та вдосконалення структури, функцій і правових основ їхньої діяльності, перебудови роботи органів внутрішніх справ відповідно до умов «відлиги», організації протидії злочинності, охорони громадського порядку, виконання управлінських та господарських завдань, вирішення проблем спеціального характеру. Значна частина робіт висвітлює питання партійного керівництва органами внутрішніх справ, вони представлені виключно в межах традиційної оцінки діяльності цих установ, тобто їхнього вихваляння та звеличування.

Другий період у дослідженнях з історії міліції характеризується теоретичним переосмисленням попередніх усталених історичних уявлень, радикальним переглядом концепцій, що раніше домінували в історико-правовій науці. Фахівці з історії органів правопорядку уперше отримали можливість проведення історичних досліджень, вільних від ідеологічних установок. За останні десятиліття опублікована ціла низка робіт зарубіжних учених, де розглядаються деякі аспекти ролі силових структур у період панування сталінського тоталітарного режиму. У них аналізуються причини злочинності та її еволюція в СРСР того часу, розглядається соціальний і культурний вплив «відлиги» на відносини, прийняття рішень і формування політики в Радянському Союзі в період, коли його керівником був М. С. Хрущов. Зарубіжні науковці наголошують, що багато реформаторських ініціатив, які зазвичай асоціюються з М. С. Хрущовим особисто та з періодом його правління загалом, часто сягають корінням у сталінський період як за своїм змістом, так і за способами реалізації.

Констатовано, що діяльність міліції в Україні в 1950–1960-ті рр. є недостатньо дослідженою.

Ключові слова: Україна, 1950–1960-ті рр., часткова лібералізація політичного режиму в СРСР, історія держави та права України, Міністерство внутрішніх справ, міліція, історіографія історії органів внутрішніх справ.

Оглядова стаття

ВСТУП. Дослідження та врахування значного історичного досвіду діяльності міліції щодо протидії злочинності та охорони громадського порядку, осмислення успіхів та недоліків у цій роботі дозволяє розробити більш ефективні форми та методи діяльності поліції

на сучасному етапі. У зв'язку із цим підвищений інтерес викликає аналіз досвіду діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії злочинності в період часткової лібералізації політичного режиму в державі, коли демократичні зміни, що почалися в країні, вимагали як

удосконалення чи реформування старої політичної системи взагалі, так і зміни каральної політики держави зокрема. Протягом 10 років було розроблено та впроваджено цілий комплекс заходів, спрямованих на протидію злочинності. Тому вивчення реалізації кримінально-правової політики держави у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. дає можливість проаналізувати різні аспекти діяльності міліції щодо протидії злочинності та охорони громадського порядку. Аналіз досвіду роботи різних ланок правоохоронної системи, насамперед міліції, дозволить визначити, наскільки його можна використовувати в сучасних умовах. Це також важливо з точки зору відсічі ідеологічної диверсії рашизму, який, спотворюючи нашу історію на всіх її етапах, прагне підірвати національну ідентифікацію українців.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є висвітлення загального стану вивчення діяльності міліції в Україні у 1950–1960-ті рр., здійсненого вченими – істориками права за останні 50 років. Поставлена мета конкретизується в таких завданнях:

- розглянути основні тенденції дослідження діяльності міліції УРСР у радянський період, виявити позитивні та негативні сторони цього процесу;

- дослідити трансформації у вивченні історії міліції, які відбулися після проголошення незалежності України в 1991 р., охарактеризувати здобутки та недоліки сучасної вітчизняної історіографії;

- розкрити головні аспекти зарубіжних досліджень історії міліції вказаного періоду.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Історико-правовий метод застосовувався для порівняння різних об'єктів (у цьому разі наукових праць) у процесі дослідження за певними критеріями з метою отримання інформації про їхню подібність або ступінь їхньої схожості чи відмінності. Об'єктивність теж стала важливим принципом методології нашого дослідження, вона передбачала опертя на факти в їхньому справжньому змісті, без спотворень і прямолінійної схематизації. Цей принцип дозволив розглядати кожне наукове дослідження з історії міліції України в його різноманітності й суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У 1960–1980-х рр. продовжував зростати інтерес до вивчення органів внутрішніх справ як в історичному, так і у правовому плані, що значно розширило історіографію органів міліції. З'явилися перші монографічні

дослідження з багатьох аспектів діяльності міліції. Деякі з робіт мали доволі ґрунтовний характер, спиралися на велику та відносно об'ємну джерельну базу. Водночас на шкоду об'єктивності замовчувалися проблеми, нерідко наводилися малодостовірні дані. Зокрема, нічого не говорилося про репресивну систему, яка все ще діяла в той час, певну некомпетентність серед керівників союзного та республіканських міністерств, котрі призначалися за номенклатурним принципом із партійних та радянських органів. Тільки з позитивного боку зображувалася роль партійних органів у керівництві органами внутрішніх справ, не піддавався жодному сумніву той факт, що вони діяли нібито виключно в межах закону. Це стосується як загальносоюзних, так і регіональних робіт того часу.

Першим ґрунтовним дослідженням з історії міліції України слід уважати роботу авторського колективу під керівництвом П. П. Михайленка (1965) «З історії міліції Радянської України». У ній у багатьох аспектах висвітлювалися питання генези органів охорони правопорядку в УСРР (УРСР). Ця книга була надрукована за рішенням колегії Міністерства охорони громадського порядку УРСР та висвітлювала діяльність міліції УСРР (УРСР) у 1917–1964 рр. Слід наголосити, що авторський колектив здійснив доволі значну за обсягом та результатами дослідницько-пошукову працю. Джерельною базою книги стали документи і матеріали п'яти фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, фонди кількох державних обласних архівів республіки, архівні документи МВС (тоді – *Міністерства охорони громадського порядку*) УРСР.

Звичайно, що слід ураховувати конкретний час написання цієї роботи. «Хрущовська відлига» вже спливала (рік видання був 1965 р.) і автори за історіографічною традицією того часу сконцентрувалися переважно на успіхах у роботі міліції, вказуючи, як тоді було прийнято, лише на окремі незначні недоліки й проблеми, що їх довелося вирішувати міліції у вказаний період (недостатнє матеріально-технічне забезпечення, невисокий освітньо-професійний рівень працівників, істотна плінність кадрів). При цьому, аналізуючи передумови та причини розвитку злочинності у вказаний період, автори спиралися на марксистсько-ленінські методологічні позиції, розглядаючи це негативне соціальне явище з позицій класової боротьби. У результаті в цій роботі не розглядалися питання протидії працівників міліції кримінальним правопорушенням. Наведені

приклади діяльності органів внутрішніх справ не дають можливості зробити узагальнення про позитивну результативність протистояння міліції та криміналітету. Звичайно, що не могло йтися і про правопорушення, вчинені самими міліціонерами.

Ще низка робіт побачила світ у 1960-х – на початку 1970-х рр. Це були здебільшого статті та невелика брошура М. Паніна (1965), до речі, єдина, що була видана в цей час українською мовою. У цих роботах дуже стисло висвітлювалися окремі напрями діяльності міліції, але не це було їхнім основним недоліком. Діяльність міліції у цих роботах описувалася лише у світлих тонах.

Подальший період, 1980-ті – початок 1990-х рр., вирізнявся помітним збільшенням інтересу дослідників до вивчення загальної проблематики історії та правових засад органів внутрішніх справ. У цей час з'являються монографічні дослідження та дисертаційні роботи, в яких розглядаються різні аспекти теорії та практики організації й функціонування органів міліції, зокрема розвитку та вдосконалення структури, функцій та правових основ їхньої діяльності, перебудови роботи органів внутрішніх справ відповідно до умов «відлиги», організації боротьби зі злочинністю та бандитизмом, охорони громадського порядку, виконання управлінських та господарських завдань, вирішення питань спеціального характеру та інших проблем, спричинених особливостями цього історичного періоду. Значна частина робіт, як і раніше, відображає питання партійного керівництва органами внутрішніх справ, а в узагальнюючих дослідженнях ці питання подані в загальних рисах і винятково в межах традиційної оцінки. З'являються роботи історико-правового характеру, в яких розглядається діяльність органів внутрішніх справ окремих регіонів республіки, що дозволило значно розширити загальне уявлення про їхню історію, простежити місцеві тенденції в реалізації загальнокримінальної політики і навіть її реалізації на місцях.

Опубліковані в цей час роботи (бо з точки зору сьогодення їх важко назвати цілком науковими працями) завершують перший етап історіографії питання про історію міліції у 1953–1962 рр. На відміну від попереднього періоду, радянська історіографія 1950–1980-х рр. все ж була кроком уперед у дослідженнях з історії міліції, хоча й невеликим. Головною її рисою було те, що вона насамперед була радянською історіографією, з оперттям на марксистську методологію, принцип класового підходу при ігноруванні принципів історизму

та особливо об'єктивності. Все ж тематика пошуків з історії органів внутрішніх справ дещо розширилася, а уведення в науковий обіг нового архівного матеріалу дозволило дещо повніше розкрити різні аспекти досліджуваних проблем.

Слід зауважити, що в умовах авторитаризму, відсутності ідеологічного плюралізму та фактично повної ізоляції радянської історико-правової науки від методології передових правничих шкіл США та Західної Європи вітчизняні вчені просто не могли позбутися одноманітності у висвітленні практично всіх аспектів історії міліції. Сконцентрувавшись лише на успіхах радянської міліції, які, безумовно, мали місце, хоча й не були такими значними та бездоганними, як це зображувалося в публікаціях того часу, історики права не приділяли фактично жодної уваги недолікам і недопрацюванням у діяльності міліції (а їх було чимало!), часто некомпетентному втручанням компартійних органів у безпосередню діяльність органів охорони правопорядку. Мейнстрімом публікацій 1950-х – кінця 1980-х рр. була надмірна героїзація діяльності радянської міліції, перебільшення її успіхів, абсолютизація позитивного впливу комуністичної партії в її будівництві та життєдіяльності. Багато питань історії міліції взагалі навіть не згадувалися і не могли згадуватися внаслідок особливостей цензурного контролю за тогочасною наукою, зокрема про злочинність і правопорушення серед самих співробітників міліції, обмеженість кримінально-правової доктрини держави та її вплив на діяльність міліції, вплив органів держбезпеки на діяльність міліції та суперництво між ними, пропозиції щодо покращення діяльності органів внутрішніх справ.

Новий період у дослідженнях з історії міліції настав з середини 1990-х рр. і був пов'язаний із проголошенням незалежності України, зі зміною державного політичного устрою та проведенням економічних перетворень. Почалося теоретичне переосмислення усталених історичних уявлень, радикальний перегляд концепцій, що раніше панували. Автори, фахівці з історії органів правопорядку уперше отримали можливість проведення історичних досліджень, вільних від ідеологічних установок.

У цю добу починається новий період розвитку історіографії проблеми, для якого характерними є нові методологічні підходи, розширення джерельної бази досліджень і кола проблем, що вивчаються, більш ґрунтовний та критичний підхід до вивчення історії міліції.

Перегляд концептуальних підходів до оцінки подій 1950–1960-х рр., розсекречення

архівних фондів органів внутрішніх справ та можливість вивчення першоджерел дали новий імпульс у розробці проблематики, пов'язаної з діяльністю органів міліції в ці роки. Водночас загальний радикальний настрій в історико-правовій науці спочатку став причиною появи інших крайнощів. Закритість цієї теми в попередній період, своєрідний дослідницький та читацький голод викликали появу робіт, у яких акцент робився на негативних аспектах діяльності міліції, на вивченні репресивної політики радянської держави.

У зв'язку із цим у більшості авторів органи внутрішніх справ уособлювалися зі свавіллям і беззаконням, що негативно вплинуло на висвітлення їхньої історії, іноді навмисно негативне й відверто тенденційне. Загалом перегляд традиційних підходів позитивно позначився на результатах наукових розвідок. Зміна дослідницьких парадигм у вивченні історії органів міліції, зростання наукового інтересу до різних аспектів їхньої діяльності зумовили появу цілої низки цікавих наукових праць, яким була властива ґрунтовність, наявність значного фактичного матеріалу, аналітичність, посилення міжпредметних зв'язків та значна кількість практичних прикладів.

Одним із перших кроків на цьому шляху було видання в 1999 р. навчального посібника з історії органів внутрішніх справ, авторами якого були викладачі Університету внутрішніх справ (м. Харків) (Зайцев та ін., 1999). Внаслідок обсягу матеріалу історія міліції 1950-х – початку 1960-х рр. розглядається авторами у вигляді основних напрямів і характеристик розвитку правоохоронних органів України, але тут містяться нові оцінки їхньої діяльності. Науковість узагальнень матеріалу в ньому зумовлювалася тим, що цей посібник призначався для відповідного спецкурсу для курсантів Університету внутрішніх справ.

Окрему важливу й оригінальну групу праць з історії міліції становлять нариси з історії місцевих органів міліції. У 1999 р. побачили світ нариси з історії Дніпропетровської міліції – «Біографія мужності. Міліція Дніпропетровщини: історія і сучасність» (Мілованова та ін., 1999). Дослідники з Одеси у 2003 р. підготували та видали працю про історію та сучасність міліції Одещини (Барабашин та ін., 2003). У 2005 р. була опублікована книга «МВС очима історії. Поліція і міліція Волині у XIX–XX століттях» (Маруга, 2005), назву якої ми вважаємо не дуже точною, оскільки в ній йдеться не про МВС взагалі, а про історію поліції та міліції конкретного регіону. Нарис про історію та сучасність Чернігівської міліції з'явився у

2009 р. й історична частина тут одна з найстисліших (Богатирьов, Катеринчук, Скар, 2009). До цих публікацій примикає науково-популярна праця В. О. Красовицького (2011), присвячена певним аспектам історії міліції Харківщини. Зовсім недавно, у 2019 р., було оприлюднено книгу «Історія правоохоронних органів Вінниччини» (Тяжлов, Остафійчук, 2019), де автори починають свою розповідь із часів Київської Русі та чимало уваги приділяють діяльності пов'язаних із місцевою міліцією громадських організацій. На основі вивчення та дослідження історичних джерел і пам'яток права, а також численних доробків наукової літератури автори намагались висвітлити загальні та специфічні риси правоохоронних органів на теренах Вінниччини. Аналізуючи витоки і стан кримінальної, економічної і побутової злочинності та занурюючись у ці проблеми людства з давніх віків, що знайшли своє відображення в літописах та документах, укладачі наголошують, що злочинність була, є, і, на жаль, у більш витонченому вигляді буде й у майбутньому. Досліджуваному нами періоду присвячено розділ VI книги «Міліція Вінниччини у 1953–1991 рр.». Особливістю цього видання є наявність значної кількості прізвищ співробітників міліції, які відзначилися в боротьбі з криміналітетом, причому переважають прізвища рядових співробітників.

Більшість із цих робіт стали серйозним кроком у дослідженні особливостей розвитку та діяльності регіональної міліції, її протидії злочинності. У них міститься чималий фактичний матеріал, який стосується питань організації та діяльності міліції УРСР, що часто спирається на матеріали місцевих архівів. Ці публікації відрізняються одна від одної обсягом, якістю матеріалу, насиченістю фактами, ілюстраціями, співвідношеннями союзного, республіканського, місцевого, історичного і сучасного матеріалів. Здебільшого вони містять мемуари місцевих ветеранів міліції, що впливає на їхню якість, достовірність і цікавість. Без сумніву, вони залишаються істотним досягненням історико-правової науки, певним етапом у її розвитку та важливим джерелом для написання історії міліції України будь-якого періоду.

У 2000-х рр. також були оприлюднені роботи, присвячені історії створення та діяльності окремих служб міліції, де висвітлюються різні аспекти їхньої організації та загальної діяльності. Певні основні напрями розвитку та роботи міліції в період 1950–1960-х рр. знайшли своє висвітлення в науково-популярному нарисі «Міліція України: історичний нарис,

портрети, події» (Смирнов, Михайленко, Святоцький, Ануфрієв, 2002), написаному під керівництвом тодішніх очільників української міліції, але сама спрямованість цієї публікації та тяглість описаного історичного періоду не дали авторам змогу розглянути діяльність міліції у вказаний період доволі повно.

Серед інших робіт заслуговує на увагу та позитивну оцінку двотомник В. С. Печнікова (2011) «Є така служба...», присвячений становленню та розвитку експертно-криміналістичної служби. Автором систематизовано оригінальний матеріал з історії цієї служби, її розвитку.

Доволі цікавою та ґрунтовною є також робота, присвячена історії карного розшуку України (Довгаль та ін., 2009). Автори справедливо наголошують, що органи карного розшуку УРСР у всі періоди свого розвитку відігравали важливу роль у боротьбі із загальнокримінальною злочинністю як своєрідний авангард. Їхні структурно-організаційні зміни були напряму пов'язані з тими перетвореннями, які відбувалися в характері злочинності в 1950–1960-х рр.

До цих робіт також можна віднести публікацію «Шляхом становлення і визнання. До 90-річчя транспортної міліції» (Пушкарьов та ін., 2009). Щоправда, не зовсім зрозуміло, чому в назві використано зворот «шляхом визнання», оскільки, як нам видається, транспортна міліція з моменту свого виникнення одразу отримала визнання.

У 2013 р. була оприлюднена монографія за загальною редакцією А. С. Чайковського (2013), у написанні якої взяв участь потужний колектив авторів: генерал-майор міліції, заслужений юрист України В. Д. Суценко, доктори історичних наук М. Г. Щербак та В. Ф. Шевченко, кандидат юридичних наук, директор Музею МВС України В. А. Довбня, співробітниця газети МВС України «Іменем Закону» М. В. Сальник, полковник С. А. Чайковський, майор міліції О. В. Кожухар, науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ України Л. М. Бакутіна. Значна кількість цікавих фактів, довідок, узагальнень, спогадів, цифр притаманні цьому виданню, яке за цими показниками суттєво відрізняється з кращого боку серед подібних видань (Греченко, 2013, с. 183).

У 2015 р. з нагоди 20-річчя отримання Харківським національним університетом внутрішніх справ статусу університету побачило світ ювілейне ілюстроване видання «Харківський національний університет внутрішніх справ. Ювілейне видання» за загальною редакцією С. М. Гусарова (2015), де зосереджено

цікавий та яскравий ілюстративний матеріал про становлення та розвиток цього закладу вищої освіти, враховуючи період 1950–1960-х рр. Подібно до цього видання, але більш інформативно та аналітично написана колективна монографія вчених Харківського національного університету внутрішніх справ «Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917–2017 рр.)» (Сокурєнко, Бандурка, Греченко, 2017). У ній основна увага зосереджена на підготовці кадрів для міліції в Харкові й автори не ставили собі за мету детально аналізувати організацію міліції в 1950–1960-х рр. та протидію злочинності в цей період. Ця тема знайшла своє подальше висвітлення в наступній монографії вчених Університету, що вийшла друком вже у 2019 р. (Бандурка, Греченко, Швець, 2019).

У 2000-х рр. з'явилися численні кандидатські та докторські дисертаційні дослідження з різних аспектів історії, правових засад та напрямів діяльності органів внутрішніх справ, а також організації та діяльності регіональних органів міліції в період часткової лібералізації політичного режиму в СРСР. Питання історії органів внутрішніх справ відбито в низці матеріалів міжнародних, всеукраїнських, міжрегіональних і міжвідомчих науково-практичних конференцій, присвячених як у цілому діяльності міліції упродовж усієї її історії, так і безпосередньо періоду 1950–1960-х рр.

У 2008 р. А. П. Чернега (2008) захистив дисертацію на тему: «Правове регулювання діяльності органів міліції Української РСР у 1956–1985 рр.». Дисертант справедливо наголошує, що принципи організації та діяльності міліції постійно взаємодіяли й перебували у стані взаємної обумовленості. Форми їхнього прояву змінювалися разом зі зміною конкретного суспільно-політичного становища, але соціальна природа, пронизана та наповнена ідеологією КПРС, залишалася незмінною. Автор акцентує увагу на тому, що в радянській державі міліція захищала державні інтереси й забезпечувала стабільність правлячого режиму. Проте в другій половині 1950-х рр. її позбавили функцій, не пов'язаних з охороною громадського порядку і протидії злочинності; було здійснено спробу спрямувати нормативно-правове регулювання її діяльності на захист законних інтересів громадян.

У 2016 р. в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна під керівництвом професора О. А. Гавриленка була захищена дисертація І. О. Лесь (2016) на тему «Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.)», де

авторка в одному з підрозділів висвітлює окремі питання, пов'язані з підготовкою кадрів для міліції. Проте предметом її розвідки є дисциплінарні правовідносини в органах міліції, а робота присвячена доволі тривалому історичному періоду, тому в ній розкривається лише незначна частина питань організації міліції в досліджуваній нами період. У 2019 р. нею ж було видано монографію «Дисциплінарні правовідносини в органах внутрішніх справ України: історичні аспекти формування» (Лесь, 2019), яка є комплексним історико-правовим дослідженням, де встановлено й охарактеризовано основні принципи, умови та правові механізми забезпечення дисциплінарних правовідносин працівників органів внутрішніх справ України, проведено аналіз дисциплінарної практики в різні історичні періоди розвитку України та показано ефективність застосування тих або інших заходів дисциплінарного впливу на зміцнення службової дисципліни, визначено місце й роль апаратів із політико-виховної роботи і товариських судів (судів честі). Запропоновано шляхи забезпечення дисципліни в органах (підрозділах) Національної поліції та в державних воєнізованих структурах у цілому.

У 2017 р. Д. Ю. Соловей (2017) захистив дисертацію «Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919–1959 рр.)». Ця робота цікава тим, що в ній розкрито окремі питання, пов'язані з правовим регулюванням діяльності міліції в досліджуваній нами період. На основі вивчення нормативно-правових джерел, архівних документів і матеріалів, теоретичних досліджень автором здійснено комплексний історико-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) у 1919–1959 рр. Виокремлено чинники розвитку і трансформації кримінально-правових положень означеного періоду, серед яких: ідеологія марксизму-ленінізму, реформація суспільного ладу, революційні події, концептуальні ідеї різних наукових напрямів, зміни політичного курсу радянської влади; сформульовано також положення про наявність рецепції загальної системи права, коли українське законодавство про кримінальну відповідальність базувалося на основі правотворчої та правозастосовної практики РРФСР, що, у принципі, відбиває загальноприйнятту точку зору.

У тому ж році С. А. Саблуком (2017) була захищена докторська дисертація «Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922–1960 рр.». У роботі справедливо наголошується, що радянський політичний

режим вбачав саме в посиленні репресивної складової кримінального права можливість здійснювати ефективний контроль за злочинністю. Автор визначив, що нормативне забезпечення кримінально-правового контролю за злочинністю здійснювалося здебільшого підзаконними актами загальносоюзного характеру й не потребувало дублювання владними структурами Української РСР. Дисертант звернув увагу на особливості кримінально-правового контролю за злочинністю в період десталінізації, зауваживши, що в цей період він характеризувався посиленням ролі партійних органів (зазвичай із втручанням у правоохоронну діяльність), а також передбачав розширення партійного контролю за роботою органів Міністерства внутрішніх справ, Комітету державної безпеки тощо.

Грунтовним дослідженням є докторська дисертація О. І. Андрухів (2019) «Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю в західних областях України у 1940–1950-х роках», але в ній висвітлюється лише один аспект адміністративної діяльності міліції – боротьба з бездоглядністю та безпритульністю дітей. Крім того, вона переважно базується на матеріалі регіонального масштабу – Західної України.

У 2021 р. О. В. Пристайко (2021) захистила дисертацію «НКВС–МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження)». Авторка вважає, що на прикладі організаційно-структурного розвитку й функціонування НКВС–МВС УРСР у досліджуваній період знайшла своє підтвердження гіпотеза про те, що структура організації є формою вираження суті її функцій і фактором впливу на ефективність діяльності. Прагнення радянського керівництва до встановлення всеохоплюючого контролю за населенням та майже всіма сферами життєдіяльності суспільства призвели до нарощування сфери відання цієї силової інституції, аж до перетворення його в надвідомство з надзвичайно широким колом завдань і функцій охоронно-карального, мобілізаційного, обліково-реєстраційного, господарського характеру.

У дисертації досліджено питання функціонування органів міліції у складі системи Міністерства державної безпеки. Розкриті позитивні та негативні аспекти вказаного періоду в історії міліції. Зокрема, доведено, що діяльність міліції в основному відповідала тим завданням, які не виходили за межі охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю. Визначення чіткої структури й розподілу функцій дало можливість скоординувати

роботу органів міліції. Зміна структурування оперативних підрозділів за лінійним принципом в цілому позитивно позначилася на ефективності їхньої діяльності. Проте загальна тенденція підвищення статусу й ролі органів державної безпеки негативно впливали на органи міліції. Перебування їх у складі карально-го механізму тоталітарної держави не могло мати позитивні наслідки. Постійний контроль з боку Міністерства державної безпеки, його чекістських підрозділів усіх напрямів діяльності міліції, агентурне супроводження кадрового складу апарату міліції, використання у проведенні чекістських заходів тощо – все це було елементами суцільного контролю в тогочасних політичних реаліях.

Певне значення в розробці цієї тематики має висвітлення діяльності окремих очільників Міністерства внутрішніх справ УРСР. Низка важливих аспектів висвітлено в монографії О. М. Бандурки (2022) «Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України в 1917–2022 роках». Тут автор, використовуючи значний масив матеріалів, висвітлив різні аспекти організації та діяльності міліції, зокрема у період 1953–1962 рр., крізь призму історико-політичних портретів міністрів внутрішніх справ Української РСР, показавши їхній конкретний внесок у розвиток органів охорони правопорядку в цей період. У книзі аналізується роль керівників Міністерства у трансформаціях структури та організації міліції у післясталінську добу з урахуванням конкретної історичної ситуації та політики очільників держави, протидія в ці часи злочинності. Особлива увага приділяється характеристиці особистостей керівників цього відомства, дається розгорнута політична та психологічна характеристика кожного з них. У роботі містяться цікаві факти, маловідомі широкому загалу науковців та читачів, узагальнено значний довідковий матеріал, який дає змогу глибше зрозуміти не лише долю кожного з керівників цього відомства, а й політичну історію України взагалі. Оригінальності книзі додає той факт, що автор особисто знав багатьох міністрів внутрішніх справ СРСР, особливо України, зустрічався з ними в неформальній обстановці і тому може засвідчити їхні головні людські якості.

Вказана нами тема також висвітлювалася в низці наших наукових публікацій (Греченко, 2020; Греченко, 2021; Греченко, 2022; Греченко, 2023; Греченко, 2024; Ярмиш О., Ярмиш Н., 2023).

Загалом у більшості з названих останніх публікацій йдеться лише про деякі аспекти змін у діяльності та розвитку міліції у 1953–1962 рр. Тому доцільним є подальший аналіз

основних напрямів діяльності міліції та її результатів у вказаний період.

За останні десятиліття опублікована ціла низка робіт зарубіжних авторів, де розглядаються деякі аспекти ролі силових структур у період панування радянського політичного режиму.

Оригінальним дослідженням з точки зору аналізу причин злочинності та її еволюції є робота Д. Арчера та Р. Гартнер (1987) «Насильство та злочинність у міжнародній перспективі» (*Violence and Crime in Cross-National Perspective*). Ця відзначена нагородою довідкова робота містить відомості про злочинність у 110 країнах і 44 великих містах, що вперше дає змогу вивчити закономірності та причини насильницької злочинності на основі міжнародних даних. У своїй роботі дослідники роблять важливий крок до надання та використання міжнародних даних про злочинність і насильство. Вони зібрали найкращу міжкультурну базу даних про злочинне насильство, яку коли-небудь створювали.

У цьому аспекті можна виокремити й такі публікації: «Поліцейське радянське суспільство: еволюція державного контролю» (*Policing Soviet Society: The Evolution of State Control*) (Shelley, 2005), «Цензура і страх: історичні дослідження в Радянському Союзі» (*Censorship and Fear: Historical Research in the Soviet Union*) (Markwick, 2015) та ін. Робіт з історії міліції, як і раніше, на кілька порядків менше, а таких, де розглядається питання її реорганізації, взагалі дуже мало.

Однією з цікавих робіт зарубіжних авторів є тематичний збірник «Радянська держава та суспільство за Микити Хрущова» (*Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev*) (Ilic, Smith, 2009). У цій книзі розглядається соціальний і культурний вплив «відлиги» на відносини, прийняття рішень і формування політики в Радянському Союзі в період, коли його керівником був Микита Хрущов. Автори наголошують на тому, що багато реформаторських ініціатив, які зазвичай асоціюються з Микитом Хрущовим особисто та з періодом його керівництва загалом, часто сягають корінням у сталінський період як за своїм змістом, так і за способами їхньої реалізації. Окремі тематичні дослідження вивчають ключові аспекти періоду керівництва Микити Хрущова, враховуючи прийняття програми комуністичної партії 1961 р. та реакцію населення на неї, житлову політику, відкриття Радянського Союзу Заходу під час молодіжного фестивалю 1957 р., кампанії громадських консультацій та реалізацію політики в освіті та сімейному праві,

діяльність таких добровільних громадських організацій, як жіночі ради та профспілки, перебудову внутрішнього радянського апарату безпеки, появу політичного інакомислення та характер цивільно-військових відносин, як це відображено в подіях робітничого повстання в Новочеркаську в 1962 р. Особливо цікавим для нас є восьма стаття цього збірника під назвою «Зміна обличчя репресій за часів Хрущова» (The Changing Face of Repression under Khrushchev), написана Дж. Елкнер. Ця збірка суттєво просуває історіографію хрущовської епохи та відкриває завісу над важливими процесами, що відбувалися в радянському суспільстві та уряді в цю добу, створює основу для подальшої інноваційної роботи.

Цікавою, нетривіальною, з оригінальним баченням роботою, де висвітлюються гостроактуальні для СРСР 1950-х рр. та й інших років проблеми, є робота американського історика, на той час доцента (асистента професора) історії університету Південного Міссісіпі Б. Ла П'єра (2012) «Хулігани в хрущовській Росії: визначення, контроль і продукування відхилень під час відлиги» (Hooligans in Khrushchev's Russia: Defining, Policing, and Producing Deviance during the Thaw), що побачила світ у 2012 р. Автор пропонує перше всебічне дослідження того, як радянська міліція, прокурори, судді та звичайні громадяни за часів керівництва Микити Хрущова розуміли хуліганство, боролися з ним або сприймали цю всеохоплюючу категорію злочинності. Використовуючи широкий спектр нещодавно відкритих архівних джерел, він зображує цей період, що зазвичай розглядають як час лібералізації реформ і пом'якшення репресій, як епоху відновлення переслідувань широкого кола небажаних осіб, визначених державою, і як час, коли функції міліції щодо переслідування інакодумців були розширені, щоб контролювати основні аспекти повсякденного життя. В атмосфері конфронтації часів холодної війни, поступового проникнення західної культури хуліганство, як вважає автор, стало життєво важливим інструментом, який постсталінські еліти використовували для цивілізування свого некультурного робітничого класу, підтвердження своїх культурних ідеалів і створення соціалістичного суспільства їхніх мрій, яке правильно мислить і діє.

Слід при цьому зауважити, що хоча всі названі вище автори не ставили своєю метою спеціально досліджувати діяльність МВС, а тим більше міліції у вказаний період, але в багатьох випадках вони зачіпають діяльність каральних органів цього часу. Позитивним

моментом цих робіт слід уважати прагнення до об'єктивного опису загальної політичної й економічної ситуації в СРСР, що склалася після відходу з життя та політичної діяльності Йосипа Сталіна та початком і розвитком лібералізації радянського політичного режиму, а згодом змінною його періодом «застою». Діяльність же органів міліції в роботах цих авторів представлена з об'єктивних причин недостатньо і однобічно, тому в них не висвітлюються такі важливі функції міліції, як, наприклад, протидія загальнокримінальній злочинності, охорона громадського порядку, адміністративна діяльність тощо.

ВИСНОВКИ. Таким чином, процес дослідження діяльності органів внутрішніх справ наприкінці 1950-х – перших десятиліть 2000-х рр. був безперервним, хоча тут із різних причин були свої підйоми та спади. У багатьох роботах містяться цінні фактичні матеріали. Аналіз літератури, яка так чи інакше стосується питання організації та діяльності міліції радянської України у 1953–1962 рр., дає змогу дійти висновку, що дослідниками виконана певна робота з розкриття цієї теми, зокрема вивчалися організаційно-правові аспекти таких основних напрямів діяльності міліції, як розвиток її структури і підготовка особового складу в умовах десталінізації, вирішення адміністративних завдань, виконання міліцейських (поліцейських) функцій. Водночас ціла низка питань хоча й порушувалась, проте вимагає подальшого дослідження.

Основний наголос у більшості праць, виданих у радянський період, було зроблено на висвітленні ролі та завдань тогочасних партійних організацій, зокрема у керівництві органами внутрішніх справ. У низці робіт, особливо тих, що були опубліковані в 1950–1980-х рр., є численні неточності та неузгодженості, замовчування складнощів та недоліків у діяльності міліції, що, безумовно, знижує їхню наукову цінність. Водночас у сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній історико-правовій літературі не всі найважливіші аспекти цієї проблеми відбито в повному обсязі і на достатньому рівні. Зокрема, недостатньо вивчено господарську діяльність органів внутрішніх справ у цей період, мало уваги приділяється регіональній історії органів міліції. Не всі аспекти адміністративної діяльності міліції висвітлено достатньо, фактично не розкрито порушення законності з боку самих міліціонерів у цей період.

Отже, аналіз публікацій, що розкривають діяльність та правову базу органів охорони правопорядку, показав, що окремі аспекти історії цієї частини державного апарату отримали

явно не повноцінне висвітлення. Отже, ця тематика є недостатньо дослідженою історико-правовою наукою в Україні та світі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України / за заг. ред. А. С. Чайковського. Київ : Парламентське вид-во, 2013. 404 с.
2. Андрухів О. І. Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю в західних областях України у 1940–1950-х роках: історико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2019. 453 с.
3. Бандурка О. М. Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України в 1917–2022 роках : монографія. Харків : Майдан, 2022. 544 с.
4. Бандурка О. М., Греченко В. А., Швець Д. В. Харківський національний університет внутрішніх справ: витоки, становлення, розвиток. До 25-річчя створення університету. Харків : Майдан, 2019. 428 с.
5. Біографія мужності. Міліція Дніпропетровщини: історія і сучасність / В. А. Мілованова та ін. Дніпропетровськ : УкО ІМА-прес, 1999. 184 с.
6. Богатирьов І. Г., Катеринчук І. П., Снар П. С. Міліція Чернігівщини (події та люди). Чернігів : ПФПА, 2009. 464 с.
7. Греченко В. А. «Харківська справа» 1953 року // Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 156–158.
8. Греченко В. А. Діяльність МВС Української РСР щодо протидії економічній злочинності в середині 1950-х років. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.01>.
9. Греченко В. А. Діяльність міністра внутрішніх справ Української РСР Павла Яковича Мешика (1953). *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 66–77. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.06>.
10. Греченко В. А. Кадрове забезпечення органів охорони правопорядку (деякі історичні аспекти) // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 берез. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків, 2022. С. 71–72.
11. Греченко В. А. Літопис органів внутрішніх справ і державної безпеки України. *Право і Безпека*. 2013. № 4 (51). С. 183–184.
12. Греченко В. А. Хуліганство як проблема охорони громадського порядку в УРСР на початку 1950-х рр. *Право і безпека*. 2023. № 3 (90). С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.02>.
13. З історії міліції Радянської України / за заг. ред. П. П. Михайленка. Київ : Вищі курси МВС УРСР, 1965. 399 с.
14. Історія органів внутрішніх справ. Частина II (XX століття). Навчальні матеріали до спецкурсу / за ред. Л. Зайцева. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 154 с.
15. Історія правоохоронних органів Харківської області / уклад. В. О. Красовицький. Харків : Фоліо, 2011. 270 с.
16. Карний розшук України: відданість, вірність, відвага : довід.-істор. вид. / ред. І. Довгаль. Київ : Світ Успіху, 2009. 402 с.
17. Лесь І. О. Дисциплінарні правовідносини в органах внутрішніх справ України: історичні аспекти формування. Київ : Фенікс, 2019. 188 с.
18. Лесь І. О. Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 218 с.
19. Маруга В. МВС очима історії. Поліція і міліція Волині у XIX–XX століттях. Луцьк : Надстир'я, 2005. 172 с.
20. Міліція Одещини: історія і сучасність / авт. кол.: М. В. Барабашин (голова), А. К. Балінов, І. М. Шкляев та ін. ; ред. кол.: Г. В. Єпур (голова) та ін. Одеса : Скайбук, 2003. 464 с.
21. Панін М. Славний шлях (про діяльність міліції по охороні громадського порядку). Київ : Політвидав, 1965. 41 с.
22. Печніков В. С. Є така служба... : у 2 т. Київ : Еліт Принт, 2011. Т. 1. 660 с.
23. Пристайко О. В. НКВС–МВС УРСР (1934–1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 272 с.
24. Саблук С. А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922–1960 рр. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 476 с.
25. Смирнов Ю. О., Михайленко П. П., Святоцький О. Д., Ануфрієв М. І. Міліція України: історичний нарис, портрети, події : наук.-попул. вид. / за заг. ред. Ю. О. Смирнова. Київ : Ін Юре, 2002. 798 с.
26. Сокурєнко В. В., Бандурка О. М., Греченко В. А. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917–2017 рр.). Харків : Золота миля, 2017. 496 с.

27. Соловей Д. Ю. Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919–1959 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 237 с.
28. Тяжлов В. С., Остафійчук В. Г. Історія правоохоронних органів Вінниччини. Вінниця : Розвиток, 2019. 476 с.
29. Харківський національний університет внутрішніх справ. Ювілейне видання / під заг. ред. С. М. Гусарова. Харків : ХНУВС, 2015. 349 с.
30. Чернега А. П. Правове регулювання діяльності органів міліції Української РСР у 1956–1985 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 21 с.
31. Шляхом становлення і визнання. До 90-річчя транспортної міліції / упоряд. Г. О. Пушкарьов. Харків : Фактор-Друк, 2009. 64 с.
32. Ярмиш Н. М., Ярмиш О. Н. Кримінально-правова протидія злочинності на початку 1960-х років. *Європейські перспективи*. 2023. № 4. С. 45–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/EP.2023.4.7>.
33. Arcer D., Gartner R. *Violence and Crime in Cross-National Perspective*. New Haven : Yale University Press, 1987. 342 p.
34. La Pierre B. *Hooligans in Khushchev's Russia: Defining, Policing, and Producing Deviance during the Thaw*. Madison : University of Wisconsin Press, 2012. 290 p.
35. Markwick R. D. *Censorship and Fear: Historical Research in the Soviet Union*. *Groniek. Historisch Tijdschrift*. 2015. Vol. 201. Pp. 371–386.
36. Shelley L. *Policing Soviet Society: The Evolution of State Control*. London : Routledge, 2005. 296 p.
37. *Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev* / ed. by M. Ilic, J. Smith. Routledge : Taylor&Fransis, 2009. 240 p.

Надійшла до редакції: 01.04.2024

Прийнята до опублікування: 15.06.2024

REFERENCES

1. Andrukhiv, O. I. (2019). *The fight against child homelessness and neglect in the western regions of Ukraine in the 1940s and 1950s: a historical and legal study* [Doctoral dissertation, King Danylo University].
2. Arcer, D., & Gartner, R. (1987). *Violence and Crime in Cross-National Perspective*. Yale University Press.
3. Bandurka, O. M. (2022). *Secretaries, people's commissars, ministers of internal affairs of Ukraine in 1917–2022*. Maidan.
4. Bandurka, O. M., Grechenko, V. A., & Shvets, D. V. (2019). *Kharkiv National University of Internal Affairs: origins, formation, development. To the 25th anniversary of the establishment of the university*. Maidan.
5. Barabashyn, M. V., Balinov, A. K., Shklyaiiev, I. M. et al. (2003). *Militia of Odesa Region: history and modernity*. Skybook.
6. Bohatyrov, I. H., Katerynychuk, I. P., & Sknar, P. S. (2009). *Police of Chernihiv region (events and people)*. ПФРА.
7. Chaikovskiy, A. S. (Ed.). (2013). *Iceberg. From the history of the bodies of internal affairs and state security of Ukraine*. Parliamentary Publishing House.
8. Cherneha, A. P. (2008). *Legal regulation of the activity of police bodies of the Ukrainian SSR in 1956–1985* [Candidate thesis, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine].
9. Dovhal, I. (Ed.). (2009). *Criminal investigation of Ukraine: dedication, loyalty, courage*. World of Success.
10. Grechenko, V. A. (2013). Annals of the bodies of internal affairs and state security of Ukraine. *Law and Safety*, 4(51), 183–184.
11. Grechenko, V. A. (2020, November 20). “*Kharkiv Affair*” of 1953 [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference “The path of success and prospects for development (to the 26th anniversary of the founding of the Kharkiv National University of Internal Affairs)”, Kharkiv, Ukraine.
12. Grechenko, V. A. (2021). Activities of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR on Combating Economic Crime in the Middle of 1950s. *Law and Safety*, 2(81), 13–20. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.01>.
13. Grechenko, V. A. (2022, March 25). *Staffing of law enforcement agencies (some historical aspects)* [Conference presentation abstract]. All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic education of the personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”, Kharkiv, Ukraine.
14. Grechenko, V. A. (2023). Hooliganism as a problem of public order in the Ukrainian SSR in the early 1950s. *Law and Safety*, 3(90), 21–31. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.3.02>.
15. Grechenko, V. A. (2024). Activities of the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian SSR Pavlo Yakovlevych Meshyk (1953). *Law and Safety*, 1(92), 66–77. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.06>.

16. Husarov, S. M. (Ed.). (2015). *Kharkiv National University of Internal Affairs. Anniversary edition*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
17. Ilic, M., & Smith, J. (Ed.). (2009). *Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev*. Taylor&Fransis.
18. Krasovytskyi, V. O. (2011). *History of law enforcement agencies of the Kharkiv region*. Folio.
19. La Pierre, B. (2012). *Hooligans in Khushchev's Russia: Defining, Policing, and Producing Deviance during the Thaw*. University of Wisconsin Press.
20. Les, I. O. (2016). *Formation and development of disciplinary legal relations in the police bodies of the USSR–USSR (1919–1991)* [Candidate dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University].
21. Les, I. O. (2019). *Disciplinary legal relations in internal affairs bodies of Ukraine: historical aspects of formation*. Phoenix.
22. Markwick, R. D. (2015). Censorship and Fear: Historical Research in the Soviet Union. *Groniek Historisch Tijdschrift*, 201, 371–386.
23. Maruha, V. (2005). *The Ministry of Internal Affairs through the eyes of history. The police and militia of Volyn in the 19th and 20th centuries*. Nadstyria.
24. Milovanova, V. A. et al. (1999). *Biography of courage. Militia of Dnipropetrovsk region: history and modernity*. UKO IMA-press.
25. Mykhailenko, P. P. (Ed.). (1965). *From the history of the militia of Soviet Ukraine*. Higher courses of the MIA of the Ukrainian SSR.
26. Panin, M. (1965). *The Glorious Way (about the activities of the police to protect public order)*. Polityvdav.
27. Piechnikov, V. S. (2011). *There is such a service... (Vol. 1)*. Elite Print.
28. Prystaiko, O. V. (2021). *NKVD–MIA of the Ukrainian SSR (1934–1954): structural construction and functions (historical and legal research)* [Candidate dissertation, National Academy of Internal Affairs].
29. Pushkarov, H. O. (2009). *Through formation and recognition. To the 90th anniversary of the transport police*. Factor-Print.
30. Sabluk, S. A. (2017). *Criminal law control over crime in Ukraine in 1922–1960* [Doctoral dissertation, National Academy of Internal Affairs].
31. Shelley, L. (2005). *Policing Soviet Society: The Evolution of State Control*. Routledge.
32. Smyrnov, Yu. O., Mykhailenko, P. P., Sviatotskyi, O. D., Anufriiev, M. I. (2002). Militia of Ukraine: historical sketch, portraits, events (Yu. O. Smyrnov, Ed.). In Yure.
33. Sokurenko, V. V., Bandurka, O. M., Grechenko, V. A. (2017). *Training of law enforcement officers in Kharkiv: 100 years of history (1917–2017)*. Golden Mile.
34. Solovei, D. Yu. (2017). *Evolution of legislation on criminal liability of the USSR (1919–1959)* [Candidate dissertation, National Academy of Internal Affairs].
35. Tiazhlov, V. S., & Ostafichuk, B. H. (2019). *History of law enforcement agencies of Vinnytsia Region*. Development.
36. Yarmysh, N. M., & Yarmysh, O. N. (2023). Criminal law counteraction to crime in the early 1960s. *European Perspectives*, 4, 45–54. <https://doi.org/10.32782/EP.2023.4.7>.
37. Zaitsev, L. (Ed.). (1999). *History of internal affairs bodies. Part II (XX century). Educational materials for the special course*. University of Internal Affairs.

Received the editorial office: 1 April 2024

Accepted for publication: 15 June 2024

VOLODYMYR ANATOLIIOVYCH GRECHENKO,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honored Education Worker of Ukraine,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Social and Humanitarian Disciplines;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com;*

OLEKSANDR NAZAROVYCH YARMYSH,

*Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>*

**THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF MILITIA ACTIVITY IN UKRAINE
DURING THE PERIOD OF PARTIAL LIBERALISATION OF THE POLITICAL
REGIME IN THE USSR (1953–1962)**

The historiography of militia activity during the years of partial de-Stalinisation is divided into two stages: the Soviet period and the period of Ukraine's independence. The 1960s-1980s were marked by a significant increase in researchers' interest in studying the general issues of the history and legal foundations of internal affairs. At that time, monographic studies and dissertations appeared, which dealt with various issues of theory and practice of organisation and functioning of militia bodies, including development and improvement of the structure, functions and legal basis of their activities, restructuring of the work of internal affairs bodies in accordance with the conditions of the "thaw", organisation of combating crime, protection of public order, performance of managerial and economic tasks, and resolution of special issues. A significant part of the works covers the issues of party leadership of internal affairs bodies, they are presented exclusively within the framework of the traditional assessment of the activities of these institutions, i.e. their "praise and glorification".

The second period in militia history research is characterised by a theoretical rethinking of previous established historical ideas, a radical revision of the concepts that previously dominated historical and legal science. For the first time, specialists in the history of law enforcement agencies were able to conduct historical research free from ideological attitudes. Over the past decades, a number of works by foreign scholars have been published that examine some aspects of the role of law enforcement agencies during the period of Stalin's totalitarian regime. They analyse some of the causes of crime and its evolution in the USSR at that time, and examine the social and cultural impact of the Thaw on relations, decision-making and policy-making in the Soviet Union during the period when N. S. Khrushchev was its leader. Foreign scholars emphasise that many of the reform initiatives commonly associated with Khrushchev personally and with the period of his rule in general often have their roots in the Stalinist period, both in their content and in the way they were implemented.

It has been stated that the activities of the militia in Ukraine in the 1950s and 1960s are insufficiently studied.

Key words: *Ukraine, 1950s–1960s, partial liberalisation of the political regime in the USSR, history of the state and law of Ukraine, Ministry of Internal Affairs, militia, historiography of the history of internal affairs bodies.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Стан наукового дослідження діяльності міліції в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму в СРСР (1953–1962 рр.). *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 21–32. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.02>.

Citation (APA): Grechenko, V. A., & Yarmysh, O. N. (2024). The state of scientific research of militia activity in Ukraine during the period of partial liberalisation of the political regime in the USSR (1953–1962). *Law and Safety*, 2(93), 21–32. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.02>.

ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ ЖОРНОКУЙ,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу;

 <https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.um@gmail.com

ВИЗНАННЯ КРИТЕРІЮ «ЧЛЕНСТВО» ЄДИНИМ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Правозастосовна практика сьогодні свідчить, що єдиного критерію («членство в юридичній особі») недостатньо для кваліфікації існування корпоративних відносин в юридичній особі. Підставою для цього є те, що факт членства не завжди породжує юридичні, а переважно цивільно-правові наслідки, які прямо виникають із відносин членства для залучення до них особи. Отже, поняття «членство» не має необхідного цивільно-правового змісту, не є єдиною ознакою корпорації (в розумінні товариства) у цивільному праві, не може вважатися єдиною кваліфікуючою ознакою існування корпоративних відносин.

Доведено, що категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами та базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально і самостійно врегульованої цивільним правом. Вказані категорії варто вважати характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що абсолютно не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права.

Аргументовано підхід, за яким характерними ознаками, які встановлюють специфіку корпоративної організації в межах конструкції юридичної особи, є: 1) поділ статутного капіталу на частки (акції), що визнаються формою фіксації корпоративних прав і обов'язків; 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією. Сутність участі в управлінні корпорацією і членство в ній фактично є одним і тим самим явищем. Основним критерієм для корпорації є те, чи має місце участь (членство), і як наслідок, чи беруть участь в управлінні юридичною особою ті, хто її створив (учасники, акціонери, члени). Статутний же капітал є важливим лише як показник для визначення порядку управління – скільки голосів має учасник (акціонер, член).

Ключові слова: товариство, корпорація, юридична особа, участь, членство, корпоративні відносини, статутний капітал, кооператив.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Наявні в законодавстві прогалини щодо юридичних осіб, значна кількість нормативних актів, різних організаційно-правових форм підприємницьких і непідприємницьких товариств все більше створюють відчуття хаосу у правовому регулюванні корпоративних відносин. Так, в Україні відповідний хаос має чітке відображення і у правозастосовній практиці, свідченням чому є правові позиції Верховного Суду (далі – ВС), у яких найближчим часом майже не залишиться місця юридичним особам як учасникам цивільних відносин, а на заміну ним придуть корпорації за умови, що сучасний вектор розгляду судових справ буде підтриманий і в майбутньому.

Попри те, що більшість учених відносить корпоративні відносини до предмета регулювання цивільного законодавства, невирішеним залишається спектр питань, пов'язаних із визначенням чітких критеріїв, які дозволять стверджувати про існування між конкретни-

ми особами корпоративних правових зв'язків. Переважна частина сучасних фахівців вказують, що достатньо лише одного критерія – членство в організації – для прив'язки до корпоративних відносин. Однак нормативно-правові акти в основному використовують термінологію «участь», а не «членство».

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. З'ясування проблемних аспектів достатності критерію «членство» як єдиного для кваліфікації корпоративних відносин поставлено за мету цієї статті. Для її досягнення проведено аналіз чинного цивільного законодавства, цивілістичної доктрини та правозастосовної практики, що стало завданням статті.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Проблематика визначення критеріїв, які б дозволили кваліфікувати наявність корпоративних відносин у тій чи іншій юридичній особі, пов'язана з низкою питань: 1) тлумаченням самої категорії корпоративні відносини (сьогодні їх нормативне та

доктринальне закріплення не мають сталого характеру, з приводу чого триває активна полеміка щодо їхньої сутності); 2) визначенням поняття «корпорація» (доктрина містить вузький (В. А. Васильєва, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.) та розширений (В. І. Борисова, А. В. Коструба та ін.) підходи, які містять власні як переваги, так і недоліки); 3) достатністю існування єдиного критерію – членства – для можливості кваліфікації відносин в юридичній особі як корпоративних (сьогодні існує дві концепції щодо розуміння інституту членства: а) його тлумачення як тотожного (наближеного) до інституту участі в юридичній особі (А. В. Зеліско, Г. Ю. Смірнов та ін.); б) його існування виключно в непідприємницьких юридичних особах (В. В. Кузик та ін.)).

Правозастосовна практика сьогодні свідчить про те, що єдиного критерію «членство в юридичній особі» недостатньо для кваліфікації існування корпоративних відносин у юридичній особі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Вирішення проблематики, пов'язаної зі з'ясуванням достатньої кількості критеріїв, за допомогою яких можна кваліфікувати наявність корпоративних відносин у межах конкретних організаційно-правових форм юридичних осіб, зумовлює застосування загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, одним із методів, що дозволив вирішити завдання цього дослідження, є системно-структурний метод. Із його допомогою втілено цілісний підхід до вивчення не лише загальних категорій, що використовуються доктриною та правозастосовною практикою (корпоративні відносини, корпорація тощо), а й систематизовано кваліфікаційні ознаки для характеристики корпоративних відносин: 1) поділ статутного капіталу на частки або акції (як форма фіксації корпоративних прав і обов'язків); 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією.

Із використанням порівняльного методу пізнання проаналізовано наявні сьогодні концепції щодо розуміння сутності інституту членства, відповідно до яких: 1) можна говорити про тотожність (наближеність) інституту членства та інституту участі в юридичній особі; 2) відносини членства можуть існувати виключно в межах непідприємницьких юридичних осіб.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Немає сумніву в тому, що напрацювання правової доктрини з максимально повним обґрунтуванням того чи іншого правового явища має передувати ухваленню та застосуванню будь-якого закону, а в разі його

відсутності це має стосуватися й найбільш оптимальної судової практики. Сьогодні ми не можемо стверджувати, що цивілістична доктрина дає чітку відповідь на питання, як між собою співвідносяться категорії «участь» і «членство» у розрізі тлумачення сутності корпоративних правових зв'язків.

Законодавче формулювання, що закріплює визначення поняття «корпоративні права» як складової змісту корпоративних відносин через критерій їх зв'язку з участю в юридичних особах (ст. 96-1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)), є практично невизначеним і неточним у своєму змісті, що породжує у тлумаченні вказаної норми широту та варіативні інтерпретації та зовсім не свідчить про позитивний вектор розвитку законодавства в Україні. Отже, у цивілістичній доктрині виникають певні розбіжності в розумінні й категорії «корпоративні відносини».

Уважаємо, що корпоративні правовідносини – це цивільні правовідносини, зміст яких становлять немайнові та майнові права, що виникають між самими учасниками (акціонерами, членами) або між товариством та учасниками (акціонерами, членами) щодо участі в товаристві (Жорнокуй Ю., Сліпченко, Жорнокуй В., 2021, с. 216). Тобто варто зважати на те, що досліджувані правові зв'язки – це не будь-які відносини співпраці, участі або членства, а лише ті з них, які виникають у зв'язку зі створенням і діяльністю підприємницького товариства як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин, правове становище якого різниться, якщо порівняти з правовим статусом його учасників (акціонерів, членів).

У теорії корпоративного права окремі фахівці розуміють корпорацію як юридичну особу, що створена з метою залучення матеріальних ресурсів (грошових коштів) шляхом об'єднання капіталу, конвертованого в корпоративне правоволодіння, через набуття прав на управління корпорацією та отримання прибутку від результатів її діяльності пропорційно обсягу такого інвестування. Наведена позиція ґрунтується на тому, що єдиним критерієм, який дозволяє віднести юридичну особу до корпорації, варто визнавати саме характер правового зв'язку між нею та її учасником, який має: 1) переважно майнову складову; 2) зобов'язальну природу відносин «юридична особа – учасник». Саме *перевага майнової складової в сутності правових відносин юридичної особи та її учасника є casus belli їх корпоративної ознаки* (курсив наш. – Ю. Ж.) (Коструба, 2021, с. 47).

Зауважимо, що сьогодні спірним є розуміння самої категорії «корпорація» (Жорнокуй,

2009). Її тлумачать вузько та розширено. Говорячи про перший підхід, звернемо увагу, що: 1) корпоративні права можуть мати лише учасники товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств як товариств підприємницьких¹ (Спасибо-Фатєєва, 2014, с. 86); 2) юридичними особами корпоративного типу варто визнавати всі організаційно-правові види юридичних осіб, які створюються з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в резуль-

таті створення яких у засновників виникають корпоративні права (як особливий вид майнових та особистих прав) (Васильєва та ін., 2016, с. 221).

Беручи до уваги розширене тлумачення категорії «корпорація», варто акцентувати увагу на її розумінні: 1) як колективного утворення, заснованого на засадах членства (участі) з метою ведення його учасниками сумісно певної діяльності (Борисова, 2015, с. 13); 2) як юридичної особи (комерційної або некомерційної організації), що ґрунтується на принципі участі (Коструба. 2022, с. 238)².

¹ Характерним для корпорації є стан відносин між нею та її учасниками (засновниками), який полягає в концентрації їх інтересу та/або капіталу навколо мети її діяльності. Така риса дає можливість пояснити природу одноособовості учасника (засновника) корпорації. Мета діяльності корпорації, яка розкривається через прагнення в реалізації приватного інтересу, виключає обмеженість у природі її розуміння винятково сферою підприємницької діяльності. Але такий інтерес має приватний характер. Його приватність символізує обмеженість виключно колом осіб, які об'єднують власні зусилля навколо корпорації. Цей інтерес забезпечує діяльність корпорації. Отже, для нього головна ідея існування корпорації – це забезпечення реалізації спільної мети її діяльності (див.: Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. С. 51).

Визнання наявності корпоративних відносин у межах повних та командитних товариств останнім часом активно критикується. Наприклад, стверджується, що командитне товариство, яке є різновидом підприємницького, перебуває за межами правового регулювання корпоративних відносин, оскільки його вкладники не мають права брати участь в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (див.: Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. С. 55). На підтвердження вказаного підходу можна навести положення ст. 96-1 ЦК України, за якою права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до *закону та статуту* (курсив наш. – Ю. Ж.) товариства. Виходячи із цієї норми, корпоративні права можуть мати лише учасники (акціонери, члени) товариств, які діють на підставі статуту. Так само повне та командитне товариство діють на підставі засновницького, але все ж такі договори (статті 119, 134 ЦК України), а не статуту. Відповідно сам законодавець їх викреслює зі складу організацій, учасники яких можуть мати корпоративні права.

Проводячи певну паралель між корпорацією й товариством (або навіть ототожнюючи їх), окремі науковці стверджують, що саме *наявність членства* є основоположною ознакою корпорації, яка відрізняє її від установи. Учасники (члени) корпорації об'єднуються для досягнення спільної мети, природа якої в корпораціях може істотно різнитися. Якщо це економічна мета, пов'язана з отриманням прибутку, то для її реалізації необхідним є об'єднання капіталів учасників (членів) організації, яка визнається комерційною корпорацією. Метою діяльності некомерційної корпорації не є отримання прибутку, її створення зумовлене, як правило, завданням задоволення нематеріальних потреб її учасників (членів), які для досягнення цієї мети можуть здійснювати на користь корпорації майнові внески. Членство характеризує корпорацію як юридичну особу, яка і є об'єднанням осіб або об'єднанням осіб і капіталу, тобто має членство. Наявними з наведеного є висновки про те, що: 1) корпорація та установа є різними за сутністю учасниками цивільних відносин; 2) залежно від мети створення корпорації поділяють на підприємницькі та непідприємницькі; 3) умова членства інших фізичних та/або юридичних осіб – це характерна риса корпорації.

У підсумку намагаючись втиснути в наявну систему юридичних осіб таку конструкцію, як корпорація, окремі фахівці, по-перше, помилково ототожнюють категорії «юридична особа» і «корпорація», що є характерними для різних правових сімей; по-друге, корпорація й установа мають між собою істотні відмінності, а родовим поняттям для них слугує конструкція юридичної особи; по-третє, якщо визнавати

² На думку вченого, наведеним розумінням корпорації категорія юридичної особи не вичерпується. У цивільному законодавстві відповідна ідея знайшла своє емпіричне втілення в ч. 1 ст. 83 ЦК України, яка передбачає створення юридичних осіб у формі товариств і установ.

виключно існування корпорацій та установ як різновидів юридичних осіб, то в цій системі товариству як правовій конструкції немає місця. Хоча варто зауважити, що правозастосовна практика окремих країн з урахуванням сучасного розвитку законодавства і цивілістичної доктрини підтверджує поділ юридичних осіб на корпорації та установи. Проте, наприклад, в Україні законодавство такої класифікації не знає, а юридичні особи можуть створюватися у формі *товариств, установ* та в інших формах, встановлених законом (ч. 1 ст. 83 ЦК України). Тобто саме товариства, а не корпорації поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (види перших чітко закріплені у ст. 84 ЦК України).

Фактично, поділ юридичних осіб на корпорації та установи можна перенести на сучасне цивільне право, оскільки йому відомі юридичні особи з різними формами майнової відокремленості. Однак така класифікація не мала б великого значення через надзвичайно яскраве й різнопланове поняття сутності корпорації. Не можуть і не мають корпорації однієї особи належати до тієї ж категорії, що й громадські об'єднання, а останні становити одну групу з акціонерними товариствами або кооперативами, бо такі організації доволі різні за природою, і по суті, мають між собою значно менше спільного, ніж це є необхідним для напрацювання єдиного для них родового поняття.

Як наслідок невирішеною залишається проблема визнання умови *членства* єдиною характерною рисою корпорацій. Навряд чи можна підтримати цей підхід, оскільки корпорацію як підприємницьке товариство не можна охарактеризувати за допомогою цієї єдиної характерної ознаки.

У цивілістичній літературі звертається увага, що ототожнення категорій «участь» та «членство» в юридичній особі може призвести до того, що за таких обставин мають братися до уваги і права членів громадських організацій, політичних партій чи інших об'єднань, де правова природа членських прав характеризується певними особливостями (Бутрин-Бокка, 2014, с. 19; Зозуляк, 2017, с. 113). Насамперед це стосується наявності немайнових прав та відсутності майнових прав учасників відповідних організацій. Отже, корпоративні відносини не є синонімом членських відносин. При цьому є невинуватими підходи у правозастосовній практиці, коли ототожнюють поняття членських та корпоративних відносин, оскільки саме по собі членство не є достатньою умовою виникнення корпоративних відносин.

На нашу думку, критерій «членство» характеризує і діяльність: 1) громадських об'єднань, які побудовані на основі членства (ст. 8 Закону України «Про громадські об'єднання»); 2) політичних партій (відповідно до ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплюється членство в політичних партіях і його обмеження тощо). Однак судова практика щодо сутності корпорацій та наявних в їх межах корпоративних відносин (для розуміння останніх) виходить саме із засад членства. Це підтверджується тим, що ВС визнає існування корпоративних відносин у межах й *обслуговуючих кооперативів* (постанова ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (далі – КГС) від 3 березня 2020 р. у справі № 922/756/19; постанови Великої Палати ВС від 24 квітня 2019 р. у справі № 509/577/18, від 1 жовтня 2019 р. у справі № 910/7554/18, від 17 грудня 2019 р. у справі № 904/4887/18), і *кредитних спілок* (постанова Великої Палати ВС від 22 вересня 2020 р. у справі № 338/667/19), і *приватних підприємств* (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 6 березня 2018 р. у справі № 907/167/17). Проте не є сталою судовою практикою щодо відносин у межах *об'єднань співвласників багатоквартирних будинків*: в одних випадках не визнається виникнення корпоративних відносин між співвласниками багатоквартирного будинку та об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 23 січня 2018 р. у справі № 925/1321/16), а в інших – навпаки прямо закріплено, що неповідомлений співвласник будинку позбавляється можливості володіти об'єктивною інформацією, що може перешкодити йому реалізувати його право на участь в управлінні багатоквартирним будинком шляхом участі у відповідних зборах, право на голосування з питань порядку денного, підписання протоколу зборів тощо (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 15 жовтня 2020 р. у справі № 922/2575/19) або права співвласника багатоквартирного будинку за своєю суттю відповідають змісту корпоративних прав (постанова ВС у складі колегії суддів КГС від 16 серпня 2023 р. у справі № 904/1711/22) та інші випадки.

У правовій доктрині сучасного періоду сформувався декілька концепцій щодо тлумачення сутності інституту членства в юридичній особі. Відповідно до однієї з таких концепцій інститут членства та інститут участі в юридичній особі розуміють як тотожні поняття або ж вони є наближеними одне до одного (Зеліско, 2018; Смірнов, 2021).

Проте самі ж прихильники вказаного підходу висловлюють сумніви щодо повного переконання в належності відповідної аргументації. Зокрема, зауважують, що членські права мають корпоративну правову природу, оскільки вони більшою мірою зумовлені особливістю формування та функціонування структурних органів товариств. Однак це не означає, що ці правові конструкції варто ототожнювати. Одночасно в підприємницьких товариствах участь зумовлює корпоративні права, а у підприємницьких – ні загалом¹. Наведені роздуми є тим аргументом, який може підтверджувати наближеність, але не тотожність цих категорій (Кузик, 2021а, с. 28; Кузик, 2021б, с. 104). Отже, якщо корпорація (товариство, корпоративне підприємство) насамперед є юридичною особою, *створеною на засадах участі*, то її протиставлення установі чи унітарному підприємству має здійснюватися *за критерієм відносин участі*. Єдиною основоположною ознакою корпорації як юридичної особи є наявність відносин участі – організаційної належності до складу юридичної особи, що *неодмінно пов'язане з управлінням останньою шляхом формування її волі* (курсив наш. – Ю. Ж.) (Смірнов, 2021, с. 58, 61). Як наслідок, правова сутність членських прав пов'язана з участю в юридичній особі, що зближує їх із корпоративними правами (Спасибо-Фатеева, 2014), але жодним чином не ставить знак рівності.

Також зауважено, що основою особливостей інституту членства в юридичній особі є правовий статус її членів (мають прояв у сукупності належних їм прав та обов'язків). Перше, що привертає увагу, – це наявність майнових складових прав і обов'язків як у членів виробничих кооперативів, так і у членів фермерських господарств (обов'язок внести частку до пайового чи статутного капіталу й право на

отримання частки прибутку). Проте для відносин членства в підприємницьких товариствах характерною є специфіка, що кардинально відрізняється від традиційних відносин участі. Сутність такої специфіки полягає в тому, що членство проявляється в безпосередній трудовій участі у виробничому процесі, яка й зумовлює цілу низку інших кваліфікуючих ознак, наприклад: 1) особливості набуття корпоративних прав шляхом вступу до юридичної особи, сплата при вступі не лише вкладу, що іменується паєм, а й сукупності специфічних внесків, окремі з яких мають періодичний характер – членські внески; 2) особливості здійснення прав та обов'язків членами (наприклад, право члена такого господарства на отримання частини прибутку залежить не лише від майнової частки, внесеної при вступі, а й від обсягу особистої трудової участі в діяльності такої юридичної особи) (Зеліско, 2018, с. 114–115).

У підсумку прихильники підходу про ототожнення (наближення) інституту членства та інституту участі в юридичній особі доходять висновків, що: 1) і членські, і корпоративні права виникають у межах юридичної особи, яка має корпоративний устрій; 2) не мають майнового змісту членські права у громадських об'єднаннях як підприємницьких товариствах; 3) можуть бути наділені майновим змістом і є тотожними до поняття корпоративних прав членські права у споживчих та обслуговуючих кооперативах як підприємницьких товариствах; 4) наявна тенденція до розширення змісту членських прав у підприємницьких товариствах. При цьому неоднорідність правової природи підприємницьких товариств зумовлює факт виникнення в деяких із них корпоративних прав, а в деяких – членських прав (Кузик, 2021а, с. 29, 31).

Вважаємо, що такий висновок спричиняє більше питань, ніж дає відповідей, оскільки: по-перше, якщо юридична особа має корпоративний устрій, то її учасники (акціонери, члени) наділяються корпоративними правами та отримують статус учасників корпоративних відносин. В іншому ж разі немає корпоративного устрою, то немає корпоративних відносин, а отже, немає корпоративних прав; по-друге, якщо членські права в будь-яких юридичних особах не мають майнового змісту, то про жодні корпоративні відносини (чи прирівняння до них) не може йтися; по-третє, доволі сумнівною є теза про те, що в одних підприємницьких товариствах членські права не мають майнового змісту, а в інших – мають. Дискусійність останнього підходу полягає в тому, що будь-яка класифікація, зокрема й

¹ Характерною особливістю членських прав члена підприємницького товариства є те, що при набутті членства особа не набуває об'єктів майнових прав, здебільшого права членства пов'язуються з немайними (організаційними) правами. Оскільки члени підприємницького товариства, за загальним правилом, не набувають майнових прав, то вони й не можуть нести майнову відповідальність за порушення зобов'язань самим товариством, що є ще одним аргументом у контексті недоцільності ототожнення корпоративних і членських прав (див.: Кузик В. В. Членські та корпоративні права у підприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021. № 57. С. 27).

товариств на підприємницькі та непідприємницькі, повинна мати чіткий критерій поділу та чіткі організаційно-правові форми організацій, наслідком чого стане застосування такого критерію. Цивільний кодекс України дає на це питання відповідь: підприємницькі товариства – товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою *одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками* (курсив наш. – Ю. Ж.) (ст. 84); непідприємницькими товариствами є товариства, які *не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками* (курсив наш. – Ю. Ж.) (ст. 85).

Слід підтримати думку про те, що поширення концепції корпоративних прав за межі кола юридичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності, не є достатньо концептуально обгрунтованою нині (Смітюх, 2020). Практика ж ВС щодо окресленої проблеми не має єдиного знаменника та не враховує відмінність між членськими та корпоративними правами¹. Проте судді Великої Палати ВС з незрозумілих причин чомусь не враховують, що до ознак корпорації слід відносити й те, що: 1) має існувати статутний капітал; 2) такий капітал повинен бути розподілений на частки (акції), що можуть вільно переходити (є об'єктом цивільного обороту)². Врахування

таких ознак істотно змінило б судову практику про існування корпоративних відносин в окремих організаційно-правових формах юридичних осіб (наприклад, в об'єднанні співвласників багатоквартирного будинку, приватних підприємствах тощо). В іншому разі за умови подальшого, іноді недостатньо обгрунтованого поширення корпоративних відносин на будь-які відносини в межах юридичних осіб ми станемо свідками втрати самої конструкції юридичної особи.

Друга концепція, на нашу думку, є більш аргументованою, бо її основою є твердження, що відносини членства існують виключно в непідприємницьких товариствах. Підгрунття цього підходу – ідея, згідно з якою для членських відносин не є характерною майнова складова, учасники таких організацій не отримують майнових прав, і як наслідок, не можуть нести майнову відповідальність за порушення зобов'язань самим товариством (Кузик, 2021б, с. 103–104).

Висловлено й думку про те, що регулювання членських (зокрема, корпоративних) відносин, що виникають у юридичних особах із можливою чи обов'язковою множинністю членства, доцільно передбачити в єдиному кодифікованому акті, який регулюватиме також деякі відносини, що є суміжними з корпоративними, з огляду на міркування зручності правозастосування (Смітюх, 2021, с. 56). З буквального тлумачення наведеної тези стає зрозумілим, що членські відносини стосуються всіх юридичних осіб (як найбільш широке розуміння). Також корпоративні відносини як один із видів членських

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 : справа № 755/10947/17, провадження № 14-435цс18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79834955> (дата звернення: 10.02.2024); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.01.2021 : справа № 127/21764/17, провадження № 14-115цс20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95242274> (дата звернення: 10.02.2024).

² Колегія суддів КГС ВС у постанові від 15 жовтня 2020 р. у справі № 916/2303/19 акцентувала увагу на тому, що учасники товариства з обмеженою відповідальністю користуються переважним правом *купівлі частки* в іншого учасника товариства за наявності в нього наміру здійснити *відчуження такої частки* саме шляхом укладення договору купівлі-продажу. У разі відступлення учасником товариства своєї частки іншим чином, ніж продаж, зокрема шляхом дарування, переважне право на її придбання в інших учасників товариства не виникає, про що обгрунтовано зазначили суди попередніх інстанцій (див.: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15.10.2020 : справа № 916/2303/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252443> (дата звернення: 10.02.2024)). Відсутність у довіреності чіткої вказівки «щодо уповноваження ОСОБИ_1 на укладення від імені позивача попереднього *договору купівлі-продажу частки* в статутному капіталі товариства свідчить про укладення зазначеного правочину ОСОБОЮ_1 з перевищенням наданих їй повноважень» (курсив наш. – Ю. Ж.) (див.: Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19.11.2020 : справа № 910/14811/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93005973> (дата звернення: 10.02.2024)).

Наша думка підтверджується в роботах інших правників (див., наприклад: Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко та ін. ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 93; Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 377).

відносин не охоплюються всією конструкцією юридичної особи і як альтернатива для них, за дихотомічним підходом, має бути протиставлена хоча б одна група правових зв'язків (наприклад, особисті – неособисті, речові – зобов'язальні, майнові – немайнові). Що ж ми маємо протиставити корпоративним відносинам?.. Відповіді, на жаль, у доктрині цивільного права не існує. Вважаємо, що варто вести мову про поділ на корпоративні – членські.

Стверджується, що попри те, що поняття «членство» застосовується до тих видів товариств, у яких згідно із класичним підходом не виникає корпоративних відносин, члени деяких різновидів товариств все ж таки можуть мати корпоративні права. Зокрема, йдеться про членів тих кооперативів і товариств, які не лише здійснюють підприємницьку діяльність, а й можуть розподіляти частину прибутку між своїми членами, тобто за наявності всіх ознак корпоративних прав. Головна відмінність членства від участі в господарських товариствах полягає в обов'язі немайнових прав щодо участі в управлінні відповідними юридичними особами. Так, якщо в господарських товариствах кількість голосів учасників залежить від їх частки у статутному (складеному) капіталі, то члени товариств (непідприємницьких, кредитних спілок, кооперативів) мають рівні права на участь в управлінні (п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про кредитні спілки», ст. 4 Закону України «Про кооперацію») (Спасибо-Фатєєва та ін., 2018, с. 66–67). Однак наведений підхід є дещо суперечливим у контексті визнання за «членами деяких різновидів товариств корпоративних прав», оскільки самі ж автори зазначають, що корпоративні права обумовлені правами їх носія на частку у статутному капіталі або на акції. Однак лише самої належності особі частки у статутному капіталі недостатньо – варто довести наявність у неї корпоративних прав, що впливають із цієї частки. Відповідно, учасники непідприємницького товариства корпоративних прав мати не можуть (Спасибо-Фатєєва та ін., 2018, с. 8).

Головним критерієм, що дозволяє відносити товариства до корпорацій виступає належність їх учасникам корпоративних прав та, відповідно, виникнення корпоративних відносин за їх участю. Якщо вони існують, то має й місце організація з корпоративним устроєм, якщо ж таких прав учасник не має, то й організацію не варто вважати корпорацією. Отже, корпораціями є ті товариства, в яких статутний капітал поділений на частки, учасники мають право на частину прибутку товариства та на участь в управлінні ним. У разі, коли ок-

ремі з наведених прав у учасників товариства відсутні, такі організації не можна визнавати корпораціями (Спасибо-Фатєєва, 2014, с. 85).

Щодо осіб, яким можуть належати корпоративні права, в законодавстві та юридичній літературі використовують наближені за змістом, але відмінні за сутністю категорії «засновники», «учасники», «члени», «акціонери», «вкладники», «повні учасники»:

1) учасники – це особи, які володіють корпоративними правами певного господарського товариства або корпоративного приватного підприємства. В основі виникнення корпоративних відносин між корпорацією та учасниками лежить *інститут участі* (Гаргонич, 2021, с. 34);

2) члени – це власники корпоративних прав, емітованих кооперативом, колективним сільськогосподарським підприємством або фермерським господарством. Основу правового статусу цієї категорії власників корпоративних прав становить *інститут членства*. У юридичній літературі зазначається, що поняття «членство» є спеціальним різновидом родового поняття «участь» і співвідноситься як спеціальне і загальне (Зеліско, 2017, с. 92);

3) акціонери – фізичні та юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства (ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства»). Категорія «акціонер» може бути застосована виключно до осіб, які є учасниками акціонерного товариства. *З огляду на такий підхід, як основний критерій, варто говорити про участь, а не членство, оскільки терміни «акціонер» та «член» застосовуються лише для окремих організаційно-правових форм юридичних осіб із метою окреслення специфіки їхнього правового становища.*

У корпоративних правовідносинах членство не може вважатися самостійним тривалим юридичним фактом, що відірваний від підстави свого виникнення як юридичний наслідок виникнення самого корпоративного правовідношення. Членство може бути показником особливого статусу учасників юридичної особи, яким наголошується на чітко фіксованому складі учасників і наявності в них корпоративних прав та обов'язків.

Категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами й базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально й самостійно врегульованої

цивільним правом, а є характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що зовсім не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права. Членські відносини й відносини участі є численними та мають різну природу (не завжди юридичну), внаслідок чого не зумовлюють необхідності їх правового регулювання єдиним методом, що перешкоджає їх універсалізації, структурованню за єдиним системним принципом. Прикладів їх багато, вони не пов'язані між собою, можуть бути віднайдені в кардинально різних сферах суспільного життя: у спільноті нумізматів і філателістів; трудовому колективі; спілці юристів тощо. Вказані як приклади організації та колективи (об'єднання) не мають і не потребують отримання статусу правосуб'єктної особи – корпорації як юридичної особи, не виникає в них і корпоративних відносин у значенні різновиду цивільних правовідносин.

Наведені приклади членства зумовлюються спільністю інтересів, єдністю мети, потребою перебувати в певному об'єднанні (колективі), що формально має організаційні ознаки, які надають можливість особам ідентифікувати себе його членами. Проте найголовніше враховувати ту принципову обставину, що має місце, а це відсутність: 1) спільної нормативної єдності у взаємовідносинах між членами такого об'єднання; 2) ознаки організаційної єдності та правосуб'єктності такого об'єднання в цивільному праві; 3) підстав виникнення, зміни та припинення зв'язків між такими особами; 4) зрозумілості наслідків (фактично цивільно-правової відповідальності) як результату спільної діяльності таких членів (як для третіх осіб, так і для кожного з них окремо). Факт членства не завжди породжує юридичні, а переважно цивільно-правові наслідки, які напряду виникають із відносин членства для залучення до них особи. Отже, поняття «членство» не має необхідного цивільно-правового наповнення й змісту, не є

єдиною ознакою корпорації (у розумінні товариства) у цивільному праві, не може вважатися єдиною кваліфікуючою ознакою існування корпоративних відносин.

ВИСНОВКИ. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що членство в товаристві не варто розуміти як єдиний (виключний) критерій, який дозволяє вести мову про існування корпоративних відносин у межах конкретних корпоративних організацій. Маємо враховувати, наприклад, що громадські організації також побудовані на засадах членства, проте їх неможливо назвати корпораціями, оскільки їх функціонування не передбачає формування статутного капіталу.

Категорії «участь», «членство», «співробітництво» не є синонімами і базовими цивільно-правовими поняттями, що вказують на самостійну ознаку відокремленої групи відносин, спеціально й самостійно врегульованої цивільним правом, а є характеристикою належності суб'єкта до певної спільноти, що зовсім не свідчить про наявність у ній всіх ознак корпорації як суб'єкта права.

Ознаками, що встановлюють особливі (специфічні) риси організації з корпоративним устроєм у межах конструкції юридичної особи, є такі: 1) поділ статутного капіталу підприємницького товариства на частки (акції), що є формою фіксації корпоративних прав і обов'язків; 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією. Участь в управлінні корпорацією і членство в корпорації варто вважати синонімами (однотипним явищем). Основоположним критерієм для характеристики корпорації є наявність участі (членства) та можливість осіб, які її створили (учасників, акціонерів, членів), управляти нею. Основна роль (важливість) статутного капіталу полягає в тому, що він є показником для визначення порядку прийняття рішень (управління), тобто яку кількість голосів має учасник (акціонер, член).

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 9–16.
2. Бутрин-Бока Н. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 206 с.
3. Гарагонич О. В. Суб'єкти корпоративних відносин: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2021. № 6. С. 26–45. DOI: <https://doi.org/10.33498/lopu-2021-06-026>.
4. Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання визначення поняття «корпорація» та її ознак. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 28–32.
5. Жорнокуй Ю. М., Сліпченко С. О., Жорнокуй В. Г. Корпоративні правовідносини : монографія. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.
6. Зеліско А. В. Інститут членства в корпоративному праві України // Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук,

проф. чл.-кор. АНУРСР В. П. Маслова (м. Харків, 14 лют. 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 113–116.

7. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 571 с.

8. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 475 с.

9. Корпоративне право Польщі та України : монографія / В. А. Васильєва, А. Гербет, О. Р. Ковалишин та ін. ; за ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.

10. Корпоративні спори. Коментар судової практики / І. В. Спасибо-Фатєєва. В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2018. 288 с.

11. Коструба А. В. Alter-корпоративні юридичні відносини: питання теоретичної диференціації // Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квіт. 2022 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 238–240. URL: <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2022/11/тези-нпу-2022-.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

12. Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ : Талком, 2021. 406 с.

13. Кузик В. В. Про підходи щодо розуміння інституту членства у юридичній особі // Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин : зб. наук. пр. за матеріалами XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 24 верес. 2021 р.) / за ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021б. С. 103–105.

14. Кузик В. В. Членські та корпоративні права у непадприємницьких товариствах: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021а. № 57. С. 25–34.

15. Смірнов Г. Ю. Щодо поняття корпорації як суб'єкта корпоративних правовідносин. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 55–64. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.8>.

16. Смітюх А. В. Корпоративні та членські права та правовідносини у світлі новітньої практики Великої Палати Верховного Суду 2019–2020 років. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204138>.

17. Смітюх А. В. Щодо оптимальних засад систематизації законодавства, яке регулює членські (зокрема корпоративні) відносини в юридичних особах з обов'язковою чи можливою множинністю членства (зокрема участі). *Право України*. 2021. № 6. С. 46–58. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-046>.

18. Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про корпоративні права та цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.

Надійшла до редакції 12.02.2024

Прийнята до опублікування 27.05.2024

REFERENCES

1. Borisova, V. I. (2015). Corporation – legal form of corporate relations. *Law and Innovations*, 4, 9–16.
2. Butryn-Boka, N. (2014). *The deed as a basis for the emergence and termination of corporate relations* [Candidate dissertation, National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine].
3. Harahonych, O. V. (2021). Subjects of corporate relations: theoretical and legal aspects. *Law of Ukraine*, 6, 26–45. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-026>.
4. Kostyuba, A. V. (2021). *Corporation: the experience of phenomenological research*. Talkom.
5. Kostyuba, A. V. (2022, April 4–5). *Alter-corporate legal relations: issues of theoretical differentiation* [Conference presentation abstract]. Materials of the reporting scientific web conference of teachers, doctoral students, and post-graduate students of the university for the year 2021 of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine. <https://kjourn.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/54/2022/11/тези-нпу-2022-.pdf>.
6. Kuzyk, V. V. (2021a). Membership and corporate rights in a non-business association: the relationship of concepts. *Actual Problems of Improving the Current Legislation of Ukraine*, 57, 25–34.
7. Kuzyk, V. V. (2021b, September 24). *About approaches to understanding the institution of membership in a legal entity* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference “Recodification of the Civil Code of Ukraine: prospects for legal regulation of corporate relations”, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
8. Smirnov, H. Yu. (2021). On the concept of corporation as a subject of corporate legal relationships. *Law and Society*, 4, 55–64. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.8>.

9. Smitiukh, A. V. (2020). The corporate and membership rights and relations in the light of the recent cases of The Grand Chamber of The Supreme Court in 2019–2020. *Constitutional State*, 38, 55–63. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204138>.

10. Smitiukh, A. V. (2021). On the optimal principles for systematization of the legislation regulating membership (in particular – corporate) relations in legal entities with obligatory or optional multiplicity of the membership (in particular – participation). *Law of Ukraine*, 6, 46–58. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-06-046>.

11. Spasybo-Fatieieva, I. V. (2014). Doctrine of corporate rights and civil doctrine. *Law of Ukraine*, 6, 84–92.

12. Spasybo-Fatieieva, I. V., Krat, V. I., Filatova, N. Yu. et al. (2018). *Corporate disputes. Commentary on judicial practice* (I. V. Spasybo-Fatieieva, Ed.). Right.

13. Vasyliieva, V. A., Herbert, A., Kovalyshyn, O. R. et al. (2016). *Corporate law of Poland and Ukraine* (V. A. Vasyliieva, Ed.). Ivano-Frankivsk.

14. Zelisko, A. V. (2017). *Entrepreneurial legal entities of private law as subjects of civil legal relations* [Doctoral dissertation, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after academician F. H. Burchak].

15. Zelisko, A. V. (2018, February 14). *Institute of Membership in Corporate Law of Ukraine* [Conference presentation abstract]. Scientific and Practical Conference “Actual problems of private law”, Kharkiv, Ukraine.

16. Zhornokui, Yu. M. (2009). Problematic issues of defining the concept of “corporation” and its features. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 8, 28–32.

17. Zhornokui, Yu. M., Slipchenko, S. O., & Zhornokui, V. H. (2021). *Corporate legal relations*. EKUS.

18. Zozuliak, O. I. (2017). *Non-entrepreneurial legal entities as subjects of civil law: theoretical and practical aspects* [Doctoral dissertation, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after academician F. H. Burchak].

Received the editorial office: 12 February 2024

Accepted for publication: 27 May 2024

YURII MYKHAILOVYCH ZHORNOKUI,

Doctor of Law, Professor,

Kharkiv National University of Internal Affairs,

Department of Civil Law and Proceedings;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.ym@gmail.com

RECOGNITION OF THE “MEMBERSHIP” CRITERION AS THE ONLY ONE FOR QUALIFICATION OF CORPORATE RELATIONS: PROBLEMATIC ASPECTS

The current law enforcement practice shows that a single criterion (“membership in a legal entity”) is not sufficient to qualify the existence of corporate relations in a legal entity. The reason for this is that the fact of membership does not always give rise to legal, but mainly civil law consequences that directly arise from the membership relationship to involve a person in it. Therefore, the concept of membership does not have the necessary civil law content, is not the only feature of a corporation (in the sense of a company) in civil law, and cannot be considered the only qualifying feature of corporate relations.

It has been proved that the categories of “participation”, “membership” and “cooperation” are not synonymous with basic civil law concepts which indicate an independent feature of a separate group of relations specifically and independently regulated by civil law. These categories should be considered a characteristic of an entity's belonging to a certain community, which does not mean that it has all the features of a corporation as a legal entity.

The article argues that the characteristic features which establish the specifics of a corporate organisation within the structure of a legal entity are: 1) division of the authorised capital into shares (stocks), which are recognised as a form of fixation of corporate rights and obligations; 2) existence of relations of participation in the management of such an organisation. The essence of participation in the management of a corporation and membership in it is actually the same thing. The main criterion for a corporation is whether there is participation (membership), and, as a result, whether those who created it (participants, shareholders, members) participate in the management of the legal entity. The authorised capital is important only as an indicator for determining the management procedure i.e. how many votes a participant (shareholder, member) has.

Key words: *company, corporation, legal entity, participation, membership, corporate relations, authorised capital, cooperative.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Жорнокуй Ю. М. Визнання критерію «членство» єдиним для кваліфікації корпоративних відносин: проблемні аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 33–43. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.03>.

Citation (APA): Zhornokui, Yu. M. (2024). Recognition of the “membership” criterion as the only one for qualification of corporate relations: problematic aspects. *Law and Safety*, 2(93), 33–43. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.03>.

РОМАН АНДРІЙОВИЧ КАЛАРАШ,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0009-0005-8722-5273>,*e-mail: kalarasroman45@gmail.com***ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУДОВУ ПОЛІТИКУ В КОНТЕКСТІ СУДОВОГО ПРАВА**

У статті розглянуто різноманітні аспекти розуміння судової політики, що є важливою складовою доктрини судового права, враховуючи аналіз судових процедур, формування суддівського корпусу, стратегічне планування судових дій, встановлення пріоритетів у правозастосовній практиці та забезпечення доступності й ефективності правосуддя. Проаналізовано генезу наукових підходів до розуміння судової політики в межах доктрини судового права через історичні етапи розвитку юридичної науки. Вона охоплює період від класичних теорій права до сучасних тенденцій трансформації судової системи, надаючи унікальний огляд еволюції цього ключового поняття у правовій науці. Досліджено еволюційний шлях розуміння судової політики через аналіз концепцій, теорій та методологій, що прослідковують зміну ролі судової влади в суспільстві та формування стратегій управління судовою системою. Розглянуто класичну правову школу, яка увиразнювала принципи справедливості та законності, подальший розвиток теорій судового активізму та юридичного реалізму, а також сучасні концепції, які враховують питання ефективності, прозорості та публічності судової діяльності в умовах правової демократії. Проаналізовано історичні документи та наукові праці різних періодів і цивілізацій для вивчення виникнення, становлення й розвитку судової політики в контексті єдиної комплексної доктрини судової влади. Визначено ключові аспекти та парадигми, які мали вирішальний вплив на формування сучасного розуміння судової політики. Обґрунтовано значення дослідження цієї тематики для розвитку правової науки та практики, особливо в контексті забезпечення справедливості та захисту прав людини. Окремлено перспективи подальшого розвитку судової політики з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства в ефективному правосудді. Аргументовано значення дослідження цієї тематики для розвитку правової науки та практики, насамперед у контексті забезпечення справедливості та захисту прав людини.

Ключові слова: *судова політика, судове право, правосуддя, судова система, судова влада.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. У сучасному світі, де правова система відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості, захисті прав та стабільності суспільства, питання судової політики стає все більш актуальним. Судова політика, що визначається як сукупність стратегій, принципів та підходів, котрі керують діяльністю судової системи, має значний вплив на ефективність правосуддя, рівність перед законом і дотримання прав людини.

Варто зауважити, що розуміння судової політики є складним та багатограним процесом, що відображає вплив різноманітних факторів, враховуючи історичні традиції, соціокультурний контекст, юридичні доктрини та політичні обставини. В умовах сучасного правового середовища розкриття генези наукових підходів до розуміння судової політики в межах доктрини судового права стає надзвичайно важливим. Таке дослідження дозволяє краще розуміти розвиток концепцій та теорій

у сфері судового права, а також їхній вплив на сучасну правову практику.

Актуальність цієї проблематики визначається необхідністю розкриття та аналізу еволюції концепцій, теорій та підходів, що виникли в межах розвитку судового права та є визначальними для сучасних уявлень про судову політику. Розуміння генези наукових підходів не лише сприятиме глибшому осмисленню сучасних тенденцій у розвитку судової системи, а й дозволить виявити можливості для подальшого її вдосконалення з метою забезпечення ефективного та справедливого правосуддя, а також захисту прав громадян.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. *Мета* дослідження полягає в аналізі еволюції наукових підходів до розуміння концепції судової політики в контексті розвитку доктрин судового права. *Завдання* включає вивчення основних теорій та концепцій, які визначають уявлення про судову політику в науковому

середовищі, а також аналіз їхнього впливу на практичну діяльність судових органів та формування судової системи.

МЕТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що широко застосовуються в сучасній правовій науці, а саме: історичний аналіз (дослідження на основі історичного ретроспективного аналізу, що передбачає вивчення генези розуміння поняття «судова політика» в межах різних доктрин судового права протягом історичного періоду); критичний аналіз літератури (огляд літератури та наукових джерел для виявлення ключових теорій, концепцій та підходів, що визначають розуміння судової політики в контексті судового права); порівняльний аналіз (зіставлення наукових підходів розуміння судової політики, зокрема в межах різних доктрин судового права та національних юридичних систем); теоретичний аналіз (використання теоретичних підходів для розгляду судової політики як складного явища, що містить не лише правові, а й соціально-політичні аспекти); діалектичний системний підхід (з'ясування основних тенденцій розвитку доктрини судового права для визначення сучасних підходів розуміння судової політики). Таким чином, сукупність використаних методів наукового пізнання і становлять методологію цього дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Попри різноманіття підходів до визначення поняття «правова доктрина», в узагальненому вигляді під нею слід розуміти сукупність (систему) наукових знань про певне правове явище (Попов, 2016, с. 83). На думку професора С. І. Максимова (2013, с. 34), правова доктрина є феноменом, що максимально має поєднувати наукові розробки з практикою створення й застосування права, враховуючи при цьому як контекст правової культури, так і вплив основних чинників розвитку суспільства загалом. Таким чином, правова доктрина є фундаментальним елементом правової системи, що охоплює концептуальні ідеї, теорії та погляди щодо права в цілому та окремих його явищ.

Правова доктрина містить не лише теорії та концепції загального права, а й аналіз судового права, який є поглибленим дослідженням принципів, процедур, інститутів і практики судової діяльності. Такий аспект правової доктрини свідчить про формування й розвиток доктрини судового права, що відображає важливу складову правової науки та практики.

Судова політика як інтегральна складова доктрини судового права охоплює широкий

спектр аспектів, пов'язаних з організацією та функціонуванням судової системи в державі. Це включає аналіз судових процедур, формування суддівського корпусу, розробку судової стратегії, визначення пріоритетів у правозастосовній діяльності, а також встановлення механізмів забезпечення справедливості, доступності й ефективності правосуддя для всіх громадян. Таким чином, судова політика є не лише теоретичним конструктом, а й практичним інструментом, що визначає напрям розвитку судової системи та забезпечує її відповідність основним принципам і цілям правової держави.

Генеза наукових підходів до розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права прослідковується через історичні етапи розвитку юридичної науки, починаючи з класичних теорій права і до сучасних тенденцій трансформації судової системи.

Цей еволюційний шлях відзначається послідовним розвитком концепцій, теорій та методологій, які спрямовані на аналіз і тлумачення ролі судової влади в суспільстві та формування стратегій управління судовою системою. Зокрема, він включає період класичної правової школи, коли акцент робився на принципах справедливості та законності; подальший розвиток теорій судового активізму та юридичного реалізму, що визнавали важливість рольової функції судів у вирішенні суспільних проблем; сучасні концепції, які наголошують на питаннях ефективності, прозорості та публічності судової діяльності в умовах правової демократії. Такий поступовий розвиток дозволив уточнити та розширити розуміння судової політики, враховуючи сучасні виклики та потреби суспільства.

Генезу наукових підходів до розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права пропонується дослідити на основі сучасної посткласичної юридичної методології.

Посткласична теорія права визначає, що правова реальність формується через щоденні дії суб'єктів права. Кожна правова норма проявляється в конкретних діях цих суб'єктів. Виходячи з цього розуміння, судова політика розглядається як постійний процес конструювання судово-правової дійсності. Цю діяльність виконують різні суб'єкти з певними повноваженнями. Вона базується на розробленій і затвердженій державою програмі судового реформування, але її втілення здійснюють конкретні особи з відповідною правосвідомістю та ціннісними установами.

Перші вияви судової політики, що стосуються належного здійснення правосуддя, можна

відслідкувати у стародавніх ієрогліфічних написах на стінах гробниць візирів, де детально описані їхні судові повноваження та процедури. Ці написи належать до періоду правління фараонів династій Стародавнього Єгипту (XVII–XVI ст. до н. е.). Наприклад, у написі «Призначення візира» висловлюється ідея про необхідність справедливого та неупередженого суду: «Ти досягнеш успіху, виконуючи свою посаду, вчиняючи правосуддя. Твоє завдання – здійснювати правосуддя в рішеннях візира» (Бернюков та ін., 2009, с. 46–47). Тут візира називають «справедливим стражем істини». Із цього ж джерела відомо, що суд відбувався у спеціальній залі, де було окреме приміщення з рукописами всіх минулих судових рішень, що є першим в історії свідченням про збір і вивчення матеріалів судової практики.

Указ фараона Хоремхеба (XIV ст. до н. е.) відображає усвідомлення правлячих кіл Стародавнього Єгипту про важливість правосуддя для забезпечення стабільності суспільства. У цьому указі вперше встановлені такі вимоги до особистих якостей майбутніх суддів, як невелемовність, добродійність і вміння судити, та наголошується на забороні хабарництва й несправедливого суддівства. Судді повинні керуватися законами, які надавалися фараонами у вигляді збірників з витягами з найважливіших судових процесів і рішень (Бернюков та ін., 2009, с. 46–47). Цей указ ілюструє розвиток судової політики у Стародавньому Єгипті, де вперше сформульовано вимоги до суддів та встановлено принципи неупередженості й справедливості в суддівстві.

У часи, що деякі науковці умовно називають архаїчним періодом грецької (та європейської) історії, панувало уявлення про правосуддя як діяльність богів (звідси походять вислови «божественний суд», «божа кара»). В Європі перші цілісні теоретичні концепції правосуддя як цілеспрямованої поточної публічної діяльності і громадянського обов'язку з'явилися завдяки правничим розвідкам мислителів Стародавньої Греції класичного періоду. Це свідчить про перехід від уявлення про правосуддя як діяльність божественну до більш раціональної та цілеспрямованої концепції розуміння правосуддя як публічної діяльності спеціального судового органу, що стала під впливом розвитку правничої думки та формування послідовної судової політики.

На дуалізм божественного та світського в цій діяльності, її владний характер, уособлення нею суспільного розуміння справедливості та її побудову на цьому принципі звернув увагу у своїй праці «Законои» видатний давньог-

рецький філософ Платон (427–347 рр. до н. е.). Він зазначає, що метою правосуддя є не лише покарання, а й примирення сперечальників. Важливого значення Платон надає належній організації судової діяльності, наголошуючи, що суди повинні бути впорядковані належним чином, адже від цього залежить стабільність у державі. Він вважає, що призначення суддів є так само важливим, як і призначення правителів. Ці висновки Платона можна розглядати в контексті формування судової політики, яка забезпечує організацію та функціонування судової системи на основі принципів справедливості та владності, що сприяє підтримці правопорядку та стабільності в суспільстві.

У Новий час в Європі дослідження проблем здійснення правосуддя отримали подальший розвиток. У цьому контексті видатним прибічником ідеї незалежності судової влади та обмеження королівських повноважень був головний британський суддя, сер Едвард Коук (1552–1634), який віддавав перевагу ідеям Генрі де Брактона, авторитетного англійського правника XIII ст. Брактон висловив принцип: «*Quod rex non debet esse sub homine, sed sub Deo et lege*» (король повинен підкорятися не людям, а Богу і закону) (Nifterik, 2022). Ці погляди Коука свідчили про опозиційність судової влади до будь-яких спроб укріплення королівської влади (Себайн, Торсон, 1997, с. 403–404).

Подальші дослідження проблем правосуддя та розвитку нових підходів до розуміння судової політики були спричинені виникненням і розвитком однієї з найвпливовіших конституційних доктрин Нового часу й сучасності – теорії поділу влади. Французький правознавець Шарль Луї Монтеск'є (1689–1755) у своєму відомому трактаті «Про дух законів» визначає, що кожна держава має три види влади: законодавчу, виконавчу й судову, і для забезпечення політичної свободи людини потрібен їх поділ. Поєднання цих видів влади в одній особі або в одному відомстві призводить до втрати спокою, а це може спричинити порушення закону та загрозувати свободі. Із цих міркувань Монтеск'є зробив висновок, що всі три види влади повинні належати різним органам або посадовим особам (Krause, 2003).

Однак теорія Монтеск'є не обмежується цим висновком. З метою реального забезпечення політичної свободи він пропонує провести поділ влади серед різних верств суспільства. Так, функції судової влади він пропонує передати особам з народу, які мають обиратися на певний термін і скликатися в разі необхідності для створення суду. Судова влада, як зазначено у «Дусі законів», посідає центральне

місце в забезпеченні політичної свободи людини. Суд стає місцем прямого зіткнення державної влади, закону та індивіда й може слугувати запобіжником беззаконним діям держави, захисником громадянина від її сваволі. Водночас Монтеस्क'є наголошує на суворій відповідності прийнятих судових рішень законові (Терзі, Заставська, 2012). Ця концепція Монтеस्क'є спричинила значний вплив на формування та впровадження судової політики в усіх країнах світу, яка спрямована на забезпечення незалежності суддів та незалежності судової влади взагалі.

Ідеолог французької революції Жан-Поль Марат (1743–1793) у своєму «Проекті Декларації прав людини і громадянина з наступним планом справедливої, мудрої і вільної конституції» приділив велику увагу правосуддю в новій державі. Серед його засад він виокремлював такі: здійснення правосуддя виключно судами, призначеними представниками нації й тільки в ім'я суверена (народу); встановлення правосуддя у кримінальних і цивільних справах; значущість особистих і професійних якостей судді: освіченість, професіоналізм, неупередженість, непідкупність; публічність судового процесу; незалежність судової влади; визначення законодавчою владою обов'язків судів; висунення кандидатів у судді народом та їх обрання муніципалітетом від імені народу. Більшість запропонованих науковцем принципів є основою для формування та реалізації судової політики, спрямованої на забезпечення справедливості, прозорості та ефективності судової системи (Бернюков та ін., 2009, с. 52).

Французький соціолог Алексіс де Токвіль (1805–1859) у своїй визначальній роботі «Про демократію в Америці» провів дослідження судової влади у США та її впливу на політичний устрій американського суспільства. Він зауважив, що американський суддя у своїй діяльності схожий на суддів з інших країн, але водночас має величезну політичну силу. Це пояснюється тим, що американці наділили своїх суддів правом вирішувати справи, керуючись насамперед Конституцією, а вже потім законами. Такий підхід дозволяє суддям протистояти закону, який, на їхню думку, суперечить Конституції. Токвіль бачить небезпеку в такій владі, проте визнає, що це право суддів стає ефективним запобіжником протиправних дій з боку політичних структур.

Серед інших повноважень, які мають американські судді, Токвіль зазначає право карати представників виконавчої влади в разі порушення ними закону, відоме як адміністративна юстиція.

Токвіль звертає увагу на суд присяжних, розрізняючи його як юридичну установу, що відповідає за виконання правосуддя, і політичну установу, що втілює народовладдя. Його особливо цікавить політичний аспект, який він вважає ключовим. Суд присяжних, на його думку, є найбільш важливим для зміцнення республіканської форми правління, оскільки в ньому суддею є сам народ, що репрезентує суверенну владу. Токвіль наголошує на впливі суду присяжних на національний характер, підтримуючи його застосування не лише у кримінальних, а й у цивільних справах. Він вважає, що суд присяжних, особливо в цивільних справах, формує у громадян спосіб мислення, схожий на спосіб мислення суддів, і сприяє вихованню поваги до судових рішень у суспільстві.

Водночас Токвіль виокремлює декілька ключових соціальних рис суду присяжних, що відіграють важливу роль у формуванні та впровадженні судової політики в сучасному суспільстві. Він зауважує, що суд присяжних на практиці демонструє справедливість і вчить кожного нести відповідальність за свої дії, що є важливим аспектом політичної порядності. Крім того, суд присяжних протидіє індивідуальному егоїзму, що може завдати шкоди суспільству. Він також сприяє розвитку незалежного мислення та підвищенню загальних знань народу, роблячи його своєю школою, де кожен присяжний навчається користуватися своїми правами. Крім цього, суд присяжних є інструментом для поширення духу законності, який пронизує американську судову систему, впливаючи на всі верстви суспільства (Токвіль, 1999, с. 97, 223–226; Delalic, Olovčić, 2022, pp. 190–191).

Проблеми правосуддя як філософсько-правничого дискурсу й важливої соціальної функції ретельно досліджувалися німецькими філософами та правознавцями XVIII–XX століть, що також мало свій вплив на формування й впровадження судової політики держав.

Видатний філософ Іммануїл Кант (1724–1804) у своїй праці «Метафізичні основи вчення про право» визначає основну функцію суду як присудження кожному свого відповідно до закону. Він розглядає суд у практичному контексті як основний елемент логічного висновку, де рішення суду є завершальною частиною, яка виражає оцінку відповідності дійсності закону (Мінаков, 1998).

Філософія правосуддя зазнала подальшого розвитку у працях Фрідріха Гегеля (1770–1831), особливо в його «Філософії права». За його концепцією, суд є гарантом реалізації

прав громадян на здійснення правосуддя та отримання справедливого рішення. Гегель акцентує, що члени суспільства мають право виступати в суді та відповідати перед ним, а також отримувати вироки, винесені лише судом. Він наголошує на обов'язку визнавати владу суду, яка поширюється навіть на правителя. За Гегелем, судові рішення повинні визначатися законом і мати публічну форму, оскільки довіра громадян до судової системи є важливою складовою легітимації правосуддя. Для досягнення легітимності судових рішень Гегель вважає необхідним залучення суду присяжних, який він бачить як вияв самосвідомості громадян та інструмент легітимації судової влади. Цей підхід Гегель вважає навіть більш важливим за можливість кращого виконання права судовими органами та пропонує об'єднати судову систему в єдиний суд, де присяжні виносять вердикт, а професійні судді приймають рішення відповідно до закону (Бігун, 2008–2009, с. 165).

Впровадження суду присяжних допомагає досягти взаємозв'язку між легітимністю та легальністю як суддів, так і самого правосуддя. За теорією Гегеля, суддя не лише застосовує закони, він також є активним учасником, а його погляди, думки та характер впливають на процес розгляду справи. У рішенні суду, за словами філософа, є не лише правова сторона, а й думка, погляди судді, які значно впливають на результат. Таким чином, взаємодія судді із законом та його вплив на вирішення справ стали важливими складовими формування судової політики.

Представник соціологічної школи права, німецький учений Рудольф фон Єрінг (1818–1892) у своїй науковій праці «Мета у праві» описує правосуддя як зовнішню гарантію забезпеченості права, що має соціальне призначення. Він відрізняє судову владу від інших гілок державної влади через її внутрішню своєрідність мети, що полягає виключно в застосуванні права. Суддя виступає як уособлення живого закону. Він розглядає суддівську посаду як самообмеження державної влади щодо правової території суду і стверджує, що судді мають право шукати право за своїм переконанням, незалежно від державної влади, та надавати обов'язковості рішень, які вони приймають. Єрінг визначає три засоби, що забезпечують суддям можливість вільно виражати та захищати свої переконання, враховуючи незмінюваність, таємницю нарад і належне грошове утримання (Малишев, 2010, с. 35).

Важливу роль у формуванні та розвитку судової політики відіграє доктрина судового

конституційного контролю, яку розробив видатний австрійський правознавець Ганс Кельзен (1881–1971). Ідею саме судового конституційного захисту прав людини висували ще у XVIII–XIX століттях. Наприклад, французький політичний діяч Емануель-Жозеф Сійєс наприкінці XVIII ст. висловив думку про необхідність створення судового органу зі спеціальною функцією охорони та захисту конституції. У XIX ст. цю ідею підтримали німецькі юристи Роберт фон Моль та Рудольф фон Єрінг, а також французький державознавець Леон Дюгі. Проте лише Кельзен висунув на високому теоретичному рівні необхідність створення конституційного суду як окремого органу конституційної юстиції для судового захисту конституції у своїх працях «Загальне вчення про державу» та «Судова гарантія Конституції (конституційна юстиція)». Саме прийнята на основі проекту Кельзена Австрійська Конституція 1920 р. вперше в історії закріпила існування конституційної юстиції.

На думку Кельзена, конституційний суд є необхідним для вирішення конфліктів між вищими державними органами щодо їхньої компетенції й визнання виданих ними правових актів недійсними в разі їх невідповідності нормам конституції. Конституційний суд є чинником політичної стабільності, захисником демократичних принципів. Сутністю демократії є не всевладність більшості, а постійні домовленості між парламентською більшістю та меншістю. Сама загроза запиту до конституційного суду є достатнім інструментом, що не дозволяє більшості порушити неконституційним чином юридично захищені інтереси. Це дозволяє зрештою запобігти диктатурі більшості, яка є не менш загрозливою для суспільної згоди, ніж диктатура меншості (Cargoza, 2019). Фактично концепція Кельзена була сприйнята практикою європейського конституціоналізму. Водночас вона знайшла своє відображення в Конституції України, сформувавши разом з іншими класичними концепціями історико-теоретичний фундамент для впровадження у практику вітчизняного державотворення ідеї незалежної впливової судової влади.

Одна з найвідоміших юридичних теорій англо-американської правничої думки, відома як верховенство права, у своїй основі нерозривно пов'язана з формуванням судової політики. Цю концепцію вперше висунув англійський правознавець, професор Альберт Вен Дайсі (1835–1922) у своїй праці «Вступ до дослідження права конституції» (Abraham, 2021). Вона базується на таких концепціях: всі рівні

перед законом, підкорення кожного праву й юрисдикції звичайних судів та формування загальних принципів конституції через судові рішення. Для Дайсі судова діяльність є ключем до ефективності цієї концепції (Головатий, Козюбра, Сироїд, 2008).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. американські юристи, зокрема О. Голмс, Б. Кардозо та К. Левелін, розробляють теорії соціологічної юриспруденції та правничого реалізму, що визнають і обґрунтовують роль судової політики у формуванні права.

Концепція Олівера Голмса (1841–1935) ґрунтується на тому, що конституційне право (конституція) є предметом суддівського судження й може бути підкріплене суддівським волевиявленням. І взагалі, як зазначає Голмс у своїй праці «Шлях права», під правом варто розуміти прогнози того, що насправді робитимуть суди, й нічого більш претензійного (Фейнберг, Коулмен, 2007, с. 174).

Бенджамін Кардозо (1870–1938) пропагує широкі повноваження американських суддів у тлумаченні конституції, застосовуючи її положення з урахуванням контексту та потреб суспільства. Судді формують конкретний зміст конституції, враховуючи вдосконалення соціального добробуту та об'єктивне сприйняття цього добробуту за стандартами суспільства. Таке творче тлумачення конституції не лише важлива складова суддівської роботи, а й її найвище досягнення.

Карл Левелін (1893–1962) визначає право таким, що фактично формується суддями, чиновниками та правоохоронцями в процесі його застосування. Він стверджує, що судові рішення є основою права. Кожен судовий випадок впливає на нове формування права, оскільки право постійно переглядається для забезпечення його відповідності суспільним потребам (Бернюков та ін., 2009, с. 59–60).

У другій половині XX ст. англо-американська юридична думка, хоча й ґрунтувалась на базових принципах загального права та прецеденту, внесла низку новаторських концепцій у сферу судової діяльності, що відіграли важливу роль у формуванні судової політики.

Найвпливовіший сучасний американський теоретик права Рональд Дворкін (1931–2013) у своїй концепції цілісності права вказує на активну роль суддів у винесенні правових рішень з урахуванням політичної моралі. Він відкидає дві традиційні концепції – конвенціоналізм і прагматизм – як такі, що неспроможні вирішити справи на цілісних правових засадах. Замість цього він пропонує власну програму – інтегральну, яка базується на уявленні про

право як цілісність, і враховує зв'язок права з політичною мораллю. Ця програма передбачає врахування судом імпліцитних принципів політичної моралі, що лежать в основі законодавчих приписів і судових рішень, у вирішенні конкретних справ. Суддя повинен розкрити соціальний ідеал у контексті сучасного соціуму, не лише визначити його на підставі рішень попередніх суддів (Дворкін, 2000; Zreik, 2019).

Інші впливові західні правознавці, такі як Дж. Ролз та Ф. Гаєк, також зробили свій вклад у розуміння судової політики.

Так, Джон Ролз (1921–2002) розглядає Верховний суд (який для пересічних американців уже більше двох століть є уособленням судової влади взагалі) як зразок громадського розсуду та інституційний механізм захисту найвищого закону, що відображає владу народу та є відмінним від звичайного законодавства (Ролз, 2000, с. 229).

На думку Фрідріха фон Гаєка (1899–1992), зусилля судді спрямовані на пристосування суспільства до змін, що спричиняють розвиток спонтанного порядку. Він підтримує концепцію судової правотворчості, але зазначає, що рішення судді мають бути раціональними, а не емоційними або вольовими, і єдиними незалежно від особистості судді (Хайек, 1999, с. 164).

Значним є також внесок у розуміння судової політики в межах доктрини судового права представників так званої інтегративної юриспруденції, передовсім К. Косіо та Дж. Гола.

Аргентинський філософ і юрист Карлос Косіо (1903–1984) у своїй праці «Право в суддівському праві» розвинув філософську концепцію суддівського розсуду, враховуючи ідеї І. Канта та інших філософів. Судді приймають рішення, враховуючи не лише закон і конкретні обставини справи, а й свої власні переживання, які базуються на численних об'єктивних та суб'єктивних факторах. Такі елементи, як правопорядок, безпека, справедливість тощо, визначають рішення суддів та їх підходи до правосуддя.

Згідно з поглядами американського філософа права Джерома Гола (1901–1992), викладеними в його науковій праці «Інтегративна юриспруденція», суддя не може обмежитися застосуванням вже наявної норми права до сучасної справи, оскільки правовий порядок постійно змінюється. За словами Гола, колишньої норми більше не існує. Таким чином, він вирішує вічну суперечку щодо того, чи судді знаходять право, чи створюють його на користь останнього, оскільки, на його думку, немає чого шукати, тому що право постійно еволюціонує (Бернюков та ін., 2009, с. 63).

Дослідження теоретичних аспектів судової політики є важливою складовою історії вітчизняної та російсько-імперської правознавчої думки. У працях філософів та правознавців XVIII–XX століть можемо знайти важливі вказівки щодо важливості належного здійснення правосуддя в соціальному розвитку. Вони акцентують увагу на необхідності вирішення суспільних конфліктів через справедливе правосуддя, а також на важливості легалізації та легітимації судової діяльності. Ці дослідження наголошують, що судова політика повинна ґрунтуватися на принципах професіоналізму та відповідності нормам права, щоб забезпечити ефективність та довіру до юстиції.

Так, Іван Посошков (1652–1726) у своїй праці «Книга про убогість і багатство» стверджує важливість справедливого суддівства для соціального та економічного розвитку країни. Він пропонує реформи у сфері правосуддя, зокрема впровадження прямого правосуддя та нових норм суддівської етики, щоб забезпечити незалежність, об'єктивність і прозорість у судових рішеннях (Бернюков та ін., 2009, с. 64).

Харківський козак Семен Климовський (XVIII–XIX ст.) у своєму творі «Про правосуддя начальних та бадьорість їхню» висловлює важливість справедливого суду та порівнює його з божественним, наголошуючи на необхідності об'єктивності та справедливості в суді (Шевчук, 2008, с. 158).

Перший у Російській імперії професор права, виходець з України, Семен Десницький (1740–1789) у своєму творі «Подання про заснування законодавчої, судової і карної влади в Російській імперії» розробив концепцію правосуддя, у якій наголошує на важливості відокремлення влади, незалежності суддів від монарха, кваліфікації суддів та прозорості судового процесу (Шевчук, 2008, с. 380).

У 1864 р. в Російській імперії відбулася судова реформа, яка впровадила значні зміни в систему судів та судові процедури. Ця реформа вважається однією з найважливіших буржуазних трансформацій того часу. Вона була закріплена через судові статuti, що регулювали створення судових установ, кримінальні та цивільні процедури, а також процеси вирішення справ мировими судьями. Ці зміни призвели до створення двох типів судів: судів загальної юстиції і судів мирової юстиції. Реформа також впровадила інститут присяжних засідателів і закріпила такі формальні принципи суддівської діяльності, як виборність, незалежність, рівність перед законом та прозорість судового процесу.

Ця реформа сприяла прогресу у правознавчій думці, особливо в розгляді принципів справедливості. Інтерес до гуманістичного підходу до сутності та значення судової діяльності зростає у працях правничих теоретиків XIX–XX століть.

Особливу зацікавленість у цьому аспекті становить праця державознавця і теоретика права Миколи Коркунова (1853–1904) «Російське державне право», у якій він розглядає суддівство як окрему гілку влади, що діє виокремлено від інших і має велике значення для забезпечення справедливості. Він стверджує, що судді повинні керуватися виключно правом, а не власними думками. Микола Коркунов детально класифікує суди за рівнем демократичності, звертаючи особливу увагу на відокремлення та захист судів від впливу інших гілок влади (Бернюков та ін., 2009, с. 66).

Відомий дослідник історії суддівства Михайло Філіппов (1828–1886) у своїй праці «Судова реформа в Росії: судоустрій» розглядає судову владу як засіб забезпечення стабільності та захисту прав громадян. Він наголошує, що незалежність суддів дозволяє їм висловлювати свої судження лише на підставі права, що забезпечує законність у судових рішеннях (Бернюков та ін., 2009, с. 67).

Прогресивні напрями судової реформи 1864 р. стали мішенню консервативних сил. Це призвело до контрреформ, таких як вилучення справ із підсудності суду присяжних та реакційні зміни 1889 р., які порушили основні принципи реформи. Мирова юстиція була припинена, а нова система судових органів формувалася за призначеними, а не обраними посадовцями. Такі зміни суттєво вплинули на судову політику царської росії (Миرونенко та ін., 1997, с. 41–42).

Наступним етапом у спробі розбудови самостійної судової системи та закріплення цивілізованих принципів судової політики є невтлені в життя конституційні акти України 1918–1920 рр. Серед них на особливу увагу заслуговують Конституція УНР, Закони про тимчасовий державний устрій України, що були ухвалені 29 квітня 1918 р. Гетьманом всієї України П. Скоропадським та отаманом Ради Міністрів М. Устимовичем, а також Проект Конституції УНР, розроблений українським громадсько-політичним і державним діячем, ученим-правознавцем, професором Отто Ейхельманом (1854–1943). Останній проєкт є визначним прикладом правничої думки, що докладно відображує концепцію поділу влади з урахуванням пріоритету народного суверенітету, незалежності судової влади та судового

конституційного контролю (Яневський, Крюков, 1992, с. 149–150).

На жаль, після цього багато з основних принципів правосуддя, що характеризують державу, поступово змінюються на більш консервативні або навіть відкидаються в радянському правовому середовищі. Це призводить до віддалення вітчизняної правничої думки і здебільшого до того, що доступ до неї ускладнюється або навіть забороняється через впроваджену судову політику.

Видатний правознавець, декан юридичного факультету, а згодом ректор Чернівецького університету Євген Ерліх (1862–1922) розвинув концепцію живого права, де основа права визначається суспільством, а не законодавством чи судовою практикою. Його теорія визначає два рівні права: первинні норми, що виникають у суспільстві, і вторинні норми, створені державою. Він виокремлює три фактори, що впливають на судові рішення: ціннісні судження, соціально-історичний контекст справи та особистість судді. Його концепція вільного суддівського правознаходження наголошує на необхідності інтуїтивного почуття справедливості у рішеннях (Бігун, 2005, с. 111–112).

Проблеми правосуддя також цікавили нашого співвітчизника, члена Всеукраїнської академії наук Станіслава Дністрянського (1870–1935). У своїй науковій праці «Загальна наука права і політики» він досліджував проблеми правосуддя та наголошував на важливості судової практики для ефективної правової системи. Він стверджував, що судові рішення, відомі як оріки, застосовуються лише до конкретних ситуацій і не можуть автоматично поширюватися на інші, навіть схожі ситуації. За його переконанням, судді повинні пріоритетно дотримуватися закону, але в разі відсутності відповідної законодавчої норми вони можуть використовувати норми інших суспільних зв'язків. Науковець також підтримував творчу функцію судді, яка дозволяє йому виходити за межі наявних правових норм суспільних зв'язків для забезпечення відповідності рішень цілям держави та праву (Шемшученко та ін., 2002, с. 405–407).

Водночас варто зауважити, що проблема розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права ставить перед собою завдання створення ефективної теоретичної моделі взаємодії внутрішньої правової системи України та міжнародно-правового європейського простору. Це вимагає урахування внутрішніх особливостей української правової системи, зокрема її етнокультурного контексту, у процесі їх взаємної інтеграції.

Об'єктивним фоном, на якому відбувається імплементація прецедентних рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняну правову систему, є національна судова політика української держави. Після того, як Україна затвердила своє зобов'язання перед Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод¹, її наукова правнича громадськість стала активно працювати над розумінням поняття «судова політика» в межах судового права. Цей процес історичного розвитку вимагав значного часу й зусиль, враховуючи аналіз попереднього досвіду, дискусії, а також адаптацію міжнародних стандартів до внутрішнього законодавства. Такий шлях відображає складність і динаміку сучасної правової системи, де поняття «судова політика» набуває нових вимірів та важливості в контексті захисту прав людини.

Проблема стала надзвичайно актуальною з ухваленням Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»². Цей Закон встановлює нові стандарти для судової системи України, вимагаючи, щоб національні суди керувалися рішеннями Європейського суду з прав людини не лише у справах, що стосуються України, а й у справах, які виникають проти інших держав. Це серйозний виклик для судової системи, оскільки це означає, що суди повинні враховувати не лише внутрішні закони і практику, а й міжнародні стандарти і рішення щодо до інших країн.

Проблема полягає у взаємодії національної правової традиції України з європейським правом: чи вона стане частиною загальноєвропейської системи, чи залишиться своєрідною, чи виникне конфлікт. Основне питання – як адаптувати українську традицію до європейських стандартів і в який спосіб забезпечити гармонію між правовими системами.

¹ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр> (дата звернення: 22.03.2024).

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 22.03.2024).

ВИСНОВКИ. Узагальнюючи вищевикладене, можна зауважити, що протягом історичного періоду від XVII–XVI ст. до н. е. і до наших днів можемо спостерігати послідовний розвиток наукових ідей, теорій та концепцій, що стосуються розуміння судової політики в межах доктрини судового права. Ці ідеї включають дослідження принципів, процедур, практики судової діяльності, ефективності правосуддя, судової влади, судової системи та суспільної користі від суддівської діяльності тощо. Важливим аспектом цього процесу є прогресивний розвиток самої концепції сутності правосуддя, починаючи з його функціонального характеру й закінчуючи організаційно-правовою відокремленістю цієї сфери від інших владних інститутів держави. Науково обгрун-

товані ідеї, концепції та доктрини, що розвивалися у працях видатних вітчизняних і зарубіжних мислителів та містилися в документальних джерелах різних історичних епох, спрямовані на вдосконалення законодавства про судову систему та судочинство, оптимізацію судової практики з метою забезпечення ефективного функціонування судової влади та здійснення правосуддя, а також будівництво правової держави та громадянського суспільства. Це лише підтверджує важливість формування та впровадження судової політики для суспільного прогресу й вирішення правових конфліктів, а також необхідність його легітимізації та здійснення на принципах професіоналізму й відповідності праву.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Антологія лібералізму: політико-правові вчення та верховенство права : збірник / відп. ред. С. Головатий ; упоряд.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд. Київ : Книги для бізнесу, 2008. 992 с.
2. Антологія української юридичної думки : у 6 т. / заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. книга, 2002. Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 568 с.
3. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III, № 1–2. С. 105–126.
4. Бігун В. С. Поняття правосуддя до його здійснення (на прикладі філософії правосуддя Гегеля). *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI–VII. С. 164–171.
5. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкін. Київ : Основи, 2000. 519 с.
6. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 34–54.
7. Малишев Б. Вчення Рудольфа фон Єрінга про мету в праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 82. С. 33–35.
8. Мироненко О. М., Римаренко Ю. І., Усенко І. Б., Чехович В. А. Українське державотворення: невitreбуваний потенціал : словник-довідник. Київ : Либідь, 1997. 561 с.
9. Мінаков М. А. Віра як здатність розуму: І. Кант про чисту віру розуму. *Мастеріум. Історико-філософські студії*. 1998. Вип. 1. С. 103–111.
10. Попов О. І. Правова доктрина та її застосуванням Верховним Судом України при перегляді судових рішень у цивільних справах. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 83–90.
11. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін. ; відп. ред. В. С. Бігун. Київ, 2009. 316 с.
12. Ролз Дж. Політичний лібералізм / пер. з англ. О. Макровольського. Київ : Основи, 2000. 382 с.
13. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.
14. Терзі О. С., Заставська Л. Ю. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 4. С. 110–113.
15. Токвіль де А. Про демократію в Америці / пер. з фр. Г. Філіпчук, М. Москаленко. Київ : Всесвіт, 1999. 590 с.
16. Фейнберг Дж., Коулмен Дж. Філософія права / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 2007. 1256 с.
17. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода: нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : у 3 т. / пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. Т. 1: Правила та порядок. 196 с.
18. Шевчук В. Україна: антологія пам'яток державотворення X–XX ст. : у 10 т. Київ : Основи, 2008. Т. IV: Спроби реанімації Козацької держави (XVIII ст.). 528 с.
19. Яневський Д. Б., Крюков В. І. Конституційні акти України. 1917–1920: невідомі конституції України. Київ : Філо. і соц. думка, 1992. 269 с.
20. Abraham J. Application of A. V. Dicey's rule's of law in India. *Journal of Legal Research and Juridical Sciences*. 2021. Vol. 1, Iss. 4. Pp. 230–238.
21. Carroza P. Kelsen and Contemporary Constitutionalism: the Continued Presence of Kelsenian Themes. *Universidad De Deusto*. 2019. Vol. 67, No. 1. Pp. 55–82. DOI: [https://doi.org/10.18543/ed-67\(1\)-2019pp55-82](https://doi.org/10.18543/ed-67(1)-2019pp55-82).

22. Delalic S., Olovčić A. Politics and War in Historical and Theoretical Perspective. With EU Case Study. *Anuario Español de Derecho Internacional*. 2022. Vol. 38. Pp. 161–214. DOI: <https://doi.org/10.15581/010.38.161-214>.

23. Krause Sh. History and the human soul in Montesquieu. *History of Political Thought*. 2003. Vol 24, No. 2. Pp. 235–261.

24. Nifterik G. Coke's Prohibitions del Roy in a European perspective. *Comparative Legal History*. 2022. Vol. 10, Iss. 1. Pp. 33–51. DOI: <https://doi.org/10.1080/2049677X.2022.2063517>.

25. Zreik R. Ronald Dworkin and Duncan Kennedy: Two Views of Interpretation. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*. 2019. Vol. 32, Iss. 1. Pp. 195–234. DOI: <https://doi.org/10.1017/cjlj.2019.9>.

Надійшла до редакції: 27.03.2024

Прийнята до опублікування: 15.06.2024

REFERENCES

1. Abraham, J. (2021). Application of A. V. Dicey's rule's of law in India. *Journal of Legal Research and Juridical Sciences*, 1(4), 230–238.

2. Berniukov, A. M., Bihun, V. S., Loboda, Yu. P. et al. (2009). *Justice: philosophical and theoretical understanding* (V. S. Bihun, Ed.).

3. Bihun, V. S. (2005). Eugen Ehrlich: his life and legacy in the legal science (a contemporary scientific review). *Problems of the Philosophy of Law*, III(1–2), 105–126.

4. Bihun, V. S. (2008–2009). The concept of justice before its implementation (on the example of Hegel's philosophy of justice). *Problems of the Philosophy of Law*, VI–VII, 164–171.

5. Carroza, P. (2019). Kelsen and Contemporary Constitutionalism: the Continued Presence of Kelsenian Themes. *Universidad De Deusto*, 67(1), 55–82. [https://doi.org/10.18543/ed-67\(1\)-2019pp55-82](https://doi.org/10.18543/ed-67(1)-2019pp55-82).

6. Delalic, S., & Olovčić, A. (2022). Politics and War in Historical and Theoretical Perspective. With EU Case Study. *Anuario Español de Derecho Internacional*, 38, 161–214. <https://doi.org/10.15581/010.38.161-214>.

7. Dvorkin, R. (2000). *A serious view of rights* (A. Frolkin, Transl.). Osnovy.

8. Feinberg, J., & Coleman, J. (2007). *Philosophy of Law* (P. Tarashchuk, Transl.). Osnovy.

9. Hayek, F. A. (1999). *Law, Legislation and Liberty: A new statement of the liberal principles of justice and political economy* (P. Tarashchuk, Transl.) (Vol. 1). Sphere.

10. Holovaty, S., Koziubra, M., & Syroid, O. (2008). *Anthology of liberalism: political and legal teachings and the rule of law* (S. Holovaty, Ed.). Books for business.

11. Krause, Sh. (2023). History and the human soul in Montesquieu. *History of Political Thought*, 24(2), 235–261.

12. Maksymov, S. I. (2013). Legal doctrine: a philosophical and legal approach. *Law of Ukraine*, 9, 34–54.

13. Malyshev, B. (2010). Doctrine of Rudolf von Jöhring about the goal in law. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Legal Sciences*, 82, 33–35.

14. Minakov, M. A. (1998). Faith as an ability of the mind: I. Kant on the pure faith of the mind. *Magisterium. Historical and philosophical studies*, 1, 103–111.

15. Myronenko, O. M., Rymarenko, Yu. I., Usenko, I. B., & Chekhovych, V. A. (1997). *Ukrainian state-building: unclaimed potential*. Lybid.

16. Nifterik, G. (2022). Coke's Prohibitions del Roy in a European perspective. *Comparative Legal History*, 10(1), 33–51. <https://doi.org/10.1080/2049677X.2022.2063517>.

17. Popov, O. I. (2016). Legal doctrine and its application by Supreme Court of Ukraine in the revision of judicial decisions in civil cases. *Problems of Legality*, 132, 83–90.

18. Rawls, J. (2000). *Political liberalism* (O. Makrovolskyi, Transl.). Osnovy.

19. Sabine, G. H., & Thorson, T. L. (1997). *A History of Political Theory*. Osnovy.

20. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (2002). *Anthology of Ukrainian Legal Thought* (Vol. 1). Legal book.

21. Shevchuk, V. (2008). *Ukraine: an anthology of state building monuments of the 10th – 20th centuries* (Vol. 4). Osnovy.

22. Terzi, O. S., & Zastavska, L. Yu. (2012). Political and legal views of Charles Montesquieu. *Science. Religion. Society*, 4, 110–113.

23. Tocqueville de, A. (1999). *Democracy in America* (H. Filipchuk, M. Moskalenko, Transl.). Universe.

24. Yanevskyi, D. B., & Kriukov, V. I. (1992). *Constitutional Acts of Ukraine. 1917–1920: Unknown Constitutions of Ukraine*. Philosophical and social thought.

25. Zreik, R. (2019). Ronald Dworkin and Duncan Kennedy: Two Views of Interpretation. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 32(1), 195–234. <https://doi.org/10.1017/cjlj.2019.9>.

Received the editorial office: 27 March 2024

Accepted for publication: 15 June 2024

ROMAN ANDRIIOVYCH KALARASH,

Kharkiv National University of Internal Affairs;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8722-5273>,

e-mail: kalarasroman45@gmail.com

EVOLUTION OF VIEWS ON JUDICIAL POLICY IN THE CONTEXT OF JUDICIAL LAW

The article examines various aspects of understanding judicial policy, which is an important component of the judicial law doctrine, including analysis of court procedures, formation of the judiciary, strategic planning of court actions, setting priorities in law enforcement practice, and ensuring accessibility and efficiency of justice. It also analyses the genesis of scientific approaches to understanding judicial policy within the doctrine of judicial law through the historical stages of legal science development. It covers the period from classical legal theories to modern trends in the transformation of the judicial system, providing a unique overview of the evolution of this key concept in legal science. The evolutionary path of understanding judicial policy is explored through the analysis of concepts, theories and methodologies that trace the changing role of the judiciary in society and the formation of strategies for managing the judicial system. The classical school of law, which emphasised the principles of justice and legality, further development of theories of judicial activism and legal realism, as well as modern concepts which take into account the issues of efficiency, transparency and publicity of judicial activity in a legal democracy are considered. The historical documents and scientific works of different periods and civilisations are analysed to study the emergence, formation and development of judicial policy in the context of a single comprehensive doctrine of the judiciary. The research identifies the key aspects and paradigms which had a decisive impact on the formation of the modern understanding of judicial policy. The author substantiates the importance of studying this topic for the development of legal science and practice, especially in the context of ensuring justice and protection of human rights. The prospects for further development of judicial policy are outlined, taking into account the current challenges and needs of society for effective justice. The importance of researching this topic for the development of legal science and practice, especially in the context of ensuring justice and protection of human rights, is argued.

Key words: *judicial policy, judicial law, justice, judicial system, judicial power.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Калараш Р. А. Еволюція поглядів на судову політику в контексті судового права. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.04>.

Citation (APA): Kalarash, R. A. (2024). Evolution of views on judicial policy in the context of judicial law. *Law and Safety*, 2(93), 44–54. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.04>.

ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ ШЕВЧУК,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Вінницький національний технічний університет,
кафедра комп'ютерних наук;

 <https://orcid.org/0000-0002-8600-0700>,
e-mail: shevchuk177@gmail.com

**ЗЛОЧИННІСТЬ І НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ:
МОДЕЛЮВАННЯ ТА СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Статтю присвячено емпіричній перевірці гіпотези щодо наявності кореляційного зв'язку між коефіцієнтом народжуваності та загальним рівнем криміногенності в Україні. Проведений детальний аналіз відповідного кореляційного поля підтверджує висунуту гіпотезу, проте такий зв'язок, як показали розрахунки коефіцієнтів детермінації, залежить від рівня лагової затримки між показниками й досягає свого максимального значення при часовому зміщенні між ними у два роки. Виявлено атипову ділянку прямого лінійного зв'язку між народжуваністю й злочинністю (2018–2021), що не відповідає загальній зворотній тенденції.

Побудована в результаті кореляційно-регресійного аналізу комбінована двоперіодна модель народжуваності виявилась адекватною, з доволі високою точністю інтерполяції ($R = 0,865$; $MAPE = 5,38\%$). До того ж для першого періоду (1992–2018) загальне зменшення рівня злочинності на 1% супроводжувалося збільшенням коефіцієнта народжуваності на 0,71% із часовим зсувом у два роки. Для другого періоду (2018–2021), навпаки, спостерігалось одночасне зменшення обох досліджуваних показників. Така атипова поведінка (проти попередньо виявленої загальної закономірності) пояснюється системним впливом низки факторів, серед яких ключовими є гібридні воєнні дії рф на території України та відповідне суттєве зростання міграційних процесів унаслідок запровадження безвізового режиму з країнами ЄС.

Здійснено спробу поєднання окремих часових періодів одним регресійним рівнянням через уведення додаткових індикаторних змінних. Отримана в результаті запропонованого підходу узагальнена модель зміни показника народжуваності від рівня криміногенності в країні виявилась адекватною, а всі її параметри – статистично значущими. Зокрема, за проведеними на основі побудованої моделі оцінками встановлено, що при загальному зниженні рівня криміногенності в країні на 10 тис. злочинів через два роки очікується збільшення коефіцієнта народжуваності на 12,73 осіб з розрахунку на 100 тис. населення за умови незмінності інших індикаторів моделі. При цьому довірчий інтервал цього значення становить (9,61; 15,84) для п'ятивідсоткового рівня значущості. Запропонований підхід дав можливість провести наближену оцінку ефекту збільшення коефіцієнту народжуваності у 2012–2013 рр., зумовленого підвищенням фінансових виплат при народженні дитини.

Ключові слова: кількість учинених злочинів, злочинність, коефіцієнт народжуваності, моделювання, рівняння регресії, регресійна модель народжуваності.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Сучасне суспільство стикається з численними викликами, серед яких найважливішими є проблеми демографічної динаміки та загального рівня криміногенності. До того ж показники, що їх характеризують, потребують постійної уваги з боку аналітиків та науковців, оскільки вони мають вирішальне значення у стратегії сталого соціально-економічного розвитку будь-якої цивілізованої країни.

Для України проблема зменшення кількості населення постала особливо гостро. Так, за оцінками Відділу народонаселення Департаменту з економічних і соціальних питань

ООН¹, за часи незалежності населення України з 52 млн осіб на початку 1990-х рр. скоротилось до 36,7 млн у 2023 р. Ще більш шокуючою виглядає наведена цією організацією прогнозна оцінка до кінця XXI ст., за якою популяція (населення України) і надалі щорічно та швидко зменшуватиметься (рис. 1). Зрозуміло, що

¹ World Population Prospects 2022 // United Nations : офіц. сайт. URL: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Line/804> (дата звернення: 22.02.2024).

основний відтік та втрата населення були зумовлені міграційними процесами, внаслідок гібридних воєнних дій росії, які розпочалися у 2014 р. і призвели спочатку до окупації частин Донецької та Луганської областей, анексії Криму, а через вісім років й до широкомасш-

табного вторгнення та відкритої війни з Україною. Проте стабільний спадний тренд у народонаселенні мав свій початок ще в 1990-х рр., а тому вимагає більш детального та структурованого аналізу.

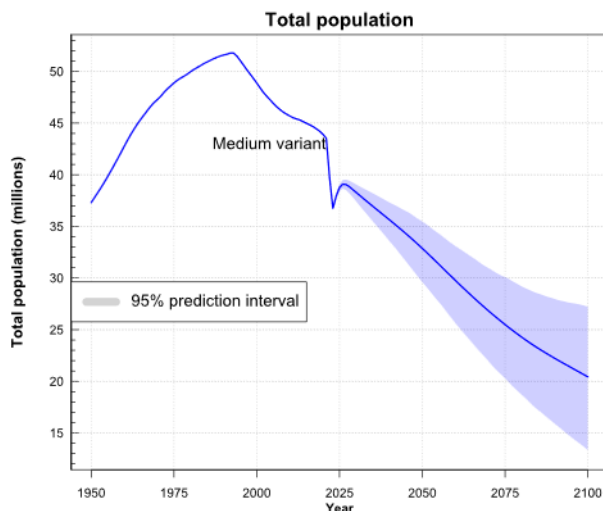

Рис. 1. Динаміка та прогноз зміни кількості населення України за 1950–2100 рр.

Зокрема, з наукової точки зору доволі цікавою, якщо порівняти з динамікою кількості населення, виглядає коливальна поведінка коефіцієнта народжуваності (1990–2022), його подальший точковий та інтервальний прогнози, що мають ознаки певної невизначеності

(рис. 2). Найімовірніше, це пов'язано з тим, що за часів незалежності внутрішні соціальні взаємозв'язки в українському суспільстві формувалися за унікальних і складних перехідних трансформаційних процесів, які відбувалися як на економічній, так і на геополітичній арені.

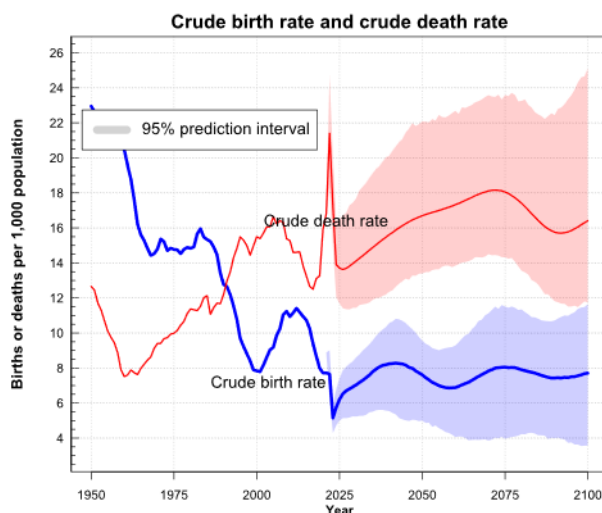

Рис. 2. Динаміки та прогнози зміни рівня народжуваності та смертності в Україні за 1950–2100 рр.

У цьому контексті показовою є регресійна модель народжуваності, що побудована на основі головного індикатора економічного розвитку України (Шевчук, 2023а). У результаті проведеного кореляційного аналізу виявилось, що значення показника регресії отриманої мо-

делі відрізнялося у трьох окремих часових періодах: економічної кризи 1990-х рр. (1990–1999), періоду відновлення економіки (2000–2014) та періоду гібридної військової агресії рф (2015–2021). Причому, якщо для перших двох періодів між цими показниками характерний

наявний прямий лінійний зв'язок, то в третьому відбувається зміна його напрямку з прямого на зворотний. Тобто економічний розвиток країни у третьому періоді не стимулює зростання народжуваності, а навпаки, народжуваність щорічно зменшується внаслідок агресивної політики росії та постійних бойових дій на Сході України.

Наголосимо також і на суттєвій відмінності абсолютного значення показника регресії для перших двох часових інтервалів. Середня еластичність народжуваності у кризовий період (1990–1999) виявилася у 2,5 рази вищою за еластичність народжуваності в період відновлення економіки (2000–2014). Гіпотетично, така розбіжність у показниках еластичності могла бути зумовлена значним зростанням асоціальної поведінки в суспільстві, що спостерігалось саме в 1990-х рр. А тому злочинність як показник, що опосередковано вимірює її рівень, може виступати додатковим фактором впливу, котрий здатний значно підсилити ефект падіння народжуваності внаслідок системних кризових явищ в економіці. Проте ця гіпотеза потребує емпіричного підтвердження та побудови відповідної регресійної моделі взаємозв'язку.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. *Мета* цієї роботи полягає в аналітичному дослідженні наявності кореляційного зв'язку між рівнем народжуваності та загальною кількістю вчинених злочинів на території України. *Завданнями* статті є розробка відповідної регресійної моделі, статистична оцінка та аналіз її параметрів, виявлення наявності загальних тенденцій та напрямів удосконалення її прогностичної валідності.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Питання побудови загальних теоретичних та емпіричних моделей прогнозування рівня народжуваності на основі економетричного аналізу даних завжди були й надалі залишаються в центрі уваги зарубіжних науковців. Не є винятком і дослідження, спрямовані на аналіз взаємозв'язку між народжуваністю та злочинністю. При цьому авторами аналізуються й обговорюються як питання впливу рівня злочинності на показники народжуваності (Churchill et al., 2022; Ospina, Hurtado, 2022; Huang, Chiang, Pan, 2015; Varvarigos, Arsenis, 2015), так і навпаки, як народжуваність, зокрема позашлюбна (Tamura, Kendall, 2010; Harper, McLanahan, 2004), впливає на рівень і структуру майбутньої злочинності (Errol, Madsen, Moslehi, 2021; Comanor, Phillips, 2002).

Коротко наведемо результати деяких ключових досліджень із цієї тематики.

Австралійські дослідники здійснили спробу побудови простої теоретичної моделі для

вивчення зв'язку між злочинністю та народжуваністю, з охопленням трьох додаткових каналів: рівня доходів, цін на житло та якістю шкільної освіти (Churchill et al., 2022). Емпіричне підтвердження побудованої моделі проводилось на основі даних опитувань домогосподарств Австралії та їх порівняння з офіційною статистикою. Автори встановили, що для власників житла вплив злочинності на народжуваність є вищим, якщо порівняти з не власниками, і нижчим для сімей з іпотечним кредитуванням, ніж у сім'ях, що повністю володіють своїм будинком. Також зауважується, що якість шкільної освіти в запропонованій моделі має вищий ефект впливу, ніж рівень цін на житло.

Л. Оспіна та Д. Уртадо (2022), аналізуючи панельні дані для окремих округів Тайваню за 2000–2010 рр., показали, що злочинність справді має статистично значущий негативний вплив на народжуваність, проте величина цього впливу виявилася доволі малою. При цьому автори наголошують, що саме економічні фактори залишаються основними визначальними детермінантами народжуваності в країні.

Звернемо також увагу й на результати досліджень Ц. Хуана, Т.-Ф. Чанга та Ц.-Н. Пана (2015). Вивчаючи набір панельних даних регіонів Колумбії за 2003–2014 рр., автори емпірично встановили, що злочинність навпаки має позитивний вплив на коефіцієнт підліткової народжуваності у віковій групі 15–19 років. І цей результат підтверджував їхню попередньо висунуту теоретичну гіпотезу про те, що насильницькі злочини скорочують тривалість життя, а це так само спонукає людей якомога раніше приймати рішення щодо народження дитини.

Вітчизняними науковцями вплив злочинності на народжуваність в Україні цілеспрямовано не вивчався. Зазвичай ці показники досліджувалися окремо один від одного. Аналізувалися загальні демографічні тенденції (Гладун та ін., 2020), будувалися відповідні регресійні та прогностичні моделі (Ляшенко, Дума, Бажанова, 2020; Біткова, Гумірова, 2018), вивчався вплив певних соціально-економічних показників макроекономічного розвитку на рівень злочинності в країні (Бурлан, Каткова, Марущак, 2021; Ларченко, 2019; Шевчук, 2023а).

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічною основою проведеного дослідження є математичний апарат кореляційно-регресійного аналізу. Зокрема, у роботі використано: графічний метод візуального оцінювання наявності та форм статистичного зв'язку між показником народжуваності і кількістю вчинених

злочинів; метод найменших квадратів для оцінки невідомих параметрів моделей та побудови на їх основі регресійних рівнянь; критерії Фішера та Стьюдента для дослідження адекватності отриманих моделей та оцінки статистичної значущості їх параметрів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Основою для проведення цього інформаційно-аналітичного дослідження є гіпотеза про наявність кореляційного зв'язку між народжуваністю та злочинністю в Україні. Тому як ендогенна змінна (N_t) розглядається динамічний ряд народжуваності з розрахунку на 100 тис. населення в період 1990–2021 рр. Такий масштаб значень коефіцієнта народжуваності сприятиме зручнішій інтерпретації результатів проведеного дослідження. Отже,

значення ендогенної змінної обчислюються за формулою:

$$N_t = \frac{n_t}{P_t} \times 10^5, \quad (1)$$

де n_t – загальна кількість живонароджених за рік t ; P_t – середня чисельність населення за рік t .

Розрахунки проводились на основі офіційної та загальнодоступної статистичної інформації Державної служби статистики України¹, а результат наведено графічно у вигляді часового ряду (рис. 3). Попередній візуальний аналіз поданих даних вказує на наявність певної коливальної поведінки, для якої тривалий спад народжуваності у 1990–1999 рр. змінюється періодом її сталого зростання (2000–2012) і навпаки (2013–2021).

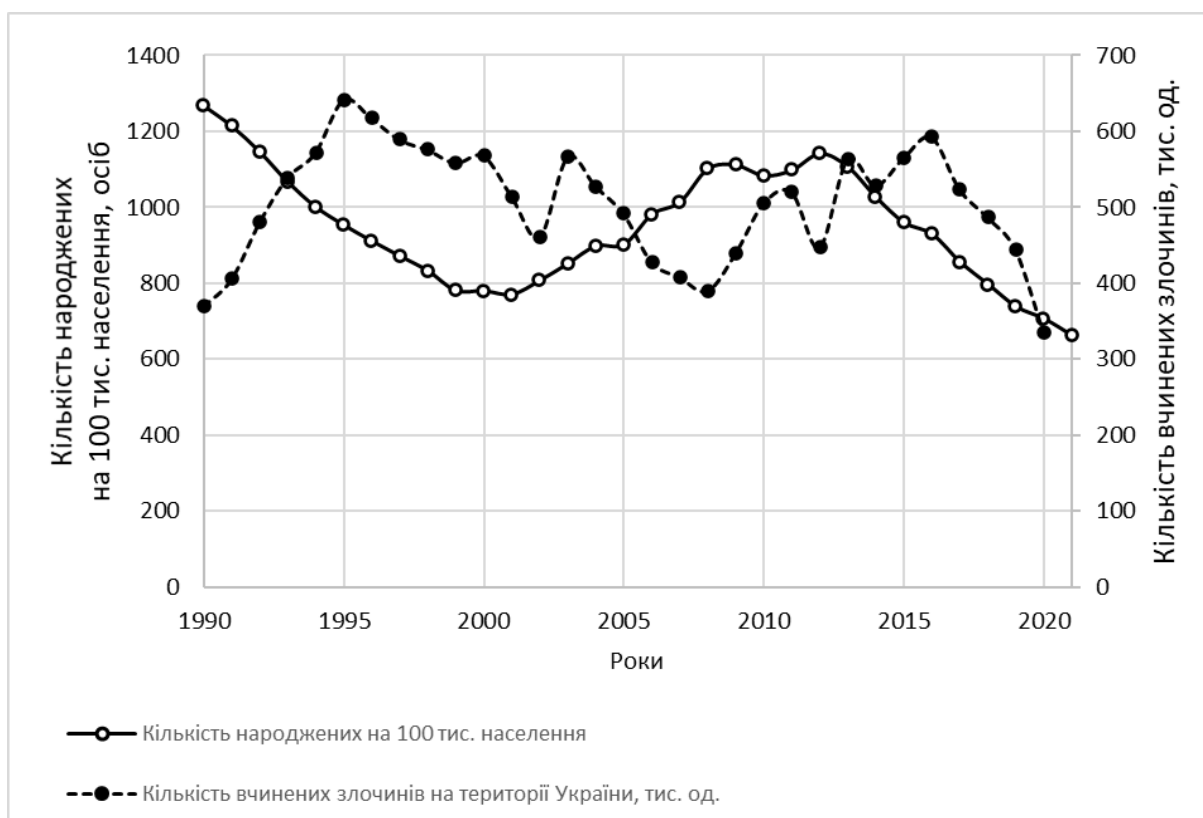

Рис. 3. Динаміка зміни коефіцієнта народжуваності та кількості вчинених злочинів на території України за 1990–2021 рр.

На рисунку 3 подається також динамічний ряд загальної кількості вчинених злочинів на території України в період 1990–2020 рр., який розглядатиметься як екзогенна змінна (Y_t) при побудові регресійних моделей народжуваності. Наведена динаміка злочинності є офіційною статистичною інформацією Державної служби статистики України² та інших статистичних даних³.

¹ Демографічна та соціальна статистика // Державна служба статистики України : офіц. сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.02.2024).

² Демографічна та соціальна статистика // Державна служба статистики України : офіц. сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.02.2024).

³ Статистика // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/statistics> (дата звернення: 22.02.2024).

Насамперед для оцінки наявності кореляційного зв'язку між зазначеними показниками вхідні дані було відображено у вигляді точок на кореляційному полі (рис. 4). До того ж, очікуючи певної інерційності в реакціях показника народжуваності на зміну рівня злочинності, досліджувалася також тіснота кореляційного зв'язку між зазначеними показниками за наявності лагового зміщення в один ($\Delta = 1$) та два роки ($\Delta = 2$). Як бачимо з наведених на рис. 4 даних, кореляційний зв'язок між народжувані-

стю та злочинністю без урахування лагового зсуву є практично відсутнім ($R^2 = 0,0076$), проте його ступінь починає краще проявлятися внаслідок введення часової затримки. І при $\Delta = 2$ коефіцієнт кореляції вже дорівнює $R = -0,57$ ($R^2 = 0,3239$), що вказує на доволі помірний лінійний зв'язок зворотного напрямку між злочинністю та народжуваністю. Інакше кажучи, це означає, що ефект від зміни загального рівня криміногенності в країні спостерігається лише за два роки.

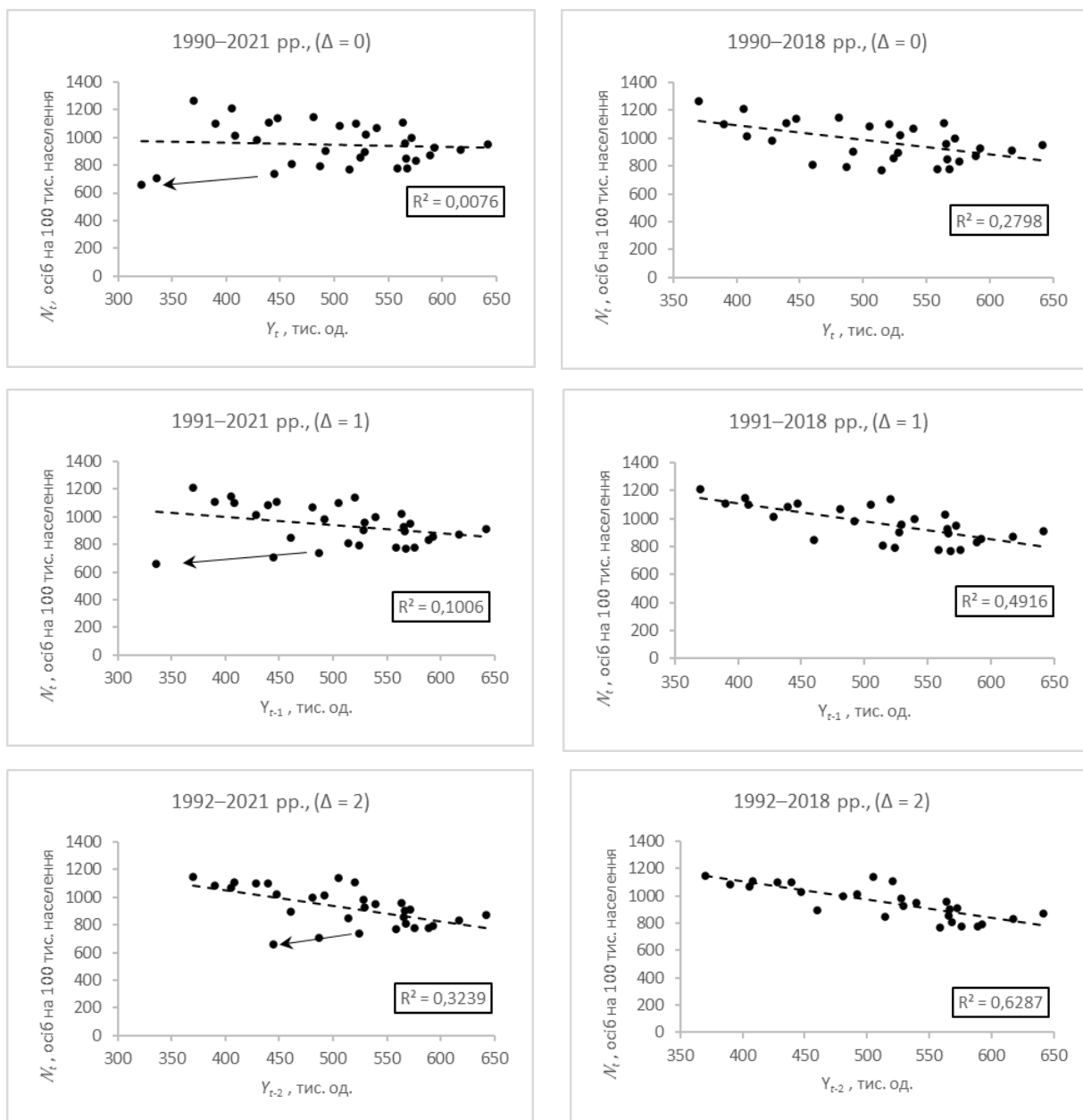

Рис. 4. Кореляційне поле та загальний аналіз наявності лінійного зв'язку між коефіцієнтом народжуваності та рівнем злочинності в Україні за відсутності та за наявності лагового зсуву

Крім того, детальніший аналіз структури кореляційного поля при $\Delta = 1$ та $\Delta = 2$ дозволив виокремити ділянку прямого лінійного

зв'язку між коефіцієнтом народжуваності та рівнем злочинності, що не відповідає загальній зворотній тенденції. Тобто ця ділянка

(позначена стрілками на рис. 4) характеризується зменшенням народжуваності при відповідному зниженні загальної кількості злочинів. До того ж відзначена динаміка прослідковується у чіткому хронологічному порядку в період 2018–2021 рр. Отже, такі кардинальні зміни у взаємозв'язку між досліджуваними показниками вказують на появу додаткового (зовнішнього), доволі істотного чинника впливу, що призводить до порушення зазначених вище закономірностей.

Подібна ситуація зі зміною спрямованості кореляційного зв'язку спостерігалася й при побудові економічної моделі народжуваності (Шевчук, 2023б). Проте тоді зміна у спрямованості досліджуваних показників фіксувалася з 2015 р. і була зумовлена гібридними воєнними діями РФ на території України. У цьому ж випадку основні порушення у виявленій закономірності починають проявлятися лише з 2018 р. Причиною цього може бути як уведення лагової затримки показника народжуваності, так і системний вплив військової агресії РФ на формування загальної соціальної поведінки в суспільстві з відповідною реакцією в значеннях обох досліджуваних показників: як народжуваності, так і злочинності. У такому разі додатковим і, можливо, ключовим чинником впливу виступає й запроваджений у 2017 р. безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом. Відкриття кордонів із країнами ЄС фактично призвело до суттєвих трансформаційних змін у загальних міграційно-демографічних процесах, які підсилювалися політичною нестабільністю й бойовими діями на сході країни. У зв'язку із цим після 2018 р. зменшення показника народжуваності вже є наслідком саме системних соціально-політичних та міграційних явищ і тому не відповідає попередньо виявленій загальній тенденції.

Для оцінки зроблених припущень часовий період 2019–2021 рр. був виключений з кореляційно-регресійного аналізу та проведений повторний розрахунок коефіцієнтів детермі-

нації. Як бачимо з даних, наведених на рис. 4, показники кореляції між злочинністю та народжуваністю, що розраховані в період 1990–2018 рр., виявились значно істотнішими. Причому їх збільшення фіксується як за наявності лагового зміщення, так і за його відсутності. Проте найвищий коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,6287$) спостерігається саме при $\Delta = 2$. Тому в подальшому будемо розглядати та аналізувати саме модель залежності показника народжуваності від загального рівня злочинності лише за наявності лагового зміщення у два роки між цими показниками. Також, враховуючи різну спрямованість у взаємозв'язку між змінними N_t та Y_{t-2} на окремих часових інтервалах, на початковому етапі побудуємо комбіновану двоперіодну модель народжуваності.

З огляду на дані, наведені на кореляційному полі (рис. 4), при $\Delta = 2$ припускаємо, що для кожного окремого часового проміжку існує лінійна залежність між коефіцієнтом народжуваності (N_t) та загальною кількістю злочинів в Україні (Y_t) з лаговим зсувом у два роки:

$$N_t = a_0 + a_1 Y_{t-2} + \varepsilon_t, \tag{2}$$

$$\hat{N}_t = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 Y_{t-2},$$

$$\varepsilon_t = N_t - \hat{N}_t,$$

де a_0, a_1 – невідомі параметри економетричної моделі для певного періоду, \hat{a}_0 та \hat{a}_1 – їхні відповідні оцінки; ε_t – залишки.

Загальна оцінка параметрів a_0 та a_1 проводилась окремо для кожного часового проміжку за методом найменших квадратів із використанням функції «Регресія» надбудови «Аналіз даних» у програмі MS Excel. Результати таких розрахунків графічно наведено на рис. 5 у вигляді регресійних рівнянь, а їхні оціночні характеристики для періоду 1992–2018 рр. наведено в таблицях 1 та 2. Модель виявилася адекватною, а всі її параметри – статистично значущими. Перевірка проводилась з використанням критеріїв Фішера та Стьюдента.

Таблиця 1

Регресійна статистика та дисперсійний аналіз моделі (4) для I періоду (1992–2018)

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз					
			<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p-value</i>
<i>R</i>	-0,793	Регресія	1	258584,1	248584,1	42,3	0,0000
<i>R</i> ²	0,629	Залишок	25	146807,9	5872,3		
<i>R</i> ² _{adj}	0,614	Разом	26	395391,9			
Стандартна помилка	76,6						
<i>n</i>	27						

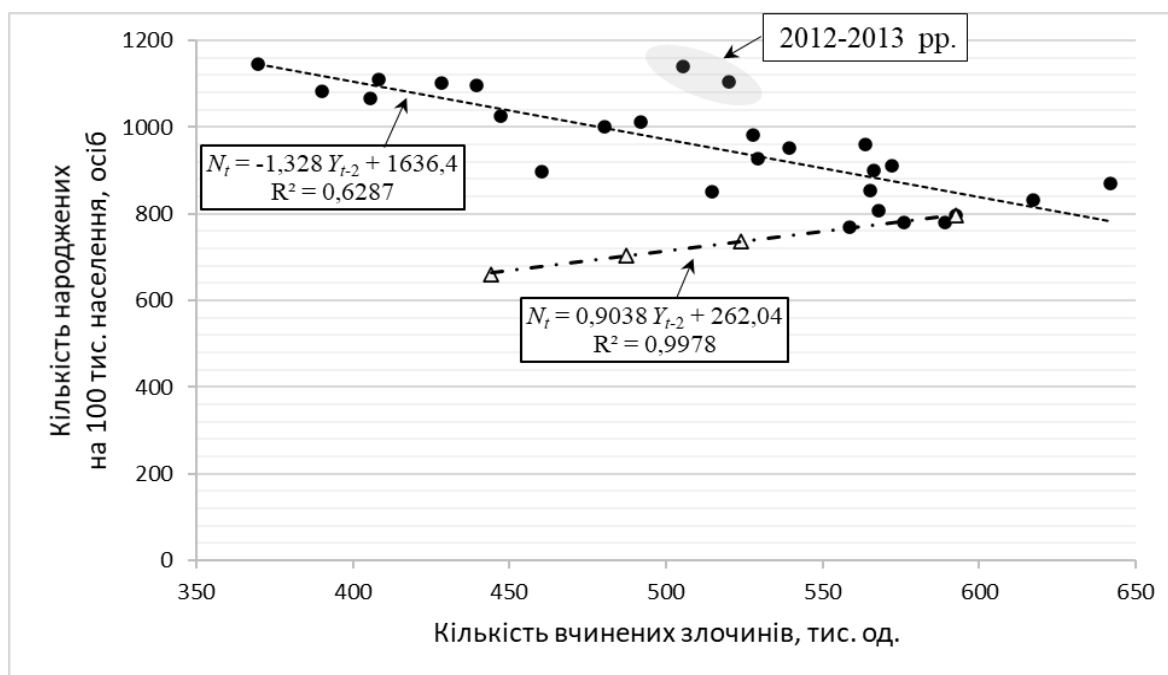

Рис. 5. Кореляційне поле та відповідна комбінована модель залежності між коефіцієнтом народжуваності та загальним рівнем злочинності в Україні з урахуванням лагового зсуву $\Delta = 2$

Таблиця 2

Оцінка значущості параметрів моделі (4) для I періоду (1992–2018)

Параметр	Значення коефіцієнта	Стандартна помилка	t-stat	p-value	Довірчий інтервал, $\alpha = 0,05$
\hat{a}_0	1636,4	105,9	15,46	0,00000	(1418,3; 1854,4)
\hat{a}_1	-1,328	0,204	-6,51	0,00000	(-1,749; -0,908)

Також з метою отримання узагальненої оцінки впливу злочинності на коефіцієнт народжуваності додатково був розрахований середній показник еластичності для цього періоду:

$$E_{N,Y} = \hat{a}_1 \times \frac{\bar{Y}}{\bar{N}} = -0,71. \quad (3)$$

Його значення вказує на те, що середнє зменшення рівня злочинності на 1% супроводжується збільшенням коефіцієнта наро-

джуваності на 0,71% при часовому зсуві у два роки.

Для часового проміжку 2018–2021 рр. оціночних характеристик не наводимо через незначну кількість наявних спостережень. Проте саме розташування точок на кореляційному полі та значення коефіцієнта детермінації (рис. 5) вказує на те, що між показниками моделі спостерігається практично прямий лінійний зв'язок.

Отже, комбіновану модель народжуваності можна подати у вигляді:

$$\hat{N}_t = \begin{cases} 1636,4 - 1,328 \times Y_{t-2}, & \text{для I періоду (1992–2018);} \\ 262,04 + 0,904 \times Y_{t-2}, & \text{для II періоду (2018–2021).} \end{cases} \quad (4)$$

Загальну оцінку побудованої двоперіодної моделі (4) проведено на основі індексу ко-

реляції та середньої абсолютної процентної помилки:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum_{t=1}^n (N_t - \hat{N}_t)^2}{\sum_{t=1}^n (N_t - \bar{N}_t)^2}} = 0,865; \quad MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{N_t - \hat{N}_t}{N_t} \right| \times 100\% = 5,38\%. \quad (5)$$

Отримані значення з урахуванням макрорівня досліджуваних показників вказують на її доволі високу точність інтерполяції (5).

Графічне порівняння емпіричного коефіцієнта народжуваності з його теоретичною оцінкою, отриманою на основі рівнянь (4), подано на рис. 6.

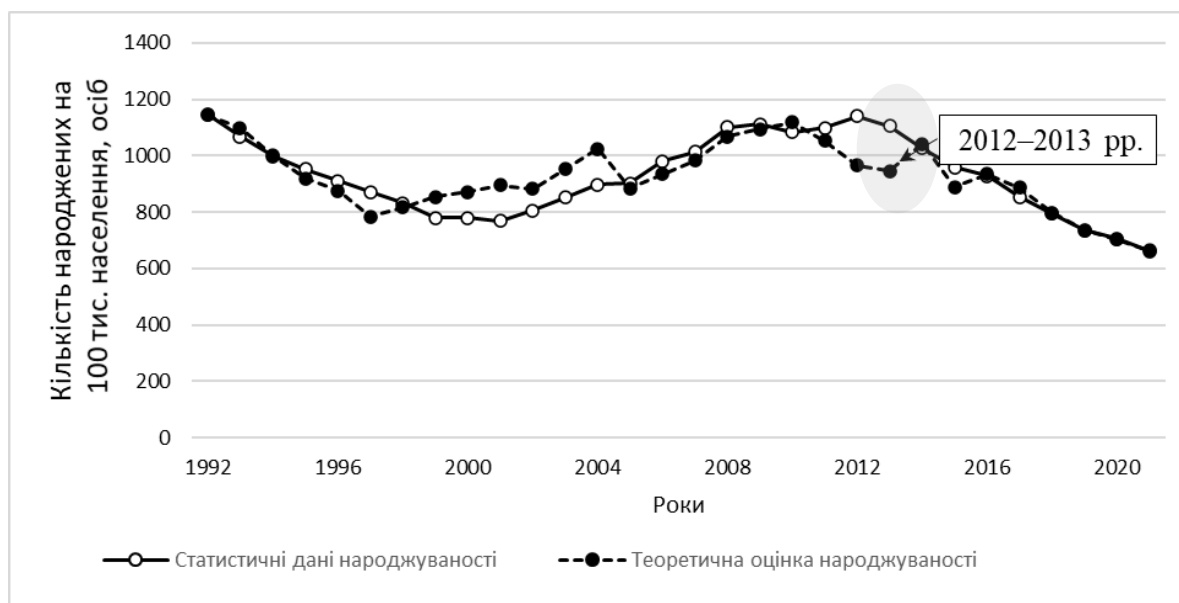

Рис. 6. Показник народжуваності на 100 тис. населення України (N_t) у період 1992–2021 рр. та його відповідна теоретична оцінка (\hat{N}_t) за комбінованою моделлю (4)

Візуальний аналіз побудованих графіків дозволяє виокремити ділянку 2012–2013 рр. (окремо позначена на рисунках 5 та 6), для якої є характерною найістотніша неузгодженість між статистичними даними та відповідно їхньою змодельованою оцінкою (4), а саме: коефіцієнт народжуваності для цих років є значно вищим за його прогнозований (змодельований) рівень. Така позитивна динаміка, як показують додаткові спостереження, найімовірніше пов'язана із запровадженням у 2011 р. суттєвого збільшення розміру фінансової допомоги при народженні дитини¹. Зокрема, з 1 січня 2011 р. виплати збільшилися удвічі: при народженні першої дитини – до 25,05 тис. грн, другої – до 50,1 тис. грн, третьої – до 100,2 тис. грн. Така фінансова підтримка була доволі вагомим стимулом, особливо для тих сімей, які вже мали хоча б одну дитину й замислювалися над

подальшим розширенням своєї родини. На жаль, вона стимулювала й малозабезпечені та неблагополучні сім'ї, для яких ці виплати виявилися доволі вагомим та чи не єдиним фактором покращення свого матеріального становища. Як наслідок, у 2012 та 2013 рр. фіксується значна неузгодженість між емпіричними та теоретичними даними. Проте отриманий позитивний ефект був короткотривалим і в подальшому не спостерігався. Причиною цього може критися в девальвації національної валюти та посиленні політичної нестабільності в країні.

Для наближеної оцінки рівня збільшення показника народжуваності у 2012–2013 рр. було змінено специфікацію побудованої моделі через уведення додаткового індикатора (K_t) фінансового стимулювання:

$$K_t = \begin{cases} 0, & \text{якщо } t \notin [2012 \text{ р.}; 2013 \text{ р.}] \\ 1, & \text{якщо } t \in [2012 \text{ р.}; 2013 \text{ р.}] \end{cases} \quad (6)$$

Також для об'єднання окремих часових періодів моделі (4) уведено індикатор E_t , що

дає можливість через його коефіцієнт провести узагальнену оцінку щорічно наростаючого ефекту зменшення народжуваності (2018–

¹ Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо виплати допомоги при народженні дитини : Закон України від 17.10.2009 № 1723-VI //

Президент України : офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1723-vi-9746> (дата звернення: 22.02.2024).

2021), викликаного системними соціально-політичними кризовими явищами та впровадженням безвізового режиму з країнами ЄС:

$$E_t = \begin{cases} 0, & \text{до впровадження безвізового режиму з ЄС (до 2018 р.),} \\ 1, 2, \dots, t^*, & \text{після впровадження безвізового режиму з ЄС (з 2018 р.).} \end{cases} \quad (7)$$

Отже, з урахуванням наведених вище індикаторів множинне рівняння регресії набуде вигляду:

$$N_t = a_0 + a_1 Y_{t-2} + a_2 K_t + a_3 E_t + \varepsilon_t. \quad (8)$$

Результат проведених розрахунків подається у вигляді множинного рівняння регресії (9) та відповідних оціночних характеристик (таблиці 3 та 4).

$$\hat{N}_t = 1597,45 - 1,273 \cdot Y_{t-2} + 178,58 \cdot K_t - 269,83 \cdot E_t. \quad (9)$$

Таблиця 3

Регресійна статистика та дисперсійний аналіз моделі (9)

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз					
			<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p-value</i>
<i>R</i>	-0,921	Регресія	3	485185,5	161728,5	48,7	0,0000
<i>R</i> ²	0,849	Залишок	26	86276,3	3318,3		
<i>R</i> ² _{adj}	0,832	Разом	29	571461,8			
Стандартна помилка	57,6						
<i>n</i>	30						

Таблиця 4

Оцінка значущості параметрів моделі (9)

Параметр	Значення коефіцієнту	Стандартна помилка	<i>t-stat</i>	<i>p-value</i>	Довірчий інтервал, $\alpha = 0,05$
\hat{a}_0	1597,45	78,75	20,29	0,00000	(1435,6; 1759,3)
\hat{a}_1	-1,273	0,152	-8,39	0,00000	(-1,584; -0,961)
\hat{a}_2	178,58	42,35	4,22	0,00026	(91,52; 265,6)
\hat{a}_3	-269,83	42,79	-6,31	0,00000	(-357,8; -181,9)

Як бачимо з наведених даних, запропонована модель зміни народжуваності є адекватною, а всі її параметри – статистично значущими. Зокрема, значення **MAPE** (4,72 %) (10),

нормований (скоригований) коефіцієнт детермінації (0,832) та графічне порівняння емпіричних і теоретичних даних (рис. 7) вказують на її доволі високу точність.

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left| \frac{N_t - \hat{N}_t}{N_t} \right| \times 100 \% = 4,72 \%. \quad (10)$$

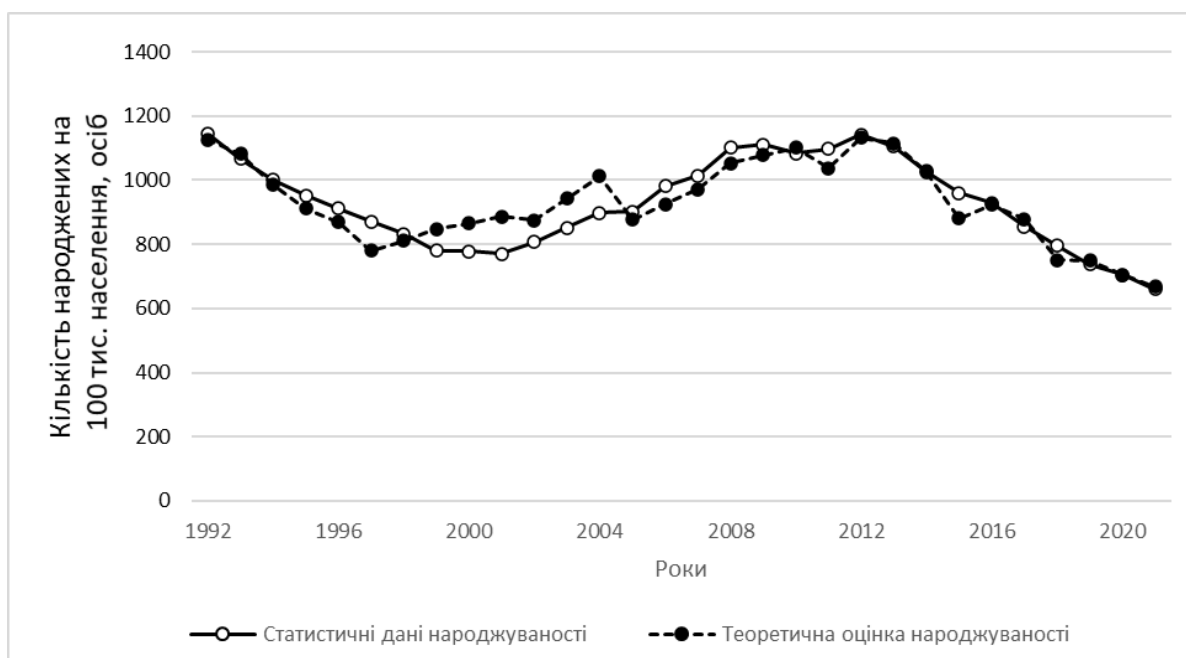

Рис. 7. Показник народжуваності на 100 тис. населення України (N_t) у період 1992–2021 рр. та його відповідна теоретична оцінка (\hat{N}_t) за модифікованим регресійним рівнянням (9)

Аналізуючи отримане рівняння (9) бачимо, що оцінки коефіцієнтів a_0 та a_1 (9) дещо зменшилися, якщо порівняти з їхніми відповідними значеннями, отриманими для першого регресійного рівняння комбінованої моделі (4). Проте їхня точність для заданої надійності $\gamma = 0,95$, навпаки, збільшилася (таблиці 3 та 4). Зокрема, можна відмітити, що при зменшенні загальної кількості злочинів на 10 тис. одиниць через два роки очікується збільшення коефіцієнта народжуваності на 12,73 осіб з розрахунку на 100 тис. населення за умови незмінності інших індикаторів моделі. При цьому довірчий інтервал цього значення становить (9,61; 15,84) для п'ятивідсоткового рівня значущості. Крім того, отримане регресійне рівняння дає оцінку збільшення коефіцієнта народжуваності за рахунок підвищення грошових виплат у 2012 та 2013 рр. на рівні 178,58 осіб на 100 тис. населення з довірчим інтервалом (91,5; 265,6). Щорічно наростаюче зменшення народжуваності (після 2018 р.), викликане системними соціально-політичними кризовими явищами та впровадженням безвізового режиму з країнами ЄС (міграційна складова), оцінюється на рівні 270 осіб.

Зауважимо також, що всі наведені вище оцінки мають наближений характер і отримані на основі висунутої теоретичної гіпотези про наявність кореляційного зв'язку між народжуваністю та злочинністю в Україні. Тому найбільша неузгодженість емпіричних даних у 2012–2013 рр. та 2019–2021 рр. з отримани-

ми загальними статистичними закономірностями враховується в узагальненій моделі (9) внаслідок уведення індикаторних змінних, коефіцієнти яких наближено оцінюють (акумують) зовнішній вплив сторонніх факторів.

Значення цих коефіцієнтів є справдливими в межах цієї моделі та підлягатимуть уточненню при доповненні отриманого регресійного рівняння іншими соціально-економічними предикторами народжуваності. Такий узагальнений аналіз буде проведено в наступній роботі при побудові відповідної множинної моделі.

ВИСНОВКИ. Проведений статистичний аналіз дозволив підтвердити висунуту гіпотезу про наявність кореляційного зв'язку між народжуваністю та загальною кількістю вчинених злочинів на території України. При цьому побудована регресійна модель враховує дворічну лагову затримку в реакціях значень показника народжуваності на зміну рівня злочинності та висвітлює два окремі часові періоди. Для першого періоду (1992–2018) є характерним доволі тісний лінійний зв'язок зворотного напрямку ($R = -0,793$), причому загальне зменшення рівня злочинності на 1 % супроводжується збільшенням коефіцієнта народжуваності на 0,71 %. Для другого періоду (2018–2021) відбувається зміна спрямованості зв'язку зі зворотного на прямий (обидва показники одночасно зменшуються), що зумовлюється системним впливом соціально-політичних кризових явищ, гібридними воєнними

діями рф та відповідно активізацією міграційних процесів внаслідок запровадження безвізового режиму з країнами ЄС.

Використання додаткових індикаторних змінних дозволило побудувати узагальнену регресійну модель залежності показника на-

роджуваності від рівня криміногенності в країні та на її основі провести наближену оцінку як позитивного впливу фінансового стимулювання (2012–2013), так і негативного, спричиненого системними кризовими явищами (2018–2021)

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Біткова Т. В., Гумірова Ю. С. Моделювання впливу демографічних процесів на економічне зростання: системно-динамічний підхід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 6 (68). С. 164–172. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-26>.
2. Бурлан С. А., Каткова Н. В., Марущак С. М. Оцінювання взаємозв'язків між рівням життя населення, соціально-економічними і демографічними процесами в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2021. № 2 (37). С. 482–492. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230665>.
3. Ларченко М. О. Соціально-економічні фактори в прогнозній оцінці стану злочинності в Україні. *Форум права*. 2019. № 4 (57). С. 47–58. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3403554>.
4. Ляшенко О. М., Дума Л. В., Бажанова Н. В. Багатофакторне економетричне моделювання людського розвитку країн. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2020. Т. 31 (70), № 4. С. 139–144. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-48>.
5. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : монографія / за ред. О. М. Гладуна. Київ : Ін-т демографії та соц. досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2020. 174 с.
6. Шевчук О. Ф. Внутрішній валовий продукт як предиктор рівня народжуваності в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023б. № 1 (63). С. 72–87. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-1-6>.
7. Шевчук О. Ф. Регресійна модель рівня злочинності на основі головного індикатора економічного розвитку України. *Форум права*. 2023а. № 1 (74). С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7016661>.
8. Churchill S. A., Smyth R., Trinh T.-A., Yew S. L. Local crime and fertility. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2022. Vol. 200. Pp. 312–331. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.06.019>.
9. Comanor W. S., Phillips L. The Impact of Income and Family Structure on Delinquency. *Journal of Applied Economics*. 2002. Vol. 5, Iss. 2. Pp. 209–232. DOI: <https://doi.org/10.1080/15140326.2002.12040577>.
10. Errol Z., Madsen J. B., Moslehi S. Social disorganization theory and crime in the advanced countries: Two centuries of evidence. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2021. Vol. 191. Pp. 519–537. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.09.017>.
11. Harper C. C., McLanahan S. S. Father Absence and Youth Incarceration. *Journal of Research on Adolescence*. 2004. Vol. 14. Pp. 369–397. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2004.00079.x>.
12. Huang T. Jr., Chiang T.-F., Pan J.-N. Fertility and Crime: Evidence from Spatial Analysis of Taiwan. *Journal of Family and Economic Issues*. 2015. Vol. 36. Pp. 319–327. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10834-015-9440-9>.
13. Ospina L., Hurtado D. The effect of crime on adolescent fertility in Colombia. *Revista Desarrollo Y Sociedad*. 2022. Vol. 90. Pp. 43–76. DOI: <https://doi.org/10.13043/DYS.90.2>.
14. Tamura R., Kendall T. Unmarried Fertility, Crime, and Social Stigma. *Journal of Law and Economics*. 2010. Vol. 53. Pp. 185–221. DOI: <https://doi.org/10.1086/596116>.
15. Varvarigos D., Arsenis P. Corruption, fertility, and human capital. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2015. Vol. 109. Pp. 145–162. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.11.006>.

Надійшла до редакції: 27.02.2024

Прийнята до опублікування: 16.06.2024

REFERENCES

1. Bitkova, T. V., & Humirova, Yu. S. (2018). Modeling of the impact of demographic processes on economic growth: a system-dynamic approach. *Problems of Systemic Approach in the Economy*, 6(68), 164–172. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-26>.
2. Burlan, S. A., Katkova, N. V., & Marushchak, S. M. (2021). Evaluation of the correlation between the living standards level, socio-economic and demographic processes in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 2(37), 482–492. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230665>.
3. Churchill, S. A., Smyth, R., Trinh, T.-A., & Yew, S. L. (2022). Local crime and fertility. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 200, 312–331. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.06.019>.

4. Comanor, W. S., & Phillips, L. (2002). The Impact of Income and Family Structure on Delinquency. *Journal of Applied Economics*, 5(2), 209–232. <https://doi.org/10.1080/15140326.2002.12040577>.
5. Errol, Z., Madsen, J. B., & Moslehi, S. (2021). Social disorganization theory and crime in the advanced countries: Two centuries of evidence. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 191, 519–537. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.09.017>.
6. Harper, C. C., & McLanahan, S. S. (2004). Father Absence and Youth Incarceration. *Journal of Research on Adolescence*, 14, 369–397. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2004.00079.x>.
7. Hladun, O. M. (Ed.). (2020). *Population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002–2019*. Ptukha Institute for Demography and Social Studies NAS of Ukraine.
8. Huang, T. Jr., Chiang, T.-F., & Pan, J.-N. (2015). Fertility and Crime: Evidence from Spatial Analysis of Taiwan. *Journal of Family and Economic Issues*, 36, 319–327. <https://doi.org/10.1007/s10834-015-9440-9>.
9. Larchenko, M. O. (2019). Socio-economic factors in the predictive assessment of the state of crime in Ukraine. *Forum of Law*, 4(57), 47–58. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3403554>.
10. Lyashenko, O. M., Duma, L. V., & Bazhanova, N. V. (2020). Multifactor econometric modeling of human development of countries. *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Economics and Management*, 31(4), 139–144. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-48>.
11. Ospina, L., & Hurtado, D. (2022). The effect of crime on adolescent fertility in Colombia. *Revista Desarrollo Y Sociedad*, 90, 43–76. <https://doi.org/10.13043/DYS.90.2>.
12. Shevchuk, O. F. (2023a). Crime Level Regression Model Based on the Main Indicator of Economic Development of Ukraine. *Forum of Law*, 1(74), 33–44. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7016661>.
13. Shevchuk, O. F. (2023b). Gross domestic product as a predictor of the birth rate in Ukraine. *Economy, Finances, Management: Topical Issues of Science and Practice*, 1(63), 72–87. <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-1-6>.
14. Tamura, R., & Kendall, T. (2010). Unmarried Fertility, Crime, and Social Stigma. *Journal of Law and Economics*, 53, 185–221. <https://doi.org/10.1086/596116>.
15. Varvarigos, D., & Arsenis, P. (2015). Corruption, fertility, and human capital. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 109, 145–162. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.11.006>.

Received the editorial office: 27 February 2024

Accepted for publication: 16 June 2024

OLEKSANDR FEDOROVYCH SHEVCHUK,

*Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor
Vinnytsia National Technical University,
Department of Computer Sciences;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8600-0700>,
e-mail: shevchuk177@gmail.com*

CRIME AND BIRTH RATE IN UKRAINE: MODELLING AND STATISTICAL ANALYSIS

The article is devoted to empirical testing of the hypothesis that there is a correlation between the birth rate and the overall level of crime in Ukraine. A detailed analysis of the relevant correlation field confirms the hypothesis, but such a relationship, as shown by the calculation of determination coefficients, depends on the level of lag between the indicators and reaches its maximum value at a time lag of two years between them. The study has also identified an atypical area of direct linear relationship between birth rate and crime (2018–2021), which does not correspond to the general reverse trend.

The combined two-period birth rate model built as a result of the correlation and regression analysis proved to be adequate, with a fairly high interpolation accuracy ($R = 0.865$; $MAPE = 5.38\%$). In addition, for the first period (1992–2018), an overall decrease in the crime rate by 1% was accompanied by an increase in the birth rate by 0.71% with a time shift of two years. In the second period (2018–2021), on the contrary, there was a simultaneous decrease in both indicators. Such atypical behaviour (compared to the previously identified general pattern) is explained by the systemic influence of a number of factors, among which the key ones are the hybrid military actions of the Russian Federation on the territory of Ukraine and the corresponding significant increase in migration processes due to the introduction of a visa-free regime with the EU countries.

An attempt has been made to combine separate time periods with one regression equation by introducing additional indicator variables. The generalised model of the change in the birth rate depending on the level of criminality of a country obtained as a result of the proposed

approach proved to be adequate, and all its parameters were statistically significant. In particular, according to the estimates made on the basis of the model, it was found that with an overall reduction in the level of criminality of the country by 10 thousand crimes in two years, the birth rate is expected to increase by 12.73 persons per 100 thousand population, provided that other indicators of the model remain unchanged. The confidence interval of this value is (9.61; 15.84) for a five per cent level of significance. The proposed approach made it possible to conduct an approximate assessment of the effect of the increase in the birth rate in 2012–2013 due to the increase in financial payments at childbirth.

Key words: *number of crimes committed, crime, birth rate, modelling, regression equation, regression model of birth rate.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Шевчук О. Ф. Злочинність і народжуваність в Україні: моделювання та статистичний аналіз. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 55–67. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.05>.

Citation (APA): Shevchuk, O. F. (2024). Crime and birth rate in Ukraine: modelling and statistical analysis. *Law and Safety*, 2(93), 55–67. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.05>.

UDC 341:342.24(669.1)-049.5

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.06>**OLAGOKE OLUWAFEMI AWOTAYO,***Master of Science (M.Sc.),**Osun State University (Osogbo, Nigeria),**Department of Political Sciences;* <https://orcid.org/0000-0001-9768-8910>,*e-mail: olagoke.awotayo@uniosun.edu.ng;***BOLAJI OLUMUYIWA OMITOLA,***Ph.D.,**Osun State University (Osogbo, Nigeria),**Department of Political Sciences;* <https://orcid.org/0000-0001-8114-5516>,*e-mail: bolaji.omitola@uniosun.edu.ng***DECENTRALIZING SECURITY ARCHITECTURE: EVALUATING FEDERALISM'S
ROLE IN ENHANCING SECURITY FRAMEWORKS IN NIGERIA**

This study delves into the intricate security landscape of Nigeria, a nation grappling with a myriad of challenges such as terrorism, insurgency, banditry, and communal conflicts. The existing centralized security architecture has been found wanting in its ability to effectively mitigate these threats and safeguards the well-being of Nigerian citizens. To gain a deeper understanding of these issues, the study employs a well-structured questionnaire as its primary data collection tool and utilizes a descriptive analytical model as its theoretical framework. It leverages descriptive quantitative tools to scrutinize the collected data, aiming to provide a logical interpretation of the situation. The study identifies lack of decentralization in the security architecture and skewed federalism as key contributing factors to the prevailing insecurity in Nigeria. It uncovers a multitude of causal variables that contribute to the internal insecurity in the country. A significant finding of the study is the correlation between the over-centralization of the security architecture and the rising insecurity across the nation. It posits that the higher the level of centralization, the greater the alienation of citizens in the security of their local areas. In light of these findings, the study advocates for Nigeria to embrace the principles of true federalism. It recommends amendments to the 1999 constitution, suggesting that the majority of the items currently in the exclusive lists should be moved to the concurrent lists. This would pave the way for regional integration and the establishment of regional security outfits, such as the Amotekun in the south west, thereby fostering a more secure and harmonious nation.

Key words: *decentralisation, federalism, security, architecture, security frameworks.*

Original article

INTRODUCTION. Nigeria faces immense security difficulties across its diverse regions, with terrorism plaguing the Northeast, banditry terrorizing the Northwest, and deadly clashes between farmers and herders straining the Middle Belt (Onuoha, 2014; Olubade, Ogunnoiki, 2020; Iwuamadi, Ngwu, Onyemaobi, 2021). Unfortunately, the country's centralized security apparatus has proven ineffective in adequately addressing these varied issues. The inability to ensure security has intensified calls to decentralize power and restructure security frameworks (Iwuamadi, Ngwu, Onyemaobi, 2021). In response, individual states have launched their own security initiatives, such as Operation Amotekun in Nigeria's Southwest region (Olubade, Ogunnoiki, 2020; Tade, 2023).

Scholars assert that local actors are paramount to peacebuilding efforts as they compre-

hend local security strategies and threats intimately (Tade, 2023). Operation Amotekun was established by the six Southwest states to combat rising criminality like kidnapping and clashes between herders and farmers, with its name "Amotekun" purposely chosen to evoke fear in violent offenders (Chi, Dayil, 2020). However, the endeavor faced resistance from federal authorities (Izokpu, 2022). While Operation Amotekun aims to support police efforts, Nigeria requires a thorough review of its national security policy to develop an integrated and comprehensive framework that addresses domestic drivers of insecurity (Chi, Dayil, 2020).

In summary, alternative security models must be explored given the centralized system's limitations. State-led initiatives such as Operation Amotekun demonstrate promise if well-coordinated across all stakeholders, though cooperation with

federal powers also proves integral. Inclusive security architecture is needed to resolve these issues,

Statement of the Problem

Nigeria's security landscape is beset with a multitude of challenges, including but not limited to terrorism, insurgency, banditry, and communal conflicts. The existing centralized security architecture has demonstrated its limitations in effectively mitigating these threats and safeguarding the safety and well-being of Nigerian citizens. Consequently, there is a pressing need to scrutinize the role of federalism in decentralizing the security framework to bolster security measures across the country. The crux of the problem lies in the current centralized security architecture, which centralizes power and decision-making authority in the hands of federal security agencies. This top-down approach has led to a lack of responsiveness, coordination, and effectiveness in addressing security challenges at the grassroots level. Federal security agencies often grapple with understanding and addressing the unique security dynamics and local nuances of different regions in Nigeria. By evaluating the role of federalism in enhancing security frameworks, the study aims to delve into the potential benefits of decentralization. Decentralizing the security architecture would entail empowering state and local governments to take on a more active role in security provision and encourage the establishment of state policing structures. This would enable them to tailor security strategies and responses to the specific needs and challenges of their respective states. This study seeks to address the inadequacies of the centralized security architecture in Nigeria by evaluating the role of federalism in enhancing homegrown security frameworks. The study hopes to offer insights and recommendations that can contribute to the development of a more effective and responsive security system that ensures the safety and well-being of all Nigerians. The ultimate goal is to create a security system that is not only robust and efficient but also respects the diversity and complexity of the Nigerian society.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. This study evaluates federalism's role in enhancing Nigeria's security frameworks. It aims to assess the centralized system's efficacy and potential advantages of decentralization. The overarching goal is developing a security architecture that strengthens protection of all citizens while respecting regional differences. This research makes an important contribution by evaluating options for an improved, responsive system amid ongoing conflicts. The results will offer valuable guidance to policymakers on reforms needed to bolster Nigerian security and stability over the long term.

In accordance with this purpose, it is necessary to solve the following tasks:

1) to assess the current security architecture in Nigeria and identify its strengths and weaknesses;

2) to examine the concept of federalism and its potential role in enhancing security frameworks in Nigeria;

3) to analyze the impact of decentralizing security architecture on the effectiveness of security measures in Nigeria;

4) to propose recommendations for improving the security frameworks in Nigeria through the implementation of federalism principles.

LITERATURE REVIEW. Over the years, Nigeria has seen a transformation in its security framework, adapting to a range of domestic and international pressures (MaiBasira 2021; Nwanze, 2022). The centralized governance framework, originally instituted during colonial times to enforce authority and stability, persisted even after gaining independence. This top-down approach formulates policies at the national echelon, often overlooking the specific requirements of local communities (Noxolo 2016; Kołodziejczy, Huigen, 2023). This approach has faced scrutiny for its effectiveness in local security and responsiveness across Nigeria's diverse regions (Hills, 2000; Okoli, Iortyer, 2014). Current issues like insurgency and conflicts further expose limitations of strict centralization (Campbell, 2013), sparking calls for re-evaluation and reforms allowing greater flexibility and inclusion (Aghedo, Osumah, 2012). While some evolution occurred, urgent need remains for a more decentralized, community-focused model to effectively address complex challenges (Onuoha, 2010). This requires reorienting strategies based on empirical research and local understanding.

True federalism concept in Nigeria is debated, as centralization often curtails state autonomy (Awotayo et al., 2013; Umoh, Adeyi, 2019). The discourse on decentralizing policing has been a prominent topic since Nigeria's transition back to democracy in 1999. This ongoing debate has highlighted various perspectives and considerations regarding the restructuring of policing systems to enhance security and governance (Agboga, 2020; Nwogwugwu, Odedina, 2018). Amotekun launched a significant decentralized approach with state-level flexibility, but coordination issues persist. However centralized policing faces challenges like poor officer ratios, slow responses and lack of local contextualization.

METHODOLOGY. The study adopted a descriptive research design to systematically examine decentralizing security architecture, evaluating federalism's role in enhancing security frameworks in Nigeria. Data was collected from

workers in private organizations, civil servants, public servants, students, market men and women, and civil society in the three states. A total of 300 participants were purposefully selected to ensure a diverse representation, with 100 participants from each state. This strategic selection process aimed to capture a range of perspectives and insights relevant to the research topic.

Data collection was primarily conducted through the distribution of structured questionnaires among the participants. The questionnaire format facilitated the collection of numerical data, which was essential for conducting statistical analysis. In addition to primary data collected through the questionnaires, secondary sources such as existing literature and studies were utilized

to provide a contextual background and support the primary data findings. This combination of primary and secondary sources ensured a comprehensive understanding of the subject matter.

The collected data underwent analysis using descriptive statistical methods to summarize large datasets and identify patterns. This analytical approach was selected to aligning with the study's objective. By utilizing statistical techniques, the study was able to draw meaningful insights from the data and explore the impact of federalism on decentralizing security architecture in Nigeria.

RESULTS AND DISCUSSION. This section presented the analysis of data emanated from the findings.

Table I

Analysis of Questionnaires Distribution among the Selected States

<i>Description of items</i>	<i>Frequency/Percentages</i>
Oyo	100 (33.33 %)
Ondo	100 (33.33 %)
Osun	100 (33.33 %)
<i>Total</i>	<i>300 (100 %)</i>

The table above presents the distribution of questionnaire among the selected states in the south west Nigeria. The finding as presented in the table above showed that the questionnaires

was equally distributed among Oyo 100 (33.33 %), Ondo 100 (33.33 %) and Osun states with 100 (33.33 %), respectively.

Table II

Analysis of Questionnaires Distribution among Male and Female Respondents

<i>Description of items</i>	<i>Frequency/Percentages</i>
Male	191 (66.66 %)
Female	109 (36.33 %)
<i>Total</i>	<i>300 (100 %)</i>

The finding of the study as presented in table II revealed that the male respondents has the highest number of 191, out of 300 respondents

which represents 66.66 %, while female population constituted 109 which represents 36.33 %.

Table III

Analysis on Current Security Architecture in Nigeria, its Strengths and Weaknesses

<i>Description of items</i>	<i>SA (%)</i>	<i>A (%)</i>	<i>SD (%)</i>	<i>D (%)</i>
Do you agree with the opinion that the current security situation in Nigeria is call for proactive action?	150 (50 %)	140 (46.6 %)	8 (2.7 %)	2 (0.6 %)
Do you believe that the current security architecture in Nigeria is effective in addressing security challenges?	45 (15 %)	55 (18.3 %)	120 (40 %)	80 (26.7 %)
Do you agree that the strengths of the current security architecture in Nigeria is lacking in its ability to combat security challenges?	110 (36.6 %)	90 (30 %)	54 (18 %)	36 (12 %)
Do you believe that the weaknesses of the current security architecture in Nigeria hinder its effectiveness in countermeasure of security challenges?	140 (46.6 %)	100 (33.3 %)	38 (12.6 %)	22 (7.3 %)
Do you agree that the major factors contributing to the current security challenges in Nigeria are social and economic inequality?	144 (48 %)	140 (46.6 %)	10 (3.3 %)	6 (2 %)

From the table above, the result showed that 150 (50 %) and 140 (46.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed with the opinion that the current security situation in Nigeria calls for proactive action, while 8 (2.7 %) and 2 (0.6 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed with the statement. The findings of the study also revealed that 45 (15 %) and 55 (18.3 %) of the respondents strongly agreed and agreed that the current security architecture in Nigeria is effective in addressing security challenges, while 120 (40 %) and 80 (26.7 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively. On whether the current security architecture in Nigeria lacks strengths in its ability to combat security challenges, 110 (36.6 %) and 90 (30 %) of the respondents strongly agreed and agreed, while

54 (18 %) and 36 (12 %) strongly disagreed and disagreed. The study indicated that 140 (46.6 %) and 100 (33.3 %) of the respondents strongly agreed and agreed that the weaknesses of the current security architecture in Nigeria hinder its effectiveness in countermeasure of security challenges, while 38 (12.6 %) and 22 (7.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The findings of the results presented in Table III also showed that 144 (48 %) and 140 (46.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed, respectively, that the major factors contributing to the current security challenges in Nigeria are social and economic inequality, while 10 (3.3 %) and 6 (2 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed.

Table IV

Analysis of the Responses on Federalism Potential Role in Enhancing Security Frameworks in Nigeria

<i>Description of items</i>	<i>SA (%)</i>	<i>A (%)</i>	<i>SD (%)</i>	<i>D (%)</i>
Do you believe that implementing stricter measures can improve the current security architecture in Nigeria?	8 (2.6 %)	10 (3.3 %)	150 (50 %)	132 (44 %)
Do you agree with the understanding that federalism is a system of government where power is divided between a central authority and regional governments?	150 (50 %)	125 (41.6 %)	16 (5.3 %)	9 (3 %)
Do you believe that federalism principles can enhance security frameworks in Nigeria?	130 (43.3 %)	140 (46.6 %)	17 (5.6 %)	13 (4.3 %)
Do you agree that state police if approved will be used by state governors against their political opponents?	10 (3.3 %)	15 (5 %)	135 (45 %)	140 (46.6 %)
Do you believe that the current Federal arrangement in Nigeria is an obstacle to peace?	10 (3.3 %)	12 (4 %)	144 (48 %)	134 (44.6 %)

Table IV above presents the analysis of federalism's potential role in enhancing security frameworks in Nigeria. The result of the findings revealed that 8 (2.6 %) and 10 (3.3 %) of the respondents strongly agreed and agreed that implementing stricter measures can improve the current security architecture in Nigeria, while 150 (50 %) and 132 (44 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively. The finding also showed that 150 (50 %) and 125 (41.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed with the opinion that federalism is a system of government where power is divided between a central authority and regional governments, while 16 (5.3 %) and 9 (3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The finding indicated that 130 (43.3 %) and

140 (46.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed that federalism principles can enhance security frameworks in Nigeria, while 17 (5.6 %) and 13 (4.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively. The findings of the results revealed that 10 (3.3 %) and 15 (5 %) of the respondents strongly agreed and agreed that state police, if approved, will be used by state governors against their political opponents, while 135 (45 %) and 140 (46.6 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The study finally showed that 10 (3.3 %) and 12 (4 %) of the respondents strongly agreed and agreed, respectively, that the current federal arrangement in Nigeria is an obstacle to peace, while 144 (48 %) and 134 (44.6 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed.

Table V

Analysis of the Responses on Impact of Decentralizing Security Architecture on the Effectiveness of Security Measures in Nigeria

<i>Description of items</i>	<i>SA (%)</i>	<i>A (%)</i>	<i>SD (%)</i>	<i>D (%)</i>
Do you agree that federalism can be implemented in Nigeria to improve security frameworks by devolving power and resources to the constituent governments?	180 (60 %)	100 (33.3 %)	6 (2 %)	14 (4.6 %)
Do you believe that decentralizing security architecture in Nigeria is a viable option?	270 (270 %)	30 (10 %)	-	-
Do you agree that decentralization can improve the effectiveness of security measures in Nigeria by allowing for regional and local participation?	100 (33.3 %)	149 (49.6 %)	31 (10.3 %)	20 (6.6 %)
Do you believe that the potential challenges of decentralizing security architecture in Nigeria lacks political will?	147 (49 %)	102 (34 %)	26 (8.6 %)	25 (8.3 %)
Do you agree that these challenges can be addressed through political restructuring in Nigeria?	185 (61.6 %)	100 (33.3 %)	5 (1.6 %)	10 (3.3 %)

The table as presented above showed that 180 (60 %) and 100 (33.3 %) of the respondents strongly agreed and agreed, respectively, that federalism can be implemented in Nigeria to improve security frameworks by devolving power and resources to the constituent governments, while 6 (2 %) and 14 (4.6 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The finding revealed that 270 (270 %) and 30 (10 %) of the respondents strongly agreed and agreed that decentralising security architecture in Nigeria is a viable option, while none of the respondents strongly disagreed or disagreed. The findings of the study showed that 100 (33.3 %) and 149 (49.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed, respectively, that decentralisation can improve the effectiveness of security measures in Nigeria by allow-

ing for regional and local participation, while 31 (10.3 %) and 20 (6.6 %) of the respondents strongly disagreed or disagreed. The result presented in Table V also showed that 147 (49 %) and 102 (34 %) of the respondents strongly agreed and agreed that the potential challenges of decentralising security architecture in Nigeria lack political will, while 26 (8.6 %) and 25 (8.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The findings of the results also revealed that 185 (61.6 %) and 100 (33.3 %) of the respondents strongly agreed and agreed that these challenges can be addressed through political restructuring in Nigeria, while 5 (1.6 %) and 10 (3.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively.

Table VI

Analysis on Propose Recommendations and Strategies for Improving the Security Frameworks in Nigeria through the Implementation of Federalism Principles

<i>Description of items</i>	<i>SA (%)</i>	<i>A (%)</i>	<i>SD (%)</i>	<i>D (%)</i>
Do you believe that amendment of 1999 constitution can ensure the successful decentralization of security architecture in Nigeria?	150 (50 %)	110 (36.6 %)	24 (8 %)	16 (5.3 %)
Will you recommend regional security outfit like Amotekun as the security frameworks for others geo political zones in Nigeria?	167 (55.6 %)	110 (36.6 %)	13 (4.3 %)	10 (3.3 %)
Do you agree that the potential benefits of implementing federalism principles will improve security frameworks in Nigeria?	150 (50 %)	140 (46.6 %)	3 (1 %)	7 (2.3 %)
Do you believe that all items in exclusive lists should be moved to concurrent lists including security and policing?	95 (31.6 %)	80 (26.6 %)	64 (21.3 %)	61 (20.3 %)
Do you agree that there is need to rearrange the present Nigeria structures?	113 (37.6 %)	150 (50 %)	30 (10 %)	7 (2.3 %)

The findings of the study revealed that 150 (50 %) and 110 (36.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed that the amendment of the 1999 constitution can ensure the successful decentralisation of security architecture in Nigeria, while 24 (8 %) and 16 (5.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively. The study also showed that 167 (55.6 %) and 110 (36.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed that regional security outfits like Amotekun as the security frameworks for other geopolitical zones in Nigeria should be recommended, while 13 (4.3 %) and 10 (3.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The finding also revealed that 150 (50 %) and 140 (46.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed that the potential benefits of implementing federalism principles will improve security frameworks in Nigeria, while 3 (1 %) and 7 (2.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The findings also indicated that 95 (31.6 %) and 80 (26.6 %) of the respondents strongly agreed and agreed, respectively, that all items in exclusive lists should be moved to concurrent lists, including security and policing, while 64 (21.3 %) and 61 (20.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed. The finding also revealed that 113 (37.6 %) and 150 (50 %) of the respondents strongly agreed and agreed that there is a need to rearrange the present Nigerian structures, while 30 (10 %) and 7 (2.3 %) of the respondents strongly disagreed and disagreed, respectively.

The security landscape in Nigeria, riddled with numerous challenges such as terrorism, insurgency, banditry, and communal conflicts, underscores the critical impact of a lack of decentralized security architecture and skewed federalism on the country's security frameworks. Despite the alarming state of security, the sharp increase in internal security issues in Nigeria suggests that the centralized security approach has not significantly improved the safety of the people. The persistent security challenges and ineffective countermeasures indicate that there are fundamental issues with the nation's centralized security framework. Insecurity is a global phenomenon, but the persistent escalation and inability to curb the trend threaten the viability of any country's democratic paradigm under any political system. This unfortunate security situation and the architecture should indeed cause significant concern for all. If the current security architecture is not swiftly reversed by the government and stakeholders, it could pose a serious threat to the nation's unity and hopes of achieving a functioning democracy. Amotekun serves as a test case for the viability of

true federalism in Nigeria, providing valuable lessons on decentralized security frameworks for other regions within the Nigerian state seeking to address their unique security challenges. This underscores the importance of consistently holding our leaders accountable, especially those who promise to restructure the country during their campaigns, to initiate the constitutional process. Nigerians must be liberated from their physical and psychological seclusion and alienation from governance. Their participation can only be enhanced in their local community through decentralization and restructuring the country towards true federalism. The success or failure of the security architecture and framework will depend on our ability to decentralize and restructure Nigeria towards true federalism, both in principles and practices.

CONCLUSION. The study reveals a causal link between the centralization of security architecture and the prevalence of insecurity in Nigeria. The over-centralization of governance issues under the current federalism has had a significant impact on the country's security situation. The findings from this study suggest that true federalism, characterized by a decentralized security architecture and effective security framework, could be instrumental in enhancing security in the country. Security is of paramount importance to all, and governments should strive to ensure that citizens are fully involved in their own security. This can be achieved through the principles of federalism and the decentralization of the security architecture and framework. The study provides evidence of the alienation of citizens from their own security in Nigeria, which is contributing to the rise in insecurity. It suggests that Nigeria's lack of true federalism and a community approach to security is a result of the government's lack of political will to restructure the country through constitutional review. The study posits that federalism can be implemented in Nigeria to improve security frameworks by devolving power and resources to constituent governments. The central government's refusal to devolve power to constituent units reflects a political culture characterized by manipulation, dishonesty, and corruption. The findings concur that there is a need to restructure Nigeria's current structures due to a lack of concern for the interests of the people. Nigerians lack faith in the current security architecture's ability to address security challenges. However, the study recommends regional security outfits like Amotekun as potential security frameworks for other geopolitical zones in Nigeria.

REFERENCES

1. Agboga, V. (2020). Beyond decentralising the Nigerian Police: how Lagos state circumvented debates on police reforms. *Journal of Contemporary African Studies*, 39(1), 135–150. <https://doi.org/10.1080/02589001.2020.1832972>.
2. Aghedo, I., & Osumah, O. (2012). The Boko Haram uprising: how should Nigeria respond? *Third World Quarterly*, 33(5), 853–869.
3. Awotayo, G., Sakiru, O. K., Belo, K. I., & Olutokunbo, A. S. (2013). Nigeria Quasi federalism: An Obstacle to peace and development in Nigeria. *International Journal of Humanities and Social Science Innovation*, 2(8), 100–107.
4. Campbell, J. (2013). *Nigeria: Dancing on the Brink* (Ed. 2). Rowman & Littlefield Publishers.
5. Chi, E. V., & Dayil, P. B. (2020). The Role of Operation Amotekun Security Outfit in the South West Region of Nigeria. *Icheke Journal of the Faculty of Humanities*, 18(4), 87–102.
6. Hills, A. (2000). *Policing Africa: Internal Security and the Limits of Liberalization*. Lynne Rienner Publishers.
7. Iwuamadi, C. K., Ngwu, E. C., & Onyemaobi, M. C. (2021). Regional Security Outfits and the Challenges of Insecurity in Nigeria. *University of Nigeria Journal of Political Economy*, 11(2), 480–491.
8. Izokpu, O. G. (2022). Survival strategies of internal security in Nigeria: the amotekun option. *Journal of Administrative Science*, 19(1), 99–135.
9. Kołodziejczyk, D., & Huigen, S. (2023). East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial: A Critical Introduction. In S. Huigen, & D. Kołodziejczyk (Eds), *East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial in the Twentieth Century*. Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17487-2_1/
10. MaiBasira, A. H. (2021). *Nigeria: Reforming the Security Architecture*. ThisDay. <https://www.thisdaylive.com/index.php/2021/12/29/nigeria-reforming-the-security-architecture>.
11. Noxolo, P. (2016). Postcolonial Approaches to Development. In J. Grugel, & D. Hammett (Eds), *The Palgrave Handbook of International Development*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-42724-3_3.
12. Nwanze, Ch. (2022, July 27). *Nigeria's fragile security architecture is collapsing*. Aljazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/7/27/nigerias-fragile-security-architecture-is-collapsing>.
13. Nwogwugwu, N., & Odedina, A. M. (2018). Policy framework for community and state policing in combating rising security challenges in Nigeria. *International Relations and Diplomacy*, 6(6), 334–345.
14. Okoli, A. C., & Iortyer, P. (2014). Terrorism and humanitarian crisis in Nigeria: Insights from Boko Haram insurgency. *Global Journal of Human Social Science*, 14(1), 39–50.
15. Olubade, O. M., & Ogunnoiki, A. O. (2020). Regional security initiative and the security challenges in Nigeria: The case of operation Amotekun. *Covenant University Journal of Politics and International Affairs*, 8(2), 291–307.
16. Onuoha, F. C. (2010). The audacity of the Boko Haram: Background, analysis and emerging trend. *Security Journal*, 25(2), 134–151. <https://doi.org/10.1057/sj.2011.15>.
17. Onuoha, F. C. (2014). *Why do youth join Boko Haram?* US Institute of Peace.
18. Tade, O. (2023). Traditional rulers and the Amotekun Regional Security Network in the South-West. In D. Ehrhardt, D. O. Alao, & M. S. Umar (Eds), *Traditional Authority and Security in Contemporary Nigeria* (1st ed.) (pp. 191–208). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003428596-12>
19. Umoh, N., & Adeyi, E. M. (2019). Social integration: A nation-building strategy for Nigeria's federalism. *Review of Public Administration and Management*, 6(3), 1–7.

Received the editorial office: 2 March 2024

Accepted for publication: 10 June 2024

ОЛАГОКЕ ОЛУВАФЕМІ АВОТАЙО,

магістр наук,
Державний університет Осуна (м. Осозбо, Нігерія),
кафедра політичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9768-8910>,
e-mail: olagoke.awotayo@uniosun.edu.ng;

БОЛАДЖІ ОЛУМУЙВА ОМІТОЛА,

доктор філософії,
Державний університет Осуна (м. Осозбо, Нігерія),
кафедра політичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8114-5516>,
e-mail: bolaji.omitola@uniosun.edu.ng

**ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ: ОЦІНКА РОЛІ ФЕДЕРАЛІЗМУ
У ЗМІЦНЕННІ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ В НІГЕРІЇ**

Дослідження присвячено вивченню складного безпекового середовища Нігерії – країни, яка бореться з багатьма викликами, такими як тероризм, повстанський рух, бандитизм і конфлікти між громадами. Наявна централізована архітектура безпеки виявилася нездатною ефективно протистояти цим загрозам і захищати добробут нігерійських громадян. Для більш глибокого розуміння цих питань у дослідженні використано добре структуровану анкету як основний інструмент збору даних, а як теоретичну основу – описово-аналітичну модель. Використано описові кількісні інструменти для ретельного аналізу зібраних даних із метою надання логічної інтерпретації ситуації. Наголошено на відсутності децентралізації в архітектурі безпеки та викривлений федералізм як ключові фактори, що сприяють небезпеці, яка панує в Нігерії. Виявлено безліч причинно-наслідкових змінних, які сприяють внутрішній небезпеці в країні. Важливим висновком дослідження є взаємозв'язок між занадто великою централізацією архітектури безпеки та зростанням рівня небезпеки в країні. Дослідження свідчить про те, що чим вищий рівень централізації, тим більша відчуженість громадян у питаннях безпеки на їхніх територіях. У світлі цих висновків запропоновано Нігерії прийняти принципи справжнього федералізму. Надано рекомендації щодо внесення змін до Конституції 1999 року, зокрема запропоновано перенести більшість пунктів, які зараз перебувають у виключних списках, до паралельних списків. Це відкрило б шлях до регіональної інтеграції та створення регіональних структур безпеки, таких як «Амотекун» на південному заході, що сприятиме формуванню більш безпечної та гармонійної нації.

Ключові слова: децентралізація, федералізм, безпека, архітектура, структури безпеки.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Awotayo O. O., Omitola B. O. Decentralizing security architecture: evaluating federalism's role in enhancing security frameworks in Nigeria. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.06>.

Citation (APA): Awotayo, O. O., & Omitola, B. O. (2024). Decentralizing security architecture: evaluating federalism's role in enhancing security frameworks in Nigeria. *Law and Safety*, 2(93), 68–75. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.06>.

UDC 343.9:351.753(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.07>

YURII VOLODYMYROVYCH ORLOV,

*Doctor of Law, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Criminal Law and Criminology;*
 <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>,
e-mail: orlov1284@ukr.net;

ANDRII MYKOLAIOVYCH YASHCHENKO,

*Doctor of Law, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Criminal Law and Criminology;*
 <https://orcid.org/0000-0003-3956-3487>,
e-mail: ua.andr.iash@gmail.com

**FIREARMS CONTROL AS AN ELEMENT OF CRIMINOLOGICAL SECURITY
IN THE CONCEPT OF TRANSITIONAL JUSTICE FOR UKRAINE¹**

The article is devoted to the development of a criminological model of firearms trafficking control in the context of transitional justice for Ukraine.

It is established that illicit firearms trafficking lays down long-term trends of deterioration of the criminogenic situation, including in the post-war period, and in the future threatens to strengthen the functionality of organised criminal groups and a surge in violent criminal activity. The article proposes a criminological model for establishing control over firearms circulation which provides for: 1) preservation of the existing legal regime of firearms circulation for civilians until the end of the armed conflict and the legal regime of martial law; after the lifting of martial law, a balanced legalisation of civilian (short-barreled) weapons with strict control, verification and constant monitoring is required; 2) for military personnel (including those discharged from service): a) a special type of exemption from criminal liability under Articles 263 and 410 (regarding misappropriation of firearms, ammunition, explosives or other munitions) of the Criminal Code of Ukraine, subject to presentation for inspection, registration and issuance of a permit (*de lege ferenda*); b) obtaining a permit (*de lege ferenda*) for storage of firearms (in the amount of no more than one unit per person) and ammunition (in the amount of no more than 60 pieces); 3) criminal liability for violation of the conditions of the permit to keep and carry firearms.

It is concluded that the enhancement of criminal liability for the illegal acquisition, transfer or sale of firearms, ammunition, explosives or explosive devices under martial law or a state of emergency is an example of excessive criminalisation of socially dangerous acts. Law enforcement agencies, by complying with the requirements on the general principles of sentencing (Article 65, paragraph 11, part 1, Article 67 of the Criminal Code of Ukraine), have sufficiently effective tools to assess and take into account the degree of social danger of various manifestations of illegal handling of weapons.

The proposal is to supplement the disposition of Part 1 of Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine with an indication of such an object of a criminal offence as a constructive part of a firearm, setting it out in the following wording: "Carrying, storing, purchasing, transferring or selling firearms or their constructive parts (except for smooth-bore hunting rifles and their constructive parts), ammunition, explosives or explosive devices without a permit provided for by law – ...".

Key words: *war, armed conflict, firearms, criminogenic risk, criminological security, criminal liability, transitional justice.*

Original article

¹ The article was prepared within the framework of the project 'Protection of Human Rights in the Concept of Transitional Justice: Ukrainian Model' (reg. no. 2022.01/0204), implemented with the support of the National Research Foundation of Ukraine.

INTRODUCTION. Increased trafficking in firearms, ammunition, explosives and devices is an inevitable consequence of any armed conflict, especially one as large as the current Russian-Ukrainian war. The unprovoked aggression of the Russian Federation against Ukraine has naturally led to the involvement of a significant number of people in the hostilities. The attempts to organise an effective national resistance, especially at the beginning of a large-scale invasion, in the context of the need to take urgent measures to arm territorial defence units, often took place in disregard of the formal requirements of the registration procedure. But for the sake of fairness, it should be acknowledged that the situation demanded such actions. Delaying the arming of the direct subjects of the armed aggression was too risky, threatening a faster pace and greater scope for the occupation of Ukraine's territory. This had to be avoided. However, the expected consequence of this practice was further replenishment of the shadow sector of firearms trafficking.

However, not even this circumstance, but the subsequent development after the first weeks of the full-scale invasion on 24 February 2022 the expansion of the combat theatre, Ukraine's mobilisation activities, an increase in the number of military personnel involved in combat missions and legal possession of firearms, ammunition and explosives, have become the factors that have led to a tendency to replenish the volume of illegal trafficking in these items through the outflow from the combat zone, correlated with rotation processes. It should now be acknowledged that military personnel have become the main source of replenishment of illegal weapons in the hands of the population. Symbiotic forms of reproduction of general criminal organised and military crime are partly recorded. Ordinary criminals are interested in obtaining military weapons. This trend should be stopped. A strategy for establishing control over arms trafficking as an element of transitional justice for Ukraine should be urgently developed.

The problem of illegal trafficking in firearms, ammunition, explosive devices, including under martial law and in the post-war and post-conflict period, was addressed in separate scientific articles by V. S. Batyrgareieva, V. V. Holubosh, R. Jamieson, I. P. Katerynchuk, E. A. Kobruseva, V. O. Merkulova, D. O. Kolodin, O. M. Lytvynov, J. Lee, O. S. Soklov, V. V. Sokurenko, P. L. Fries, S. Huntington, and others. At the same time, the conceptual approach that could form the basis of an appropriate criminological strategy to control illegal arms trafficking, prevent related crimes committed with their use, and ensure security as an integral element of transitional justice remains unresolved and debatable.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. *The purpose* of the article is to define the basic characteristics of the criminological model for preventing illicit firearms trafficking and crimes committed with their use through a combination of control, incentive and jurisdictional (repressive) measures. *The objectives of the study are:* 1) to describe the state and some peculiarities of the dynamics of illegal firearms trafficking and crimes committed with its use; 2) to empirically substantiate the demand for establishing control over illegal firearms trafficking and its specific model; 3) to determine the validity of certain legislative initiatives in the field of criminal liability for illegal firearms trafficking.

METHODOLOGY. The philosophical level of the methodology for researching criminological security in terms of controlled firearms trafficking is based on the principles and laws of dialectical determinism: universal connection, historicism, systematicity, dialectical contradiction, balance. Their application, supplemented by general scientific methods (analysis, synthesis, induction, comparison, modelling, etc.), made it possible to structure the criminogenic risks associated with illegal arms trafficking, to propose an information criminological model of appropriate control. The use of such scientific methods as statistical analysis (official statistical reporting), content analysis (112 media reports), surveys (1,723 citizens, 7,209 police officers, 105 members of the Armed Forces of Ukraine), expert assessments (27 experts from among criminal lawyers and criminologists) allowed us to present a system of arguments in favour of a specific criminological model for establishing control over firearms trafficking.

RESULTS AND DISCUSSION. Countering illicit arms trafficking is traditionally an important element of war criminology (Sokurenko, 2023; Lea, 2020). It is usually associated with the issues of adaptation of military personnel to the conditions of peaceful life. And this problem is a classic one (in the academic sense), described in scientific works after the Second World War (Huntington, 1957). It has not lost its acuteness in the later period, in particular in the 1990s in Europe and in the twenty-first century (Jamieson, 1998) against the background of armed conflicts and migration (Jamieson, 2014).

Based on the official statistical reporting of the Prosecutor General's Office on the number of criminal offences committed (Statistical Reporting Form No. 1), it is safe to say that the war has largely contributed to the increase in the level of illegal handling of weapons (Articles 263, 410 of the Criminal Code of Ukraine, hereinafter – the CCU), as well as crimes related to their use (Articles 115, 121, 187 of the CCU) (see Figure 1).

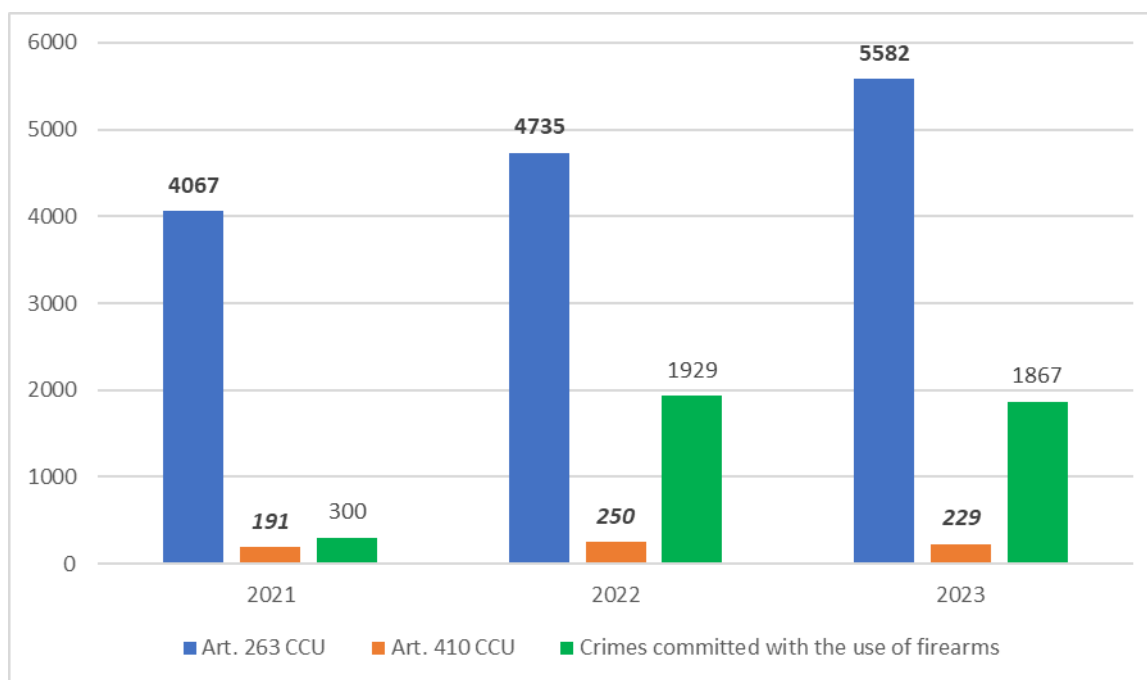

Figure 1. Graphical representation of the level and dynamics of crimes related to illegal firearms trafficking in 2021–2023

Figure 1 shows that there is a significant increase in crimes under Article 263 of the Criminal Code of Ukraine. While in 2021 there were 4,067 registered, in 2022 there were 4,736 (an increase of 1.164 times), and in 2023 there were 5,582 (an increase of 1.373 times in comparison to the base year of 2021). Even more intense is the increase under Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine – a special military criminal offence related to the theft, misappropriation, extortion by a serviceman of weapons, ammunition, explosives or other munitions, vehicles, military and special equipment or other military property, as well as their acquisition by fraud or abuse of office¹. Although the subject matter of this criminal offence is not only firearms, ammunition, explosives, but also other categories of property, the analysis of investigative and judicial practice shows an absolute predominance (78.2 %) of these items restricted for civilian use in the structure of these crimes.

According to the National Police, “5,168 firearms were seized from illicit trafficking: 1,567 assault rifles, 997 pistols and revolvers, 921 grenade launchers, 1,683 units of converted weapons, etc. The police also seized: 17,815 grenades, 16,798 mines, fuses, explosive devices, more than 1,800,000 rounds of ammunition and

2,935 kg of explosives²”; “police documented 695 facts of arms sales. They found 117 caches, which is more than 7,000 units of various types of weapons. The two largest caches were dismantled in Kyiv and Cherkasy region. It was established that a resident of Cherkasy region planned to sell the weapons to criminals. Anti-tank guns, rocket launchers, grenade launchers and many other items were seized from the offender³”; “thanks to the checkpoints, more than 1,000 facts of illegal weapons transportation were documented. 422 firearms were seized, including 234 automatic weapons, 61 pistols and revolvers, 79 grenade launchers, as well as 2,815 grenades and 1,065 mines, fuses and other explosive devices⁴”.

The situation with crimes committed with firearms is also alarming. Their increase is approximately sixfold: from 300 crimes in 2021 to 1,867 in 2023. Among them, premeditated murders predominate (36 in 2021, 247 in 2022, and 909 in 2023), grievous bodily harm (1 in 2021, 18 in 2022, and 14 in 2023), and robberies (1 in 2021,

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *The Criminal Code of Ukraine* (Law No. 2341-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² National Police of Ukraine. (2024, January 15). *National Police seized over five thousand firearms and 1.8 million rounds of ammunition – results of work for the year*. <https://www.npu.gov.ua/news/natspolitsiia-vyluchyla-ponad-5-tysiach-odynits-vohnepalnoi-zbroi-ta-18-mln-boieprypasiv-i-naboiv-rezultaty-roboty-za-rik>.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

32 in 2022, and 23 in 2023). A strong correlation between the dynamics of reproduction of criminal offences under Articles 263 and 410 of the Criminal Code of Ukraine, on the one hand, and ordinary violent crimes under Articles 115, 121 and 187 of the Criminal Code of Ukraine, on the other hand, gives grounds to assert that the establishment of effective, criminologically sound control over firearms trafficking will have a comprehensive preventive effect.

In this regard, it is quite natural that initiatives related to the so-called legalisation of firearms circulation come into the focus of criminologists' attention. Among other things, as rightly noted by D. B. Sanakoiev (2023), discussions continue on the possibility of civilians being granted the right to freely possess firearms to protect their own lives in a full-scale war.

It is known that the circulation of civilian weapons (firearms, short-barreled weapons) is quite common in the world (Didenko, 2018; Korniiets, 2011); the relevant legislation is developed; foreign experience (Kobrusieva, 2022) is certainly worth studying and, possibly, implementing. At the same time, for modern Ukraine, the issue of controlling the circulation of firearms is somewhat different: how to ensure the controlled circulation of military weapons, ammunition, and explosive devices, the volume of the illegal segment of which has increased dozens or even hundreds of times since the start of full-scale aggression against Ukraine. So, on the one hand, we are not dealing with an ordinary situation when the population seeks to protect themselves from violent attacks (including robberies). The priority is to work with:

a) current and/or former military personnel of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, police officers (combatants) who illegally (as a result of theft, misappropriation) possess firearms, ammunition, explosives and devices of military type (mainly automatic weapons, grenades and grenade launchers, mines);

b) organisers and members of organised criminal groups (organised groups, criminal organisations, including gangs) who improve their armaments by illegally supplying (selling) weapons from the army through individual servicemen and their groups. The operative units of the Security Service of Ukraine, the State Bureau of Investigation and the National Police regularly identify and block the relevant supply channels.

On the other hand, in the context of the availability of significant volumes of criminal weapons, it is quite understandable that civilians request the

legalisation of the circulation of short-barreled weapons for self-defence. We believe that these two trends will become decisive in the post-conflict, transitional period for the basic configurations of violent crime. The security of citizens will largely depend on how these contradictions are resolved. Therefore, relevant criminological models should be incorporated into the concept of transitional justice.

For a more detailed understanding of the parameters of social demand for the legalisation of the wide circulation of firearms, as well as the relevant expert assessments, we propose to draw attention to the results of a survey of several categories of respondents (internally displaced persons, military personnel, police officers and the public, experts) conducted in October-November 2023 (using network analytical resources) within the framework of the project 'Protection of Human Rights in the Concept of Transitional Justice: Ukrainian Model' (registration No. 2022.01/0204). Thus, contrary to popular belief, the public (1,723 respondents) has a negative attitude to the idea of broad legalisation of firearms circulation (see Figure 2).

Thus, the majority of citizens (63.8 per cent) are still against the mass legalisation of weapons. Only the idea of limited legalisation is accepted: a) of short-barreled weapons (25.7 %); b) subject to thorough checks and further control (1.2 %); c) unconditional support, including legalisation of the circulation of automatic weapons, but only for combatants (8.2 %); d) only for law enforcement officers (1.1 %).

Police officers (7,209 respondents) demonstrated a substantially identical, but more pronouncedly negative attitude to the idea of legalising civilian firearms circulation (see Figure 3).

Overall, about 72 per cent of police officers are unequivocally against the legalisation of civilian arms circulation during the war. Only 0.2 per cent of respondents admit the possibility of such legalisation after martial law is lifted. At the same time, it is also symptomatic that approximately one in five police officers admits the possibility and expediency of such legalisation, however, only for short-barreled weapons. At the same time, 8 per cent of respondents support the mass legalisation of weapons, including automatic weapons, for combatants. Thus, in total, 28 %, in fact, every fourth police officer, supports legalisation in one format or another.

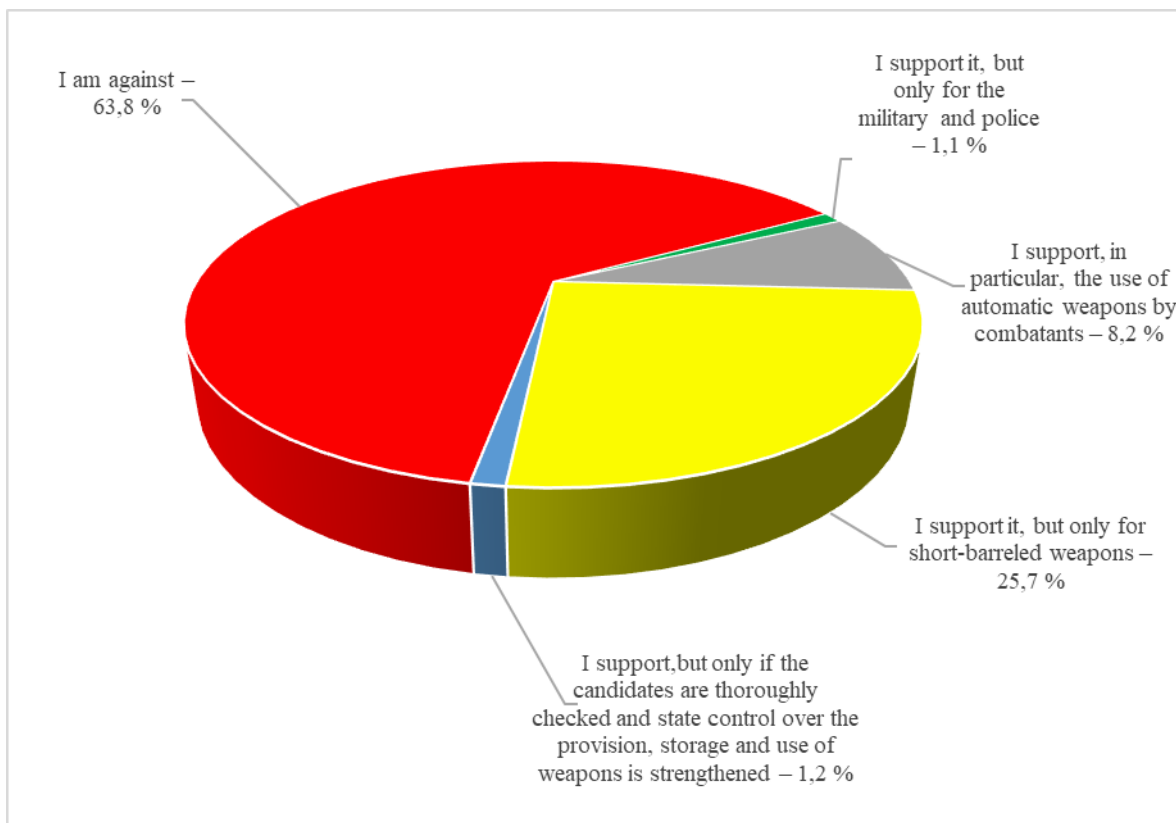

Figure 2. Citizens' attitudes towards legalisation of firearms circulation

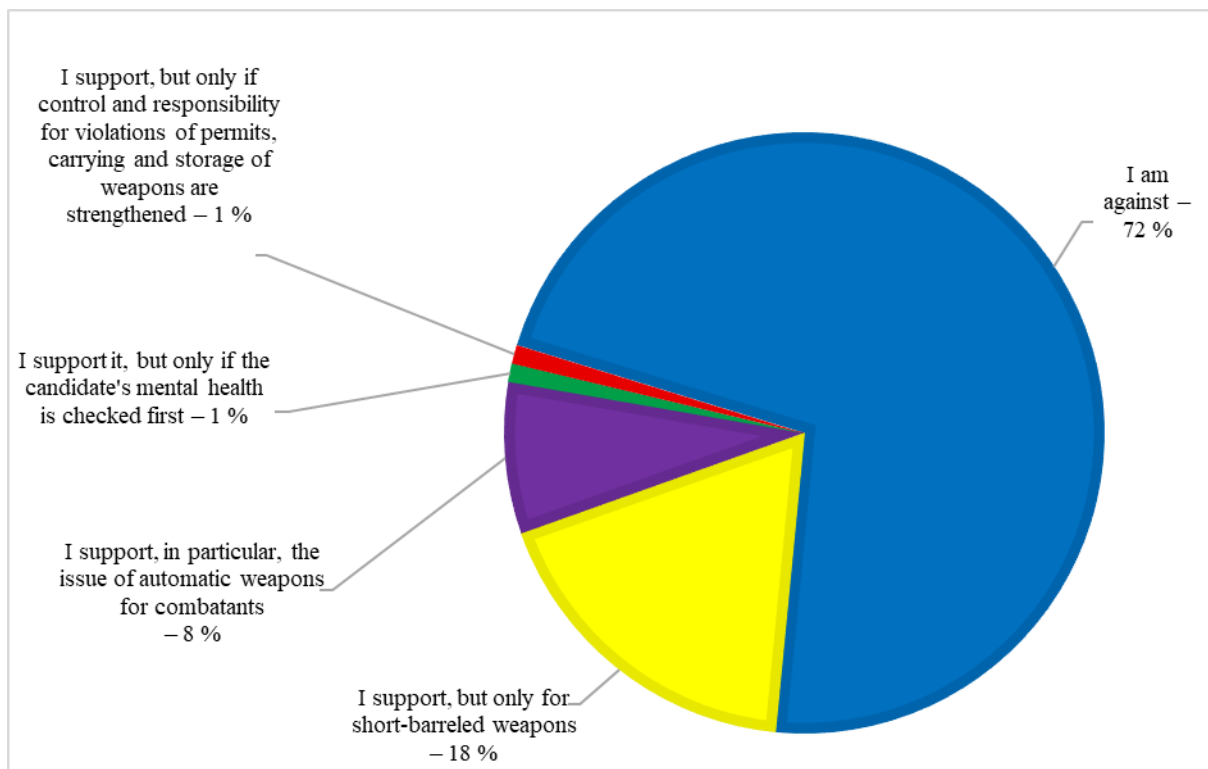

Figure 3. Police officers' attitudes to the idea of legalising civilian firearms circulation

A completely opposite situation was recorded in the survey of military personnel of the Armed Forces of Ukraine, the vast majority of whom were combatants (83.3 %) and held officer ranks (66.7 %). However, the question for this

category of respondents (105 people) was somewhat different from the previous ones and concerned their desire to keep automatic firearms for permanent storage after leaving the Armed Forces of Ukraine (see Fig. 4).

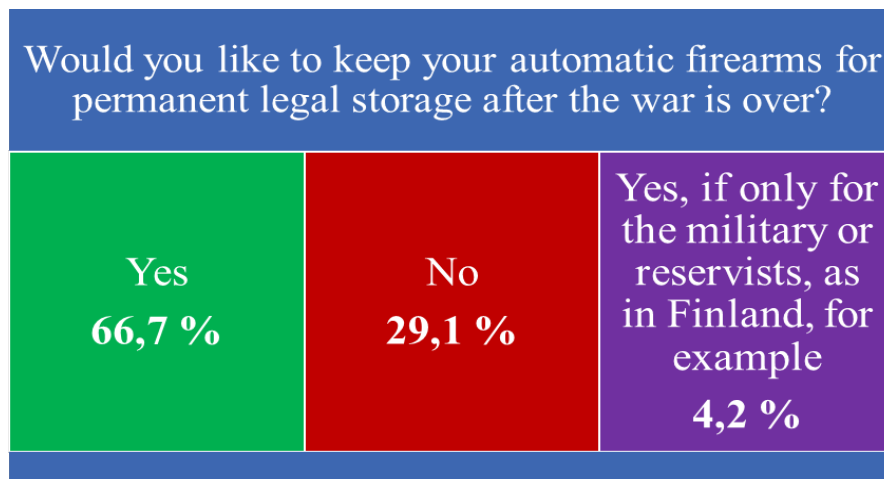

Figure 4. Attitude of servicemen to the idea of leaving automatic firearms in permanent storage after the war

Therefore, the majority, almost 71 per cent, want to keep their weapons after the conflict ends. In this context, it is also worthy of special attention that, according to the data we received during the survey, more than half (54.2 %) consider it appropriate to transfer power in Ukraine in the post-war period to the military. It should also be noted that the majority of respondents were officers.

However, this aspect of transitional justice deserves a larger separate study in the context of the criminogenic risks of the transitional period. Here, we would like to emphasise that there is a certain imbalance between the aspirations of the military, on the one hand, and civilians and police officers, on the other. This contradiction is a direct consequence of the criminogenic effect of the war and, according to criminal statistics, is already being recorded. Indeed, the military want to possess weapons and do not intend to voluntarily give them up even after the end of the armed conflict.

Resolving this situation in an imperative way, i.e. through an absolute ban on the possession of automatic and civilian short-barreled firearms after the end of martial law and legislative prescriptions for the unconditional surrender of existing models in circulation, does not seem appropriate, will be ineffective and will be ignored primarily by the majority of military personnel who have weapons, especially trophy weapons, obtained in combat. In this regard, we consider it possible to propose the following criminological

model for establishing control over the circulation of firearms and ammunition:

1) development and adoption of the basic law of Ukraine on firearms circulation. As P. L. Fris (2015) reasonably notes, for those countries that have legalised the wide circulation of civilian weapons, it is typical that legalisation is preceded by status and legal regulation of weapons. Consequently, first, a law is needed that would answer the question of how and what to protect with such weapons;

2) until the end of the armed conflict and the legal regime of martial law, the existing legal regime of firearms circulation for civilians shall remain in force, including the possibility of possessing them on the grounds specified by the Law of Ukraine 'On Ensuring the Participation of Civilians in the Defence of Ukraine' of 3 March 2022 No. 2114-IX¹. After the cancellation of martial law, a balanced legalisation of civilian (short-barreled) weapons with strict control, verification and constant monitoring. This position is also supported by the expert opinions we have received from forensic and criminological experts. The idea of legalising the circulation of civilian firearms is supported by 71.4 per cent of experts

Today, in accordance with the provisions of the current regulatory documents, Ukrainian citizens

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On ensuring the participation of civilians in the defence of Ukraine* (Law No. 2114-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20>.

may own the following categories of small arms: long-barreled smooth-bore hunting weapons; long-barreled rifled hunting weapons; rifled and smooth-bore sporting weapons (including short-barreled), which may be stored only within shooting ranges and shooting ranges without the right to store them at the place of residence. In addition, certain categories of citizens may be allowed to possess short-barreled smooth-bore self-defence weapons (devices for firing rubber or similar projectiles) and award-winning short-barreled rifled weapons (Sokolov, 2019);

3) for servicemen who illegally possess (keep, carry) firearms, provide for a) a special type of exemption from criminal liability under Articles 263 and 410 of the Criminal Code of Ukraine (in terms of misappropriation of firearms, ammunition, explosives or other munitions), subject to presentation for inspection, registration and issuance of a permit (*de lege ferenda*) and mandatory checks for the use of weapons for committing crimes, including military ones; b) obtaining a permit (*de lege ferenda*) for possession of firearms (in the amount of no more than 1 per person) and ammunition (in the amount of no more than 60 pieces); possession is allowed in a discreet manner.); it is allowed to carry them in an unloaded state, with the magazine disconnected to change the place of storage, unless otherwise provided by law;

4) criminal liability should be introduced for violation of the conditions of the permit to keep and carry firearms.

The main goal of this model is to satisfy the request of the military to keep the weapons and to register and control the existing units of the relevant weapons. We believe that such a mechanism has the potential to be implemented with the assistance of the military leadership, appropriate broad explanatory and preventive work, and appropriate changes in legislation.

At the same time, we note that the scientific literature generally expresses a well-founded opinion that 'the lack of effective legal regulation of arms trafficking in Ukraine creates favourable conditions for the proliferation of illegal firearms, which is a potential threat to our country and may also negatively affect international cooperation with European countries. Accordingly, the development and implementation of draft laws aimed at legal regulation of arms trafficking is one of the top priorities of the Ukrainian legislature (Kolodin, 2023). Moreover, legal regulation of arms trafficking is an important element of criminal law policy and crime policy in general (Orlov, 2023; Pysmensky, 2024). Therefore, it is not surprising that ideas and specific draft laws on strengthening criminal liability

for illegal arms trafficking regularly appear (Katerynychuk, Merkulova, 2017).

In this regard, it would be useful to make a few comments on the Draft Law of Ukraine on Amendments to Article 263 of the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for the Illegal Acquisition, Transfer or Sale of Firearms, Ammunition, Explosives or Explosive Devices in the Conditions of Martial Law or a State of Emergency (Reg. No. 10041) dated 13 September 2023 (hereinafter – Draft Law No. 10041)¹.

It is declared that Draft Law No. 10041 is aimed at preventing offences in the form of illegal acquisition, transfer or sale of firearms, ammunition, explosives or explosive devices in the context of martial law or a state of emergency, promoting the use of firearms, ammunition, explosives or explosive devices exclusively within the legal framework, establishing law and order in Ukraine, to prevent the commission of offences and damage to public interests with the use of illicitly trafficked weapons during martial law or a state of emergency, it is envisaged to amend Article 263 of the Criminal Code of Ukraine². However, several significant circumstances stand in the way of achieving the goals of Draft Law No. 10041.

First, it proposes to strengthen criminal liability for the *illegal acquisition, transfer or sale of firearms, ammunition, explosives or explosive devices in a state of martial law or emergency* by introducing a new part two of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine that threatens to impose a sentence of imprisonment for a term of seven to twelve years and a fine of twenty thousand to fifty thousand tax-free minimum incomes³.

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Draft Law on Amendments to Article 263 of the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Illegal Acquisition, Transfer or Sale of Firearms, Ammunition, Explosives or Explosive Devices in the Conditions of Martial Law or State of Emergency* (No. 10041). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42776>.

² Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine 'On Amendments to Article 263 of the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Illegal Acquisition, Transfer or Sale of Firearms, Ammunition, Explosives or Explosive Devices in the Conditions of Martial Law or State of Emergency'* (No. 10041). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1982616>.

³ Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Draft Law on Amendments to Article 263 of the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Illegal Acquisition, Transfer or Sale of Firearms, Ammunition, Explosives or Explosive Devices in the Conditions of Martial Law or State of Emergency* (No. 10041). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42776>.

The explanatory note to the Draft Law No. 10041 states that this is primarily due to the fact that there are currently problems with the actual prosecution of persons guilty of the acts under part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine, but unfortunately, it does not specify what problems exist with the actual prosecution of such persons.

If the solution to the real problems of bringing to justice those guilty of the acts envisaged by the current part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine relies only on strengthening the punitive impact by including in the sanction of the proposed Draft Law No. 10041 part 2 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine the threat of imprisonment for a term of seven to twelve years, it is appropriate to note that an important component of systemic actions to counter any type of criminal offence under the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is the comprehensive implementation of general social and special criminological measures to counteract various manifestations of deviant practices developed by criminological science. The mere increase in criminal liability for any type of unlawful offence, including those related to the illegal acquisition, transfer or sale of firearms, ammunition, explosives or explosive devices, cannot effectively counteract such an extremely important and complex matter as combating various manifestations of criminal practices. The modern doctrine of criminal law and criminological science have proven that an increase (including a significant one) in the severity of the inevitable criminal repression has never stopped potential lawbreakers from committing specific unlawful acts. We are aware that any prohibitory criminal law provision of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, as normatively defined in the criminal law, to a certain extent provides a preventive effect on violators of the criminal law. However, it is possible that the normative certainty of the new version of Part 2 of Article 263 of the CC of Ukraine based only on the criterion of committing certain acts in martial law or a state of emergency will become an example of excessive criminalisation of socially dangerous acts. It is worth noting that law enforcement agencies, due to compliance with the requirements for the general principles of sentencing (Article 65, paragraph 11, part 1, Article 67 of the CC of Ukraine), already have many tools to assess and take into account the degree of public danger of various manifestations of illegal handling of weapons.

It is also worth noting that Draft Law No. 10041 proposes to increase criminal liability only for the purchase, transfer or sale of firearms

(except for smoothbore hunting weapons), ammunition, explosives or explosive devices without a permit provided for by law. Instead, the possession and storage of firearms, ammunition, explosives and explosive devices committed under martial law or a state of emergency will be subject to legal assessment and individualisation of criminal liability under Part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine, using the already mentioned existing tools for appropriate criminal legal response.

Secondly, one cannot but pay attention to the proposal to include in the sanction of the new version of Part 2 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine the application of an additional mandatory punishment in the form of a fine of twenty thousand to fifty thousand tax-free minimum incomes. The imposition of a fine is a fairly efficient and effective way for the state to respond to violations of criminal law prohibitions. At the same time, there are certain doubts as to the possibility of its actual enforcement if imposed in the proposed amounts simultaneously with imprisonment for illegal handling of weapons, ammunition or explosives.

Thirdly, according to the current version of part 3 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine, as well as according to part 4 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine proposed by Draft Law No. 10041, the actions of a person who voluntarily surrendered weapons, ammunition, explosives or explosive devices to the authorities do not contain the elements of a completed criminal offence under parts 1, 2 and 3 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine, although it was present before. This is contrary to part 1 of Article 2 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the commission by a person of a socially dangerous act containing the elements of a criminal offence under this Code is the basis for criminal liability, part 3 of Article 3 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the criminal unlawfulness of an act is determined only by this Code, as well as part 3 of Article 4 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the time of commission of a criminal offence is the time when a person commits an act or omission provided for by the law on criminal liability. The fact that a person voluntarily surrenders weapons, ammunition, explosives or explosive devices to the authorities is nothing more than one of the special types of effective remorse referred to in Article 45 of the Criminal Code of Ukraine, in connection with which a person is released from criminal liability, but not in respect of which criminal liability is excluded.

Fourthly, the proposed amendments to Article 263 of the Criminal Code of Ukraine do not take into account the real need to improve criminal law means of combating illegal firearms trafficking, especially in martial law, due to the cases of manipulation with technical components of firearms that have become more frequent in recent years. It is a method of evading criminal liability and complicating the possibility of proving a person's guilt in committing a criminal offence under Part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine by disconnecting parts of firearms and transporting them in separate batches, for example, one person transports a batch of assault rifles without bolts, while another person transports a batch of bolts by another route and at another time. It is known that the subject of the criminal offence under Part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine is a firearm suitable for shooting. The absence of structural elements that make it impossible to fire a shot does not allow to recognise the respective firearm as the subject of a criminal offence under Part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine. And this state of affairs, given the scale and types of firearms, including automatic weapons, that are in illicit circulation in the context of the ongoing armed conflict, cannot be considered satisfactory. There is a need to amend and supplement the disposition of Part 1 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine to expand the list of objects of a criminal offence by adding the phrase 'constructive parts of firearms'.

CONCLUSIONS. The current state of crime related to illegal firearms trafficking lays the foundation for long-term trends of deterioration in the crime situation, including in the post-war period, which in the future threatens to strengthen the functionality of organised criminal groups and a surge in violent criminal activity. A significant proportion of illegal arms trafficking is accounted for by members of the Armed Forces of Ukraine. At the same time, there is an empirical demand for the legalisation of both civilian and military weapons.

The criminological model of establishing control over firearms circulation is proposed, which provides for: 1) preservation of the existing legal regime of firearms circulation for civilians until the end of the armed conflict and the legal regime

of martial law; after the lifting of martial law - balanced legalisation of civilian (short-barreled) weapons with strict control, verification and constant monitoring; 2) for military personnel (including those discharged from service) a) a special type of exemption from criminal liability under Articles 263 and 410 of the Criminal Code of Ukraine (in terms of misappropriation of firearms, ammunition, explosives or other munitions), subject to presentation for inspection, registration and issuance of a permit (*de lege ferenda*); b) obtaining a permit (*de lege ferenda*) for the storage of firearms (in the amount of no more than 1 unit per person) and ammunition (in the amount of no more than 60 pieces).); 3) criminal liability for violation of the terms of the permit to keep and carry firearms.

Increased criminal liability for the illegal acquisition, transfer or sale of firearms, ammunition, explosives or explosive devices in martial law or a state of emergency is an example of excessive criminalisation of socially dangerous acts. Law enforcement agencies, by complying with the requirements of the general principles of sentencing (Article 65, paragraph 11, part 1, Article 67 of the Criminal Code of Ukraine), have many effective tools to assess and take into account the degree of public danger of various manifestations of illegal handling of weapons. According to the proposed Draft Law No. 10041, part 4 of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine, the fact of voluntary surrender of weapons, ammunition, explosives or explosive devices to the authorities is nothing more than one of the special types of effective remorse referred to in Article 45 of the Criminal Code of Ukraine and in connection with which a person should be released from criminal liability, and not in respect of which criminal liability should be excluded.

The disposition of Part 1 of Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine should be supplemented with an indication of such an object of a criminal offence as "constructive part of a firearm", setting it out in the following wording: "1. Carrying, storing, purchasing, transferring or selling firearms or their constructive parts (except for smoothbore hunting rifles and their constructive parts), ammunition, explosives or explosive devices without a permit provided for by law – ...".

REFERENCES

1. Didenko, S. S. (2018). Problems of legalization of weapons in various foreign countries. *Scientific Herald of Kherson State University*, 2(3), 148–151.
2. Fris, P. L. (2015). Citizens' right to arms – "PRO ET CONTRA". *Our Law*, 5, 77–84.
3. Huntington, S. P. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Belknap Press.
4. Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. In V. Ruggiero, N. South, & I. Taylor (Eds), *The New European Criminology. Crime and Social Order in Europe* (pp. 480–506). Routledge.

5. Jamieson, R. (2014). *The Criminology of War*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315086859>.
6. Katerynychuk, I. P., & Merkulova, V. O. (2017). Illicit circulation of weapons, ammunition or explosives: directions for criminal law reform. *South Ukrainian Law Journal*, 3, 29–35.
7. Kobrusieva, Ye. A. (2022). Legalization of firearms in Ukraine in the light of international experience during martial law. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 12, 535–537. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/127>.
8. Kolodin, D. O. (2023). Reforming the criminal legislation of Ukraine regarding the illegal circulation of weapons, ammunition, explosives or explosive devices. *South Ukrainian Law Journal*, 1, 62–66. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.11>.
9. Korniiets, A. V. (2011). Foreign experience in the functioning of administrative and legal regimes for the circulation of weapons and explosives. *Problems of Law and Law Enforcement*, 2, 88–93.
10. Lea, J. (2020). A Criminology of War? By Ross McGarry and Sandra Walklate. *The British Journal of Criminology*, 60(3), 807–810. <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa006>.
11. Orlov, Yu. V. (2023). *Crime and its countermeasures in the conditions of war: criminal law and criminological dimensions*. Right.
12. Pysmensky, Ye. O. (2024). On the problems of formation and implementation of the criminal law policy of Ukraine under martial law (based on the example of a case of collaborative activity). *Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E. O. Didorenko*, 1(105), 130–144. <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.130-144>.
13. Sanakoiev, D. B. (2023). Legal and regulatory aspects of regulating arms trafficking under martial law. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 224–230. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-224-230>.
14. Sokolov, O. S. (2019). Prospects for reforming Ukrainian legislation in the field of arms trafficking taking into account the provisions of European legal acts. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 4(88), 147–157. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.88.147-157>.
15. Sokurenko, V. V. (2023). Criminology of war: content and conceptual basis of formation. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 2(29), 11–30. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.01>.

Received the editorial office: 17 March 2024

Accepted for publication: 19 June 2024

ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального права і кримінології;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>,
e-mail: orlov1284@ukr.net;

АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального права і кримінології;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3956-3487>,
e-mail: ua.andr.iash@gmail.com

КОНТРОЛЬ НАД ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Статтю присвячено розробці кримінологічної моделі контролю над обігом вогнепальної зброї в контексті перехідного правосуддя для України.

Встановлено, що незаконний обіг вогнепальної зброї закладає довготривалі тенденції погіршення криміногенної обстановки, зокрема в повоєнний період, у перспективі загрожують зміцненню функціоналу організованих злочинних угруповань, сплеском насильницької кримінальної активності. Запропоновано кримінологічну модель встановлення контролю за обігом вогнепальної зброї, яка передбачає: 1) збереження для цивільних осіб до завершення збройного конфлікту і правового режиму воєнного стану наявного правового режиму обігу вогнепальної зброї; після скасування воєнного стану потрібна виважена легалізація цивільної (короткоствольної) зброї із жорстким контролем, верифікацією та постійним моніторингом; 2) для військовослужбовців (зокрема, звільнених зі служби): а) спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за статтями 263 та 410 (в частині привласнення вогнепальної зброї, бойових припасів,

вибухових або інших бойових речовин) Кримінального кодексу України за умови пред'явлення для перевірки, реєстрації та видачі дозволу (*de lege ferenda*); б) отримання дозволу (*de lege ferenda*) на зберігання вогнепальної зброї (у кількості не більше однієї одиниці на особу) та боєприпасів (у кількості не більше 60 шт.); 3) за порушення умов дозволу зберігання й носіння вогнепальної зброї – кримінальна відповідальність.

Зроблено висновок, що посилення кримінальної відповідальності щодо незаконного придбання, передачі чи збуту вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв в умовах воєнного або надзвичайного стану є прикладом надмірної криміналізації суспільно небезпечних діянь. У суб'єктів правозастосування через дотримання вимог щодо загальних засад призначення покарання (ст. 65, п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України) є належні ефективні інструменти для оцінки й урахування ступеня суспільної небезпечності різних проявів незаконного поводження зі зброєю.

Запропоновано диспозицію ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України доповнити вказівкою на такий предмет кримінального правопорушення, як конструктивна частина вогнепальної зброї, виклавши її в такій редакції: «1. Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї або її конструктивних частин (крім гладкоствольної мисливської та конструктивних частин до неї), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу – ...».

Ключові слова: війна, збройний конфлікт, вогнепальна зброя, криміногенний ризик, кримінологічна безпека, кримінальна відповідальність, перехідне правосуддя.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Orlov Yu. V., Yashchenko A. M. Firearms control as an element of criminological security in the concept of transitional justice for Ukraine. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 76–86. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.07>.

Citation (APA): Orlov, Yu. V., & Yashchenko, A. M. (2024). Firearms control as an element of criminological security in the concept of transitional justice for Ukraine. *Law and Safety*, 2(93), 76–86. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.07>.

MYKOLA ANATOLIIOVYCH SAMBOR,*Candidate of Law,**Corresponding Member of National Ukrainian Higher**Education Academy of Sciences,**Prylutsky District Police Department of the Main Department**of the National Police in the Chernihiv Region,**Criminal Police Department,**Deputy of the Pryluky District Council;* <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>,*e-mail: nikolas783@ukr.net***LOCAL SELF-GOVERNMENT POWERS: ON CONTENT AND CORRELATION WITH RELATED CONCEPTS**

The article is devoted to the study of the concepts of “competency”, “competence”, “powers”, and their correlation in the formulation of powers of local self-government bodies. The study focuses on the understanding that local self-government and local self-government bodies are a product of civil society and are called upon to regulate, promote and implement the interests of civil society, associations of citizens, in particular, on the territorial principle, as well as individuals. Since local self-government is the right of residents of certain settlements to associate, local governments must provide relevant services to the community and its residents. The provision of relevant services by local self-government bodies, which are public services by their nature, involves the exercise of their powers granted to them as a result of decentralisation of power to fulfil their functions and tasks. The exercise of powers by local self-government bodies is impossible without understanding the essence and content of powers, their correlation with the subjects of exercise – the relevant officials of local self-government bodies. Thus, understanding of the holistic doctrine of powers of local self-government bodies, their functionality and hierarchy is impossible without studying the concepts of “competency” and “competence” of a local self-government official. Based on the results of the study, the author formulates the author’s own definitions of the concepts of “competency”, “competence” and “powers” of local self-government bodies.

Competence is considered as an integral system that includes subsystems of knowledge, skills and abilities necessary to perform a certain function and implement a relevant task, which by its purpose meets the requirements for holding a position in local self-government bodies, as well as the rights and obligations resulting from the implementation of the functions and tasks of local self-government. Competency is the ability of a person to exercise the rights and duties of a local self-government official, taking into account the availability of relevant knowledge, skills and abilities, the ability of the official to independently form the specified necessary set of rights and duties for the exercise of the powers of the local self-government body, taking into account the available administrative discretion.

At the same time, it is substantiated that the powers of local self-government bodies are a system of rights and obligations of local self-government officials enshrined in legal documents which ensures the realisation of the interests of the territorial community by providing relevant services within the framework of certain functions for these bodies and is based on the competence and competency of officials, employees of local self-government bodies and institutions and organisations established by them aimed at achieving the tasks set by these bodies.

Key words: *powers, competency, competence, local self-government, local self-government body.*

Original article

INTRODUCTION. The development of any phenomenon or process, its improvement is based on the available knowledge, skills, abilities, which are the result of experience, certain borrowings (implementation) and cognitive states, attitudes, and other elements of the cognitive system. The immanence of such measures is deter-

mined by the existing theoretical or empirical experience of building and the desire to create an objective reality identical to the internal worldview and the world of the individual. The social component of human essence is manifested primarily in the need not only for communication, building rules of coexistence, but also for creating

conditions for the comprehensive development of the individual. The history of mankind has considerable experience in the social sphere in finding the best ontology of man, social communities, the state, law, and forms of social organisation from the point of view of history and specific historical periods.

The history of social development, state-building and law-making, formation of efficient and effective social institutions for the introduction and exercise of power, its division and balance in the interests of individuals, social communities, large and small social groups united on the basis of territoriality, has formed the institution of local self-government, the body and officials closest to the individual, designed to ensure the satisfaction of his or her interests, the social community, the basis of which is the place of residence of its members – the administrative unit of the state. It is the local self-government bodies that satisfy the primary, and sometimes the main, requests and interests of a person in the needs of public authorities. The above obliges to constantly address the issue of the powers of these bodies aimed at both observing the rights, freedoms and interests of the residents of the respective territorial community and creating conditions and satisfying the use and exercise of their rights, freedoms and interests by each of its representatives or guests.

Today, there are many scientific studies that focus on the powers of local self-government bodies, their officials, enterprises, institutions and organisations established by them. Among such works, it is worth highlighting the research by Yu. Barabash, O. Botanov, A. Kolodiy, V. Kuibida, Yu. Shemshuchenko and other scholars who, along with other topical issues, paid attention to the debates related to the powers of local self-government bodies, starting from their theoretical understanding, classification, systematisation, and most importantly, implementation and delimitation.

Despite the existing achievements in the field of studying the powers of local self-government bodies, law enforcement practice and theoretical legal science offer many topical issues that do not have an unambiguous answer and require further research, which leads to ambiguous legal regulation and implementation.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. Given the above, the purpose of the article is to develop a unified approach to understanding the powers of local self-government bodies in Ukraine based on the existing legal doctrine, law-making practice, and the unity of the concepts of “competence”, “competency” and “powers”.

To achieve this goal, the following tasks are outlined: 1) to clarify the essence of the concept of “local self-government”; 2) to study the correlation of the concepts of “competence”, “competency” and “powers” of local self-government bodies in Ukraine; 3) to define the concept of “powers of local self-government bodies” based on the analysis of doctrinal views and existing legal concepts.

METHODOLOGY. In the process of scientific cognition of the subject and object of the study, the methods of scientific cognition of the phenomena under study were used, which ensured the dialectical unity of the objective and subjective. General scientific and special methods of scientific cognition, namely the method of analysis and synthesis, were used to form an understanding of the concept of “local self-government bodies” and their powers. The method of generalisation and modelling was useful in the formation of the system of powers of local self-government bodies. The use of abstract and logical, systemic and structural analysis allowed to form a theoretical basis for understanding the powers of local self-government bodies and their systematisation in the rules of positive law.

RESULTS AND DISCUSSION. As a result of many years of research, scientists have come to the conclusion that one of the most important tasks of any civilised, democratic and progressive society is the formation of civil society (Kot et al., 2023, p. 15). Civil society is characterised by signs of high development and social solidarity, which mean that it is a single community that has acquired the properties of organised protection of the national, collective (group) and individual interests of its members. At the same time, the dialectic of the formation and development of civil society shows that it is based on the principles of self-generation, self-sufficiency, self-regulation and self-development, and is characterised by the desire to limit the influence of the state on social institutions and processes taking place in it. However, at the initial stages of formation and development of civil society, when its features, principles, institutions and structures are just beginning to be formed, the development of this form of society is impossible without the support of the state, which should facilitate their formation, since otherwise civil society will take an extremely long time to form, with significant obstacles on the way to its formation (Kot et al., 2023, p. 16). Obviously, creation of conditions for comprehensive development of each individual and social groups as a whole, including the state as a special social institution, reflects the possibility of realisation of both individual and group interests, such as general social and national interests, provided

that there are appropriate rules and regulations that ensure the level of fair freedom of each member of society and their associations. Society, and civil society as a special type of society, characterised by a high degree of socialisation and development of individuals, large and small social groups, including the state, needs an effective regulator of social relations. It is the Law that has become such a regulator.

O. Rydnyeva та O. Prykhodko (2022, p. 32) argue that Law, as a universal regulator of social relations, has a dominant influence on the state, which, in turn, acts as an instrument, a means of achieving and implementing the law, which is a product of human activity. According to the authors of these theses, Law is effective where all other social regulators are ineffective. In addition, it is the requirements of morality and other social norms that are often the sources of law formation, because law that does not embody the requirements of goodness, humanism, morality, and justice cannot be considered as such at all. Of course, the morality of law is not identical to a moralising state and moralising statehood. Today, not only in the actions of the authorities, but also in the statements of lawyers, the view that law not backed by force is a phantom is becoming more and more relevant, since only the authorities implementing the rules of law make law what it should be, i.e. a real regulator of legal relations and a preventive measure against violations of public order. Under such circumstances, the philosophy of law is reduced to the philosophy of coercion, when the law of force, not the power of law, operates in society. The reason for this, we believe, is the legal culture and legal consciousness of the individual, as well as clarity, democracy, transparency of the tasks and functions of the State aimed at forming effective management of public relations, which should include both the theory of separation of powers and bringing power closer to the individual or ensuring the need of an individual or a social group for public administration. The fact that such functions are close to the state ensures an effective impact on the creation of conditions for the existence and development of individuals and social communities, satisfies their needs in view of the 'needs-based approach' substantiated by P. Rabinovich, or interests that reflect the conscious and directed behaviour of the subject to achieve the goal. At the same time, such proximity is a consequence of both decentralisation of power, its transfer to the local level, and improvement and intensification of the functioning of local self-government bodies.

The law as a product of human activity in society pursues the goal of regulating the relations

of its members in a way that should guarantee the freedom of existence and development of each person by establishing normative prescriptions that will not allow abuse of their opportunities to realise their interests and suppression of the interests of others, as well as support and provision by the largest institution of human organisation i.e. the state (Sambor, 2011, p. 63). It is under such circumstances that law, relying on the support of state institutions, whose activities determine and ensure their effective operation in the interests of society, social communities and individuals, realises the function of ordering and, therefore, managing social relations.

The basis for the creation of a system of social and public relations management through the use of legal norms is the observance, protection and defence of the fundamental principles and values of rights, freedoms and interests as an inviolable basis of law, democracy and society (Sambor, 2022, p. 82), which should be implemented through the prism of public authorities, among which local self-government bodies occupy a prominent place.

The branches of power are not only separated, but their mutual influence and mutual restriction is manifested in the system of checks and balances aimed at preventing violations of the principle of constitutional legality, as noted by A. Murtishcheva (2021, p. 152). At the same time, based on the constitutional provisions of direct effect, namely the provisions of Article 5 of the Constitution of Ukraine, which states that the people exercise power directly and through state authorities and local self-government bodies, it is the people, united in society, who implement policy or mechanisms of governance of themselves and individual social subjects through two component types of power: state and local self-government, which are united in the power of the people, which is a characteristic feature of democracy. Consequently, the direction of cognition of the activities of these bodies, including local self-government bodies, should be viewed through the prism of their powers, which are reflected in the rules of law as a universal regulator of social relations. Based on the two parallels of power (state power and local self-government), it is local self-government bodies that are not only the closest to the individual, but are also formed through the institutions of direct democracy. In addition, it is obvious that local self-government bodies are the most functionally accessible to the individual, and therefore, in our opinion, are able to most effectively satisfy the interests of the individual in the government (in power relations).

V. Hrobova (2013, p. 13) substantiates the position that it is too early to talk about the existence of an effective system of local self-government in Ukraine with clearly defined and effective levels. However, this does not allow us to deny the ongoing process of formation and improvement of local self-government bodies, their system and powers. Ukraine is a developing country, and therefore these processes are inherent in the search for the optimal content and form in accordance with the interests of the Ukrainian people.

Today in Ukraine, due to the introduction of martial law, the central government has legitimately increased the control of local governments, but even before the onset of military aggression, the issue of adequate delineation of powers between local, district, and regional councils and their executive bodies and the state authorities at the local level remained very relevant. In addition, there is virtually no clear regulation of local democracy mechanisms for local governments at the legislative level. Such a division of powers will help eliminate conflicts at the local level, increase responsibility for various aspects of competences, and thus contribute to more sustainable development of territories and public trust in local governments (Poproshaieva, 2022, p. 168). Prior to discussing the separation of powers or their centralisation under a certain legal regime, a single structured doctrine of the powers of local self-government bodies should be formulated, where the starting point is the formation and understanding of the content of the powers of local self-government bodies, their forms, formalisation and approaches to understanding and implementation. Quite often, politicians and scholars, not to mention ordinary members of society, use the concepts of “powers” and “competence” to try to define the scope of local self-government bodies’ action.

Yu. Buhlak (2021, p. 8) suggests that the concept of “competence” should be understood as a leading and at the same time individual component of the content of legal status, which covers a set of legally defined powers and subjects of competence outlined in special regulatory legal acts of a competent nature, which in essence does not consist in defining the functions of the authority, but directly in establishing the rights and obligations that they must fulfil and, accordingly, in the set of powers necessary to implement them, by making relevant decisions, organising and controlling their implementation, i.e. by implementing the organisational and administrative function and the control function through law-making and law enforcement means. At the same time, the

legal category of authority’s powers should be considered as the main component of the authority’s competence and legal status, which consists in enshrining in the rules of positive law (legislative and by-law levels) a system of corresponding rights and duties (legal obligations) which the public authority is endowed with and which it is obliged to exercise within the limits provided for by law to perform its functions. The proposed approach connects the understanding of powers, including the powers of local self-government bodies, with the rights and obligations of these bodies and the competence.

The content and essence of the phenomenon of “competence” is the subject of research within the framework of various scientific approaches, among which the most common are: behavioural, where the understanding of competence is carried out through the prism of the basic qualities of a person that contribute to the effective performance of professional activities; functional, when the understanding of competence is based on the performance of key roles that are decomposed into a set of competences; multidimensional and holistic, covering knowledge, personal characteristics, functional and behavioural competences (Pomyliuko, 2020, p. 9). In addition, the author proposes to understand competence as a system of potential knowledge, skills, behavioural patterns necessary for high-quality productive human activity. V. Pomyliuko (2020, p. 10) argues that key competencies are an emergent complex of actualised human abilities and personal attitudes (to oneself, others and the subject of activity), which manifests itself in behaviour and determines the success of a person’s realisation in various spheres of life, based on the accumulated experience. In essence, competence is a combination of actualised abilities and personal qualities that is manifested in various areas of human activity, including professional. This concept is based on the competences that are its foundation. Competence is a system of potential knowledge, skills, abilities, behavioural patterns necessary for high-quality productive activity

O. Dnipro (2019, pp. 34, 45, 54) takes the position that competence is the powers of employees who represent themselves as a means of successfully performing a specific function in a particular area of public life. The subject’s endowment with power is manifested in its ability to influence the behaviour and activities of people and their associations, in the right and ability to subordinate the will of others.

N. Siranchuk (2018, p. 36) argues that the analysis of the characteristics of the activity itself, its components, the implementation of which

indicates the achievement of a certain result, its compliance with the specified standards and is defined by the concept of “competence”.

Based on the results of scientific research on the understanding of the concept of “competence”, we conclude that competence is an integral system that includes subsystems of knowledge, skills and abilities necessary to perform a certain function and implement a relevant task, which by its purpose meets the requirements for a person to hold a relevant position in local self-government bodies, as well as the rights and obligations resulting from the implementation of the functions and tasks of local self-government. Competency is the ability of a person to exercise the rights and duties of a local self-government official, given the availability of relevant knowledge, skills and abilities, as well as the ability of the official to independently form the specified necessary set of rights and duties for the exercise of the powers of the local self-government body, taking into account the available administrative discretion.

A prerequisite for the successful development of competence profiles is a clear understanding of the content of the position in the context of the integral system of the government's functioning, since the position is integrated into this system through a number of interrelated labour processes, the definition of which is a separate area of civil service professionalisation (Yeysiukova, 2020, p. 214). We are convinced that the very concept of ‘competence’ is inherent in the disclosure of the rights and obligations of an official, the use of administrative discretion inherent in the position, the exercise of the rights and obligations granted to such a person in accordance with the generally accepted competencies for holding the relevant position aimed at fulfilling the powers of a local self-government body to implement the functions and tasks assigned to it.

The mentioned concepts of “competence” and “competency” have brought closer the possibility of revealing the concept of “powers” of local self-government bodies as a logically constructed sequence of formation of interrelated elements of a single integral system of powers, namely “competence”, “competency”, “powers”.

First of all, it is important to use the experience of lawmaking and legalisation of concepts in positive law, which is a consequence of the established and widespread legal doctrine of understanding the concept of “powers”.

The Vienna Convention on the Law of Treaties defines the term “full powers” as a document issued by a competent authority of a State by

which one or more persons are appointed to represent that State for the purpose of negotiating, approving or authenticating the text of a treaty, expressing the consent of that State to be bound by a treaty or performing any other act relating to the treaty¹. As we can see, the authority of the body is a consequence of its competency, which confirms the previous theoretical conclusions on this issue.

The concept of “powers” is closest in meaning to that of “authority” in the Concept of Administrative Reform in Ukraine, where it is specified and disclosed as the powers of an executive body, which should be understood as the rights and obligations assigned to the executive body, including the obligation to bear responsibility for the consequences of the exercise of powers (the so-called jurisdictional obligations). The concept of “competence” is used to define a certain scope of powers assigned to each executive body in accordance with its tasks and functions. The central place and the predominant part among the powers of the executive body belongs to the state power powers, i.e. the powers to make binding decisions and ensure their implementation by those to whom they are addressed². Such definitions may well be seen as legitimising the scientific approach that the concept of “competence” is narrower than the concept of “powers”, and they are related as part and parcel. At the same time, we are convinced that competence should not be identified with a part of the powers aimed at performing certain functions of a public authority, in particular, a local self-government body.

As noted by M. Panov (2022, p. 16), legal categories, concepts and legal terminology are inherently the result (outcome, quintessence) of scientific legal research. At the same time, they serve as scientific tools (means) for obtaining new knowledge, which indicates their undoubted importance and value. However, the main and very important property (essential characteristic) of these elements of the conceptual apparatus of legal science: legal concepts, categories, legal terms, is that they objectively reflect (record) in a specific logical, legal and linguistic form in a concentrated form in the content of law the phenomena (subjects, objects, processes) of objective reality (as a certain set) that require legal regulation

¹ United Nations. (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.

² President of Ukraine. (1998). *On measures to implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine* (Decree No. 810/98). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

(as a type of social management). On this basis, these elements of the conceptual apparatus are included in the content of legal norms, legal structures, legal institutions and other regulatory and legal formations and in this case acquire the role of specific means (micro-means) of legal regulation of social relations in the content of law. This fundamental function is performed by law as a whole, in the aggregate of all its elements. Therefore, the degree of development and perfection of the conceptual apparatus of legal science significantly affects the quality of law, its form and content, the certainty of its components: legal norms and their elements, legal structures, legal institutions, etc., and the ability of law to perform its most important (basic) function – effective regulation of social relations.

In legal science, powers are a category that has been studied for many years, if not centuries, and continues to be the focus of scholarly attention today. Given the dynamic processes in society, which prompt corresponding changes in the legal environment, this trend will continue in the future.

The authors are convinced that the concept of ‘powers of local self-government bodies’ cannot be understood and disclosed without an awareness of the general scientific understanding and legal and theoretical justification of this category, taking into account the peculiarities of the local self-government body whose powers are being studied.

According to I. Tulyk (2016, p. 63), powers are a category that denotes a set of rights and responsibilities of a certain functional orientation. S. Mishyn (2021, p. 59) writes that powers are the right and duty of local self-government to resolve issues of local importance. The above-mentioned authors tend to perceive the powers of local self-government bodies exclusively as a holistic system of rights and obligations that officials of these bodies exercise to fulfil their tasks. We believe that such an approach to understanding the powers of local self-government bodies not only impoverishes the content of the concept of “powers”, but also separates a number of elements that are part of this concept both in the general theoretical and empirical sense, which, in our opinion, weakens the theoretical understanding and leads to its unreasonable narrowing in a particular activity area.

The Constitutional Court of Ukraine considers that a systematic analysis of the provisions of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” (part 1 of Article 10, Articles 16, 17, 18, 25, 26, etc.) shows that local self-government bodies, when addressing issues of local importance within their competence under the Con-

stitution of Ukraine and laws of Ukraine, are subjects of power that perform administrative functions, in particular, rule-making, coordination, permitting, registration, and administrative functions¹. Based on legitimate expectations as an integral part of the rule of law, we believe that the powers of local self-government bodies ensure the implementation of the functions of local self-government bodies defined in the Constitution and laws of Ukraine.

The local self-government authorities should ensure the realisation of the interests of the community as a whole and its individual members or groups. This implies that the powers of local self-government bodies are aimed at benefiting community members, and thus have a service component in their content. Obviously, the awareness of this purpose of powers should significantly affect their system and its reflection in legal acts, which will ensure the activities of local self-government bodies in accordance with the adopted legal order in Ukraine and the principle of humanism and human centredness, which determine the content and focus of activities, including those of local self-government bodies.

In this regard, the powers of local self-government bodies can be viewed through the prism of public services. The concept of ‘public service’ is perceived as a legally or socially significant action of a public (electronic public) service provider, including an administrative service, upon application (request, inquiry) of the applicant or without such application, as a result of which rights and/or obligations are acquired, transferred, terminated by the applicant, and relevant material and/or non-material benefits are provided to the applicant (para. 6 of Part 1 of Article 1 of the Law of Ukraine “On Peculiarities of Provision of Public (Electronic Public) Services”)².

Therefore, O. Yevsiukova (2020, p. 79) describes “municipal services” as a type of service provided to the territorial community, individual

¹ Constitutional Court of Ukraine (2010). *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case No. 1-6/2010 on the constitutional petition of the Higher Administrative Court of Ukraine on the official interpretation of provisions of part one of Article 143 of the Constitution of Ukraine, paragraphs a, b, c, d of Article 12 of the Land Code of Ukraine, paragraph 1 of part one of Article 17 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine* (No. 10-pp/2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10>.

² Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On the peculiarities of providing public (electronic public) services* (Law No. 1689-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20>.

citizens in order to meet their needs and exclusively within the competence of local self-government bodies. From the point of view of understanding services to members of the territorial community as a key task in the powers of local self-government bodies, it would be appropriate to formulate the powers as a system of service provision that implies the availability of appropriate competence, i.e. the rights and obligations of representatives of local self-government bodies, and is conditioned by the appropriate competence of such representatives.

The motivational and value components of powers are one of the key components not only in the understanding of the concept of “powers”, but also in their exercise by authorised persons of local self-government bodies, i.e. by persons holding the relevant positions. Recognition and definition of the respective functions of local self-government bodies is not a sufficient and necessary condition and guarantee for the effective exercise of the powers of local self-government bodies, when the competence and competence of the relevant persons is not taken into account, since the powers of local self-government bodies, in accordance with their functions and tasks, are exercised by specific performers – persons who cannot be perceived, in particular, without their competence necessary to perform the competences aimed at exercising the powers, tasks.

CONCLUSIONS. Taking into account these views and legitimate definitions, we come to the conclusion that powers are a system of rights and duties of local self-government officials fixed in legal documents, which ensures the realisation of the interests of the territorial community by providing relevant services within the framework of certain functions for these bodies and is based on the competence and competency of officials, employees of local self-government bodies and institutions and organisations established by them, whose activities are aimed at achieving the tasks assigned to them.

The strategic-integrative approach, the essence of which can be summarised as the integration of the competence of a person who has expressed an intention to perform the functions of local self-government and provide services to the territorial community and its members with the powers of local self-government, transformation and interpenetration of the values of the person and the values of local self-government in order to create the preconditions for the quality provision of services and the effective implementation of local self-government functions. The strategic-integrative approach, the essence of which can be reduced to the integration of the competence of a person who has expressed an intention to perform the functions of local self-government bodies and provide services to the territorial community, and the fulfilment of the tasks facing local self-government bodies, will create conditions and guarantee the effectiveness of the implementation of local self-government tasks.

Today, the issue of scientific substantiation and search for optimal models of powers of local self-government bodies, competence of their officials, classification of competence and powers, taking into account their own historical experience, the possibility and expediency of borrowing the experience of foreign countries, search for their own ways and models of local self-government, taking into account the national identity and originality of the Ukrainian people, the needs of both individuals and associations of citizens on a territorial basis for the sake of development of the local self-government system remains open. We are convinced that further research on the powers of local self-government bodies should not be limited to theoretical research, substantiation of certain views, concepts, doctrines, but should find approval and practical implementation in social processes that are conditioned by satisfying the interests of a person as a member of the relevant territorial community, the interests of the community, as well as the interests of the Ukrainian people and Ukraine as a whole.

REFERENCES

1. Buhlak, Yu. O. (2021). *Administrative and legal principles of the separation of powers between the bodies of executive power and local self-government bodies of Ukraine* [Doctoral thesis, Kharkiv National University of Internal Affairs].
2. Dnirov, O. S. (2019). *Paradigm of the executive power in Ukraine: administrative and legal aspect* [Doctoral dissertation, Lviv Polytechnic National University].
3. Hrobova, V. P. (2013). *The system of local self-government in Ukraine: problems of theory and practice* [Doctoral thesis, Kharkiv National University of Internal Affairs].
4. Kot, O. O., Hryniak, A. B., Kupina, L. F., & Shakun, V. I. (Eds.). (2023). *Civil society and the rule of law: today's challenges*. Alerta.
5. Mishyn, S. I. (2021). *Reforming the system of local self-government in Ukraine as a condition for democratic changes* [Doctor of philosophy dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
6. Murtishcheva, A. O. (2021). The competence of government in the context of separation of powers: modern challenges. *State Building and Local Government*, 41, 150–162. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2021-41-150>.

7. Panov, M. I. (2022). Conceptual apparatus of legal science (methodological aspects of the research). *State Building and Local Government*, 44, 13–29. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-44-13>.
8. Pomyliuko, V. Yu. (2020). *Psychology of development of key competences in adulthood* [Doctoral thesis, National Pedagogical Dragomanov University].
9. Poproshaieva, O. A. (2022). European standards for the functioning of the decentralized model of local self-government. *State Building and Local Government*, 44, 162–174. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-44-162>.
10. Rydnyeva, O. M., & Prykhodko, O. V. (2022). Human rights law and the rule of law doctrine in the situation of global turbulence. *State Building and Local Government*, 43, 29–38. <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-29>.
11. Sambor, M. (2011). Law as a concept and approaches to its understanding. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Sciences*, 87, 59–63.
12. Sambor, M. A. (2022). District councils in the mechanism of protection and protection of human and citizen rights and freedoms. *Rozumovski Meetings*, 9, 80–90.
13. Siranchuk, N. M. (2018). *Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons* [Doctoral dissertation, Borys Grinchenko Kyiv University].
14. Tulyk, I. I. (2016). *Constitutional and legal principles of delegation of powers as a form of interaction of public authorities* [Candidate dissertation, Uzhhorod National University].
15. Yevsiukova, O. V. (2020). *The formation of management mechanisms for the development of the service state in the conditions of social transformations* [Doctoral dissertation, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine].

Received the editorial office: 27 February 2024

Accepted for publication: 30 May 2024

МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ САМБОР,

кандидат юридичних наук,

член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України,

Прилуцький районний відділ поліції ГУНП в Чернігівській області,

відділ кримінальної поліції,

депутат Прилуцької районної ради;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>,

e-mail: nikolas783@ukr.net

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Статтю присвячено дослідженню понять «компетентність», «компетенція», «повноваження», їх співвідношенню під час формулювання повноважень органів місцевого самоврядування. Дослідження зосереджено на розумінні того, що місцеве самоврядування та органи місцевого самоврядування є продуктом громадянського суспільства та покликані впорядковувати, сприяти та реалізовувати інтереси громадянського суспільства, об'єднати громадян, зокрема за територіальним принципом, а також окремих осіб. Оскільки місцеве самоврядування є правом мешканців певних населених пунктів на об'єднання, органи місцевого самоврядування повинні надавати відповідні сервісні послуги громаді та її членам. Надання відповідних послуг органами місцевого самоврядування, які є публічними послугами за їхньою природою, передбачає реалізацію ними їхніх повноважень, які надані внаслідок децентралізації влади таким органам для реалізації ними функцій та завдань, що стоять перед ними. Реалізація повноважень органами місцевого самоврядування неможлива без розуміння сутності та змісту повноважень, їх співвідношення із суб'єктами їх реалізації – відповідними посадовими особами органів місцевого самоврядування. Таким чином, розуміння цілісної доктрини повноважень органів місцевого самоврядування, їх функціональності, ієрархічності неможливо без дослідження понять «компетентність посадової особи органу місцевого самоврядування» та «компетенції посадової особи органу місцевого самоврядування». На підставі отриманих результатів дослідження сформульовано авторські поняття «компетентність», «компетенція» та «повноваження» органів місцевого самоврядування. Компетенцію розглянуто як цілісну систему, що включає підсистеми знань, умінь та навичок, необхідних для виконання певної функції та реалізації відповідного завдання, що за своїм призначенням відповідає вимогам до обіймання особою відповідної посади в органах місцевого самоврядування, а також прав і обов'язків, зумовлених реалізацією

функцій та завдань місцевого самоврядування. Компетентність – це здатність особи реалізувати права й обов'язки посадової особи органів місцевого самоврядування з огляду на наявність відповідних знань, умінь та навичок, здатності посадової особи самостійно з урахуванням наявного адміністративного розсуду формувати зазначений необхідний набір прав і обов'язків для реалізації повноважень органу місцевого самоврядування.

Обґрунтовано, що повноваження органів місцевого самоврядування – це зафіксована в нормативно-правових документах система прав та обов'язків посадових осіб органу місцевого самоврядування, що забезпечує реалізацію інтересів територіальної громади шляхом надання відповідних послуг у межах визначених функцій для цих органів і ґрунтується на компетенції та компетентності посадових, службових осіб органів місцевого самоврядування й створених ними підприємств установ та організацій, спрямованих на досягнення завдань, що стоять перед вказаними органами.

Ключові слова: повноваження, компетенція, компетентність, місцеве самоврядування, орган місцевого самоврядування.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Sambor M. A. Local self-government powers: on content and correlation with related concepts. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.08>.

Citation (APA): Sambor, M. A. (2024). Local self-government powers: on content and correlation with related concepts. *Law and Safety*, 2(93), 87–95. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.08>.

СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ СТЕЦЕНКО,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
відділ організації освітньо-наукової підготовки;*

 <https://orcid.org/0009-0008-2926-5455>,
e-mail: sr_st@ukr.net

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТАТТЕЮ 206-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ефективне розслідування будь-якого кримінального правопорушення не можливе без формування криміналістичної характеристики, до складу якої входить інформація про особу злочинця.

Досліджено наукові напрацювання з питань, пов'язаних із криміналістичною характеристикою особи злочинця, та формування криміналістичної характеристики особи злочинця, яка вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Визначено, що інформація, яка характеризує особу злочинця, може бути отримана під час огляду місця події або в результаті проведення досудового розслідування. На місці події інформація про особу злочинця може міститися в матеріальних та ідеальних слідах. Під час досудового розслідування інформацію отримують у результаті проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

За результатами комплексного аналізу сформовано дві основні групи ознак, що характеризують особу злочинця, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 Кримінального кодексу України. Перша група – це загальні ознаки, що вказують на соціальні, демографічні, біологічні характеристики; друга – спеціальні, які характеризують особу злочинця з позиції вчиненого кримінального правопорушення та описують її зв'язки з потерпілим, посаду, яку вона обіймає, стан осудності в момент вчинення незаконних дій, роль та місце в злочинній групі тощо.

У результаті проведеного дослідження визначено наявну в науці класифікацію рейдерів, а саме: білі, сірі, чорні рейдери та грінмейли. Залежно від ставлення до злочинної події осіб класифіковано як організаторів, обізнаних і необізнаних про злочинні дії.

Охарактеризовано типовий портрет особи злочинця на основі аналізу теоретичних напрацювань та емпіричного матеріалу, а саме кримінальних проваджень за ст. 206-2 Кримінального кодексу України та судових рішень за ними.

Зауважено, що метою досліджених кримінальних правопорушень є протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації шляхом учинення правочинів з корисливих, господарських, споживацьких мотивів, а також задля усунення конкурентів.

Ключові слова: *кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична характеристика, особа злочинця, протиправне заволодіння, майно, рейдерство.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Особа злочинця є невід'ємною складовою будь-якої криміналістичної характеристики, а отже, криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації не є винятком. Кримінальні правопорушення за ст. 206-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) є актуальними в мирний час, а особливо нагальними під час дії воєнного стану на території країни. На рівень кількості вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень впливає стан економіки, інвестицій, рівень безробіття та корумпованості, прогалини в законодавстві, дистанційний контроль керівників за господарською

діяльністю підприємств, установ, організацій та інші чинники.

Питання, пов'язані з розслідуванням правоохоронними органами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, є дискусійними, а більшість з них досі не вирішена. Це пояснюється складністю злочинної події та залученими до незаконних дій особами. Події, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, можуть бути врегульовані цивільним та господарським законодавством. Отже, не завжди злочинні дії трактуються відповідно до приписів кримінального законодавства України. Так, виникає потреба у формуванні

криміналістичної методики розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, у якій обов'язково зазначається типова інформація, що характеризує особу злочинця, яка є складовою криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

Наше дослідження присвячене вивченню особи злочинця, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 КК України, з точки зору криміналістичної науки, аналізу інформації, що характеризує таку особу, формування типового портрета злочинця. Такі відомості стануть у пригоді слідчому під час вибору тактики розслідування, формулювання завдань та алгоритмів, встановлення психологічного контакту з підозрюваним, а також здійснення профілактичної діяльності.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є аналіз криміналістичної характеристики особи злочинця, що вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, передбачене ст. 206-2 КК України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати теоретичні напрацювання з питань визначення поняття «особа злочинця»;
- дослідити кримінально-правовий аналіз суб'єкта злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України;
- визначити інформацію, яка характеризує особу злочинця і є необхідною для формування її криміналістичної характеристики, з'ясувати причинно-послідовний зв'язок даних, що характеризують особу злочинця, з її діями;
- проаналізувати наявний емпіричний матеріал за ст. 206-2 КК України;
- систематизувати інформацію, що характеризує особу злочинця;
- розробити типологію особи злочинця, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 КК України, та проаналізувати її основні ознаки.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Під час проведення дослідження як методологічна основа статті були використані такі методи:

- аналізу, синтезу, порівняння, критичного аналізу – задля дослідження наявних теоретичних напрацювань із питань криміналістичної характеристики особи злочинця, їх узагальнення та формулювання висновків щодо особливостей такої характеристики з позиції досліджуваних кримінальних правопорушень;

- формальної логіки – для детального вирішення поставлених завдань та з метою пізнання особи злочинця в загальному криміналістичному аспекті;

- системно-структурний – з метою формування групи ознак, притаманних особі злочинця, яка здійснила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації;

- опису – для визначення поняття та виокремлення типології особи злочинця, яка вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації;

- статистичний – з метою узагальнення емпіричного матеріалу щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, а саме результатів вивчення статистичних даних про кримінальні правопорушення, результатів їх судового розгляду.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Дослідження осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, є об'єктом уваги багатьох наук, серед яких криміналістика, кримінологія, кримінальне право, юридична психологія, соціологія, біологія тощо. Це пояснюється тим, що криміналістична характеристика повинна мати як теоретичне, так і практичне значення. А для досягнення зазначеної мети необхідно розглядати й урахувати причини, умови та механізм незаконних дій особи злочинця. Однак з боку науковців питанню дослідження особи, що здійснила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, належної уваги в межах сучасної криміналістичної науки приділено не було. Це свідчить про необхідність удосконалення криміналістичної методики розслідування з позиції висвітлення відомостей про особу злочинця, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 КК України.

На думку С. Денисова (2020, с. 152), особа злочинця в наукових працях вивчається як у загальній площині, так і за окремими розділами. Як приклад науковець наводить особу неповнолітнього та молоді, жіночу злочинність, економічну тощо. Такий підхід учений пояснює як логікою розвитку самої кримінологічної науки, так і суто практичними завданнями. Отже, з метою підготовки якісних рекомендацій із методики розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а також вжиття заходів щодо попереджувальної та профілактичної діяльності виникає потреба в дослідженні саме особи, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 206-2 КК України.

Із цього приводу слід звернути увагу на вислів В. Кікінчука та Т. Білик (2021, с. 153)

про те, що «без особи злочинця не буде злочину». Так, на думку науковців, антисоціальна поведінка особи злочинця суттєво відрізняється від поведінки законослухняних громадян.

Зважаючи на кримінальне законодавство, а саме характеристики складу протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, встановлено, що суб'єкт окреслених кримінальних правопорушень є загальний, тобто це особа, яка досягла 16-річного віку. У разі коли кримінальне правопорушення вчинене службовою особою з використанням службового становища (ч. 3 ст. 206-2 КК України), то суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний.

Визначення поняття «службова особа» передбачено частинами 3, 4 ст. 18 КК України, а саме службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно або тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом та посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів¹. У кримі-

нальному законодавстві існують й інші визначення поняття «службова особа», які пов'язані з кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності (наприклад, примітки до статей 364, 368 КК України), але у своєму дослідженні ми будемо використовувати загальне визначення, передбачене ст. 18 КК України.

Розглядаючи структуру компонентів криміналістичної характеристики особи злочинця, можна побачити, що в науковій літературі немає єдності думок із цього питання. Так, кримінологи визначають структуру особи злочинця, що включає інформацію про соціально-демографічні ознаки, особистісно-рольові властивості, морально-психологічні якості, риси правової та моральної свідомості, психічні відхилення, кримінально-правові ознаки, загальнозначущі позитивні людські якості (Денисов, 2020, с. 155–156).

На думку В. Шепітька (2005, с. 258), характеристика особи злочинця повинна включати відомості демографічного характеру, моральні якості та психологічні особливості.

А. Зелінський (2000, с. 57) зауважує, що характеристика особи злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, винним у здійсненні злочинної діяльності.

С. Денисов (2020, с. 157) особу злочинця визначає як сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей, ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду. Такі характеристики особи мають своє відображення під час реалізації злочинного умислу та враховуються під час призначення покарання.

Інші науковці зазначають, що участь особи у злочинах та правопорушеннях тісно пов'язана з її соціальним і економічним станом, а також здоров'ям (Rima et al., 2023). Отже, виходячи з вищезазначеного, для характеристики особи злочинця необхідно враховувати її економічне та соціальне становище, а також стан здоров'я.

На підтвердження вищезазначеного слід наголосити на аналогічних думках науковців про те, що особи-правопорушники перебувають у зоні ризику у зв'язку з бідністю (Berk, Lenihan, Rossi, 1980), через низький рівень освіти (Blomberg, Bales, Waid, 2009), внаслідок проживання в охоплених злочинністю районах (Chung, Steinberg, 2006; Mears et al., 2008). Водночас слід зауважити, що існують наукові дослідження у США, які заперечують той факт, що бідність породжує злочинність. Д. Барлоу та М. Хікман Барлоу (2010) у своїй праці довели,

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.04.2024).

що «злочинність білих комірців» існує, але про неї менше згадується в медіа, тобто така злочинність має більш латентний характер і про злочинців, які мають певний статус чи достаток, оприлюднюється менше інформації.

Крім того, слід звернути увагу на думку науковців про те, що основні фактори, які визначають злочинну спрямованість особи, формуються в найближчій для неї соціальній групі і найчастіше це сім'я. Неблагополуччя сім'ї, на думку дослідників, визначається не соціально-психологічними особливостями членів сім'ї та не її матеріальним становищем, а тим, як сім'я виховує своїх дітей (Abdulgaziev et al., 2018, p. 148). Так, інформація про склад сім'ї, відносини її членів із рідними, наявність чи відсутність судимості в рідних (якщо так, то за якими статтями) відіграє роль під час формування криміналістичної характеристики особи злочинця.

Ю. Кушнір та М. Гуцуляк (2021, p. 35, 37) у своєму дослідженні про особу злочинця виокремлюють дві групи ознак, що її характеризують. До першої групи характеристик належать традиційні соціально-демографічні ознаки, зокрема стать, національність, громадянство, сімейний стан, статус, рівень освіти, рід занять. Друга група ознак – це кримінально-правові ознаки, як-от: судимість, місце вчинення злочину, кваліфікуючі ознаки, ставлення до вини, вид і міра призначеного покарання тощо. Такий розподіл рис, які характеризують особу злочинця, на нашу думку, доволі системний та логічний, що сприяє подальшій можливості його використання як основи під час розподілу характерної інформації у криміналістичній характеристиці особи злочинця за вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

О. Лужецька (2013, с. 200) особу злочинця вивчає як об'єкт дослідження у криміналістиці, що є «елементом криміналістичної характеристики, який являє собою типову модель особистості людини, що вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відбивних можливостей та процесу слідоутворення і разом з тим відчують на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними».

Ознаки, що характеризують особу злочинця, на думку С. Денисова (2020, с. 157), перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Соціально-демографічні ознаки особи, як уважає науковець, значною мірою визначають її

соціальні ролі й разом з ними є вирішальним фактором у формуванні моральних та психологічних характеристик особи. Багато ознак можуть мати альтернативний характер, тобто їх можна віднести водночас до кількох груп (наприклад, освіта визначається як соціально-демографічна ознака, проте вона може вказувати на соціальну роль особи в суспільстві). Отже, на нашу думку, здійснювати розподіл характерної інформації необхідно за більш зальними та головними критеріями з метою недопущення дублювання ознак і зрозумілості систематизації.

Д. Птушкін (2018, с. 204) слушно наголошує, що криміналістичний аспект вивчення особи злочинця передбачає встановлення таких даних про неї, які мають безпосереднє значення для вибору напряму розслідування, прийняття рішення щодо необхідності проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, а також обрання тактики їх проведення, враховуючи специфіку розслідуваного кримінального правопорушення.

Також важливим є уточнення В. Корнієнка (2015, с. 99) про те, що під криміналістичним дослідженням особи варто розуміти пошук криміналістично значущої інформації про невстановленого злочинця та оцінювання даних про осіб, щодо яких розпочате кримінальне провадження. Так, на його думку, враховуючи криміналістичний аспект, слідчого та науковців-криміналістів повинна цікавити лише інформація, що дозволить визначити напрями та способи пошуку винної особи, обрати найоптимальніші методи розслідування кримінального правопорушення, спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації, встановити зв'язок між даними про особу злочинця, схему чи технологію злочинного збагачення та обставини вчинення нею кримінального правопорушення, отримати дані про тих, хто найчастіше вчиняє досліджувані кримінальні правопорушення. Наведені дані про типові ознаки поведінки суб'єктів злочинів дозволяють слідчому чи оперативному працівникові виявити схильних до протиправної поведінки осіб, зв'язати коло підозрюваних, з'ясувати ціль та мотив учинення кримінального правопорушення, побудувати версії, спланувати тактичні операції, а після того, як підозрюваний буде встановлений, визначити лінію поведінки щодо нього.

Всі виокремлені науковцями групи ознак особи злочинця: соціальні, демографічні, біологічні, моральні, психологічні та інші, мають беззаперечно важливе значення під час розслідування, їх ми у своєму дослідженні вважатимемо загальними. Водночас слід зауважити,

що, на нашу думку, є її ознаки, які мають правовий характер і відображають опис злочинця (його мотив, мету, наявність обставин, що обтяжують чи пом'якшують) з позицій саме досліджуваного кримінального правопорушення. Таку групу ознак ми називатимемо спеціальними. Водночас слід наголосити, що зібрана інформація про особу злочинця під час досудового розслідування необхідна не лише для слідчого з метою координації розслідування, а й для суду, яку він ураховує під час призначення покарання. Так, відповідно до абз. 3 п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7, досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо¹. Так, у результаті аналізу судових проваджень за ст. 206-2 КК України з Єдиного державного реєстру судових рішень за період з 1 січня 2019 року по 1 березня 2024 року встановлено, що типовими відомостями про особу злочинця, що вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, є: громадянство, вік, інформація про судимість, сімейний стан (одружений, розлучений), наявність на утриманні дітей, вид зайнятості (працює, не працює, включаючи пенсіонерів), характеристика за місцем проживання, роботи², а також відомос-

ті про перебування на обліку в лікаря-психіатра та лікаря-нарколога³.

Отже, враховуючи практичні потреби і теоретичні напрацювання до структури криміналістичної характеристики особи, що вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, слід включати дві групи ознак, які містять:

- 1) загальні дані: біологічні, соціальні, демографічні, моральні, психологічні, економічні;
- 2) спеціальні дані: зв'язок із потерпілим, службове становище, інформація про судимість, дані про наявність умінь та навичок, що допомогли здійснити злочинний намір, тощо.

Щодо джерел отримання інформації про особу злочинця, то слід зазначити, що така інформація може бути отримана двома шляхами. Перший – інформація збирається та аналізується на місці події, вона може містити ідеальні та матеріальні сліди. Другий – передбачає збір та дослідження інформації про особу злочинця в процесі досудового розслідування за ст. 206-2 КК України з метою отримання вичерпної інформації про таку особу. Джерелами отримання даних у другому випадку є: відповіді на запити слідчого (наприклад, характеристика з місця роботи, навчання, інформація з медичних установ про перебування на обліку в нарколога, фтизіатра, психіатра тощо); висновки експертиз (наприклад, психологічної про стан особи в момент вчинення злочинних дій); відомості, отримані під час проведення допиту підозрюваного, потерпілого чи свідків; результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, візуальне спостереження за особою, аудіо-, відеоконтроль за особою).

Під час аналізу теоретичного матеріалу, об'єктом дослідження якого є рейдерство, встановлено, що протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації є його різновидом, а отже, особа, що вчинила дії з протиправного заволодіння майном підприємства,

¹ Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (дата звернення: 01.04.2024).

² Вирок Глобинського районного суду Полтавської області від 27.08.2021 : справа № 527/1096/19, провадження № 1-кп/527/10/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99207533> (дата звернення: 01.04.2024); Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 02.12.2020 : справа № 638/13630/20, провадження № 1-кп/638/1444/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93326620> (дата звернення: 01.04.2024); Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 17.11.2021 : справа № 522/1087/21, провадження № 1-кп/522/310/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101171766> (дата звернення: 01.04.2024); Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 22.12.2021 : справа № 761/41742/21, провадження № 1-кп/761/3115/2021 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102270519> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 05.12.2022 : справа № 200/7271/17, провадження № 1-кп/204/316/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107689839> (дата звернення: 01.04.2024).

установи, організації, є рейдером. Так, аналізуючи теоретичні напрацювання, з'ясовано, що рейдер – це особа, що вчинила захоплення власності юридичної особи проти її волі. У науковій літературі рейдери класифіковані за видами, зокрема:

– білі рейдери – це особи юридичні чи фізичні, які використовують прогалини в корпоративному законодавстві, прагнуть встановити свій контроль над певним підприємством та пропозиція яких, на відміну від небажаної пропозиції, є прийнятною для цього підприємства (Фальшовник, 2014, с. 142);

– сірі рейдери – найпоширеніший вид рейдерів, які використовують багатоетапні механізми та маніпуляції, керуючись лазівками в законодавстві;

– чорні рейдери – це особи юридичні чи фізичні, які встановлюють свій контроль на підприємстві проти волі його власників;

– грінмейл – це особа-акціонер, яка володіє мізерною часткою акцій, проте її діяльність спрямована на отримання надприбутку за допомогою спекуляцій, зловживання правами акціонера, здійснення корпоративного шантажу тощо.

Розглядаючи типовий портрет особи злочинця (рейдера), винної у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, можемо побачити успішну в соціумі людину, з вищою освітою, позитивними характеристиками, сімейну, з достатнім матеріальним становищем, з низкою позитивних характеристик, до яких належать професіоналізм у досягненні мети, готовність швидко приймати рішення та ін. Так, аналізуючи матеріали кримінальних проваджень, порушених за фактом протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, та результати судових рішень за ними, встановлено, що:

– за ознакою статі досліджувані особи розподілились: 92 % – чоловіки, 2 % – жінки;

– за ознакою громадянства: 100 % – громадяни України;

– залежно від наявності судимості: 88 % – не мали судимості;

– за місцем проживання: проживали в місті – 65 %, у селі – 27 %, інше (селище міського типу, внутрішньо переміщена особа) – 8 %;

– за родом занять: офіційно працювали – 43 %, офіційно не працевлаштовані – 57 %;

– за освітнім рівнем: мали середню освіту – 50 %, середню спеціальну – 20 %, вищу – 30 %;

– за сімейним станом та наявністю на утриманні неповнолітніх дітей – 72 %.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що жінки менш схильні до вчи-

нення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України; громадян іноземних держав, що вчинили досліджувані кримінальні правопорушення, не виявлено (на нашу думку, це пов'язано із складною політичною та економічною ситуацією в країні).

Слід звернути увагу на те, що доволі часто до вчинення вказаних кримінальних правопорушень залучаються посадові особи спеціальних органів, що здійснюють функції щодо розпорядження підприємством чи землею на підвідомчій території, з видачі правовстановлюючих документів на землю, підприємство, до яких, зокрема, належать посадові особи: органів Державного геологічного кадастру та його територіальних органів, органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру», Державного підприємства «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», територіальних підрозділів регіональних відділень Фонду державного майна України, сільськогосподарських підприємств. Указані суб'єкти є службовими особами, а тому їх дії потребують додаткової кваліфікації відповідно до статей 364, 366, 368 КК України.

Під час аналізу кримінальних проваджень, порушених за ст. 206-2 КК України, та судових рішень за ними з'ясовано, що характерним є вчинення злочинних дій, спрямованих на протиправне заволодіння майном у складі групи осіб. Отже, виникає потреба в дослідженні таких осіб злочинців та розподілу їхніх ролей.

С. Кушнір (2023, с. 745) виокремлює таких осіб, причетних до здійснення протиправного захоплення:

– замовники, які розподілені за сферою їхньої діяльності (представники бізнесу чи влади); за характером використання незаконних і неринкових інструментів захоплення власності; за ступенем зацікавленості в рейдерстві (особи з разовим інтересом, особи з постійним інтересом);

– виконавці, які диференційовані залежно від своїх ролей: організатори, координатори, юристи, економічні агенти, інформаційні агенти, агенти впливу, силові агенти.

Цей перелік, на нашу думку, має важливе значення під час дослідження особи злочинця. Проте в процесі аналізу кримінальних правопорушень нами додатково було виокремлено таких осіб, причетних до здійснення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, що мали умисел саме у здійсненні зазначеного кримінального правопорушення:

– організатори. Це особи, яким належить ідея заволодіння майном, вони розподіляли ролі, давали завдання іншим учасникам злочинної групи й зрештою отримали найбільшу користь.

Як приклад можна розглянути кримінальне провадження, внесене 5 серпня 2019 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12019110000000579, у якому зазначається, що «Особа_1, усвідомлюючи неспроможність одноособово реалізувати свій злочинний намір, з метою не бути викритим правоохоронними органами <...> запросив до розмови ОСОБА_7, Особу № 4 <...>, Особу № 5<...>, Особу № 2 <...> та повідомив останнім про наміри заволодіти майном ПАТ “Південтеплоенергомонтаж” та заснованого ним ТОВ “ЮТЕМ-Інжиніринг”.

З метою забезпечення існування та функціонування організованої злочинної групи Особою № 1 був розроблений план злочинних дій з чітким розподілом функцій кожного з учасників угруповання, який Особа № 1 довів до відома членів групи, на що останні добровільно дали свою згоду, що виразилось у свідомому виконанні всіх вказівок Особи № 1»¹;

– обізнані особи. Це особи, які знали про злочинні наміри та використання піддроблених документів. Ними можуть бути державні реєстратори, які вносять до Єдиного реєстру юридичних осіб нові дані чи зміни щодо складу керівників (засновників) суб'єкта господарювання, нотаріуси. Тут ключовим моментом є те, що вони розуміють використання піддроблених документів;

– необізнані особи. Це особи, які не знають про злочинні наміри та здійснюють реалізацію свої повноважень, чи інші особи, зацікавлені в здійсненні правочинів, котрі не виявили ознак піддроблених документів і вважають їх дійсними (нотаріуси, судді, сторони договору купівлі-продажу).

Як приклад можна навести кримінальне провадження, в якому нотаріус Київського міського нотаріального округу посвідчила довіреність від імені особи, що використала підроблений паспорт громадянина України на ім'я особи, яка на цей час перебувала в м. Кропивницький та довіреність не видавала², або

¹ Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 06.10.2020 : справа № 367/3749/20, провадження № 1-кп/367/826/2020 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/92012431> (дата звернення: 01.04.2024).

² Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 29.05.2019 : справа

вирок Голосіївського районного суду, відповідно до якого приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, котрий не був обізнаний про злочинні наміри, посвідчив осіб і справжність підписів у протоколах засідання загальних зборів та зареєстрував відомості до реєстру нотаріальних дій³.

Мають місце також випадки, коли внесення потрібних рейдером змін до Єдиного державного реєстру судових рішень здійснюється на підставі судових рішень, які, як відомо, є обов'язковими до виконання. При цьому довести факт винесення суддею завідомо неправосудного рішення вкрай складно. Якщо суддя не допустив грубих процесуальних порушень (розглянув справу з порушенням правил підсудності чи без повідомлення сторін тощо), то зазвичай притягнути його до відповідальності буде практично неможливо. Винесене ним судове рішення буде формально виглядати як законне, навіть якщо в його основу було покладено підроблені документи. Довести вину юристів, які подали до суду підроблені документи, також дуже складно, адже необхідно буде доводити, що вони знали про те, що документи підроблені (Березняк, 2020, с. 131).

Отже, відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики охоплюють усі дані, які можуть визначати ефективні шляхи розшуку й викриття злочинця та пов'язані з цим завдання розслідування. Що ж стосується криміналістичної характеристики особи злочинця, яка вчинила протиправне заволодіння майном суб'єкта господарювання, то привертає увагу багатоплановість, різноманітність цього елемента криміналістичної характеристики, під час розробки якого потрібно враховувати різні чинники як загальні, так і спеціальні.

Щодо мотиву та мети слід зауважити, що вони не є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, отже, цю інформацію ми пропонуємо дослідити в межах криміналістичної характеристики особи злочинця, бо неможливо характеризувати особу, що вчинила

№ 691/540/19, провадження № 1-кп/691/250/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/82048005> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 08.04.2020 : справа № 752/6105/20, провадження № 1-кп/752/1482/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/88949587> (дата звернення: 01.04.2024).

кримінальне правопорушення (у нашому випадку протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації), без урахування цілей, кінцевого результату реалізації злочинних дій. Тож, враховуючи кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, можна дійти висновку, що винний ставить перед собою чітке завдання – заволодіти майном суб'єкта господарювання, тобто дії вчиняються з прямим умислом. Саме для досягнення такої мети він учиняє всі подальші дії: підшукує співучасників, обирає спосіб, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення (замовляє підроблені печатки), продумує послідовність своїх дій, ознайомлюється з документами тощо. Типовим мотивом є корисливий з метою незаконного збагачення, також до можливих мотивів протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання слід віднести: усунення конкурентів (намагання створити монопольний бізнес) з метою збагачення, помсти, доведення до банкрутства тощо; споживацький мотив з метою отримання можливості користуватися ресурсами захопленого підприємства, установи, організації (під ресурсами ми розуміємо грошові активи, нерухоме та рухоме майно, послуги, земельні, водні, лісові, повітряні ресурси тощо); господарський мотив з метою власного ведення господарської діяльності, а

також протиправного впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання.

Отже, мотив може бути різний, але кінцева мета дій особи злочинця – це збагачення, отримання матеріальних благ шляхом протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання.

ВИСНОВКИ. Підсумовуючи вищевикладене, слід констатувати важливість криміналістичної характеристики особи злочинця в методиці розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. У результаті проведеного дослідження здійснено систематизацію наявної інформації, а саме згруповано криміналістичні ознаки особи злочинця на дві групи: загальні та спеціальні; класифіковано рейдерів за характером їхніх дій на білих, сірих, чорних та грінмейлів; розподілено причетних осіб до злочинної події на організаторів, обізнаних та необізнаних осіб. Сформовано типовий портрет особи злочинця, що вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: зазвичай нею є особа чоловічої статі, громадянин України, має сім'ю, освіту, позитивно характеризується, розуміється на документообігові суб'єкта господарювання. Зауважено на можливих мотивах скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, до яких належить корисливий, помсти, усунення конкурентів, споживацький, господарський.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 128–134. DOI: <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.15>.
2. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.
3. Зелінский А. Ф. Кримінологія : учеб. пособ. Харьков : Рубикон, 2000. 240 с.
4. Кікінчук В. В., Білик Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства заручника або викраденої людини. *Право і безпека*. 2021. № 3 (82). С. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.17>.
5. Корнієнко В. В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп у сфері банківської діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 98–102.
6. Кушнір С. С. Аналіз елементів криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 742–748. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.
7. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 196–201.
8. Птушкін Д. А. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє шахрайства щодо об'єктів нерухомого майна громадян. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-203-208>.
9. Фальшовник Д. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2014. No. 3. Pp. 142–145.
10. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков : Одиссей, 2005. 368 с.
11. Abdulgaziev R., Zhukova T., Sukhorukova A., Mamichev V., Arshinov A., Alsultanov M. Family welfare as a basis of fighting crime. *Amazonia Investiga*. 2018. Vol. 7, Iss. 17. Pp. 143–149.

12. Barlow D. E., Hickman Barlow M. Corporate Crime News as Ideology News Magazine Coverage of the Enron Case. *Journal of Criminal Justice Research*. 2010. Vol. 1, No. 1. Pp. 1–36.
13. Berk R. A., Lenihan K. J., Rossi P. H. Crime and poverty: Some experimental evidence from ex-offenders. *American Sociological Review*. 1980. Vol. 45, Iss. 5. Pp. 766–786.
14. Blomberg T. G., Bales W. D., Waid C. A. Educational achievement among incarcerated youth: Post-release schooling, employment, and crime desistance // *The development of persistent criminality* / ed. by J. Savage. New York : Oxford University Press, 2009. Pp. 250–268.
15. Chung H. L., Steinberg L. Relations between neighborhood factors, parenting behaviors, peer deviance, and delinquency among serious juvenile offenders. *Developmental Psychology*. 2006. Vol. 42. Pp. 319–331. DOI: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.319>.
16. Kushnir Yu., Hutsuliak M. The person of the criminal that committed a criminal offence in the field of inviolability of State Border of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, Iss. 43. Pp. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.43.07.3>.
17. Mears D. P., Wang X., Hay C., Bales W. D. Social ecology and recidivism: Implications for prisoner reentry. *Criminology*. 2008. Vol. 46, Iss. 2. Pp. 301–340. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00111.x>.
18. Rima D., Atakhanova S., Mukhamadiyeva G., Adlet Y., Beaver K. M. Involvement in Crime and Delinquency and the Development of Technological and Computer Skills: A Longitudinal Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2023. Vol. 67, Iss. 2–3. Pp. 164–183. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306624X211049195>.

Надійшла до редакції: 03.04.2024

Прийнята до опублікування: 20.06.2024

REFERENCES

1. Abdulgaziev, R., Zhukova, T., Sukhorukova, A., Mamichev, V., Arshinov, A., & Alsultanov, M. (2018). Family welfare as a basis of fighting crime. *Amazonia Investiga*, 7(17), 143–149.
2. Barlow, D. E., & Hickman Barlow, M. (2010). Corporate Crime News as Ideology News Magazine Coverage of the Enron Case. *Journal of Criminal Justice Research*, 1(1), 1–36.
3. Bereznyak, V. (2020). Concerning criminal offenses committed in the field of land relations and corporate property. *Juridical Science*, 9(111), 128–134. <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.15>.
4. Berk, R. A., Lenihan, K. J., & Rossi, P. H. (1980). Crime and poverty: Some experimental evidence from ex-offenders. *American Sociological Review*, 45, 766–786.
5. Blomberg, T. G., Bales, W. D., & Waid, C. A. (2009). Educational achievement among incarcerated youth: Post-release schooling, employment, and crime desistance. In Savage J. (Ed.), *The development of persistent criminality* (pp. 250–267). Oxford University Press.
6. Chung, H. L., & Steinberg, L. (2006). Relations between neighborhood factors, parenting behaviors, peer deviance, and delinquency among serious juvenile offenders. *Developmental Psychology*, 42, 319–331. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.2.319>.
7. Denisov, S. F. (2020). Criminal's personality in the criminological theory of Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(22), 152–159.
8. Falshovnyk, D. (2014). Raiding as a kind of counteraction to legitimate economic activity. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*, 3, 142–145.
9. Kikinichuk, V. V., & Bilyk, T. V. (2021). The identity of the offender as an element of forensic characteristics of premeditated murder of a hostage or a kidnapped person. *Law and Safety*, 3(82), 152–158. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.17>.
10. Korniienko, V. V. (2015). Forensic characteristics of the offender 's identity and criminal groups operating in the banking sector. *Law and Safety*, 2(57), 98–102.
11. Kushnir, S. S. (2023). Analysis of elements of criminal characteristics of illegal possession of property of enterprises, institutions, organizations. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 11, 742–748. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.
12. Kushnir, Yu., & Hutsuliak, M. (2021). The person of the criminal that committed a criminal offence in the field of inviolability of State Border of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 10(43), 32–40. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.43.07.3>.
13. Luzhetska, O. R. (2013). The identity of the criminal as an element of the forensic characteristics of extortion associated with the use of violence against the victim. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*, 4(63), 196–201.
14. Mears, D. P., Wang, X., Hay, C., & Bales, W. D. (2008). Social ecology and recidivism: Implications for prisoner reentry. *Criminology*, 46(2), 301–340. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00111.x>.

15. Ptushkin, D. A. (2018). Criminalistic characteristics of the person who involves the chair of objects of the citizen's real. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 203–208. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-203-208>.

16. Rima, D., Atakhanova, S., Mukhamadieva, G., Adlet, Y., & Beaver, K. M. (2023). Involvement in Crime and Delinquency and the Development of Technological and Computer Skills: A Longitudinal Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(2–3), 164–183. <https://doi.org/10.1177/0306624X211049195>.

17. Shepitko, V. Yu. (2005). *Forensics* (2nd ed.). Odissey.

18. Zelinskii, A. F. (2000). *Criminology*. Rubicon.

Received the editorial office: 3 April 2024

Accepted for publication: 20 June 2024

SERHII VOLODYMYROVYCH STETSENKO,

Kharkov National University of Internal Affairs,

Department of Organization of Educational and Scientific Training;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2926-5455>

e-mail: sr_st@ukr.net

**FORENSIC CHARACTERISTICS OF THE OFFENDER WHO COMMITTED
A CRIMINAL OFFENCE UNDER ARTICLE 206-2 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE**

An effective investigation of any criminal offence is not possible without forming a forensic profile, which includes information about the criminal's identity.

The article examines the scientific developments on the issues related to the forensic characteristics of the offender who committed the unlawful seizure of property of an enterprise, institution or organisation.

It is determined that information that characterises the identity of the offender may be obtained during the inspection of the scene or as a result of a pre-trial investigation. At the scene of an incident, information about the identity of the offender may be contained in material and ideal traces. During the pre-trial investigation, information is obtained as a result of investigative (detective) actions, covert investigative (detective) actions and other procedural measures. Based on the results of the comprehensive analysis, two main groups of features characterising the identity of the offender who committed the criminal offence under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine were formed. The first group includes general features that indicate social, demographic, and biological characteristics; the second group includes special features that characterise the personality of the offender from the perspective of the criminal offence committed and describe his or her relationship with the victim, the position held, the state of sanity at the time of the illegal act, the role and place in the criminal group, etc.

Based on the study, the classification of raiders available in science is identified, namely: the white, grey, black raiders and greenmailers. Depending on the attitude to the criminal event, the persons are classified as organisers, aware and unaware of the criminal acts.

The typical portrait of a criminal is characterised based on the analysis of theoretical developments and empirical material, namely, criminal proceedings under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine and court decisions thereunder.

It has been noted that the purpose of the criminal offences under study is the unlawful seizure of property of an enterprise, institution or organisation through transactions for mercenary, economic, consumer motives, as well as for the purpose of eliminating competitors.

Key words: *criminal proceedings, pre-trial investigation, forensic characteristics, identity of the offender, unlawful seizure, property, raiding.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Стеценко С. В. Криміналістична характеристика особи злочинця, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтею 206-2 Кримінального кодексу України. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 96–105. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.9>.

Citation (APA): Stetsenko, S. V. (2024). Forensic characteristics of the offender who committed a criminal offence under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine. *Law and Safety*, 2(93), 96–105. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.9>.

UDC 355.45

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.10>

KOSTIANTYN LEONIDOVYCH BUHAICHUK,

*Doctor of Law, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Scientific and Research Laboratory for the Support of Law
Enforcement and the Quality of Personnel Training;*

 <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>,
e-mail: klbugaychuk@gmail.com

**IMPLEMENTATION OF STABILISATION MEASURES BY THE NATIONAL
POLICE IN THE CONTEXT OF CREATING A SECURE ENVIRONMENT
IN THE DE-OCCUPIED AND FRONTLINE TERRITORIES**

A comprehensive analysis of the bodies and units of the National Police of Ukraine activities in the de-occupied territories and in the territories close to the combat zone is carried out. It is emphasised that the exercise of police powers in such territories is characterised by very rapid dynamics due to the constant change of the operational situation, increased physical and psychological stress.

It is stressed that the concept of forming and further ensuring the stability and sustainability of the country's unified security environment is fully implemented by the police not only in the areas where no hostilities are taking place, but also primarily where the state of ensuring the rights and freedoms of citizens requires special attention, i.e. in the de-occupied territories or in settlements close to the combat zone.

The author analyses the content and procedure for the implementation of the main stabilisation measures: provision of humanitarian services to the population (evacuation, delivery of humanitarian goods, escort of civilian transport, opening and maintenance of the points of invincibility, psychological support); identification of social and security problems in the de-occupied territories, as well as persons in need of assistance; humanitarian demining; exposure of collaborators and accomplices of the occupation regime; investigation of war crimes; searching for persons who went missing as a result of hostilities; identifying places of mass graves and illegal detention of citizens; ensuring the implementation of martial law measures; creating emergency response systems for emergencies and offences; ensuring public order and security, preventive activities, combating crimes and other offences.

The number of conceptual provisions on improving the regulatory and methodological support for the application of stabilisation measures by police personnel in the de-occupied territories of Ukraine has been formulated.

Key words: *security, martial law, stabilisation measures, public security, public order, security environment, National Police, de-occupation.*

Original article

INTRODUCTION. The military aggression of the Russian Federation, which has been ongoing on the territory of our country since 2014, has significantly affected the organisation of work of all security and defence sector components of Ukraine. The hostilities and mass terror of the occupying country, which lead to the destruction of civilian infrastructure, civilian casualties, disruption of public authorities, significant damage to the energy, financial, social and transport sectors, necessitate a systematic search for optimal forms and methods of the state law enforcement system in order to ensure public safety and order, take necessary measures to combat crime, and provide a full range of social and law enforcement services even in difficult conditions.

Undoubtedly, an important role in fulfilling these tasks is played by central executive authori-

ties, whose activities are directed and coordinated through the Minister of Internal Affairs of Ukraine, among which the main role is assigned to the National Police of Ukraine.

According to the police leadership, since 24 February 2022, the entire system has been operating under enhanced service conditions: "About 15,000 interrogators and detectives investigate criminal proceedings every day, including more than a hundred thousand war crimes, and about 20,000 operatives solve serious and especially serious crimes every day. The police system has created an assault brigade called "Liut", which is directly involved in repelling the armed aggression of the Russian Federation. In general, if we talk about the area where hostilities are taking place, there are about 35,000 police officers on

duty there, both those who are fighting on the front line and those who, in addition to the main police function, man checkpoints, carry out stabilisation measures, evacuate citizens, clear rubble together with rescuers, and demine the territory” (Akymova, 2024).

Therefore, the current activities of the bodies and units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in general and the National Police in particular are primarily aimed at creating and further ensuring the stability of the state’s security environment. According to the Minister of Internal Affairs of Ukraine, Ihor Klymenko, today’s measures to shape the security environment of the state are diverse and depend primarily on the location of the relevant territories: “The areas that were not under occupation are the so-called rear areas, where there is a large population that moved from the south and east of our country. There are regions that have been under enemy occupation for a long time and are now undergoing operational and humanitarian demining, stabilisation measures and intensified work of law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs. And of course, the territories that have been under occupation for 9 years are part of Donetsk and Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea. That is, we mean that all citizens on all territories of our country should feel peace and security”¹.

In this regard, it should be understood that a significant role in the overall victory of our country is played by the work of police agencies in the territories liberated from the occupiers, as well as in the territories close to the combat zone. This is primarily due to the fact that the prompt and coordinated work of all authorised entities in these territories ensures the personal safety of citizens, restores social, transport and financial infrastructure, ensures proper investigation of criminal offences and war crimes, creates conditions for a successful offensive by the Armed Forces of Ukraine, etc.

In general terms, this list of measures in the de-occupied territories and those close to the combat zones is called “stabilisation measures”, which we propose to define as a set of coordinated and interrelated measures in terms of purpose, tasks, place and time, carried out by authorised security and defence sector actors in cooperation with state authorities and local self-government

bodies in the territories that have come under the general jurisdiction of Ukraine and the control of its state authorities after the temporary occupation (Buhaichuk, 2024, p. 19). Moreover, given their specificity, we believe that the National Police of Ukraine carries out special stabilisation measures, as their purpose can be defined as preventing sabotage and reconnaissance groups and illegal armed groups from entering the de-occupied territory, committing terrorist acts on infrastructure and communications facilities, ensuring public safety and order, preventing and suppressing crimes and other offences, eliminating the consequences of emergencies, and searching for persons who have committed crimes against the foundations of national security (Buhaichuk, 2024, p. 15).

Consequently, determining the specifics of these measures by the bodies and units of the National Police of Ukraine, as well as developing scientifically based proposals for their further improvement, require appropriate scientific study and attention.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. Given the above and the lack of comprehensive scientific research on the content and specific features of stabilisation measures taken by the National Police units, the main purpose of the article is to analyse the organisational and legal framework for the National Police activities in the de-occupied territories and territories close to the combat zone. To achieve this goal, the main tasks to be solved are as follows: 1) to analyse scientific literature, regulations and publications on the activities of the bodies and units of the National Police of Ukraine under martial law; 2) to study the peculiarities of police service in areas close to hostilities and in the de-occupied territories; 3) to identify areas for improving the implementation of stabilisation measures and their impact on the overall state of the security environment of the state.

LITERATURE REVIEW. Over the past two years, the scientific literature has produced a number of scientific papers that highlight the theoretical aspects of stabilisation measures as a scientific category (Ivantsov, 2023, p. 145; Skobelska, 2023, pp. 55–56; Yaroshak, 2023, p. 59). We can also distinguish scientific publications devoted to the organisational and legal aspects of the activities of the National Police bodies and units under martial law (Husarov, 2023, p. 26; Bezpalova et al., 2022, p. 25; Turbal, Shpytalenko, 2022, p. 213; Kovbasa, Kusko, Drozd, 2022, pp. 246–247; Merdova, Merdov, 2023, p. 201).

A separate group of the specialists conducts scientific research analysing the procedure of certain law enforcement measures in the de-occupied territories: investigation of war crimes,

¹ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2023, March 6). *Igor Klymenko: The Ministry of Internal Affairs has developed an effective algorithm for work in the de-occupied territories*. <https://mvs.gov.ua/en/news/igor-klymenko-mvs-napraciuvalo-efektivnii-algoritm-roboti-na-deokupovanix-teritorii>.

organisation of service at checkpoints, ensuring the legal regime of martial law (Chaplynsky, 2022, p. 89; Albul, Kuznichenko, Yuldashev, 2022, pp. 12–14; Kopotun, 2022, pp. 42–46).

If to examine foreign publications on police activities in post-conflict countries or post-conflict territories, many of them are devoted to the issues of interaction between the population and the police in the post-conflict period. In particular, they emphasise the importance of mutual information about the security situation and the provision of information by the public to the police about possible military and tort threats. The police in such areas often act as an official representative of the government, ensuring its legitimacy (Rao, 2013; Schwartz, 2015; Nyborg, 2019).

Another vector of scientific views in the foreign literature is the concept of decentralisation of police functions in post-conflict areas. Its core idea is that police functions in the immediate post-conflict period can be provided not only by institutional police units. Some of these functions, such as road safety, patrolling the territory, etc., can be performed by representatives of local authorities, self-defence forces loyal to local authorities, and volunteers. The main aspect of this activity is that all forces involved in stabilising the situation should be attentive to the needs of local communities and act in accordance with the requests of the population (Baker, 2017; Coyne, Nyborg, 2020; Mayer-Rieckh, 2016).

It is also important to consider the concept of Stability Policing, which means that police functions can be performed by different security forces during the period of reconstruction of territories after hostilities. As noted in relevant studies, this activity, on the one hand, is aimed at preventing the violation of the security of the territory concerned through the use of military and police forces, and on the other hand, it is carried out taking into account the needs of the local population and is aimed at restoring the legitimacy of the government and ensuring the rights and freedoms of citizens (De Magistris, 2020; Bonomi, Bergonzini, 2022).

Overall, it can be noted that the legal literature of Ukraine and abroad currently lacks theoretical and practical studies of the specifics of stabilisation measures taken by bodies and units in the de-occupied territories and territories close to the combat zone. Such conclusions stem from the fact that Ukrainian publications mostly deal with general issues of organising police activities during the legal regime of martial law, while foreign scholars consider such activities of police units through the prism of peacekeeping operations, activities of volunteer units with police functions and the concept of Community Policing.

METHODOLOGY. The use of the systematic method, general scientific methods of synthesis and analysis made it possible to determine the list of stabilisation measures applied by the bodies and units of the National Police. The methods of synthesis and formal logic made it possible to formulate conceptual provisions for improving the legal framework for police activity in the de-occupied territories and territories close to the combat zone.

RESULTS AND DISCUSSION. Since the beginning of the military aggression of the Russian Federation, there has been an urgent need to optimise the regulatory and legal support of the police, as it was involved in functions and areas of work that had not been performed by its employees before, in particular, combat operations, humanitarian services, etc.

First of all, Article 8 of the Law of Ukraine “On the National Police” was supplemented with a provision according to which the bodies of the National Police during the legal regime of martial law act as intended and take into account the specifics of police activity and restrictions on the rights and freedoms of citizens as defined by the Basic Law and the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”¹.

According to the new wording of the Article 19 of the same Law, police officers now have to bear responsibility taking into account the combat immunity defined by the Law of Ukraine “On Defence of Ukraine”. Combat immunity is the exemption of a police officer who participated in hostilities and defence of the state from liability, including criminal liability, for the loss of personnel, equipment, property, consequences of the use of weapons, the occurrence of which could not have been foreseen with reasonable care when planning and performing such actions (tasks)².

The following police powers were added to Article 23 of the Law of Ukraine “On the National Police”: 1) to take measures to identify persons who are unable to provide information about themselves due to their health condition; 2) to establish the identity of an unidentified corpse; 3) to take biological material and collect biometric data; 4) to receive, store and destroy seized or voluntarily surrendered weapons and ammunition; 5) to take measures to inform the Commissioner for Persons Missing in Special Circumstances about the progress of their search

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On the National Police* (Law No. 580-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

² Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *On Defence of Ukraine* (Law No. 1932-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

and investigative actions; 6) to carry out operational demining; 7) to use unmanned aircraft and vessels in the performance of their duties¹.

Article 24 of the Law of Ukraine “On the National Police” provides for additional powers to participate in the defence of the state, territorial defence, and implementation of measures of the martial law regime².

In addition, Articles 32 and 35 of the Law have been amended with an additional ground for checking the person’s documents and stopping the vehicle: if the person has external features similar to those of a person who has left the place of detention of prisoners of war without permission; if there is information indicating that the driver or passenger of the vehicle is a person who has left the place of detention of prisoners of war without permission³.

With regard to the application of coercive measures, it should be noted that since the beginning of martial law, the police have been authorised to use means and devices intended to stop the unlawful use of unmanned aerial vehicles, in particular by destroying or damaging them.

In case of an attack on a police officer that threatens his or her life or health or the life and health of another person, the police officer is entitled to use improvised means. It is worth noting that during the martial law regime, all restrictions and prohibitions on the use of special coercive measures against the personnel of the occupying forces do not apply. In addition, the new Article 46-1 of the Law of Ukraine “On the National Police” gives police officers the right to apply and use weapons and military equipment of the Armed Forces of Ukraine in case of participation in hostilities for the defence and liberation of the territory of the state⁴.

Consequently, in 2022–2023, the country created legal grounds for the police to take martial law measures, as well as to exercise some other law enforcement-related powers under martial law and in areas close to the combat zone.

However, despite the relevant legislative changes, in our opinion, there are certain regulatory gaps in this work. In particular, the defined powers, rights and obligations seem to be somewhat scattered in the content of many legal acts: the Laws of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, “On the National Police”, “On Defence of Ukraine”. On this basis, it is advisable to adopt

comprehensive amendments to the Law of Ukraine “On the National Police” in order to enshrine in a separate section the powers of the police to perform duties during the legal regime of martial law, in particular, when carrying out stabilisation measures in the de-occupied territories.

It should be added that in May 2023, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted a resolution “On Preparations for Actions to Stabilise the Situation in the De-occupied Territories of Donetsk and Luhansk Regions and their Reintegration”⁵. The above-mentioned normative act in the section “Security” defined the following stabilisation measures: 1) demining, elimination of the consequences of hostilities/temporary occupation, including clearing the territory of debris; 2) introduction of a special regime of entry and exit and movement; 3) organisation of patrolling of the settlement; 4) organisation of protection of objects; 5) identification of persons involved in collaboration and aiding the aggressor state; 6) restoration of civil defence structures; 7) organisation of a system of warning the population about the threat or occurrence of emergencies; 8) ensuring the determination of the amount of damage and losses caused to the Ukrainian territory. Therefore, the Donetsk and Luhansk regional state administrations (regional military administrations) were recommended to approve plans of priority actions to stabilise the situation in the de-occupied territories and reintegrate them in agreement with the Coordination Headquarters for the de-occupied territories⁶.

In this regard, we would like to draw attention to the absence in the above document of an indication of the need for the bodies and units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to develop appropriate plans (instructions) for taking measures to stabilise the situation in these territories as provided for by the act.

Following, we consider it expedient to consider the main areas of police work in the de-occupied and close to the combat zone in order to further generalise them scientifically and identify the specifics of implementation.

The first priority in ensuring the stability of these areas is to deliver humanitarian aid and evacuate the population to safer locations. These actions are now being systematically carried out along the entire frontline. Essential warm clothes, food and fuel are being delivered even to the most

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On the National Police* (Law No. 580-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19..>

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On preparations for actions to stabilise the situation in the de-occupied territories of Donetsk and Luhansk regions and their reintegration* (Resolution No. 486). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2023-п.>

⁶ Ibid.

dangerous areas such as Vugledar and Vovchansk¹. In this aspect, the role of the “Bili yanholi” (White Angels) police unit is particularly noteworthy.

“Bili yanholi” is a generic name for the National Police units that evacuate people from frontline settlements and provide humanitarian assistance to residents within the combat zone. The unit delivered and shipped a large amount of humanitarian aid to civilians. In addition to food, the police also delivered generators, sleeping bags, gas burners and cylinders, and building materials for the reconstruction of housing. “Bili yanholi” have many specialised competencies, as they often have to pull people out of the rubble, repair cars, put out fires, and also engage in combat. The evacuation teams also record war crimes committed by the Russian Federation for further use as evidence in cases of the international criminal court. They also have armoured vehicles, which are particularly suited to transporting severely injured and disabled people, medical kits, stretchers, surgical tools, as well as special helmets and bulletproof vests for children. All police officers working in the unit are certified paramedics and undergo regular training and education. Currently, these units employ a total of 81 police officers². In total, according to official data, in 2023, “Bili yanholi” evacuated 8,834 people in Donetsk, Zaporizhzhia, Luhansk, Kharkiv and Kherson regions, including 2,057 children, provided first aid to 293 people, transported 358 people to medical facilities, delivered 649.7 kg of medicines, over 610 tonnes of food, 49.4 thousand litres of drinking water, and over 212.5 tonnes of other humanitarian products³.

Assistance in restoring normal life in the liberated territories remains one of the priorities of

the police. In particular, consolidated police units systematically visit households to establish the whereabouts of residents, obtain information about their living conditions and humanitarian needs. In addition, police officers identify problematic issues in the communal and other services of the liberated and frontline areas, and promptly inform local military administrations.

Due to Russia’s massive shelling of the border and de-occupied territories, a network of indestructible points – buildings (structures) or specially erected tents or vehicles intended for temporary stay of people and where the minimum necessary conditions for preserving the life and health of the population are created and maintained in case of disruption of the sustainable operation of life support systems – has begun to be deployed in Ukraine⁴. The National Police is responsible for protecting and ensuring public safety in the areas where these stations operate. At the same time, in order to strengthen the life support systems of dangerous areas, the invincibility points were also organised on the basis of the relevant territorial police units.

It is also worth mentioning such an important part of police work as the inspection of de-occupied territories and settlements for explosive devices.

In 2022, since the beginning of the military aggression, the explosive ordnance disposal units of the National Police of Ukraine have made 25,500 visits to the de-occupied territories and territories adjacent to the combat zone, inspecting more than 16,600 hectares of land. As a result, more than 185,000 pieces of ammunition (grenades, grenade launchers, artillery ammunition, anti-personnel and anti-tank mines, multiple launch rocket systems, unguided and guided missiles, aerial bombs, etc.) and more than 4.9 tonnes of explosives were found and seized. A similar trend continued in 2023 (see Figure 1). In particular, the total number of visits increased to 30,000, police inspected almost 14.4 thousand hectares of territory, found and seized 85.4 thousand rounds of ammunition and 4.6 tonnes of explosives⁵.

¹ Ukrinform. (2024, March 6). *Police brought humanitarian aid to Vuhledar and evacuated three civilians*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3835962-policejski-zavezli-u-vugledar-gumanitarnu-dopomogu-ta-evakuovali-troh-civilnih.html>; Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2023, December 5). *Police officers together with volunteers delivered humanitarian aid to Kharkiv region*. <https://mvs.gov.ua/en/news/policeiski-razom-z-volonterami-dostavili-gumanitarnu-dopomogu-na-xarkivshhinu>.

² Government portal. (2023, December 1). *“Bili yanholi” (White Angels) have been helping people in the combat zone for a year, – Igor Klymenko*. <https://www.kmu.gov.ua/news/bili-ianholi-uzhe-rik-dopomohaiut-liudiam-u-zoni-boiovykh-dii-ihor-klymenko>.

³ *Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2023*. National Police of Ukraine. https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

⁴ Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Issues of organisation and functioning of indestructibility points* (resolution No. 1401). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-2022-п>.

⁵ *Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2022*. National Police of Ukraine. https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/%20НПІУ%20за%202022%20рік_.pdf; *Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2023*. National Police of Ukraine. https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

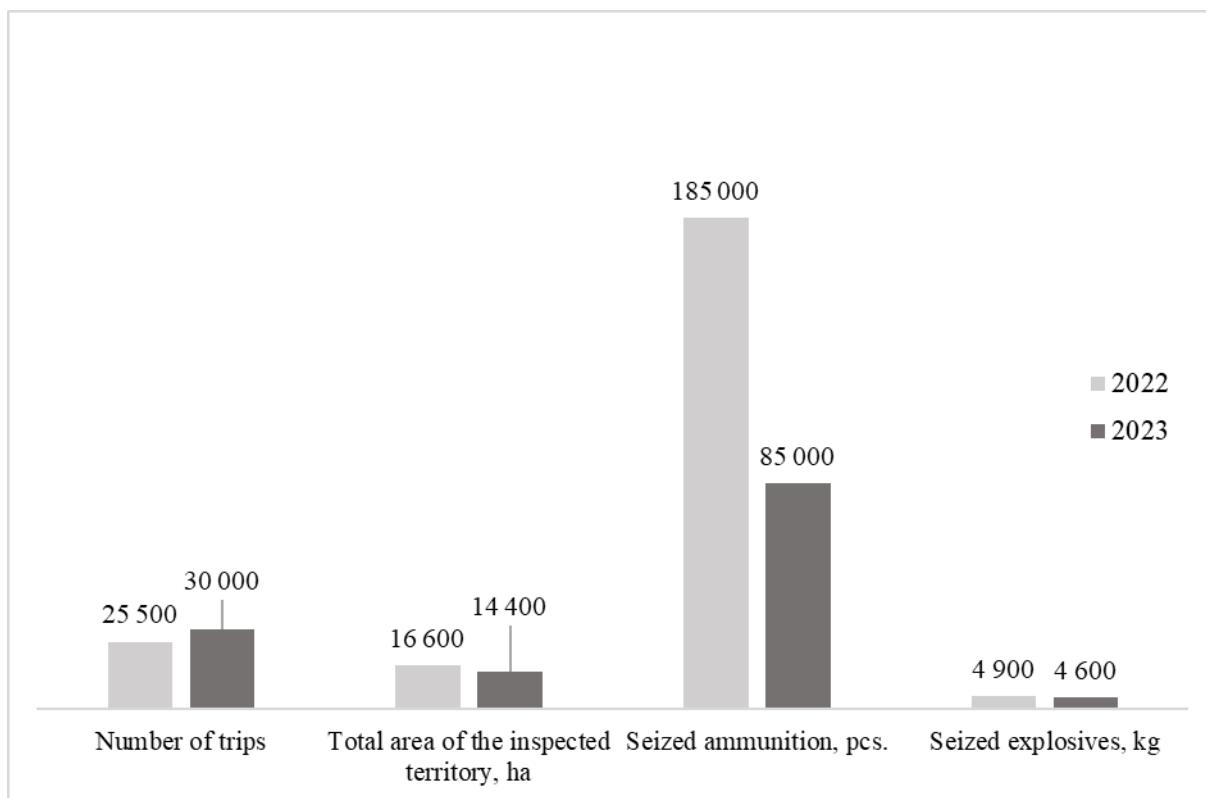

Figure 1. Results of the National Police Explosive Ordnance Disposal Service in 2022–2023

It should be emphasised that the issue of mine safety is particularly relevant for the de-occupied territories and territories adjacent to the combat zone. Thus, the National Police is faced with the task of not only detecting and defusing the relevant items, but also ensuring the personal safety of residents of these territories, especially children. In this regard, it is worth noting that in October 2023, the United Nations Children’s Fund (UNICEF) donated 15 specially equipped vehicles to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to conduct mobile safety lessons in areas affected by the hostilities. Since the project was launched, more than 55,000 Ukrainian schoolchildren have received relevant training. Classes are taught by specially trained instructors from the National Police and the State Emergency Service. The main topics covered in the safety classes include mine and explosive safety, first aid, water safety, street safety, traffic rules, cybersecurity, bullying, and combating domestic violence¹.

¹ UNICEF Ukraine. (2024, January 2). *Children learn to stay safe thanks to special mobile classes*. <https://www.unicef.org/ukraine/stories/children-learn-to-stay-safe-thanks-to-mobile-classes>; The new Ukrainian school. (2023, October 10). *Mobile safety classes created in Ukraine*. <https://nus.org.ua/news/v-ukrayini-stvoryly-mobilni-klasy-bezpeky/>.

The specificity of the frontline and de-occupied territories is that they are under constant threat from the aggressor’s armed forces, which are trying to use them to carry out provocations against the civilian population: there are numerous attempts to destabilise public security and order, conduct sabotage and reconnaissance activities to identify the location of the Armed Forces of Ukraine, public authorities, critical infrastructure, etc. In view of this, the National Police officers are taking appropriate measures to detect enemy saboteurs and spies. Since 22 February 2022, the National Police has uncovered 128 sabotage and reconnaissance groups, detained 2,336 people involved in sabotage activities, of whom 1,580 were handed over to the Security Service of Ukraine² (see Figure 2).

² Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2022. National Police of Ukraine. <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/%20НПУ%20за%202022%20рік.pdf>; Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2023. National Police of Ukraine. https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

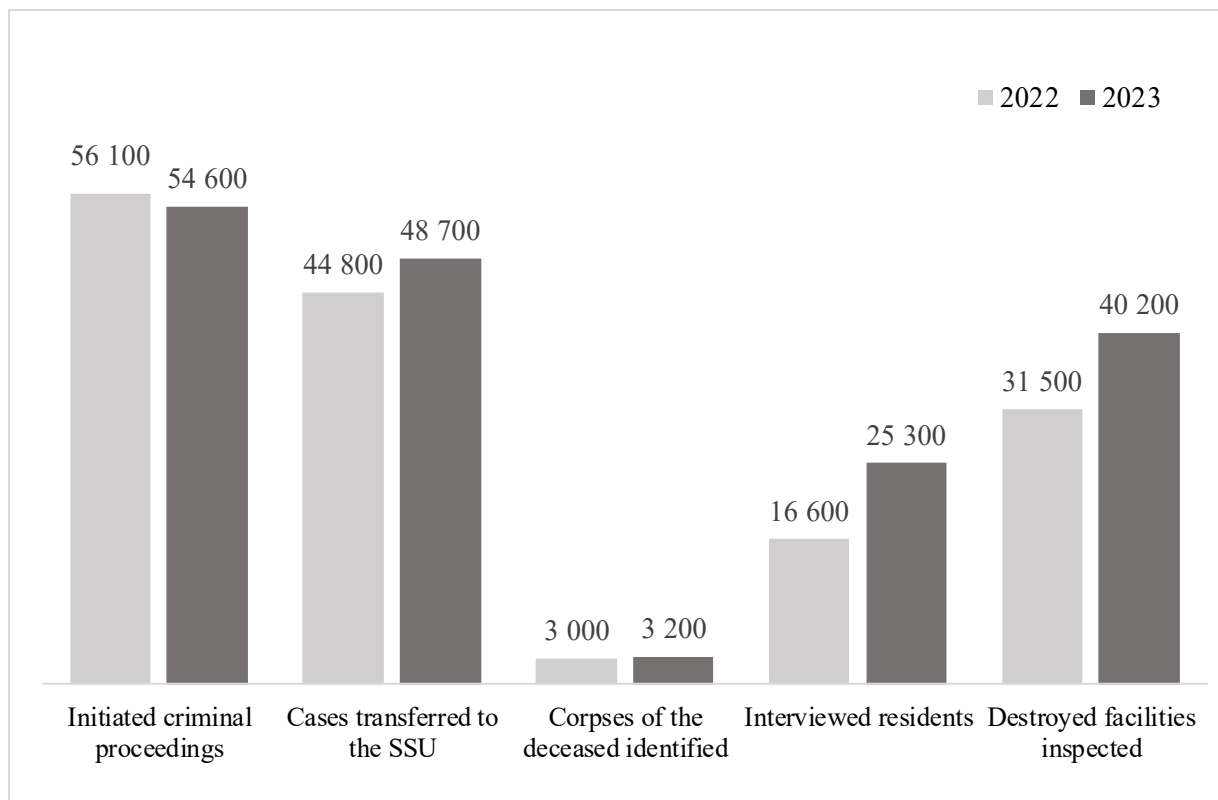

Figure 2. Results of the work of the National Police in the de-occupied territories in 2022–2023

An important part of the National Police's work in the de-occupied territories is combating crime, including the detection and investigation of war crimes committed by the occupying country.

For instance, since the beginning of April 2024, investigators of the National Police of Ukraine have initiated 116,295 criminal proceedings on the facts of crimes committed on the territory of Ukraine by members of the armed forces of the Russian Federation and their accomplices. Among these proceedings, the following should be highlighted: 1) 101,323 – under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine “Violation of the Laws and Customs of War”; 2) 9,275 – under Article 110 of the Criminal Code of Ukraine “Trespass against the Territorial Integrity and Inviolability of Ukraine”; 3) 3,812 – under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine “Collaboration”; 4) 253 – under Article 111 of the Criminal Code of Ukraine “High Treason”¹. In addition, 92 proceedings have been initiated on the facts of sexual violence by the Russian army. In the de-occupied territories,

¹ National Police of Ukraine. (2024, April 4). *Crimes committed by the Russian military during the full-scale invasion of Ukraine*. <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-04042024>.

101 places where the Russian military illegally detained and tortured Ukrainian citizens were identified.

It should be noted that the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has constantly taken measures to improve the material and technical support of the work of forensic investigators of the National Police, which has significantly increased the effectiveness of war crimes investigations, contributed to more efficient and high-quality DNA analysis, genomic identification, and the search for DNA profile matches.

At the initiative of the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police, a number of legal acts were adopted to ensure proper legal support for this work, including the Law of Ukraine “On State Registration of Human Genomic Information” of 9 July 2022, No. 2391-IX², the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Procedure for Selection, Submission for Molecular Genetic Examination (Research) of Biological Material of Prisoners of War for Establishing Genomic Information and its Storage” of 19 May 2023,

² Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On state registration of human genomic information* (Law No. 2391-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20>.

No. 508¹, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Implementation of the Law of Ukraine “On State Registration of Human Genomic Information” of 29 August 2023 No. 978², Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine “On Approval of the Regulation on the Electronic Register of Human Genomic Information” of 4 August 2023 No. 639³.

The adoption of these documents contributed to the creation of the Electronic Register of Genomic Information, which is part of the unified information system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Such information is collected by police officers to identify persons who have committed criminal offences and crimes, to search for missing persons, in particular in the de-occupied territories and during hostilities, to identify unidentified corpses, human remains and body parts, and to identify persons who are unable to provide information about themselves due to physical or other circumstances. In addition, a mandatory compulsory procedure has been established for the selection of such material from prisoners of war in order to identify their involvement in crimes against the civilian population.

A significant amount of work is also being done in the de-occupied territories to ensure public safety and order, and to prevent criminal and administrative offences.

In particular, the National Police organised a prompt response to citizens’ reports of emergencies. Over the past two years, more than 200 police officers and volunteers have been receiving calls to the 102 number. Almost 400 lines have been set up for operators to receive calls to the 102 number remotely, and 176 workstations have been equipped for operators in shelters. In order to monitor and analyse the operational situation, including in the areas of combat operations, and to ensure the participation of police personnel in the implementation of the martial

law regime, the National Police of Ukraine has organised round-the-clock operations of situational centres⁴.

In addition, the National Police implemented the following measures:

1) patrolling the de-occupied territories to detect and prevent administrative and criminal offences, to ensure control over the sub-accountable element, as well as over the implementation of measures of the legal regime of martial law;

2) ensuring the proper state of the access control regime in order to systematically control access to and from the area of the de-occupied territory (territory close to the combat zone), including both document checks and inspections of vehicles and cargo;

3) providing protection for important critical infrastructure facilities, government agencies, and administrative buildings of the National Police;

4) escorting convoys of vehicles delivering humanitarian goods to the de-occupied territory, as well as evacuation vehicles;

5) conducting inspections of permit system facilities;

6) identification of persons requiring special attention from the National Police and social services: families in difficult circumstances, orphans, children deprived of parental care, disabled persons, persons in need of urgent medical care.

Therefore, based on the above, it can be stated that the bodies and units of the National Police in the territories close to the combat zone and in the de-occupied territories carry out a set of special stabilisation measures of social and law enforcement orientation, aimed at restoring/supporting state sovereignty, territorial integrity of the state, protecting the rights and freedoms of citizens, combating crime, providing police and humanitarian services to the civilian population.

We also emphasise that through the implementation of these measures, the bodies and units of the National Police ensure the proper formation and stability of the security environment of the respective territories, which can be defined as a set of critical conditions of existence that determine the degree of their protection from

¹ Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On Approval of the Procedure for Selection, Referral for Molecular Genetic Examination (Research) of Biological Material of Prisoners of War for Establishing Genomic Information and its Storage* (Resolution No. 508). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-п>.

² Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *Some issues of implementation of the Law of Ukraine “On State Registration of Human Genomic Information”* (Resolution No. 978). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-п>.

³ Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2023). *On approval of the Regulation on the Electronic Register of Human Genomic Information* (Order No. 639). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23>.

⁴ *Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2022*. National Police of Ukraine. <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/%20НПІУ%20за%202022%20рік.pdf>; *Report of the National Police of Ukraine on the results of its work in 2023*. National Police of Ukraine. https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf.

external and internal threats (Buhaichuk, 2023, pp. 117–118).

The main indicators of the stability and security of these territories are: the number of police units that have resumed work in the de-occupied territories; the number of restored administrative buildings and official vehicles of the National Police; the state of logistical support for personnel; the number of police personnel involved in stabilisation activities; the overall crime rate; the results of the work of police units in certain areas; the number of humanitarian services provided (evacuation, delivery of aid); results of humanitarian demining.

CONCLUSIONS. The activities of the National Police bodies and units in the de-occupied territories and territories close to the combat zone are characterised by very rapid dynamics due to the constant change in the operational situation and increased physical and psychological stress. During a full-scale aggression, police officers are forced to perform new tasks for themselves, the mechanism for which has not been developed and tested in advance. In his speeches, the Minister of Internal Affairs of Ukraine, Ihor Klymenko, has repeatedly emphasised that during the war, the police's functioning changed by 80 %, and this is natural, as in the context of police activity in high-risk areas, its officers often remain the only representatives of the authorities and are forced to solve many problems, from humanitarian to security.

1. The concept of forming and further ensuring the stability of the country's unified security environment is fully implemented by the police not only in the areas where no hostilities are taking place, but also, above all, where the state of ensuring the rights and freedoms of citizens requires special attention, i.e. in the de-occupied territories or those close to the combat zone. At the same time, unlike other territories of our country, the security environment in the de-occupied territories is ensured taking into account the specifics of their life and operational situation.

The main strategic principles (vision) of police activity in these territories remain security and control, which primarily involves the fulfilment of tasks to ensure the security of the territory, civilians, management processes, as well as control over the preservation of the territorial integrity of the relevant administrative-territorial units.

2. Based on these principles of activity, the bodies and units of the National Police perform specific tasks and take measures in these territories, which are called "stabilisation". Their main goal is to maintain the stability of the security en-

vironment as a set of critical conditions for the existence of these territories that determine the degree of their protection from external and internal threats.

3. The main types of stabilisation measures implemented by the National Police of Ukraine in the de-occupied territories and territories close to the combat zone are as follows:

- provision of humanitarian services to the population (evacuation, delivery of humanitarian goods, escort of civilian transport, opening and maintenance of inflexibility points, psychological support)
- identification of social and security problems in the de-occupied territories, as well as people in need of assistance;
- conducting humanitarian demining;
- exposing collaborators and accomplices of the occupation regime;
- investigation of war crimes, search for persons who went missing as a result of hostilities, identification of mass graves and illegal detention of citizens;
- ensuring the implementation of measures of the martial law regime;
- creation of emergency response systems for emergencies and offences;
- ensuring public order and security, preventive activities, combating crimes and other offences.

4. Despite the practice of police work in the de-occupied territories established in 2022–2024, there is an urgent need to improve the regulatory and methodological support for such activities. The main measures in this direction, in our opinion, should be:

- improvement of the content of the Law of Ukraine "On the National Police" by defining the concept, types and specifics of stabilisation measures applied by police bodies and units, the basis for interaction between the police and other actors in the restoration of life in the de-occupied territories;
- development of departmental instructions, guidelines on tactics and methods of application of certain stabilisation measures by the police;
- development of standard plans of priority actions for the police to stabilise the situation in the de-occupied territories in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Preparation for Actions to Stabilise the Situation in the De-occupied Territories of Donetsk and Luhansk Regions and Their Reintegration";
- development of standard actions for police officers when ensuring the operation of the steadfastness points.

5. An equally important fact of optimising the use of stabilisation measures by the police is the training of personnel in certain aspects of police work in the de-occupied territories: organisation of checkpoints, tactics and methods of inspection of territories and buildings, specifics of identifying and documenting the facts of collaboration and support of the aggressor state, etc.

REFERENCES

1. Akymova, Yu. (2024, January 22). *Head of the National Police Ivan Vygivsky: Police will not personally go to distribute summons*. RBC-Ukraine. <https://www.rbc.ua/rus/news/golova-natspolu-ukrayini-ivan-vigovskiy-osobisto-1705853102.html>.
2. Albul, S. V., Kuznichenko, S. O., & Yuldashev, V. V. (2022). *Organization and tactics of service at checkpoints by units of the National Police of Ukraine*. OSUIA.
3. Baker, B. (2017). Policing for Conflict Zones: What Have Local Policing Groups Taught Us? *Stability: International Journal of Security and Development*, 6(1), 1–16. <https://doi.org/10.5334/sta.551>.
4. Bezpalova, O. I., Chyshko, K. O., Bakhaieva, A. S., & Makarenko, V. S. (2022). *Administrative activities of the police under martial law*. Kharkiv National University of Internal Affairs.
5. Bonomi, N., & Bergonzini, S. (2022). What role can Stability Policing play in total defence and building resilience? *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, 3, 87–97. <https://doi.org/10.48269/2451-0718-btip-2022-3-006>.
6. Buhaichuk, K. L. (2023). Security environment of the state in the context of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine activities. *Law and Safety*, 2(89), 111–120. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.10>.
7. Buhaichuk, K. L. (2024). Stabilisation measures on the de-occupied territories: conceptual interpretation, classification, and application features. *Law and Safety*, 1(92), 9–22. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.01>.
8. Chaplynsky, K. (2022). Coordination of the interaction of investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the investigation of criminal offenses under martial law. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2(121), 89–95. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-89-95>.
9. Coyne, A. H., & Nyborg, I. (2020). Pushing on a String? An Argument for Civil Society-driven Community Policing as Alternative to Ministry-centric Approach in Conflict-affected States. *Journal Of Human Security*, 16(2), 31–43. <https://doi.org/10.12924/johs2020.16020031>.
10. De Magistris, G. (2020). NATO Stability Policing: a new model of peacekeeping. *The CoESPU Magazine*, 3, 22. <https://doi.org/10.32048/Coespumagazine3.20.1>.
11. Husarov, S. M. (2023, May 11). *The work of Ukrainian police bodies in the de-occupied territories* [Conference presentation abstract]. The 3rd Scientific and Practical Conference “Problems of modern policy-istics”, Vinnytsia, Ukraine.
12. Ivantsov, V. O. (2023, December 7). *Stabilization measures and actions to stabilize the situation* [Conference presentation abstract]. Scientific and Practical Conference “Protection and observance of citizens’ rights by the bodies of the National Police of Ukraine under martial law”, Vinnytsia, Ukraine.
13. Kopotun, I. M. (Ed.). (2022). *The National Police of Ukraine under martial law. Police Board Book*. Professional.
14. Kovbasa, V. M., Kusko, R. V., & Drozd, T. V. (2022). Activities of the national police in the conditions of martime: some problems. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 6, 245–248. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/57>.
15. Mayer-Rieckh, A. (2016, May). *Policing Assistance in Armed Conflict: What Can Be Done?* Integrity Research and Consultancy. <https://www.integrityglobal.com/wp-content/uploads/Web-Briefing-Note-Policing-Assistance-in-Conflict.pdf>.
16. Merdova, O. M., & Merdov, S. P. (2023). Participation of the National Police of Ukraine in ensuring and implementing the measures of the legal regime of the martial law. *Law Journal of Donbass*, 4(81), 200–205. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-200-205>.
17. Nyborg, I. (2019). Emerging Perspectives on Post-Conflict Police-Community Relations. *Journal of Human Security*, 15(2), 1–6. <https://doi.org/10.12924/johs2019.15020001>.
18. Rao, S. (2013). Community policing in fragile and conflict-affected states. *GSDRC Helpdesk Research Report*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3783.4642>.
19. Schwartz, M. (2015, May 8). *Policing and (in)security in Fragile and Conflict-affected Settings: A Review of Perspectives on Policing in Sub-Saharan Africa*. <https://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/policing-and-in-security-in-fragile-and-conflict-affected-settings.pdf>.
20. Skobelska, O. R. (2023). Stabilization measures in the de-occupied territories: concepts and types. *New Ukrainian Law*, 5, 53–58. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.8>.
21. Turbal, A. E., & Shpytalenko, H. A. (2022, June 17). *Peculiarities of the work of the National Police of Ukraine in the conditions of martial law* [Conference presentation abstract]. International Science and Practice Conference “European choice of Ukraine, development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century”, Odesa, Ukraine.

22. Yaroshak, O. (2023, April 14). *Priority directions for improving the law enforcement activities of the bodies/units of the National Police for the effective implementation of stabilization measures in the de-occupied territories* [Conference presentation abstract]. All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Improvement of professional training of police officers in the process of implementation of stabilization measures in the de-occupied territories: today’s requirements”, Odesa, Ukraine.

Received the editorial office: 6 April 2024

Accepted for publication: 16 June 2024

КОСТЯНТИН ЛЕОНІДОВИЧ БУГАЙЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

науково-дослідна лабораторія з проблем наукового забезпечення

правоохоронної діяльності та якості підготовки кадрів;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>,

e-mail: klbugaychuk@gmail.com

ЗДІЙСНЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ

Проведено комплексний аналіз діяльності органів і підрозділів Національної поліції України на деокупованих територіях та на територіях, наближених до зони бойових дій. Наголошено, що виконання поліцейських повноважень на таких територіях характеризується дуже швидкою динамікою внаслідок постійної зміни оперативної обстановки, підвищеним фізичним і психологічним навантаженням.

Зазначено, що концепція формування та подальшого забезпечення стійкості і стабільності єдиного безпекового середовища країни повноцінно реалізується органами поліції не лише на територіях, де не ведуться бойові дії, а й насамперед там, де стан забезпечення прав і свобод громадян потребує особливої уваги, тобто на деокупованих територіях або в населених пунктах, наближених до зони бойових дій.

Проаналізовано зміст і порядок здійснення основних стабілізаційних заходів: надання гуманітарних послуг населенню (евакуація, доставка гуманітарних вантажів, супровід цивільного транспорту, відкриття та забезпечення роботи пунктів незламності, психологічна підтримка); виявлення соціальних і безпекових проблем на деокупованих територіях, а також осіб, що потребують допомоги; проведення гуманітарного розминування; викриття колаборантів, посібників окупаційного режиму; розслідування воєнних злочинів; розшук осіб, що зникли безвісті внаслідок бойових дій; виявлення місць масових поховань та незаконного утримання громадян; забезпечення виконання заходів правового режиму воєнного стану; створення систем екстреного реагування на надзвичайні події та вчинені правопорушення; забезпечення публічного порядку та безпеки, превентивна діяльність, протидія злочинам та іншим правопорушенням.

Сформульовано низку концептуальних положень щодо вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення застосування особовим складом поліції стабілізаційних заходів на деокупованих територіях України.

Ключові слова: *безпека, воєнний стан, стабілізаційні заходи, публічна безпека, публічний порядок, безпекове середовище, Національна поліція, деокупація.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Buhaichuk K. L. Implementation of stabilisation measures by the National Police in the context of creating a secure environment in the de-occupied and frontline territories. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 106–116. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.10>.

Citation (APA): Buhaichuk, K. L. (2024). Implementation of stabilisation measures by the National Police in the context of creating a secure environment in the de-occupied and frontline territories. *Law and Safety*, 2(93), 106–116. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.10>.

SERHII ANATOLIHOVYCH TIULIENIEV,*Candidate of Economic Sciences,**National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic**Science Institute” of the Ministry of Justice of Ukraine;* <https://orcid.org/0000-0001-9685-1536>,*e-mail: serhii.tiulieniev@ukr.net***METHODS OF COMMITTING CRIMINAL OFFENCES RELATED TO RAIDING**

The mechanism of criminal activity consists of various elements that require a thorough study in the process of understanding the event of a criminal offence, i.e. during the pre-trial investigation. It consists of a large number of elements that are determined by the type of criminal offence and the specifics of the criminal activity of a particular person or group of persons. An obligatory element that requires a thorough study during theoretical research and in the course of cognitive activity of an investigator, detective or coroner is the method of committing a criminal offence.

The method is an independent and compulsory element of the forensic characterisation of any type of criminal offence, and the need to cognise it is due to the need to present the information model of the illegal activity (actions) of a raider or a group of raiders, on the basis of which other elements of certain forensic techniques will be built. Given that the method embodies the objective side of a criminal offence, the complexity of its establishment and proof in the cognitive activity of an investigator, detective, coroner, therefore, in the context of cognition of raiding, it is subject to a thorough study.

Based on the textual analysis of criminal law provisions, generalisation of theoretical developments, statistical data and law enforcement practice, the article establishes that criminal offences related to raiding are numerous, and the methods of their commission are mostly two-component and include actions related to preparation and direct commission. The mandatory features of each of the criminal offences under study are: 1) the use of pseudo-legal mechanisms, which may include the use of forged documents, seals, stamps, conclusion of fictitious transactions, etc.; 2) the focus, which is not on the simple acquisition of objects or certain assets of a business entity, but on the rights to an enterprise, institution, organisation with its production facilities, etc.

The peculiarities of preparation for a raider seizure, peculiarities of preventive activities of this type of illegal activity are determined, and the role of the Office for Combating Raiding in this area is defined. Prospects for further research within the framework of the studied issues are outlined.

Key words: *criminal offence, raiding, business entity, forensic characteristics, mechanism of criminal activity, method, purpose of raiding.*

Original article

INTRODUCTION. It is possible to find out the event of a criminal offence through the investigation of the circumstances of a crime or a criminal offence by criminal procedural methods. In this context, it is important to find out how a criminal offence was committed, since it is this method, combined with time, place and other circumstances, that is classified as an event of a criminal offence to be proved in criminal proceedings (Article 91(1)(1) of the Criminal Procedure Code of Ukraine)¹.

The scientific category of “the method of committing a criminal offence” is the subject of

research in various sciences of the criminal law cycle. Our attention is drawn to the issue of committing methods of criminal offences related to raiding, since they are distinguished by a high level of public danger to society in general and to the economic security of the State in particular. Certain raiding actions are characterised by both a certain prevalence and latency. All of this raises complex issues in their investigation, which must be resolved by representatives of pre-trial investigation bodies. Moreover, they are often committed by individuals with a high level of intelligence, who have some criminal experience or skills in counteracting obstruction of law enforcement and regulatory authorities, etc. (Tiulieniev, 2024, p. 356). In view of this, we believe that in the context of ensuring the economic security of the

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *The Criminal Procedural Code of Ukraine* (Law No. 4651-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

state, creating preconditions for the development of legitimate economic activities of domestic and foreign business entities in Ukraine, increasing the investment attractiveness of our country for the foreign partners, the scientific community now faces the urgent task of developing scientifically sound recommendations for the investigation of such criminal acts and counteracting illegal activities aimed at the unlawful seizure of business entities' assets.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. The purpose of the article is to identify the typical methods of committing criminal offences related to raiding, and the methods of their cognition which may be used during the investigation. The specification of this goal is reflected in the following objectives: 1) to carry out a textual analysis of those articles of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine) which criminalise acts which may be classified as having a raider orientation, and on this basis to determine which acts constitute the objective side of a criminal offence and, therefore, are an obligatory component of the criminalistics category “method of committing a criminal offence”; 2) to generalise investigative and judicial practice on investigation and trial of criminal offences related to raiding, and, taking this into account, to determine what other actions raiders take to implement their criminal intent aimed at unlawful seizure of assets of business entities.

LITERATURE REVIEW. In the forensic literature, the method of committing a criminal offence is studied within the framework of the issue of developing a forensic characteristic, which is studied in the context of developing certain forensic methods of criminal investigation.

The problems of the theory of forensic methodology and some aspects of criminal investigation are disclosed in the works of S. Ablamsky, L. Arkusha, A. Volobuev, V. Guseva, M. Danshin, V. Zhuravl, N. Klimenko, A. Kovalenko, V. Kovalenko, I. Kogutich, O. Kolesnichenko, V. Kolmakov, V. Konovalova, V. Kuzmichev, V. Lukashevich, V. Maliarova, V. Nevgad, O. Oderia, I. Petrova, I. Pirog, O. Pchelina, V. Pcholkin, O. Sainchin, S. Safronova, M. Selivanov, E. Simakova-Efremian, R. Stepaniuk, V. Stratonov, V. Tishchenko, G. Teteriatnyk, A. Khitra, K. Chaplynskyi, S. Cherniavskyi, Y. Chornous, V. Shevchuk, V. Shepitko, M. Shcherbakovskiy, B. Shchur, V. Yusupov, O. Yukhno and many others.

Regarding the issues of studying the methods of committing criminal offences in the theory of criminalistics, in this context, it is worth noting the comprehensive developments of M. Danshin (2000), R. Shekhavtsov (2003), S. Zavalov (2005)

and others. These scholars were among the first to attempt to outline the problems of studying the methods of committing crimes, highlighted the difficulties arising in the process of their research and the use of information about them in combating crime, identified ways to conceal crimes, as well as ways to counteract the investigation, which may also sometimes constitute a separate crime.

Some aspects of the investigation and the methods of committing criminal offences related to raiding were covered in B. Derevyanko, V. Pashkov, O. Turkot, N. Zahrisheva, O. SBisiuk (2020), V. Kikinchuk (2020), V. Husieva (2022), M. Tsutskiridze with co-authors (2021), and others. In addition, this issue was also developed in the works of foreign scholars (Fabuš, 2017; Urbig et al., 2012; Kimaro, Bukombe, Leweri, 2023).

Moreover, domestic scholars have made a significant contribution to the study of ways of violating commercial and banking secrets. Among such works, we can distinguish the scientific achievements by V. Ivashchenko (2006), O. Kurman (2012), L. Polunina (2019), and others.

While paying tribute to the theoretical development, it is worth noting that the methods of committing criminal offences related to raiding have not yet been thoroughly investigated in the theory of criminalistics. This demonstrates the need for theoretical research.

METHODOLOGY. The achievement of this goal was ensured by properly selected empirical material, which includes statistical reports of the Office of the Prosecutor General of Ukraine for 2015–2023, the Office of Countering Raiding, as well as case law, in particular, verdicts under Articles 205-1, 206-2, 209, 231, 232, 255, 357, 358 of the Criminal Code of Ukraine, published in the Unified State Register of Court Decisions.

The methods of analysis, synthesis and generalisation were used to study the texts of national court judgments, rulings, and theoretical developments of some Ukrainian and foreign scholars. The same methods were used to conduct a literature review within the scope of the issue under study. The method of dialectic contributed to the formulation of scientifically sound conclusions based on the results of theoretical generalisations and analysis of law enforcement practice, which consisted of the analysis of positions reflected in the legal literature and in law enforcement practice and directly related to the issues under study in this article.

The legal framework of the study is based on the current provisions of the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Commercial Code of

Ukraine, the Law of Ukraine “On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations”.

The textual analysis of the legislative provisions is provided through the application of the methods of analysis and synthesis, and the comparative legal method. The study and synthesis of empirical data was facilitated by the use of general scientific and special methods of scientific research (cognition), including: analysis, synthesis, systemic and structural, and forecasting methods.

RESULTS AND DISCUSSION. In the scientific literature, various approaches to the definition of the concept of “method of committing a criminal offence” are reflected. For example, S. Zavalov (2005, p. 7) defined this scientific category as a system (complex, totality) of interrelated acts of a person’s behaviour determined by subjective and objective factors, which highlights the qualitative characteristics of a criminal act, reflects certain qualities of the offender’s personality, form of guilt, motive and purpose of the crime. In addition, the scholar noted that in the forensic sense, the method of committing a crime is an objectively and subjectively determined system of behaviour of a subject before, at the time of committing a crime and afterwards, which leaves various types of traces outside, which allow, with the help of forensic techniques and means, to find out the essence of the event, the peculiarity of the offender’s behaviour, his or her individual personal characteristics.

Other scholars have a similar opinion to S. Zavalov. Thus, for example, V. Piaskovskyi (2016, p. 70) noted that the method of committing a crime is a naturally defined and structured system of behaviour of a subject, which includes actions for its preparation, commission and suppression. In view of the above, we note that scholars always draw attention to the fact that the method of committing a criminal offence 1) is always caused by a number of factors; 2) is embodied in a certain system of actions; 3) may be complex in structure.

Particular attention should be paid to the structure of the method of committing a criminal offence. As it was rightly noted by M. Danshin (2000, p. 8), it is a variable category. According to the scientist’s position, due to the peculiarity of the perpetrator’s behaviour, situations arising before and after the commission of the crime, and other circumstances, it can be either three-stage (including the behaviour of the perpetrator before, during and after the commission of the crime), or two-stage (in various combinations), or one-stage (characterising the behaviour of the perpetrator only during the commission of the crime). With this in mind, the scientist defined the

method of crime as a system of actions united by a common criminal intent to prepare, directly commit and conceal a crime, and also determined by certain conditions.

These conditions include the following:

- environmental conditions;
- psychological and physiological properties of a person, which may be associated with the specific selection and subsequent use of appropriate tools and means;
- conditions of the place, time of the crime, which leave various kinds of characteristic traces outside, allowing to get an idea of the essence of the event with the help of forensic techniques and means;
- the peculiarity of the criminal behaviour of the offender;
- individual personal data of the offender.

Regarding the inclusion of concealment of a criminal offence in the structure of the method, we support the position of V. Husieva (2021, p. 145). The scientist notes that in some cases, concealment of a criminal offence, which occurs after its direct commission, may constitute an independent set of actions that do not directly belong to the method of committing a criminal offence and should be determined individually in each case, as they may be a separate type of criminal offence.

When defining criminal offences related to raiding, it should be noted that this group is numerous in terms of the nature of the crimes and criminal offences it covers, and therefore the ways in which they are committed are diverse.

Generally, raiding is understood as the seizure or acquisition of assets or corporate rights of a business entity, which is committed using illegal methods and means. The purpose of raiding is usually formulated in the legal literature as the takeover of a business entity or the acquisition of corporate control over it (Kubariev, Bargan, 2018, p. 119).

The purpose of raiding was defined somewhat differently by B. Hrek (2010, p. 29), who noted that this criminal act should be understood as obtaining management or control over an enterprise, carried out with the use of illegal methods and means, which in the legal sense allows disposing of its assets. We believe that raiding is aimed not only at obtaining the ability to dispose of the assets of a business entity, but also at their use and misappropriation. After all, as a general rule, property rights (which in the context of raiding is always obtained illegally) include the following powers: the right to own, dispose of and use.

We support the position of I. Kubariev and S. Bargan (2018, p. 120), who noted that the focus of raiders’ activities is not always determined by the exclusive intention to seize the assets of a

business entity. Super-profitable enterprises are also often targeted by illegal takeovers. In such circumstances, the goals of the raiders or their customers are the intention to continue the business activities of such enterprises and to further profit from such activities, which they often successfully implement. In view of this, according to scholars, obtaining only the assets of a business entity is not enough to achieve this goal. Therefore, the authors define the ultimate goal of raiding as the disposal in personal interests of the resources of a business entity, which include various economic benefits and everything necessary for their production, while the main resources are labour and land.

The method of committing a criminal offence is an immanent component of any criminal offence. This has been repeatedly noted by such prominent criminologists as M. V. Saltevskyi (1996, pp. 130–133), V. Yu. Shepitko (2006, p. 318) and many others. It is the mandatory component that requires thorough research and establishment because it embodies the actions that constitute the objective side of the criminal offence. Information on the method of the crime is also important, as noted in the legal literature, for solving previously committed crimes in a similar manner (Shepitko et al., 2006, p. 37).

The method of committing a crime is also paid attention to in the specialised literature when developing and studying the forensic characteristics of those criminal acts that are in some way related to raiding or became a component of the criminal activity technologies used by raiders. It has taken a prominent place among the scientific achievements of Ukrainian scholars, as it is covered in studies of varying information content (abstracts, original scientific and review articles, scientific and methodological recommendations, textbooks and manuals, dissertation research, etc.) Scientists have tried to determine the feasibility of singling out and the significance of the method in forensic characteristics, to establish the existence of correlations between the method and other elements, to find out and reveal its specifics, etc.

With regard to the allocation of the method as an independent element of the forensic characteristic, it is undoubtedly an essential component of it, and the need to know it is due to the need to present the information model of the illegal activity (actions) of the raider or a group of raiders, on the basis of which other elements of certain forensic techniques will be built. Scientists unanimously state that the method of committing raiding and raider seizures is subject to a thorough study. For example, V. S. Bereznyak (2020, p. 130), who was engaged in determining the components of the

forensic characteristics of criminal offences related to the seizure of corporate property and land, noted that the method is the most important qualitative characteristic of the offender's action, which is most closely related to the properties of other elements of a criminal event.

O. M. Dufeniuk and O. M. Tereshko, (2020, p. 28) in determining the forensic characteristics of the criminal offence under Art. 206-2 of the Criminal Code of Ukraine, i.e. the unlawful seizure of property of an organisation, enterprise, institution, determined that, among other things, it should reflect information on possible ways of preparing, committing and concealing a criminal offence. In other words, scientists emphasised the need to investigate all actions of raiders aimed at realising their unlawful intent.

The important role of the method of committing criminal offences in the forensic characteristics of the torts related to raiding, based on a thorough analysis and generalisation of investigative and judicial practice, was noted by V. O. Husieva (2022, p. 247).

Concerning the methods of committing raiding, there is a certain pluralism of views in the scientific literature, which, in our opinion, is due to the complex structure of actions committed by criminals. Nevertheless, as noted in the legal literature, their common feature is the use of pseudo-legal grounds for acquiring rights to the assets of a business entity. This feature was pointed out in the definition by A. V. Smitiukh (2008, p. 98). The author noted that raiding has a real or fictitious legal justification, is carried out in compliance with or with imitation of compliance with the judicial and corporate procedures established by law. This can be done through the use of forged documents, fictitious transactions, etc.

Article 205-1 of the Criminal Code criminalises forgery of documents submitted for state registration of legal entities and individual entrepreneurs. It establishes liability for entering deliberately false information in documents submitted for the above actions, as well as for the intentional submission of documents containing deliberately false information for the registration of these entities. In other words, in this case, pseudo-legal grounds are created for the registration of business entities and individual entrepreneurs, and they consist of providing false information or using forged documents. In the structure of raider criminal activity technologies, the criminal offence under Art. 205-1 of the Criminal Code of Ukraine is most often committed for the purpose of further legalisation of the criminally obtained property for activities unrelated to business, and thus violates the requirements of the Commercial Code of

Ukraine and the provisions of the Law of Ukraine “On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations”.

In the disposition of Art. 206-2 of the Criminal Code of Ukraine, the legislator has determined that this criminal offence can be committed by entering into transactions, i.e., by performing actions aimed at acquiring, changing or terminating civil rights and obligations (Art. 202 of the Civil Code of Ukraine), using forged or stolen documents, seals, stamps of an institution, enterprise, organisation¹. Consequently, the actual use of forged documents, seals, stamps, as well as those that have been stolen, characterises these actions as an imitation of compliance with legal requirements. At the same time, the commission of this criminal offence is preceded by the implementation of actions to extort, steal, misappropriate documents, seals, stamps, seize them by fraud or official position or damage them, i.e., there is actually a criminal offence under Article 357 of the Criminal Code of Ukraine, as well as actions to counterfeit and use the specified items and documents, liability for which is established by Article 358 of the Criminal Code of Ukraine. An example of a similar situation is a criminal proceeding considered by the Babushkinsky District Court of Dnipropetrovsk. According to the circumstances of the case, the defendant developed a criminal plan over a certain period of time to implement his criminal intent aimed at forging official documents issued and certified by the company in order to use it to seize the property of PJSC “JSCB “Concorde”, namely, shareholder shares in the authorised capital of PJSC “JSCB “Concorde”. According to the circumstances of the case, the accused developed a criminal plan over a certain period of time to implement his criminal intent aimed at forging official documents issued and certified by the company in order to use it to seize the property of PJSC “JSCB “CONCORD”, namely: shareholder shares in the authorised capital of PJSC “JSCB “CONCORD”. In accordance with this plan, the accused independently, using a pre-prepared forged seal of PJSC “JSCB “CONCORD”, as well as the real seals of LLC “Neptun-AN”, LLC “SELENA 77”, LLC “DIANA-AM”, being in a place not established by the pre-trial investigation, at an unspecified time and in a manner not established by the pre-trial investigation, independently produced forged documents, including applications of 11 citizens for state registration of amendments to the information about the legal

entity contained in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations regarding changes in the composition of the founders (participants) of the legal entity PJSC “JSCB “CONCORD” and the ultimate beneficial owner (controller) of PJSC “JSCB “CONCORD”; minutes of the regular general meeting of shareholders of PJSC “JSCB “CONCORD” dated 25 May 2017 register of those present at the general meeting of shareholders; minutes of the voting results at the general meeting of shareholders with forged seals of PJSC “JSCB “CONCORD”; three purchase agreements with a forged seal of PJSC “JSCB “Concorde” with knowingly false information about the sale of a share in the authorised capital of PJSC “JSCB “Concorde”; the charter of PJSC “JSCB “Concorde”, allegedly approved by the general meeting of PJSC “JSCB “Concorde” on 25 May 2017 minutes of the general meeting of shareholders; registers of those present at the general meeting of shareholders; minutes of the results of voting at the general meeting of shareholders of LLC “DIANA-AM”, LLC “SELENA 77”, LLC “NEPTUN-AN”. The purpose of producing these documents was their further personal use for the purpose of seizing the property of PJSC “JSCB “CONCORD”. Therefore, continuing the implementation of his criminal plan, the defendant applied for an appointment with the state registrar of the municipal enterprise “DMBTI” of the Dnipro Regional Council and provided pre-made forged documents. At the same time, the state registrar, after reviewing the submitted documents, decided to leave them without consideration on the grounds that they were not submitted in full and did not meet the requirements of Part 4 of Article 8 of the Law of Ukraine “On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs”, which is why the shareholder structure of PJSC “JSCB “CONCORD” was not changed. Thus, by submitting forged documents with forged seal stamps to the state registrar of the Municipal Enterprise “DMBTI”, the accused performed all the actions he considered necessary to bring the crime to an end, but the crime was not completed for reasons beyond his will².

However, state registrars are not always able to detect signs of forgery on their own, and therefore still carry out registration actions on the basis of forged documents. There are also cases in investigative and judicial practice where state registrars deliberately collude with raiders, thereby

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *The Criminal Code of Ukraine* (Law No. 2341-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² The verdict of the Babushkinsky District Court of Dnipropetrovsk (09.10.2017, case No. 200/14823/17, proceedings No. 1кп-200/594/17). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69784885>.

facilitating the implementation of a set of illegal actions aimed at systematically seizing the assets of business entities (Dudorov, Kamenskyi, Tytarenko, 2021). Therefore, it is not uncommon for the activities of a group of persons with a raider orientation to be subject to additional qualification for the creation of criminal organisations (Article 255 of the Criminal Code of Ukraine).

When committing a criminal offence under Article 209 of the Criminal Code of Ukraine, according to the legislator's disposition, actions aimed at concealing the true origin of property, or committing actions aimed at concealing, disguising the origin of such property, the right to it, its sources of origin, actual location, are criminalised¹.

The ways of committing criminal offences related to infringement of information constituting a trade secret are also quite diverse. Based on the textual analysis of the provisions of Articles 231 and 232 of the Criminal Code of Ukraine, we conclude that the legislator has criminalised the following actions:

- 1) illegal collection of information constituting a commercial or banking secret;
- 2) unlawful use of such information;
- 3) intentional disclosure of commercial or banking secrets².

Illegal collection and disclosure of such information is carried out through unauthorised access to information systems and databases of the relevant business entities, electronic documents of the business entity containing such information; secret surveillance of the business entity's activities; bribery of individual employees of the business entity to provide such information; blackmail of individual employees; covert illegal control over the official correspondence of the business entity, etc.

According to the legal literature, the unlawful use of information constituting a commercial or banking secret includes actions that may include: 1) making property or other claims to the owner of a commercial or banking secret for returning or not disclosing the relevant information; 2) selling information to third parties; 3) exchanging information for other information or material values; 4) adjusting one's actions when entering into various agreements with the owner of such information that is a bank or commercial secret (Kurman, 2012).

It is also worth noting that the draft new Criminal Code of Ukraine, which is likely to be

adopted in the near future, plans to criminalise actions in the form of raiding, which is proposed to be understood as "establishing control over a business entity (legal entity) through the use of fictitious legal instruments", resulting in: 1) blocking and restricting the actual access to voting of a shareholder, participant, member of the executive or other body of a business entity; 2) changing the essence of the decision of such a body; 3) violation or restriction of the preemptive right to purchase securities of this business entity. In other words, in any case, raiding will involve the conclusion of fictitious transactions or other disguised actions.

In addition to committing criminal offences in the field of economic activity, raiders also commit acts of violence, including inflicting or threatening to inflict harm to life and health, encroaching on personal safety and violating the right to inviolability of property of entrepreneurs, farmers, etc. Less commonly, raiders resort to kidnapping and unlawful deprivation of liberty or enforced disappearance, etc.

In the scientific literature, there are numerous attempts to generalise the ways in which raider attacks are carried out. These include, in particular, the following:

- on the basis of forged documents or a court decision (which is usually unjust), the state registrar enters false information into the relevant state register about the ownership of property by another person or another business entity;
- physical seizure of an object (movable or immovable property) under the guise of the owner or manager of a business entity exercising his or her legal rights;
- formal resale of the seized object to a bona fide purchaser or a chain of such bona fide purchasers (Yarosh, 2016).

In conclusion, we can note that the methods of committing criminal offences related to raiding or aimed at unlawful takeover of assets of a business entity, in particular property, corporate, agricultural land of an institution, enterprise, organisation, are usually divided into two parts. They mostly cover actions related to the preparation and direct commission of a criminal offence. This was the case in 72 % of the criminal proceedings analysed. Less frequently, the methods of raider attacks include actions related to preparation for the commission, direct commission, and concealment of criminal acts. A three-stage structure is inherent in 18 % of the analysed proceedings.

Given that criminal offences of the category under study are characterised by preparation for their commission, we consider it necessary to dwell on the definition of their specifics in more detail.

¹ Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *The Criminal Code of Ukraine* (Law No. 2341-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² Ibid.

Specialised literature indicates that typical methods of preparation for the commission of criminal offences related to raiding include:

- 1) actions to plan future criminal activity;
- 2) searching for information, including information that constitutes commercial or banking secrets (e.g., about the company's assets, financial condition, founders, management, creditors, size and structure of the authorised capital, debtors, location of premises, administrative and management sector, land, etc.), which can be used both to exert pressure and to include in forged documents;
- 3) actions related to abduction, extortion, misappropriation, as well as forgery of documents that will be used for registration actions, conclusion of fictitious transactions, etc;
- 4) searching for persons who may participate in organising mass disorders on the territory of the business entity;
- 5) making unlawful decisions by officials of state and local authorities, which in the future may lead to disputes and conflicts in determining the owner of the company;
- 6) actions in the form of fencing, blocking free access to the facility, construction of temporary production and construction facilities, installation of security guards, installation of temporary engineering networks, arrangement of access roads, destruction of other people's crops or, on the contrary, illegal planting of agricultural land, etc.;
- 7) actions to find among the employees of the business entity those who, for a certain reward or for other reasons, are ready to collude with the raiders for the purpose of further committing criminal offences, obtaining commercial or banking secrets, forms of documents, etc. (Tsutskiridze et al., 2021, pp. 19–20).

Based on the textual analysis of the investigative practice, we also consider it necessary to note that in preparation for a raider attack, persons are sought who can forge seals and other official documents of a business entity, which are subsequently used to forge official documents submitted to the state registrar to amend the constituent documents of a business entity, etc. It is not uncommon for raiders to first establish contact with the owner, co-owner or manager of a business entity, make various offers to sell the company's assets or, for example, offer to enter into a criminal agreement, but are refused. Afterwards, using various measures of psychological influence, the raiders try to persuade the legal owner of the share capital to sell it or to collude with the raiders to implement their criminal intent on various grounds.

We believe that it is important to stop actions that show signs of preparations for raiding at the

initial stages of criminal activity. In this context, attention should be drawn to the preventive activities of the Office for Combating Raiding, which operates within the powers vested in the Ministry of Justice of Ukraine. In this case, the complaints are directly reviewed by the State Registration Complaints Board.

An effective preventive measure that will help to timely detect possible illegal actions against the property rights of a business entity is monitoring of its own real estate and corporate rights. After illegal transactions and registration of property rights, raiders take more active steps, including demanding that employees leave the company's production facilities or administrative buildings, etc. In case of disagreement, they call the police and file a criminal complaint against them as legal representatives of the business entity. Until the case is resolved on the merits, raiders sometimes manage to take possession of the company's property, products, equipment, and production technology, which they can then use to carry out their own independent business activities.

It is important to note that a complaint against a decision or action of the state registrar must be filed by a person within 60 calendar days from the date of the decision under appeal or from the date when the person learned or could have learned of the violation of his/her rights by the relevant action under appeal and must contain:

- full name of the complainant, his/her place of residence or stay (for individuals) or location (for legal entities), as well as the name of the complainant's representative, if the complaint is filed by a representative
- details of the decision of the state registrar that is being appealed (this requirement is established only for complaints in the field of state registration of real estate);
- the content of the challenged decisions/actions and the legal provisions that, in the complainant's opinion, were violated;
- a statement of the circumstances by which the complainant substantiates his/her claims;
- information on the presence or absence of a court dispute on the issue raised in the complaint, which may result in the cancellation of the contested decision of the state registrar;
- the signature of the complainant or his/her representative indicating the date of the complaint¹.

CONCLUSIONS. The mechanism of criminal activity consists of various elements that require

¹ How to prevent raiding? How to properly file a complaint with the Anti-Raiding Office. Opendatabot. <https://opendatabot.ua/open/anti-raiders-office>.

a thorough study in the process of understanding the event of a criminal offence, i.e. during the pre-trial investigation. It consists of a large number of elements determined by the type of criminal offence and the specifics of criminal activity of a particular person or group of persons. An obligatory element that requires careful study during theoretical research and in the course of cognitive activity of an investigator, detective or coroner is the method of committing a criminal offence.

The method is an independent and mandatory element of the forensic characterisation of any type of criminal offence, and the need to cognise it is caused by the need to present the information model of the illegal activity (actions) of a raider or a group of raiders, on the basis of which other elements of certain forensic techniques will be built. Given that the method embodies the objective side of a criminal offence, the complexity of its establishment and proof in the cognitive activity of an investigator, detective, coroner, it is therefore subject to a thorough study in the context of cognition of raiding.

Based on the textual analysis of the provisions of criminal law, generalisation of theoretical developments, statistical data and law enforce-

ment practice, it is established that criminal offences related to raiding are numerous, and the methods of their commission are mostly two-tiered and include actions for preparation and direct commission. We believe that the mandatory features of each of the criminal offences under study are: 1) the use of pseudo-legal mechanisms, which may include the use of forged documents, seals, stamps, conclusion of fictitious transactions, etc.; 2) the focus, which is not on the simple acquisition of objects or certain assets of a business entity, but on the rights to an enterprise, institution, organisation with its production facilities, etc.

The article identifies the peculiarities of preparation for a raider seizure, the specifics of preventive activities with regard to the unlawful nature of this type of offence and the role of the Office for Combating Raiding in this area.

We have made only an attempt to identify and characterise typical ways of committing criminal offences related to raiding. We believe that this issue requires in-depth research, because raiders usually quickly adapt to all the changes taking place in the state and public sectors in order to implement or continue to implement raider schemes.

REFERENCES

1. Bereznyak, V. (2020). Concerning criminal offenses committed in the field of land relations and corporate property. *Juridical Science*, 9(111), 128–134. <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.15>.
2. Danshin, M. V. (2000). *Classification of ways to conceal crimes in forensics* [Candidate thesis, Yaroslav Mudry National Law Academy of Ukraine].
3. Derevyanko, B., Pashkov, V., Turkot, O., Zahrisheva, N., & Bisiuk, O. (2020). Addressing the issue of corporate raiding in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(1), 171–180. [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(1\).2020.15](https://doi.org/10.21511/ppm.18(1).2020.15).
4. Dudorov, O., Kamenskyi, D., & Tytarenko, S. (2021). Criminal Law Assessment of Abuses of State Registrars in the Context of Counteracting Raiding. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 26(1), 118–130. <https://doi.org/10.33270/01211181.118>.
5. Dufeniuk, O. M., & Tereshko, O. M. (2020, October 30). *Forensic characteristics of illegal seizure of property of enterprises, institutions, organizations: who is hiding behind the mask of a raider?* [Seminar presentation abstract]. Scientific and Practical Seminar “Procedural and forensic support of pretrial investigation”, Lviv, Ukraine.
6. Fabuš, M. (2017). Current development of business environment in Slovakia and Czech Republic. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 5(1), 127–137. [https://doi.org/10.9770/jesi.2017.5.1\(10\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2017.5.1(10)).
7. Hrek, B. M. (2010). Concepts and historical prerequisites for the development of raiding in Ukraine. *Lawyer*, 9, 29–34.
8. Husieva, V. O. (2021). *Theoretical bases of a methods of investigating crimes against authority of public authorities in terms of law enforcement activity* [Doctoral dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs].
9. Husieva, V. O. (2022). Criminal classification of criminal offenses related to raiding, elements of their criminal characteristics. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 3(99), 242–252. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.242-252>.
10. Ivashchenko, V. M. (2006). The method of crime as an element of the forensic characteristics of criminal activity in the field of violation of commercial secrets. *Law and Society*, 1, 113–118.
11. Kikinuk, V. V., & Husieva, V. O. (2020). *Peculiarities of the investigation of criminal offenses related to illegal takeover and seizure of enterprises, agricultural lands, violation of the rights of their legitimate owners (raiding)*. KhNUiA.

12. Kimaro, J., Bukombe, J., Leweri, C., Kakengi, V., Ntalwila, J., Mwakatobe, A., Lowassa, A., Kilimba, N., Marealle, W., Lobora, A., & Keyyu, J. (2023). Sociocultural Factors Shaping Responses to Wildlife Crop-Raiding in Communities Adjacent to Protected Areas in Southern Tanzania. *Human Ecology*, 51, 165–172. <https://doi.org/10.1007/s10745-022-00373-x>.
13. Kubariyev, I. V., & Bargan, S. S. (2018). Essential signs of raiding. *Law Journal of Donbass*, 2(63), 117–122.
14. Kurman, O. V. (2012). On the forensic characteristics of crimes related to the infringement of information constituting a commercial or banking secret. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 12, 44–51.
15. Piaskovskiy, V. V. (2016). The method of committing the crime as an element of the criminalistic characteristics of the intentional killing of a child by parents, relatives or persons entrusted with the responsibilities of its upbringing. *Forensic Herald*, 1(25), 69–73.
16. Polunina, L. V. (2019). The way of crime as an element of the forensic characterization of crimes related to encroachment on information constituting a commercial or banking secret. *State and Regions. Series: Law*, 4(66), 158–162. <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-27>.
17. Salteviskiy, M. V. (1996). *Forensics*. Pravnyk.
18. Shekhavtsov, R. M. (2003). *Forms and ways to counteract the investigation of crimes and means of overcoming them (based on the materials of criminal cases of extortion committed by organized groups, criminal organizations)* [Candidate dissertation, National Academy of Internal Affairs].
19. Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., Zhuravel, V. A. et al. (2006). *Investigation of crimes in the sphere of economic activity: some forensic techniques* (V. Yu. Shepitko, Ed.). Right.
20. Smitiukh, A. V. (2008). Raiding, absorption and seizing: relationship between concepts and classification. *Herald of Economic Justice*, 3, 93–101.
21. Tiulieniev, S. A. (2024). Interrogation procedure of a person suspected of committing a raid: procedural and tactical aspects. *Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E. O. Didorenko*, 1(105), 355–367. <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>.
22. Tsutskiridze, M. S., Dudarets, R. M., Dovhun, S. Z. et al. (2021). *Investigation of criminal offenses related to illegal takeover and seizure of enterprises, agricultural lands, violation of the rights of their legal owners (raiding)*. 7BC.
23. Urbig, D., Weitzel, U., Rosenkranz, S., & Wittenloostuijn van, A. (2012). Exploiting Opportunities at all Costs? Entrepreneurial Intent and Externalities. *Journal of Economic Psychology*, 33(2), 379–393. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.03.003>.
24. Yarosh, S. (2016). *Raiding in Ukraine – who is to blame?* Kyiv Chamber of Commerce and Industry. <https://kiev-chamber.org.ua/uk/134/995.html>.
25. Zavialov, S. M. (2005). *The method of committing a crime and modern problems of study and use in the fight against crime* [Candidate thesis, National Academy of Internal Affairs].

Received the editorial office: 1 April 2024

Accepted for publication: 17 June 2024

СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ ТЮЛЕНІВ,

кандидат економічних наук,

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9685-1536>,

e-mail: serhii.tiulieniev@ukr.net

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕЙДЕРСТВОМ

Механізм злочинної діяльності складається з різноманітних елементів, які в процесі пізнання події кримінального правопорушення, тобто під час досудового розслідування, потребують ґрунтового дослідження. Його складовими є численна сукупність елементів, що зумовлені видом кримінального правопорушення та специфікою злочинної діяльності конкретної особи чи групи осіб. Обов'язковим елементом, котрий потребує ґрунтового вивчення під час теоретичного дослідження та в процесі пізнавальної діяльності слідчого, детектива або дізнавача, є спосіб учинення кримінального правопорушення.

Спосіб є самостійним та обов'язковим елементом криміналістичної характеристики будь-якого виду кримінального правопорушення, а потреба його пізнання зумовлена необхідністю подання тієї інформаційної моделі про протиправну діяльність (дії) рейдера чи

групи рейдерів, на підставі якої будуть побудові інші елементи окремих криміналістичних методик. З огляду на те, що спосіб уособлює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, складність його встановлення та доказування в пізнавальній діяльності слідчого, детектива, дізнавача, тому в контексті пізнання рейдерства він підлягає ґрунтовному дослідженню.

На підставі текстуального аналізу положень кримінального законодавства, узагальнення теоретичних розробок, статистичних відомостей і правозастосовної практики встановлено, що кримінальні правопорушення, пов'язані з рейдерством, є численними, а способи їх учинення – здебільшого двокомпонентні й охоплюють дії щодо підготовки та безпосереднього вчинення. Обов'язковими ознаками кожного з досліджуваних кримінальних правопорушень є: 1) використання псевдоюридичних механізмів, що можуть полягати у використанні підроблених документів, печаток, штампів, укладенні фіктивних правочинів тощо; 2) спрямованість, котра полягає не в простому заволодінні об'єктами чи певними активами суб'єкта господарювання, а в цілому правами на підприємство, установу, організацію із їх виробничими потужностями та ін.

Визначено особливості готування до вчинення рейдерського захоплення, специфіку превентивної діяльності щодо протиправного характеру цього виду правопорушення та визначено роль Офісу протидії рейдерству в цьому напрямі. Окреслено перспективи подальших досліджень у межах досліджуваної проблематики.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, рейдерство, суб'єкт господарювання, криміналістична характеристика, механізм злочинної діяльності, спосіб, мета рейдерства.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Tiulieniev S. A. Methods of committing criminal offences related to raiding. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 117–126. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.11>.

Citation (APA): Tiulieniev, S. A. (2024). Methods of committing criminal offences related to raiding. *Law and Safety*, 2(93), 117–126. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.11>.

УДК 343.37:343.353(343.901)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.12>**ОЛЬГА СЕРГІЇВНА БОНДАРЕНКО,**

доктор юридичних наук, доцент,
Сумський державний університет,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;

 <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua;

ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА ТИМОШЕНКО,

Сумський державний університет,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;

 <https://orcid.org/0000-0002-9399-3368>,
e-mail: o.tymoshenko@yur.sumdu.edu.ua

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ¹

Статтю присвячено аналізу проблем і можливостей протидії корупції в умовах воєнного стану. Початок повномасштабного вторгнення росії призвів не лише до суттєвих фінансових проблем в Україні, а й до зростання рівня корупції, що зумовило активні дії з боку держави щодо протидії їй. Розглянуто державні органи, що здійснюють регулювання корупційних проявів, а також проаналізовано нормативно-правову базу щодо протидії корупції в умовах воєнного стану в Україні з визначенням можливостей у цій сфері.

Відмічено, що найяскравішими проявами корупції є переказ коштів (незадекларованих) на інші рахунки (відмивання коштів через віртуальні рахунки), розкрадання гуманітарної допомоги, привласнення фінансових коштів, отриманих у вигляді допомоги під час конфлікту, несплата податків у зв'язку з воєнним станом тощо. Визначено, що причиною тіньової економіки варто вважати податкове навантаження, регуляторний тиск, монополізацію, недосконалу судову систему та безпосередньо корупцію.

Проаналізовано кроки державних органів та уведені ними програми щодо зниження рівня корупції. Розглянуто останні показники рівня корупції в Україні, зауважено, що показники рівня боротьби з корупцією в умовах воєнного стану значно зросли (проти минулого року), що стало можливим завдяки ефективній діяльності органів, створених для боротьби з корупцією, та інших державних установ.

Розглянуто кількісні показники гучних підозр та вироків за 2023 рік, при цьому враховано стягнення російського майна, яке було перераховано до спеціального фонду Державного бюджету України. Визначено, що проблемними залишаються аспекти публічних закупівель та доступу до відкритих даних про посадових осіб, підприємства тощо.

Запропоновано рекомендації, що мають на меті протидіяти корупції в країні, серед яких ключовими є: 1) інституційні рекомендації, що передбачають запровадження реформи Рахункової палати та Державної аудиторської служби України; 2) правові рекомендації, які окреслюють розроблення дієвих механізмів контролю з боку громадських організацій, ефективного використання активів корупціонерів та їхніх спільників на потреби держави; 3) структурні рекомендації, котрі передбачають утворення спеціалізованих відділів (та призначення відповідальних осіб) із метою запобігання корупційним проявам й іншим аналогічним ситуаціям та їх виявлення.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, воєнний стан, інституційна реформа, пріоритетні сфери державного розвитку.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Запровадження правового режиму воєнного стану створює безпрецедентні виклики для соціально-економічної та полі-

тичної систем держави. Серед множини деструктивних факторів, що загострюються в умовах збройного конфлікту, особливо небезпечним є ескалація корупційних практик. Цей феномен набуває особливої актуальності в секторах, що отримують пріоритетне фінансування в контексті воєнних дій, де значні

¹ Робота виконана в рамках проекту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556).

фінансові потоки часто опиняються поза межами ефективного контролю та аудиту.

Корупція в умовах воєнного стану є комплексною проблемою, що має мультифакторний вплив на функціонування держави. По-перше, вона підриває легітимність владних інституцій, знижуючи рівень суспільної довіри до органів державного управління. По-друге, корупційні схеми можуть слугувати механізмом фінансування нелегальних збройних формувань, що становить пряму загрозу національній безпеці. По-третє, систематична корупція підриває економічну стабільність країни, призводячи до неефективного розподілу ресурсів та зниження рівня життя населення.

Ефективна протидія корупції в умовах воєнного стану вимагає імплементації комплексного, міждисциплінарного підходу та розробки інноваційних стратегій. Відсутність адекватної системи фінансового моніторингу, контролю та аудиту в умовах збройного конфлікту суттєво підвищує вразливість держави до внутрішніх та зовнішніх загроз. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток міжнародного співробітництва, зокрема обмін передовими практиками й отримання технічної допомоги від міжнародних організацій і партнерів, що може сприяти підвищенню ефективності антикорупційних заходів та стабілізації ситуації в країні.

Це дослідження має на меті проведення детального аналізу факторів та механізмів, що сприяють поширенню корупційних практик в умовах воєнного стану, а також ідентифікацію та оцінку ефективності методів протидії цьому явищу. Важливим аспектом дослідження є аналіз нормативно-правового поля та законодавчої бази, що регулюють антикорупційну діяльність в умовах надзвичайного правового режиму. Результати дослідження можуть слугувати емпіричною та теоретичною основою для розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення антикорупційної політики та імплементації практичних заходів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків і зміцнення національної безпеки в умовах кризових ситуацій.

Актуальність дослідження зумовлена загальною потребою в розробленні ефективних механізмів протидії корупції в умовах воєнного стану для забезпечення оптимального використання обмежених ресурсів, підтримки соціально-економічної стабільності та збереження національної безпеки. Комплексний аналіз викликів, пов'язаних із подоланням корупції в таких специфічних умовах, є критично важливим для розробки адаптивних стра-

тегій державного управління та забезпечення стійкості держави в умовах збройного конфлікту.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є встановлення та оцінювання викликів, які виникають у процесі протидії корупції у сферах, що отримують найбільше фінансування в умовах воєнного стану. Завданнями дослідження є: 1) аналіз факторів, що сприяють поширенню корупції: окреслення ключових чинників, які слугують поширенню таких корупційних проявів у період воєнного стану, як обмежений контроль, великі потоки фінансування та недостатня прозорість у використанні коштів; 2) визначення вразливих секторів: ідентифікація галузей, що отримують найбільше фінансування в умовах конфлікту і найбільш схильні до корупційних проявів; 3) аналіз проблемних питань протидії корупції: вивчення основних проблем, з якими стикаються органи влади та суспільство в подоланні корупції в умовах воєнного конфлікту, зокрема законодавчі прогалини, недостатня ефективність антикорупційних органів тощо; 4) висвітлення можливих шляхів подолання викликів: запропоновано конкретні рекомендації та заходи для подолання корупційних проявів у визначених секторах, враховуючи специфіку умов воєнного стану.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологія дослідження передбачає комплексний підхід до аналізу викликів щодо подолання корупційних проявів у сферах, що отримали найбільше фінансування в умовах воєнного стану. Основні методи дослідження включають: 1) метод аналізу літератури та документів, що сприяв проведенню огляду наукових робіт, законодавства, звітів та інших документів, які стосуються корупційних ризиків у воєнний період, у сферах, що отримують найбільше фінансування; 2) метод емпіричного дослідження, який дозволив здійснити збір та аналіз статистичних даних для отримання об'єктивної інформації про рівень корупції в окремих секторах і фактори, які сприяють її поширенню; 3) метод вивчення правового середовища, що передбачав аналіз законодавства, нормативних актів та міжнародних стандартів у сфері боротьби з корупцією та їхній вплив на ефективність антикорупційних заходів; 4) метод кейс-стаді, який дозволив розкрити та вивчити конкретні випадки корупційних проявів у сферах, що отримують фінансування в умовах воєнного конфлікту, з метою зрозуміння особливостей та паттернів корупційних дій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Особливості протидії корупції в умовах воєнного стану вимагають ґрунтовного дослідження, що насамперед має базуватися на вивченні термінологічного апарату. Так, варто акцентувати, що корупція – широкомасштабне явище, яке негативно впливає на велику кількість суб'єктів і різні сфери діяльності. Отже, рівень корупції є комплексним показником незаконних дій та порушень на рівні урядових органів або певних галузей (Шевченко, Копитко, Мігус, 2023).

Задля зменшення рівня корупції впроваджуються антикорупційні стратегії, що визначаються через Державну антикорупційну програму, яка накладає обов'язки на державні та місцеві органи влади та інших учасників, які відповідають за реалізацію цих заходів. У Програмі конкретизується кожен захід, його зміст і цільові показники, строки та виконавці, а також необхідні фінансові ресурси. Законодавством передбачено, хто має розробляти антикорупційні програми. Вони містять стратегічні принципи із запобігання корупції та боротьби з нею в конкретній сфері (Леонов та ін., 2019). Програми також включають заходи з оцінки корупційних ризиків, виявлення причин їх виникнення та умов, що сприяють корупції, а також з усунення виявлених ризиків (Заяц, 2022). Крім того, вони визначають відповідальних за виконання заходів осіб, необхідні ресурси та процедури моніторингу, оцінювання та перегляду програм. Такі програми також передбачають заходи щодо навчання та інформаційного поширення антикорупційних програм, а також інші заходи, спрямовані на запобігання корупції та пов'язаним з нею порушенням (Кравченко, Роговенко, 2023).

Важливо зазначити, що на міжнародному рівні Україна відома своїм високим рівнем корупції та особливо поширеним її видом – хабарництвом. У загальній уяві суспільства рівень поширеності хабарництва значною мірою впливає на загальну оцінку корупції в країні (Дементьєва, 2021). Міністерство юстиції України пропонує план боротьби з корупцією, який включає заходи щодо підвищення чесності в органах влади, виявлення та покарання корупційних проявів у виборних органах, виконавчій владі, судовій системі та місцевому самоврядуванні¹.

Початок повномасштабного вторгнення в Україну спричинив суттєве збільшення обсягу

фінансових ресурсів. У зв'язку із цим державні органи вживають максимальних зусиль для забезпечення потреб у секторі національної безпеки та оборони, вважаючи це пріоритетним завданням і прямим обов'язком. Однак механізми створення та реалізації Державного бюджету України в період дії воєнного стану зазнають певних труднощів, якими є економічна нестабільність, переорієнтація державних цілей, перегляд джерел фінансування, залучення міжнародної допомоги, перерозподіл обмежених бюджетних коштів, зростання витрат на оборону, зменшення доходів, забезпечення соціальних виплат, потреба в гуманітарному фінансуванні та підвищений ризик корупції (Banerjee, Boly, Gillanders, 2022). Від спільної роботи та швидкої координації у сфері бюджетної політики залежить фінансова стабільність держави та запобігання макроекономічним дисбалансам (Канєва, Галабурда, 2022).

Отже, початок повномасштабного вторгнення призвів до зростання рівня корупції в Україні через низку чинників, враховуючи: значні потоки грошових і матеріальних ресурсів із різних країн світу, недостатній контроль за обсягами надходжень коштів на рахунки фізичних та юридичних осіб, обмежений обсяг допомоги для постраждалих від російської агресії, зниження доходів населення та підвищення рівня інфляції, що впливає на купівельну спроможність і прожитковий мінімум. Також варто зауважити, що низький рівень державної підтримки, дотацій та стимулів під час воєнного стану, а також недостатньо ефективного покарання за порушення антикорупційних законів, несправедливість судової системи у вирішенні корупційних справ, недостатня обізнаність щодо антикорупційних програм серед фізичних та юридичних осіб, наявність радянської системи «вдячності» та «подяки» серед населення, знижений рівень свідомості громадян, що став наслідком війни, психологічного тиску та морального травмування, також впливають на цей процес (Boly, Gillanders, 2018; Attanasi, Rimbaud, Villeval, 2019).

Слід зазначити, що фінансування щодо забезпечення оборонно-безпекового потенціалу України визначається такими законодавчими актами, як: Конституція України², Бюджетний

¹ Державне бюро розслідувань : офіц. сайт. URL: <https://dbr.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2024).

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.04.2024).

кодекс України¹, закони України «Про Державний бюджет на 2023 рік»², «Про Державний бюджет на 2024 рік»³, «Про основи національного спротиву»⁴, «Про національну безпеку України»⁵, «Про оборону України»⁶, «Про оборонні закупівлі»⁷, «Про місцеве самоврядування в Україні»⁸, «Про правовий режим воєнного стану»⁹.

При цьому сьогодні в Україні відповідальність за забезпечення дотримання антикорупційного законодавства та оцінку рівня корупційних ризиків та їх подолання покладена на такі органи та організації: Національне агентство з питань запобігання корупції (далі –

НАЗК)¹⁰; Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ)¹¹; Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП); Державне бюро розслідувань України; Європейські партнери проти корупції (The European Partners against Corruption, EPAC) та Європейська мережа контактів з корупцією (European contact-point network against corruption, EACN); Державна служба фінансового моніторингу України; Трансперенсі Інтернешнл Україна (Transparency International Ukraine) тощо.

Усі перелічені вище органи та організації вирізняються важливим внеском у діяльність держави, оскільки політична воля, що нав'язується вищими державними органами й авторитетними громадськими організаціями, відіграє значну роль у формуванні програм протидії корупції. Проте, оцінюючи запропоновані ними програми в цілому, можна зауважити, що вони переважно розробляються, змінюються та доповнюються відповідно до вимог державних органів, а не відображають об'єктивну потребу в протидії корупції на рівні регіонів та установ, що підпорядковані державним органам регіонів України (Літвінчук, 2023).

Це сталося через те, що окрім звичайних схем корупції із початком війни збільшилася активність у махінаціях, привласненні коштів чи майна, приховуванні та відмиванні коштів, що є типовим для періоду воєнного стану. Отже, на основі даних НАЗК та USAID¹² пропонуємо проаналізувати найбільш поширені види корупції протягом 2022–2023 років (див. рис. 1).

Відповідно до даних, наведених на рис. 1, можна зауважити, що найбільшим (48 %) є показник переказів коштів (незадекларованих) на інші рахунки (відмивання коштів через віртуальні рахунки). При цьому трохи меншими є показники розкрадання гуманітарної допомоги

¹ Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 01.04.2024).

² Про Державний бюджет на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Про Державний бюджет на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20> (дата звернення: 01.04.2024).

⁴ Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 01.04.2024).

⁵ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.04.2024).

⁶ Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 01.04.2024).

⁷ Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20> (дата звернення: 01.04.2024).

⁸ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 01.04.2024).

⁹ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁰ Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/> (дата звернення: 01.04.2024).

¹¹ Національне антикорупційне бюро України : офіц. сайт. URL: <https://nabu.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2024).

¹² Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/KORUPTSIYA-V-UKRAYINI-2022-analitychnyj-zvit_ukr_final.pdf (дата звернення: 01.04.2024); Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення // USAID : сайт. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/> (дата звернення: 01.04.2024).

(35 %) та привласнення коштів, отриманих як фінансова допомога під час війни (32 %). Найнижчі ж показники бачимо серед несплати по-

датків у зв'язку з воєнним станом (15 %) та хабарів для отримання власної вигоди (виїзд за кордон, отримання довідок тощо) – 18 %.

Рис. 1. Найбільш поширені види корупції протягом 2022–2023 років

Загалом, на думку вітчизняних фахівців, тіньова економіка в Україні зумовлена надмірним податковим навантаженням, регуляторним тиском, монополізацією, недосконалістю судової системи та корупцією (Доцатов, 2022). Отже, ми пропонуємо ретельніше розглянути наведені аспекти.

1. Податкове навантаження. Надмірне оподаткування є ключовим чинником, який сприяє розвитку тіньової економіки в Україні. Підприємства стикаються з великими податковими обтяженнями, особливо щодо оплати праці. Високий рівень оподаткування за працю створює стимули для нелегальних практик.

2. Регуляторний тиск. Ще однією суттєвою динамічною силою в розвитку тіньової економіки в Україні є регуляторний тиск з боку контролюючих органів. Однак у зв'язку з воєнним станом було введено мораторій на планові перевірки бізнесу, і державні контролюючі органи здійснюють лише позапланові перевірки. Це призвело до значного зменшення тиску на бізнес і створило більше можливостей для його легального розвитку та функціонування, потенційно сприяючи зменшенню тіньового сектора.

3. Монополізація. Наявність монополій та олігополій у різних галузях економіки виступає важливим поштовхом для підприємств переходити до тіньової економіки (Zhang et al., 2023). Ці ключові учасники значно впливають на регулювання та динаміку ринку, що часто призводить до нечесної конкуренції, обмеженого доступу до нього та ускладнень для малого та

середнього бізнесу. Стикаючись із цими викликами, деякі компанії обирають уникати офіційної економіки, оскільки це дозволяє їм діяти без прямого зіткнення з потужними монополіями.

4. Недосконала судова система. Брак довіри до правової системи породжує сумніви в ефективності захисту прав власності. Цей скептицизм спонукає бізнес перейти до тіньової економіки, де можна працювати з певним ступенем анонімності та не бути залежним від офіційної правової бази.

5. Корупція, яка залишається однією з найбільш серйозних проблем в Україні, про що говорять дані дослідження «Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність». Понад половина представників бізнесу вважають корупцію другою за розміром загрозою після конфлікту з росією. У 2022 році спостеріглося зростання тенденції неприйняття корупції: приблизно 60 % представників бізнес-середовища доволі негативно ставилися до її проявів. У 2021 році цей показник становив 55 %. Представники бізнесу ідентифікували галузі, які найбільш схильні до корупційних проявів: митниця (35 %), будівельна та земельна галузі (33 %), послуги щодо підключення та обслуговування в галузях електро-, газо-, водопостачання та водовідведення (29 %) ¹. Значний рівень

¹ Нетерпимість до корупції серед громадян і бізнесу зростає, – результати дослідження // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. 05.04.2023. URL: <https://>

корупції змушує чималу кількість підприємців обирати неофіційну сферу діяльності, де вони можуть уникнути співучасті в корупційних практиках та пов'язаного з ними фінансового тиску (Баришнікова, Мазуренко, Безуглова, 2023).

У рамках зниження ризиків корупції в освітній сфері НАЗК продовжує активну діяльність забезпечення прозорості та чесності під час вступної кампанії 2022 року. Спільно з Асоціацією юридичних клінік України був розроблений інформаційний чатбот «Вступ без хабарів» (@VstupBezHabarivBot), який дозволяє абітурієнтам та їхнім батькам отримати інформацію про потенційні корупційні ризики та оперативно повідомити про випадки корупції. Крім того, чатбот надає можливість антикорупційним уповноваженим закладів вищої освіти швидко знайти докладний опис корупційних ризиків та заходів щодо їх уникнення¹.

Для зміцнення освітньої роботи та підвищення рівня освіченості громадян у сфері боротьби з корупцією й формування громадської моралі як важливої складової суспільного процесу відбулася презентація освітньої платформи НАЗК з назвою «Навчальна платформа NAZK.Study – онлайн-курси для доброчесної країни». Під час цього заходу було презентовано навчальну платформу NAZK.Study, новий онлайн-курс від Офісу доброчесності НАЗК під назвою «Основи антикорупції для всіх і кожного», а також заходи щодо навчання для педагогів, антикорупційних уповноважених, державних службовців, молоді та всіх, хто цікавиться більш глибоким розумінням проблеми корупції та доброчесності².

У зв'язку з останніми показниками щодо рівня корупції в Україні за 2023 рік країна отримала 36 балів із 100 можливих в Індексі

сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) і тепер посідає 104 місце серед 180 країн³ (див. рис. 2). Показник України виріс на 3 бали, що є одним із кращих результатів у світі за попередній рік. Необхідно зауважити, що Україна увійшла до 17 країн у цьогорічному Індексі сприйняття корупції, які показали свій найкращий результат за весь період спостережень. Проте ця інформація може бути інтерпретована по-різному. Так, хоча Україна показала певне покращення в рівні корупції згідно з Індексом сприйняття корупції за 2023 рік, це не означає, що корупція дійсно знизилась. Поява воєнного конфлікту може створювати враження про більший контроль та порядок, що може вплинути на рейтинги корупції. Наприклад, воєнний стан може призвести до посилення державного контролю та зменшення можливостей для корупційних схем або їх тіньового розвитку. Таким чином, підвищення рівня корупції може залишатися поза увагою, оскільки це не відображається у вимірюваннях, таких як Індекс сприйняття корупції, тощо. Отже, справжня картина стану корупційності може не лише не відповідати дійсному покращенню, ба більше, реальний стан може навіть погіршуватись.

Від часу Революції гідності та протягом перших 10 років великих реформ Україна взагалі отримала ще 11 балів у міжнародних дослідженнях. Таким чином, збільшення показника навіть у період повномасштабної війни в Індексі сприйняття корупції за 2023 рік стало можливим завдяки активній праці антикорупційних та інших державних органів.

Також важливо зауважити, що протягом 2023 року було порушено 101 кримінальне провадження, внаслідок чого НАБУ та САП повідомили про підозру 257 особам. Крім цього, станом на 31 грудня 2023 року було скеровано 100 обвинувальних актів щодо 233 осіб, які НАБУ та САП передали до Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС). Зазначимо також, що протягом 2023 року ВАКС ухвалив 65 вироків, у яких 83 особи були засуджені, а 6 – визнані невинними.

Крім того, у 2023 році НАБУ та САП повідомили про підозру колишньому голові Верховного Суду В. Князеву, ексголови Фонду державного майна України Д. Сенниченку, суддям Київського апеляційного суду В. Дзюбіну, Ю. Сливі, І. Паленику, В. Глиняному, заступнику Міністра громад, територій та інфраструктури України В. Лозинському, народним депутатам С. Лабазюку та А. Одарченку.

³ Індекс сприйняття корупції // Transparency International Ukraine : сайт. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 01.04.2024).

nazk.gov.ua/uk/novyny/neterpymist-do-koruptsiyisered-gromadyan-i-biznesu-zrostaye-rezultaty-doslidzhennya/ (дата звернення: 01.04.2024).

¹ НАЗК разом з партнерами запустили чатбот, який допоможе протидіяти корупційним ризикам під час вступної кампанії // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. 29.07.2022. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-razom-z-partneramy-zapustily-chatbot-yakuj-dopomozhe-protydiyaty-koruptsiynumy-gyzykam-pid-chas-vstupnoyi-kampaniyi/> (дата звернення: 01.04.2024).

² Презентація навчальної платформи NAZK.Study // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. 27.07.2022. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/prezentatsiyana-chalnoyi-platfomu-nazk-study/> (дата звернення: 01.04.2024).

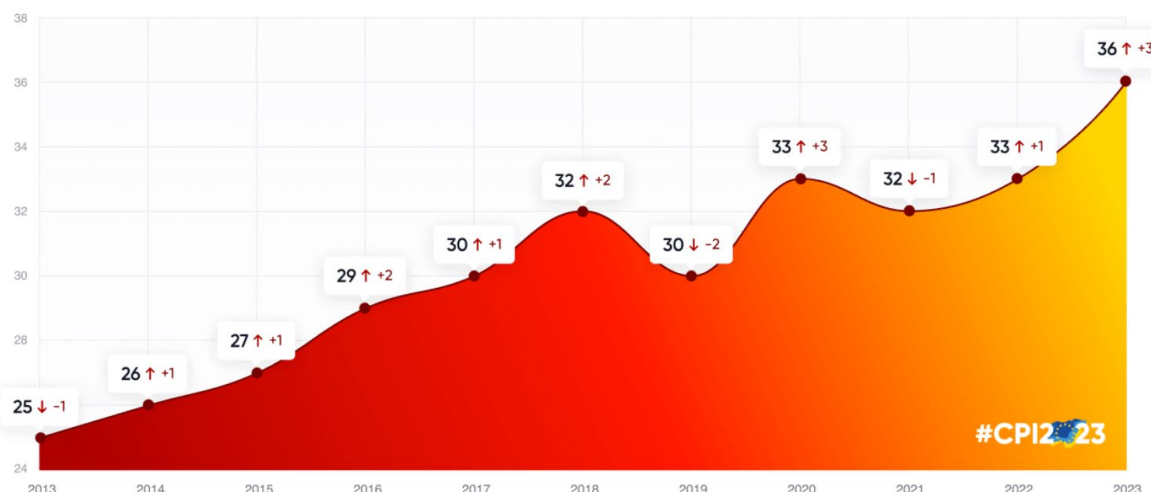

Рис. 2. Основні показники щодо рівня корупції в Україні впродовж 2013–2023 років

Серед важливих рішень суду у 2023 році були вироки колишньому судді М. Чаусу (10 років позбавлення волі з конфіскацією майна) та колишньому прокурору Д. Сусу (зазуджений до дев'яти років ув'язнення, пізніше термін було скорочено до семи років Апеляційною палатою ВАКС). Багато питань у громадськості викликали рішення у справі аеропорту «Бориспіль», колишнього мера Полтави О. Мамаєва (уклав угоду зі слідством та перерахував 2 млн грн на потреби Збройних Сил України) та ексміністра екології М. Злочевського (також уклав угоду зі слідством, перерахувавши 660 млн грн на потреби Збройних Сил України та сплативши штраф у розмірі 68 тис. грн).

Важливо зауважити, що до досягнень у протидії корупції можна віднести стягнення 8,9 млрд грн російського майна, які було перераховано до спеціального фонду Державного бюджету України за 2023 рік. Із цієї суми 8,8 млрд грн надійшли після примусового вилучення, а 114 млн грн – внаслідок рішень ВАКС у справах про конфіскацію.

Наведені дані вказують на три основні факти. По-перше, Україна показала непоганий прогрес цього року та позитивну динаміку за останні 10 років. Зараз Україна досягла рівня, що наближається її до країн – кандидатів на членство до ЄС. По-друге, Україна побудувала антикорупційну систему майже з нуля. Проте ще багато роботи потрібно зробити, щоб досягти рівня країни – учасниці Європейського Союзу. Нарешті, якщо випадки тиску на журналістів та представників громадськості триватимуть, якщо влада продовжуватиме втручатися в різні сфери державного управління, а рівень корупції, зокрема у сфері оборони, не

зменшуватиметься, ми можемо швидко втратити досягнуте.

Однак, попри значний прогрес у боротьбі з корупцією в Україні, існують певні проблеми, які сприяють її поширенню. Наприклад, більшість публічних закупівель здійснюються через систему Prozorro. Проте досі основною метою залишається ефективний контроль над ними. Підійшовши до цього питання докладніше, 24 лютого 2023 року Верховна Рада України ухвалила рішення про впровадження публічного звітування щодо оборонних закупівель у системі Prozorro. Кабінет Міністрів України також вніс відповідні зміни до постанови від 11 листопада 2022 року № 1275, яка стосується публікації інформації про такі закупівлі та визначення їх предмета¹.

Проте питання віднесення інформації про оборонні закупівлі до категорії «чутливої» залишається відкритим.

У 2023 році Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України спільно з громадськістю представило початкові складові цифрової екосистеми для підзвітного управління відновленням DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management). Публічні дані про процес відновлення та доступний інтерфейс програмування додатків (Application Programming Interface) дозволяють громадянам

¹ Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 № 1275 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-p> (дата звернення: 01.04.2024).

відстежувати виконання проєктів з відновлення. Однак розробка екосистеми триває, і наразі доступна лише обмежена кількість відкритої інформації. Крім того, Реєстр пошкодженого та зруйнованого майна залишається недоступним для загального перегляду.

9 травня 2023 року Кабінет Міністрів України постановою «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану»¹ затвердив зміни до постанови від 12 березня 2022 року № 263², які відновили доступ до геоінформаційних систем у внутрішніх регіонах України.

Водночас, попри вимоги постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»³, органи місцевої влади вживають заходів для повного або часткового обмеження доступу до наборів даних, пояснюючи це неофіційними рекомендаціями вищих органів. Це значно ускладнює доступ до інформації та зумовлює тіньові процеси в управлінні нею.

Навіть у період воєнного стану більшість публічних закупівель, які перевищують встановлені порогові значення та фінансуються з Державного бюджету, здійснюються через тендерні процедури в електронній системі Prozorro за особливими умовами. Це включає як ремонтні, так і будівельні роботи, причому

на відкриті торги припадає 70 % очікуваної вартості цих закупівель.

Однак, хоча законодавством допускається можливість укладення договорів на роботи напряму, рівень конкуренції на такі тендери залишається невеликим (у середньому 1,22 учасника).

Незважаючи на ці зміни, контроль над публічними закупівлями залишається далеким від ідеалу. Державна аудиторська служба виявляє бажання отримати більше повноважень і впливу, враховуючи можливість зупиняти оплату за вже укладеними договорами. Проте, на нашу думку, для забезпечення справжньої ефективності контролю важливо стежити за процесом закупівель до укладення договорів. Це допоможе уникнути негативних наслідків від порушень, виявити більш значні порушення, подолати прогалини, що дозволяють винуватцям уникнути відповідальності, та врахувати інші аспекти.

З огляду на вищевикладене, ускладнені умови щодо зміцнення обороноздатності нашої країни та напружену зовнішньополітичну обстановку у світі відбулися зміни в підходах до наповнення Державного бюджету України. Основними джерелами фінансування стали податкові надходження та допомога зовнішніх партнерів (Зінченко, Шатрава, 2024). Саме тому з метою збереження державної незалежності та накопичення потенціалу, потрібного для протистояння російській агресії, за сучасних умов необхідно вжити таких заходів:

1) проаналізувати збільшення фінансування сектору національної безпеки та оборони й визначити оптимальну структуру видатків. Як вказують О. Чеберяко та З. Варнадій (2017), проблема полягає не лише у збільшенні фінансування, а й у необхідності врахування державних пріоритетів у цій сфері;

2) поповнювати місцеві бюджети через ефективні дії місцевих органів влади, які отримали додаткові повноваження внаслідок реформи децентралізації, з огляду на те, що умови війни змусили Державний бюджет України базуватися на міжнародній фінансовій допомозі, а обсяги державного боргу продовжують зростати (Мойсей, 2017);

3) розробити єдину бюджетну стратегію фінансування сектору безпеки та оборони;

4) забезпечити належний державний нагляд за бюджетними видатками на сектор безпеки та оборони шляхом створення самостійного незалежного підрозділу (Шпак, 2023).

Додатковим ефективним інструментом контролю є створення спеціальних відділів (уповноважених осіб), які відповідають за

¹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

² Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п> (дата звернення: 01.04.2024).

запобігання випадкам корупції та їх виявлення, а також за організацію й проведення відповідних заходів. Для організації роботи цього підрозділу НАЗК затверджено Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу)¹. Саме на уповноважені підрозділи (уповноважених осіб) у справах запобігання та виявлення корупції покладаються завдання розроблення, організації та контролю за виконанням заходів щодо запобігання корупційним порушенням та порушенням, пов'язаним із корупційною сферою; проведення контрольних заходів щодо дотримання антикорупційного законодавства². Важливо пам'ятати про фінансовий контроль, який здійснюється через подання декларацій про доходи. Ці декларації мають бути подані визначеними законом особами в електронному форматі, згідно зі встановленою формою, та перевірені уповноваженим органом (Алейник, 2023). Також важливим питанням залишається декларування доходів під час воєнного стану, коли цей процес був припинений. Такі дії негативно вплинули на боротьбу з корупцією в нашій країні, що дозволило корупціонерам незаконно отримувати кошти (Shuguang, Wei, Zhao, 2024).

На жаль, на сайті Державного бюро розслідувань за 2023 рік кількість опублікованих розслідувань становила більше 200. Тобто можна зробити висновок про хибність ухвалення рішення про закриття публічного доступу до відкритих реєстрів декларацій. У зв'язку із цим Закон України «Про правовий режим воєнного стану»³ має містити вимоги щодо публічності отриманих доходів державних службовців та прирівняних до них осіб, доступу до цих відомостей, а також посилені види відповідальності за невиконання норм Закону України «Про запобігання корупції» саме в період дії воєнного стану.

¹ Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції : наказ Нац. агентства з питань запобігання корупції від 27.05.2021 № 277/21 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21> (дата звернення: 01.04.2024).

² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.04.2024).

³ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 01.04.2024).

Отже, для зменшення адміністративних та регуляторних обтяжень необхідне перетворення державного управління на систему, яка буде ефективно керована та відкрита для громадськості, з чітким розподілом владних повноважень і переліком функцій, спрямованих на задоволення потреб суспільства (Іванова, 2023). Ця система або подібні методи можуть сприяти підвищенню ефективності управління державою та зменшенню фінансового тягаря на Державний бюджет України. Уведення обов'язкової перевірки державних службовців на поліграфі під час найму на державні посади може сприяти створенню прозорої системи формування кадрового резерву в державній службі та стати ефективним інструментом у протидії корупції в роботі органів державної влади.

Розвиток ефективних методів контролю зі сторони громадських організацій, зокрема їх якісне розширення та мобілізація ресурсів, сприятиме поліпшенню комунікації між урядовими структурами та громадськими організаціями, підвищить ефективність спільних заходів і забезпечить активну участь громади в публічному нагляді за діяльністю державних органів (Жук, 2023; Горин, Савчук, 2023). Завершення впровадження новітніх технологій електронного урядування, заснованого на довірі розвинених країн та забезпеченого фінансуванням із фондів ЄС, сприятиме технологічному прориву в процесах цифрового розвитку українського суспільства. Одним з основних завдань держави для зниження рівня корупційних правопорушень є максимальна цифровізація у сферах публічного управління та адміністрування. Скорочення обсягу державного апарату є важливим кроком у втіленні змін щодо державного управління та особливостей керування людськими ресурсами. Це сприятиме підвищенню ефективності державного управління, зниженню витрат на його утримання та зменшенню навантаження на бюджет (Юдін, 2023).

У післявоєнний період важливо, щоб органи державної влади та інституції, які впроваджують антикорупційну політику, вживали певних заходів, щоб досягти поставлених завдань. Ці ініціативи можуть включати: впровадження передових електронних технологій управління, використання прогресивного досвіду інших країн, залучення фінансування з ЄС, зменшення адміністративних обов'язків та ліцензійних процедур, скорочення розміру державного апарату, встановлення обмежень на рівень оплати праці та підвищення кваліфікації посадових осіб, впровадження перевірки

державних службовців на поліграфі, розроблення ефективних систем контролю за участю громадських організацій, яким довіряють громадяни, а також публікацію звітів про розподіл фінансової допомоги для відбудови України на прозорій основі за галузями, регіонами та територіальними громадами (Боголепова, Ковтун, 2022).

Отже, враховуючи проведений аналіз, ми вважаємо, що для підвищення ефективності боротьби з високорівневою (елітарною) корупцією в Україні передусім необхідно підвищити кваліфікацію та провести конкурсний відбір працівників НАБУ, прокурорів САП та суддів ВАКС. Наступним кроком буде запуск реформи судово-експертної служби з метою забезпечення доступу до експертних знань у судових розслідуваннях корупційних кримінальних правопорушень та інших злочинів, пов'язаних із корупцією, на високому рівні. Крім того, необхідно подолати прогалини у кримінальному законодавстві та запровадити контроль за розглядом кримінальних справ у розумні строки.

Із метою ефективного використання активів корупціонерів та їхніх спільників на потреби держави необхідно насамперед переглянути процедури відбору керівництва й провести незалежний аудит діяльності Агентства з розшуку та менеджменту активів. Підвищення ефективності управління та реалізації активів також є важливим кроком. Крім того, потрібно вдосконалити процеси конфіскації та повернення активів, привівши їх у відповідність до міжнародних норм, а також внести відповідні зміни до законодавства задля криміналізації ухилення від санкцій.

При цьому для того, щоб втілити реформу Рахункової палати та Державної аудиторської служби України, необхідно зробити такі кроки. По-перше, потрібно розробити та ухвалити відповідний законопроект з метою модернізації Рахункової палати та створення нової процедури щодо відбору кадрів до цієї установи. По-друге, необхідно змістити увагу з моніторингу публічних закупівель Державною аудиторською службою України на активні заходи з попередження, здійснення моніторингу та виявлення значних порушень ще до укладення договору, щоб уникнути збитків та інших негативних наслідків.

ВИСНОВКИ. Дослідження викликів у подоланні корупційних проявів у сферах, які отримали найбільше фінансування в умовах воєнного стану, дає можливість зробити декілька важливих висновків. По-перше, корупція залишається серйозною перешкодою в забезпеченні ефективного використання фінансових ресурсів та реалізації стратегічних проєктів у воєнний період. По-друге, необхідно активно працювати над зміною законодавства та створенням механізмів контролю, які б допомогли запобігти корупційним ризикам та забезпечили б прозорість у процесах закупівель і фінансування. Крім того, важливо зосередити увагу на розвитку антикорупційної культури та залученні громадськості до моніторингу й контролю за використанням бюджетних коштів. Нарешті, співпраця з міжнародними партнерами та використання їхнього досвіду може стати рушійною силою в підвищенні ефективності боротьби з корупцією у сферах, що отримали найбільше фінансування в умовах воєнного стану.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Алейник В. Головні виклики для України під час повномасштабної російсько-української війни (в контексті дослідження політичної свідомості суспільства). *Humanities Studies*. 2023. № 15 (92). С. 133–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-15-92-16>.
2. Баришнікова В. В., Мазуренко О. К., Безуглова І. В. Тіньова економіка та її поширення в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 424–435. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-424-435](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-424-435).
3. Боголепова А., Ковтун О. Актуальні проблеми подолання корупції в умовах війни та у поствоєнний період. *Літопис Волині*. 2022. № 27. С. 251–256. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.41>.
4. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.13.11>.
5. Дементьєва О. М. Забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних трансформацій : кваліфікац. робота ... магістра : 292. Київ, 2021. 100 с.
6. Доцатов Ю. Ближче до світла. Як вивести економіку України з тіні в умовах війни // РБК-Україна : сайт. 21.06.2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomiku-ukrainy-teni-1655737514.html> (дата звернення 01.04.2024).
7. Жук О. А. Удосконалення інструментарію управління бюджетними дисбалансами в Україні в умовах воєнного стану : кваліфікац. робота ... магістра : 072. Запоріжжя, 2023. 80 с.

8. Заяц В. Ю. Деякі теоретичні аспекти поняття (сутності) корупції як об'єкта протидії. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 338–348. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.49>.
9. Зінченко Д., Шатрава С. Стратегії залучення та утримання кваліфікованих кадрів в секторі безпеки України під час воєнного стану // Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення : зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Вінниця, 28 лют. 2024 р.). Вінниця : НАНГУ, 2024. С. 21–25.
10. Іванова В. І. Антикорупційна політика в Україні : кваліфікац. робота ... бакалавра : 281. Миколаїв, 2023. 87 с.
11. Канева Т., Галабурда А. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*. 2022. Т. 144, № 4. С. 98–109. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)07](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)07).
12. Кравченко І. О., Роговенко О. В. Контроль – як правовий інструмент у боротьбі з корупцією в умовах сталого розвитку громад. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. № 36. С. 505–511. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10342360>.
13. Леонов С. В., Бойко А. О., Боженко В. В., Лучко І. В. Роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 137–144. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-3\(19\)-305-313](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-3(19)-305-313).
14. Літвінчук А. П. Особливості антикорупційної політики як форми вирішення суспільних проблем : кваліфікац. робота ... магістра : 281. Житомир, 2023. 38 с.
15. Мойсей Л. О. Децентралізація управлінських рішень як спосіб подолання корупції у сфері безпеки та оборони: адміністративно-правові аспекти. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1. С. 70–75.
16. Чеберяко О., Варналій З. Фінансові передумови та оцінка фінансування оборони в умовах російсько-української гібридної війни. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 4 (12), ч. 1. С. 143–149.
17. Шевченко Н., Копитко М., Мігус І. Напрями зниження рівня корупції в Україні в умовах кризових явищ та підвищення необхідності легалізації доходів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 2 (70). С. 21–28. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-21-28>.
18. Шпак І. В. Сутність та особливості правового регулювання видатків бюджету на сектор національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 555–560. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.97>.
19. Юдін О. В. Антикорупційна політика в Україні: шляхи удосконалення : кваліфікац. робота ... магістра : 281. Миколаїв, 2023. 85 с.
20. Attanasi G., Rimbaud C., Villeva M. C. Embezzlement and guilt aversion, *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2019. No. 167. Pp. 409–429. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.02.002>.
21. Banerjee R., Boly A., Gillanders R. Anti-tax evasion, anti-corruption and public good provision: An experimental analysis of policy spillovers. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2022. No. 197. Pp. 179–194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.03.006>.
22. Boly A., Gillanders R. Anti-corruption policy making, discretionary power and institutional quality: An experimental analysis. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2018. No. 152. Pp. 314–327. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2018.05.007>.
23. Shuguang J., Wei Q., Zhao L. Synergizing anti-corruption strategies: Group monitoring and endogenous crackdown – An experimental investigation. *China Economic Review*. 2024. No. 85. Pp. 102–158. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2024.102158>.
24. Zhang M., Zhang H., Zhang L., Peng X., Zhu J., Liu D., You S. Corruption, anti-corruption, and economic development. *Humanities & Social Sciences Communications*. 2023. No. 10. Pp. 434–439. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01930-5>.

Надійшла до редакції: 04.04.2024

Прийнята до опублікування: 19.06.2024

REFERENCES

1. Alieinyk, V. (2023). The main challenges for Ukraine during the full-scale Russian-Ukrainian war (in the context of the study of the political consciousness of society). *Humanities Studies*, 15(92), 133–141. <https://doi.org/10.32782/hst-2023-15-92-16>.
2. Attanasi, G., Rimbaud, C., & Villeval, M. C. (2019). Embezzlement and guilt aversion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 167, 409–429. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.02.002>.
3. Banerjee, R., Boly, A., & Gillanders, R. (2022). Anti-tax evasion, anti-corruption and public good provision: An experimental analysis of policy spillovers. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 197, 179–194. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.03.006>.
4. Baryshnikova, V. V., Mazurenko, O. K., & Bezuhlova, I. V. (2023). Shadow economy and its spread in Ukraine. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 13(27), 424–435. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-424-435](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-424-435).

5. Boholiepova, A., & Kovtun, O. (2022). Current problems of combating corruption in the conditions of war and the post-war period. *Chronicle of Volyn*, 27, 251–256. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.41>.
6. Boly, A., & Gillanders, R. (2018). Anti-corruption policy making, discretionary power and institutional quality: An experimental analysis. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 152, 314–327. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2018.05.007>.
7. Cheberyako, O., & Varnalii, Z. (2017). Financial prerequisites and assessment of defense under the conditions of the Russian-Ukrainian hybrid war. *Scientific Bulletin of Polissia*, 4(12), 143–149.
8. Dementieva, O. M. (2021). *Ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of global transformations* [Master's qualifying thesis, National Aviation University].
9. Doshchatov, Yu. (2022). Closer to the light. How to bring Ukraine's economy out of the shadows in wartime conditions. *RBC-Ukraine*. <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomikuukrainy-teni-1655737514.html>.
10. Horyn, V. P., & Savchuk, S. V. (2023). Reserves for increasing of territorial communities' financial resources under martial law. *Agrosvit*, 13, 11–20. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.13.11>.
11. Ivanova, V. I. (2023). *Anti-corruption policy in Ukraine* [Bachelor's qualifying thesis, Black Sea National University named after Petro Mohyla].
12. Kaneva, T., & Halaburda, A. (2022). Budget policy of the state under martial law. *Scientia Fructuosa*, 144(4), 98–109. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)07](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)07).
13. Kravchenko, I. O., & Rohovenko, O. V. (2023). Control – as a legal tool in fighting corruption in the conditions of sustainable development of communities. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law*, 36, 505–511. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10342360>.
14. Lieonov, S. V., Boyko, A. O., Bozhenko, V. V., & Luchko, I. V. (2019). The role and value of the national system of anti-money laundering in the modern conditions of the financial market development in Ukraine. *Problems and Prospects of Economics and Management*, 3(19), 137–144. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-3\(19\)-305-313](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-3(19)-305-313).
15. Litvinchuk, A. P. (2023). *Peculiarities of anti-corruption policy as a form of solving social problems* [Master's qualifying thesis, Polissia National University].
16. Moisei, L. O. (2017). Decentralization of management decisions as a way to overcome corruption in the sphere of security and defense: administrative and legal aspects. *Science and Law Enforcement*, 1, 70–75.
17. Shevchenko, N., Kopytko, M., & Mihus, I. (2023). Directions of decreasing the level of corruption in Ukraine in the conditions of crisis phenomena and increasing the need for legalization of income. *Scientific Notes of "KROK" University*, 2(70), 21–28. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-21-28>.
18. Shpak, I. V. (2023). The essence and features of the legal regulation of budget expenditures on the sector of national security and defense under the conditions of the state of martial. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 555–560. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.97>.
19. Shuguang, J., Wei, Q., & Zhao, L. (2024). Synergizing anti-corruption strategies: Group monitoring and endogenous crackdown – An experimental investigation. *China Economic Review*, 85, 102–158. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2024.102158>.
20. Yudin, O. V. (2023). *Anti-corruption policy in Ukraine: ways of improvement* [Master's qualifying thesis, Black Sea National University named after Petro Mohyla].
21. Zaiats, V. Yu. (2022). Some theoretical aspects of the concept (essence) of corruption as an object of counteraction. *Law and Public Administration*, 2, 338–348. <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.49>.
22. Zhang, M., Zhang, H., Zhang, L., Peng, X., Zhu, J., Liu, D., & You, S. (2023). Corruption, anti-corruption, and economic development. *Humanities & Social Sciences Communications*, 10, 434–439. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01930-5>.
23. Zhuk, O. A. (2023). *Improvement of the toolkit for managing budget imbalances in Ukraine under martial law* [Master's qualification thesis, Zaporizhzhia National University].
24. Zinchenko, D., & Shatrava, S. (2024, February 28). *Strategies for attracting and retaining qualified personnel in the security sector of Ukraine during martial law* [Conference presentation abstract]. IV International Scientific and Practical Online-Conference “Social aspects of the military-professional activity of the security and defense sector: today's challenges”, Vinnytsia, Ukraine.

Received the editorial office: 4 April 2024

Accepted for publication: 19 June 2024

OLHA SERHIIVNA BONDARENKO,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Sumy State University,
Department of Criminal Law and Judiciary;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua;*

OLENA OLEKSANDRIVNA TYMOSHENKO,

*Sumy State University,
Department of Criminal Law and Judiciary;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9399-3368>,
e-mail: o.tymoshenko@yur.sumdu.edu.ua*

**COUNTERACTION CORRUPTION UNDER MARTIAL LAW: AN ANALYSIS
OF PROBLEMS AND OPPORTUNITIES**

The article is devoted to the analysis of problems and possibilities of counteracting corruption in the conditions of martial law. The beginning of the full-scale invasion of Russia led not only to significant financial problems in Ukraine, but also to an increase in the level of corruption, which led to active actions by the state to counteract it. State bodies that regulate corruption manifestations are considered, as well as the normative and legal framework for combating corruption in the conditions of martial law in Ukraine is analyzed, with the determination of opportunities in this area.

It was noted that the most striking manifestations of corruption are the transfer of funds (undeclared) to other accounts (money laundering through virtual accounts), embezzlement of humanitarian aid, enrichment with financial funds received in the form of aid during the conflict, non-payment of taxes due to martial law, etc. It has been determined that the tax burden, regulatory pressure, monopolization, an imperfect judicial system, and directly corruption are the causes of the shadow economy.

The steps taken by state bodies and the programs introduced by them to reduce the level of corruption are analyzed. The latest indicators of the level of corruption in Ukraine were considered, it was noted that the indicators of the level of combating corruption in the conditions of martial law increased significantly (compared to last year), which became possible thanks to the effective activity of the bodies created to fight corruption and other state institutions.

Quantitative indicators of high-profile suspicions and convictions for 2023 were considered, while taking into account the confiscation of Russian property, which was transferred to a special fund of the budget of Ukraine. It was determined that aspects of public procurement and access to open data about officials, enterprises, etc. remain problematic.

Recommendations aimed at combating corruption in the country have been proposed, among which the key ones are: 1) institutional recommendations providing for the introduction of reform of the Accounting Chamber and the State Audit Service of Ukraine; 2) legal recommendations that provide for the development of effective control mechanisms by public organizations, effective use of assets of corrupt officials and their accomplices for the needs of the state; 3) structural recommendations providing for the formation of specialized departments (and the appointment of responsible persons) with the aim of preventing and detecting corruption and other similar situations.

Key words: *corruption, counteraction corruption, martial law, institutional reform, priority areas of state development.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Бондаренко О. С., Тимошенко О. О. Протидія корупції в умовах воєнного стану: аналіз проблем та можливостей. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 127–139. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.12>.

Citation (APA): Bondarenko, O. S., & Tymoshenko, O. O. (2024). Counteraction corruption under martial law: an analysis of problems and opportunities. *Law and Safety*, 2(93), 127–139. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.12>.

УДК 343.14(477):004

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.13>**ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ РОМАНЮК,**

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
факультет № 1;

 <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>,
e-mail: romaniukukraine@gmail.com;

СЕРГІЙ ЄВГЕНОВИЧ АБЛАМСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства;

 <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>,
e-mail: ablamu4@gmail.com

КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ЦИФРОВИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено розгляду сучасних проблем визначення допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. Зважаючи на важливість окресленої проблематики, основною метою дослідження визначено надання характеристики кожній складовій допустимості таких доказів, а саме: належне джерело отримання, належний суб'єкт і належний спосіб збирання. Наголошено, що найбільшою доктринальною проблемою, яка створює перепону у визначенні таких критеріїв, є відсутність єдиного наукового бачення щодо поняття цифрових (електронних) доказів та визначення їх джерела. Констатовано наявність трьох наукових підходів до вирішення цієї проблеми, з урахуванням чого висловлено авторську позицію щодо можливих шляхів її вирішення. Розкрито окремі практичні аспекти, пов'язані з проблемами дотримання критеріїв допустимості цифрових (електронних) доказів під час розслідування кримінальних проваджень.

На основі системного аналізу наукового доробку та судової практики визначено, що складність вирішення проблемних аспектів допустимості цифрових (електронних) доказів пов'язана з їхньою складною технічною природою. Це зумовлено тим, що цифрові (електронні) докази містять абстрактні технічні та математичні моделі, характеризуються специфічними умовами виникнення, існування, копіювання та зберігання, що суттєво відрізняє їх від інших видів доказової інформації.

Доведено, що під час визначення цифрових (електронних) доказів слід відобразити таку обов'язкову їхню ознаку, як релевантність щодо певного кримінального провадження. Означене пояснено тим, що у кримінальному процесі цифровим (електронним) доказом може бути лише та інформація, яка має безпосереднє значення для певного кримінального провадження. Іншою обов'язковою складовою дефініції «цифровий (електронний) доказ» має бути вказівка на його специфічну природу. При цьому недоцільним визнано підхід, коли у визначеннях паралельно вказують на електронний характер такої інформації та її концентрацію на певному електронному носіїві. Інформація, яка міститься на певному електронному носіїві, є електронною, а не якоюсь іншою. Інакше це призводить до дублювання та є логічною помилкою. Запропоновано джерелом цифрових (електронних) доказів вважати цифровий (електронний) об'єкт, за допомогою якого ця доказова інформація була створена, зафіксована або передана.

До недоліків чинного кримінального процесуального законодавства України віднесено відсутність офіційного визначення цифрових (електронних) доказів та їхніх джерел, на відміну від цивільного процесуального та адміністративного процесуального законодавства. Проте запропоновані законодавцем визначення містять недоліки. Зокрема, у закріплених дефініціях цифрових (електронних) доказів міститься невинуватене протиставлення суміжних понять «інформація», «дані» та «відомості».

Ключові слова: кримінальне провадження, цифрові (електронні) докази, допустимість доказів, критерії допустимості доказів, електронний документ, слідчий, дізнавач, прокурор.

Оригінальна стаття

ВСТУП. На доктринальному рівні сформована цілком виправдана теза, що доказування посідає центральне місце у кримінальній процесуальній діяльності, є його ядром. Недарма з гносеологічної точки зору розслідування кримінальних правопорушень розглядається як процес пізнання кримінальної події, який має ретроспективний характер (тобто спрямований на пізнання події, що мала місце в минулому) та здійснюється у формі доказування. Це означає, що будь-яка обставина кримінального правопорушення вважається встановленою тоді, коли її існування підтверджується належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами. Тим часом стрімкий розвиток науки й техніки, впровадження їх досягнень у повсякденне життя є фактором виникнення кримінальних правопорушень нового типу, які вчиняються із застосуванням передових засобів і способів.

На сучасному етапі розвитку суспільства вчинення кримінальних правопорушень супроводжується застосуванням цифрових (електронних) засобів, внаслідок чого, з одного боку, їх використовують злочинці, а з іншого – слідчі для збирання доказів, які також мають цифрову (електронну) форму. Однією з обов'язкових характеристик доказової інформації у кримінальному провадженні є її допустимість, через що (у разі відповідності іншим вимогам) вона набуває власне значення доказу. У зв'язку із цим на практиці правильне розуміння допустимості цифрових (електронних) доказів, складових цього поняття та їхнього впливу на процедуру збирання доказів є дуже важливим.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Зважаючи на тематику статті, *метою* наукового пошуку є: по-перше, сформулювати особливості визначення допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні; по-друге, окреслити наявні практичні проблеми в цьому напрямі.

Мета дослідження досягалась через поступове виконання таких *завдань*:

- 1) дослідження наукових джерел щодо поняття цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі;
- 2) визначення джерел цифрових (електронних) доказів;
- 3) з'ясування місця цифрових (електронних) доказів серед інших видів доказів та їх допустимості у кримінальному провадженні;
- 4) аналіз судової практики на предмет виявлення проблем, пов'язаних із допустимістю цифрових (електронних) доказів;

5) формулювання авторської позиції та висновків щодо порушених у дослідженні питань.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Проблема доказування у кримінальному процесі присвячено чимало наукових праць, оскільки індикатором прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень є допустимість доказів, які беруться за основу їх обґрунтування.

Серед наукового доробку, присвяченого проблематиці допустимості доказів у кримінальному процесі, слід згадати останні дослідження таких учених: В. М. Зінченко (2020) «Достатність доказів у кримінальному провадженні», Г. Р. Крет (2020) «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи», Б. В. Шабаровський (2019) «Перевірка доказів у кримінальному процесі України», Х. Р. Слюсарчук (2017) «Стандарти доказування у кримінальному провадженні», А. С. Степаненко (2017) «Стандарт доказування “поза розумним сумнівом” у кримінальному провадженні», О. В. Литвин (2016) «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду», І. Л. Чупрікова (2016) «Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу».

Ознайомлення зі згаданими дослідженнями, а також іншими працями дозволяє констатувати доволі високий рівень розробленості теорії доказування у кримінальному процесі. Попри це залишаються невирішеними проблеми, що стосуються збирання та дослідження цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні. Насамперед це пов'язано з наявною в науці кримінального процесу дискусією щодо поняття цього різновиду доказів та його місця в чинній класифікаційній моделі доказів. І як слушно зазначають окремі науковці, складність вирішення цієї проблеми пов'язана з тим, що цифрові (електронні) докази мають складну технічну природу. Зокрема, цифрові (електронні) докази містять абстрактні технічні й математичні моделі, характеризуються специфічними умовами виникнення, існування, копіювання та зберігання (Метелєв, 2019, с. 225). Із такою тезою слід погодитися і додати, що з розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій значно ускладнюється процес збирання та фіксації таких доказів, а це вимагає від слідчого, прокурора постійно підвищувати власні знання, вміння та навички не лише щодо збирання таких доказів, а й розуміння того, що вони в подальшому не будуть визнанні судом недопустимими.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Для виконання завдань дослідження використовувались як загальнонаукові, так і спеціальнонаукові методи. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати становлення та розвиток кримінального процесуального законодавства України в царині регулювання допустимості доказів. За допомогою порівняльно-правового методу охарактеризовано норми щодо допустимості доказів та їхніх критеріїв за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Для вивчення судової практики застосовано статистичний метод, за допомогою якого визначено особливості та закономірності в частині допустимості доказів у кримінальному провадженні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ДИСКУСІЯ. Злочинність є одним із соціально-негативних явищ, через що питання протидії їй постійно перебувають на порядку денному не лише серед науковців і практичних працівників правоохоронних органів, а й населення (Абламський, Конюшенко, 2023, с. 123). Оновлені норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) стали передумовою для вдосконалення концепції захисту прав і основоположних свобод людини під час досудового розслідування та судового розгляду. Ці зміни стосуються особливостей оцінки судом доказів на предмет їх допустимості, встановлення підстав та порядку визнання доказів недопустимими, визначення переліку діянь, які визнаються істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод під час здійснення процесуальних дій щодо отримання доказів (Ablamskyi et al., 2021, р. 48). Нині до недоліків чинного кримінального процесуального законодавства слід віднести відсутність офіційного визначення цифрових (електронних) доказів. При цьому склалась така ситуація, коли законодавчі акти, що регулюють діяльність в інших сферах судочинства, таке визначення містять. Так, у ч. 1 ст. 99 Кодексу адміністративного судочинства України¹, ч. 1 ст. 96 Господарського процесуального кодексу України² та ч. 1 ст. 100 Цивільного

процесуального кодексу України³ надається визначення терміна «електронні докази». Це інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема: електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Незрозумілим є відсутність аналогічного визначення в нормах чинного КПК України. Хоча спроби законодавця в цьому напрямі відомі. Зокрема, у 2020 році було розроблено Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів, у ч. 1 ст. 100 якого у кримінальний процес передбачалось запровадження визначення поняття «електронний доказ», під яким розумілась «інформація в електронній (цифровій) формі з відомостями, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження»⁴.

Проте ці визначення містять недоліки. Слід погодитись з абсолютно слушним зауваженням, яке існує в науці, про те, що в наведених дефініціях електронних доказів міститься невиправдане протиставлення суміжних понять «інформація», «дані» та «відомості» (Фігурський, 2023, с. 99), які у загальнонауковому розумінні розглядають як синоніми. Доказ будь-якого виду традиційно й абсолютно правильно за своєю природою визначається як інформація, що має значення для розслідування кримінального правопорушення. Тому доповнення визначення цього поняття словами «дані» чи «відомості» призводить до логічних помилок. Інформація не може містити дані, адже вона сама по собі є даними (Фігурський, 2023, с. 99).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
(дата звернення: 26.03.2024).

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
(дата звернення: 26.03.2024).

⁴ Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів : від 01.09.2020 № 4004 / ініціатори С. А. Мінько, О. С. Бакумов, Г. О. Михайлюк та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69771 (дата звернення: 26.03.2024).

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 26.03.2024).

² Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:

Існують і дещо інші погляди на поняття цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, Д. М. Цехан (2013, с. 257) під цифровим доказом розуміє фактичні дані в дискретній (цифровій) формі, що містяться на певному матеріальному носії та після оброблення стають доступними для сприйняття. І. Г. Каланча та А. В. Столітній (2019, с. 182) стверджують, що електронні докази – це збережена в електронній формі інформація, яка міститься на будь-якому матеріально-електронному носії, електронних пристроях чи інформаційних системах. В. В. Мурадов (2013, с. 314) електронні докази визначає як сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах.

Отже, можна побачити, що науковці виокремлюють такі ознаки цифрових (електронних) доказів: 1) це інформація в цифровій (електронній) формі; 2) вона міститься на специфічному електронному носіїві. Вбачається, що у визначенні цифрового (електронного) доказу слід відобразити таку обов'язкову його ознаку, як релевантність щодо певного кримінального провадження. Інакше кажучи, у кримінальному процесі цифровим (електронним) доказом може бути лише та інформація, яка має значення для певного кримінального провадження. Тому саме вказівкою на цю ознаку слід доповнити згадані визначення. Крім того, обов'язковою складовою визначення поняття «цифровий (електронний) доказ» має бути вказівка на його специфічну природу. Аналіз наявних визначень показує, що дослідники також поділяють зазначену думку. Можна побачити, що ця ознака описується науковцями через словосполучення «фактичні дані у дискретній (цифровій) формі», «збережена в електронній формі інформація». На нашу думку, такої вказівки цілком достатньо, щоб задовольнити потреби у правовому розумінні цифрових доказів. Хоча зустрічаються й більш складні визначення, що більше розкривають технічну сторону цього поняття. Наприклад, В. М. Фігурський (2023, с. 99) визначає їх як інформацію, створену, оброблену, збережену або передану за допомогою аналогових чи цифрових сигналів, що має значення для кримінального провадження. І таке визначення цілком має право на існування.

Водночас недоцільним слід визнати паралельну вказівку на електронний характер такої інформації та її концентрацію на певному електронному носіїві. Адже зрозуміло, що інформація, яка міститься на певному електронному носіїві, є електронною, а не якоюсь

іншою. В іншому разі це призводить до дублювання та є логічною помилкою.

Безумовно, ця дискусія має важливе фундаментальне значення для визначення сутності та місця цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі, а їх віднесення до категорії документів з огляду на їхню природу має суперечливий характер.

Проте згадане обговорення має більше доктринальне, аніж практичне значення. Для практики більш важливим є чітке розуміння критеріїв, за якими цифрова (електронна) інформація може набувати значення доказу у кримінальному провадженні. З огляду на це розглянемо вимоги, які висувуються та відображені в чинному КПК України щодо допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні. У вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині виокремлюють такі критерії допустимості доказів: 1) належне джерело отримання доказів; 2) належний суб'єкт; 3) належний спосіб збирання доказів (Гутник, Хитра, 2022, с. 75–89).

Належне джерело отримання доказів

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів (ч. 2 ст. 84). У літературі сьогодні сформувався три основні підходи до вирішення цієї проблеми.

Перший підхід заснований на законодавчому визначенні класифікації джерел доказів у кримінальному процесі, в якій цифрові (електронні) докази посідають місце різновиду документа. Зокрема, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України до документів належать: «матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані)». Водночас у ч. 4 згаданої статті вказується, що «дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа», що також підтверджує належність цього виду інформації до електронних доказів.

Представники другого підходу не відносять цифрові (електронні) докази до жодного з процесуальних джерел доказів на підставі того, що вони є лише способом відображення доказів, а джерело доказів може бути продемонстроване у цифровому форматі (Каланча,

Столітній, 2019, с. 186–188). Інші вчені цифрові матеріали розглядаються як різновид речових доказів (Білоусов, 2008, с. 14) або ж одночасно як різновид речових доказів і документів в електронній формі (Козицька, 2020, с. 420).

Третя група науковців є прибічниками позиції, що існують окремі цифрові (електронні) джерела доказів. На думку дослідників, такі джерела суттєво відрізняються від документів. Лист, графік або малюнок можна безпосередньо продемонструвати на видимому носії, тоді як докази в електронній формі створюються, зберігаються та передаються шляхом перетворення інформації в цифровий код, а також демонструються та зчитуються за допомогою спеціальних пристроїв і програмного забезпечення. Отже, спосіб зберігання та відображення інформації між ними є докорінно різним. Відмінність, на думку вчених, можна побачити також між цифровими (електронними) доказами та аудіовізуальними матеріалами. Ця відмінність полягає в тому, що аудіовізуальні матеріали відтворюються за допомогою відео- чи аудіопристрою, а інформація сприймається зором, або слухом, або ж обома способами одночасно. Докази ж в електронній формі можуть демонструватись за допомогою кількох носіїв, які не зберігаються так само як аудіовізуальні матеріали. При цьому аудіовізуальні матеріали не можуть включати докази в електронній формі, натомість електронні докази можуть охоплювати аудіовізуальні дані. Тож дослідниками пропонується виокремити процесуальне джерело цифрових (електронних) доказів на рівні з показаннями, речовими доказами, документами та висновками експертів (Цехан, 2013, с. 259; Метелев, 2018, с. 83; Коваленко, 2018, с. 242). У цьому контексті постає питання: що в такому разі може бути джерелом цифрових (електронних) доказів? На наше переконання, ним слід вважати цифровий (електронний) об'єкт, за допомогою якого ця доказова інформація була створена, зафіксована або передана.

Однак сьогодні практика боротьби зі злочинністю повинна керуватись положеннями чинного кримінального процесуального законодавства України, а отже, виходити з формального їх розуміння як різновиду документів, зокрема як електронного документа.

Стаття 99 КПК України закріплює офіційне поняття «документ» як джерело доказу, а саме визначає його як спеціально створений для збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо певні відомості, що можуть бути використані

як доказ фактів чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження.

Крім цього, згадана стаття містить конкретизований перелік документів, які можуть бути доказами у кримінальному процесі: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема, електронні), на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії.

Деякі науковці стверджують, що, враховуючи законодавче закріплення лише чотирьох джерел доказів, джерелом цифрових (електронних) доказів є документ або речовий доказ (рід). Згадані дослідники вважають, що для того, щоб відрізнити електронний документ від речового доказу в електронній формі, слід звернути увагу на те, що саме може бути використане як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження: інформація чи матеріальний об'єкт (Гутник, Хитра, 2022, с. 83). Вказана теза є спірною, адже доказом не може бути матеріальний об'єкт, доказом завжди виступає інформація, яку містить певний матеріальний об'єкт як її носій.

Точне визначення джерела цифрового (електронного) доказу є запорукою застосування правильного засобу та процедури фіксації й вилучення доказової інформації, її збереження відповідно до визначених КПК України правил. Крім того, при роботі із джерелами цифрових (електронних) доказів, при пошуку таких доказів, їх фіксації та вилученні обов'язково слід залучати відповідних спеціалістів, що гарантуватиме належність виконання зазначених завдань.

Належний суб'єкт збирання цифрових (електронних) доказів

Вимога про те, що цифровий (електронний) доказ має бути отриманий належним суб'єктом, означає одержання його таким учасником кримінального провадження, який є правомочним здійснювати це провадження або ж окрему процесуальну дію. Так, належним суб'єктом, уповноваженим на проведення досудового розслідування, є слідчий або дізнавач, визначений керівником органу досудового розслідування для здійснення конкретного кримінального провадження (ч. 1 ст. 214 КПК України). Не слід також забувати, що в разі, якщо слідчому із заяви, повідомлення чи інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, розслідування якого не віднесено до його компетенції (підслідності), він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність (ч. 2 ст. 218 КПК України). У такому разі слідчий або дізнавач є

належними в цьому кримінальному провадженні до моменту визначення підслідності прокурором.

Ця особливість є актуальною при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються за допомогою мережі Інтернет. Як свідчить практика, у більшості випадків місця вчинення таких кримінальних правопорушень визначаються за місцем реєстрації або проживання потерпілих, через що й визначається територіальна підслідність. Однак у подальшому, після встановлення місця перебування (проживання) підозрюваної особи, виникає необхідність зміни територіальної підслідності та передачі матеріалів кримінального провадження в порядку ст. 218 КПК України. Наприклад, після проведення низки процесуальних дій за IP-адресою було встановлено пристрій, з якого злочинець вчинив шахрайські дії. Відповідно місцезнаходження цього пристрою і буде місцем вчинення кримінального правопорушення.

При цьому слід пам'ятати, що при вирішенні питання щодо підслідності в кожному випадку надходження зазначеної інформації слідчий в порядку ст. 218 КПК України протягом п'яти днів з дня її отримання письмово повідомляє прокурора та продовжує здійснювати досудове розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Уповноваженим на здійснення окремих процесуальних дій слід також вважати слідчого (дознавача):

– якому постановою слідчого іншого органу досудового розслідування іншої територіальної юрисдикції чи прокурора доручено проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 6 ст. 218 КПК України);

– який входить до складу слідчої групи (п. 1 ч. 2, ч. 4 ст. 39 КПК України) або спільної слідчої групи (ст. 571 КПК України);

– який на час провадження конкретних слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, у результаті яких були отримані докази, перебував на посаді слідчого й виконував свої трудові обов'язки (зокрема, не перебував на лікуванні, у відпустці тощо) (Вапнярчук, 2017, с. 246–247).

Крім того, до цього переліку можна додати ситуації, коли процесуальні дії здійснює прокурор (процесуальний керівник у кримінальному провадженні) відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України та коли такі дії здійснює оперативний працівник за дорученням слідчого (дознавача) або прокурора відповідно до частин 2 і 3 ст. 41 КПК України.

Проте на практиці виникають проблеми. Наприклад, згідно зі ст. 160 КПК України сто-

рони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Отже, законодавець визначив вичерпний перелік осіб, які мають право звертатися з відповідним клопотанням, і недотримання вказаної вимоги закону є підставою для відмови в задоволенні клопотання. При цьому подавати відповідне клопотання повинен саме той слідчий, який здійснює досудове розслідування у кримінальному провадженні, в мажах якого таке клопотання подається. У разі ж заміни слідчого у кримінальному провадженні разом із клопотанням слід подавати докази про це, чим може слугувати постановою про призначення нового слідчого. У разі ж якщо досудове розслідування здійснюється групою слідчих (слідчою групою), а клопотання, відповідно, підписується одним із них, то слід додавати постанову про призначення групи слідчих у цьому кримінальному провадженні. Це ж правило стосується і прокурора, який погоджує відповідне клопотання або подає його самостійно. Іншим прикладом є факт звернення з відповідним клопотанням не слідчим, а оперуповноваженим, який не є учасником кримінального провадження, а тому йому не може бути наданий тимчасовий доступ до речей і документів. Порушення цієї вимоги може призвести до відмови слідчого судді в задоволенні клопотання¹.

Належний спосіб збирання цифрових (електронних) доказів

Зазвичай вважають, що процес доказування є триступеневим та полягає в збиранні, перевірці й оцінці доказів. Збирання доказів, тобто їх отримання, має проводитися відповідно до спеціально встановленої процедури. Її дотримання гарантує їх допустимість, що означає можливість їх використання в межах кримінального провадження. Аналіз положень ст. 93 КПК України дозволяє виокремити такі законні способи збирання доказів стороною обвинувачення:

– надання доказів добровільно учасником кримінального провадження (отримання);

– витребування доказів;

¹ Тютюн Т. М. Узагальнення проблемних питань, які виникають при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів // Київський апеляційний суд : офіц. сайт. URL: <https://www.kas.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/12014-kr.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

- проведення тимчасового доступу до електронного документа (як заходу забезпечення);
- проведення слідчих (розшукових) дій (огляд, обшук);
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Після отримання електронного документа на носії інформації слідчий, дізнавач зобов'язані оглянути його.

Зі свого боку сторона захисту, потерпілий та його представник можуть збирати електронні документи шляхом: 1) отримання чи витребування їх від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб; 2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій стороною обвинувачення. Якщо говорити про право сторони захисту, потерпілого на ініціювання проведення процесуальних дій, то тут учасники виступають лише ініціаторами, а суб'єктами збирання в разі задоволення клопотання буде слідчий, дізнавач або прокурор (Чупрікова, 2016, с. 63).

Розглянемо окремі особливості збирання цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні з огляду на судову практику. При розслідуванні кримінальних правопорушень, сліди вчинення яких мають цифровий (електронний) характер, типовим є застосування таких процесуальних засобів, як витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів і тимчасового доступу до речей і документів. Кримінальний процесуальний кодекс України містить певний порядок послідовності реалізації цих процесуальних дій, порушення якого призводить до недопустимості зібраних доказів.

Так, при зверненні до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів слідчими іноді не виконуються вимоги ч. 2 ст. 93 КПК України. Зокрема, в деяких випадках слідчі, попри надані їм повноваження, безпосередньо не звертаються до фізичних та юридичних осіб з метою отримання вказаних у їхніх клопотаннях документів, а у судовому засіданні не доводять, що речі або документи, до яких просять надати доступ, перебувають або можуть перебувати у володінні відповідно фізичної чи юридичної особи¹.

¹ Єфімова О. І., Коваль С. М. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань сторін кримінального провадження про

Аналіз судової практики з розгляду клопотань зазначеної категорії також свідчить про те, що слідчі судді виносять ухвали про відмову в задоволенні клопотань про надання тимчасового доступу до речей і документів через недоведеність обґрунтування значення конкретних речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні, а також з підстав недоведеності органом досудового розслідування того, що лише шляхом вилучення оригіналів документів можливе з'ясування тих чи інших обставин, на які орган досудового розслідування посилається в клопотанні².

Відповідно до ст. 162 КПК України до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, серед іншого належать відомості, що можуть становити банківську таємницю, особисте листування особи та інші записи особистого характеру, а також інформація, яку мають оператори та провайдери телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо. Вказані дані зазвичай становлять інтерес для слідства при розслідуванні справ про шахрайство, вчинене з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, адже за допомогою розкриття цих даних здійснюється ідентифікація особи злочинця.

Як свідчить судова практика, при поданні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю (банківська, інформація про зв'язок абонента тощо), слідчими не завжди належним чином обґрунтовується неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 163 КПК України)³.

тимчасовий доступ до речей та документів відповідно до статей 159–166 КПК України // Київський апеляційний суд : офіц. сайт. URL: <https://www.kas.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/Uzag4.doc> (дата звернення: 26.03.2024).

² Єфімова О. І., Коваль С. М. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань сторін кримінального провадження про тимчасовий доступ до речей та документів відповідно до статей 159–166 КПК України // Київський апеляційний суд : офіц. сайт. URL: <https://www.kas.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/Uzag4.doc> (дата звернення: 26.03.2024).

³ Тютюн Т. М. Узагальнення проблемних питань, які виникають при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів // Київський апеляційний суд : офіц. сайт. URL: <https://www.kas.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/12014-kr.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).

ВИСНОВКИ. Складність вирішення проблеми допустимості цифрових (електронних) доказів пов'язана з тим, що вони мають складну технічну природу. Насамперед це зумовлено тим, що цей різновид доказів містить абстрактні технічні і математичні моделі, характеризується специфічними умовами виникнення, існування, копіювання та зберігання, що явно відрізняє їх від інших видів доказової інформації.

До недоліків чинного кримінального процесуального законодавства слід віднести відсутність легального визначення поняття «цифрові (електронні) докази» та їх джерел, на відміну від цивільного процесуального та адміністративного процесуального законодавства. Проте й запропоновані законодавцем визначення містять недоліки, зокрема в наведених дефініціях цифрових (електронних) доказів міститься невідповідне протиставлення суміжних понять «інформація», «дані» та «відомості».

На наше переконання, у визначенні цифрових (електронних) доказів слід відобразити таку обов'язкову їхню ознаку, як релевантність щодо певного кримінального провадження. Інакше кажучи, у кримінальному процесі цифровим (електронним) доказом може бути лише та інформація, яка має значення для певного кримінального провадження. Іншою

обов'язковою складовою визначення поняття «цифровий (електронний) доказ» має бути вказівка на його специфічну природу. Водночас недоцільним слід визнати підхід, коли у визначеннях паралельно вказують на електронний характер такої інформації та її концентрацію на певному електронному носіїві. Інформація, яка міститься на певному електронному носіїві, є електронною, а не якоюсь іншою. Інакше це призводить до дублювання та є логічною помилкою. У такому разі джерелом цифрових (електронних) доказів слід вважати цифровий (електронний) об'єкт, за допомогою якого ця доказова інформація була створена, зафіксована або передана. Однак слід констатувати, що практика боротьби зі злочинністю повинна керуватись положеннями чинного кримінального процесуального законодавства України, а отже, виходити з формального розуміння цифрових (електронних) доказів як різновиду документів, зокрема як електронних документів.

Важливим для практики є чітке розуміння критеріїв, за якими цифрова (електронна) інформація може набувати значення доказу у кримінальному провадженні. З огляду на це визначено та розкрито такі критерії допустимості доказів: 1) належне джерело отримання доказів; 2) належний суб'єкт; 3) належний спосіб збирання доказів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Абламський С. Є., Конюшенко Я. Ю. Стратегічне управління у сфері протидії злочинності в Україні. *Форум права*. 2023. № 1 (74). С. 122–131. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7699516>.
2. Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 18 с.
3. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
4. Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 204 с.
5. Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 231 с.
6. Каланча І. Г., Столітній А. В. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179–191. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.171218>.
7. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 237–245.
8. Козицька О. Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 418–421. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/103>.
9. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с.
10. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.
11. Метелев О. П. Гносеологічна і правова природа цифрових доказів у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 75–86.
12. Метелев О. П. Проблеми визначення допустимості і належності електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 224–238. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/224-238>.

13. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 3–2. С. 313–315.
14. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.
15. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.
16. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії: юридичні науки*. 2023. № 4. С. 97–105. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-14.
17. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256–260.
18. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с.
19. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2019. 217 с.
20. Ablamskyi S. Ye., Havryliuk L. V., Drozd V. G., Nenia O. V. Substantial Violation of Human Rights and Freedoms as a Prerequisite for Inadmissibility of Evidence. *Justicia*. 2021. Vol. 26, No. 39. Pp. 47–56. DOI: <https://doi.org/10.17081/just.26.39.4819>.

Надійшла до редакції: 29.03.2024

Прийнята до опублікування: 18.06.2024

REFERENCES

1. Ablamskyi, S. Ye., & Koniushenko, Ya. Yu. (2023). Strategic Management of Crime Prevention in Ukraine. *Forum of Law*, 1(74), 122–131. <https://doi.org/10.5281/zenodo.769951>.
2. Ablamskyi, S. Ye., Havryliuk, L. V., Drozd, V. G., & Nenia, O. V. (2021). Substantial Violation of Human Rights and Freedoms as a Prerequisite for Inadmissibility of Evidence. *Justicia*, 26(39), 47–56. <https://doi.org/10.17081/just.26.39.4819>.
3. Bilousov, A. S. (2008). *Forensic analysis of computer malware objects* [Candidate thesis, Taras Shevchenko Kyiv National University].
4. Chuprikova, I. L. (2017). *Admissibility of evidence in light of the new Criminal Procedure Code* [Candidate dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
5. Fihurskyi, V. M. (2023). Evidence in electronic form in criminal proceedings. *Galician Studies: Legal Sciences*, 4, 97–105. https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-14.
6. Hutnyk, A. V., Khytra, A. Ya. (2022). *Criminal procedural and forensic basics of using electronic documents in evidence*. LvSUIA.
7. Kalancha, I. H., & Stolitnii, A. V. (2019). Formation of the institute of electronic evidence in the criminal process of Ukraine. *Problems of Legality*, 146, 179–191. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.171218>.
8. Kovalenko, A. V. (2018). Electronic evidence in criminal proceedings: current state and prospects of use. *Bulletin of the E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, 4, 237–245.
9. Kozytska, O. H. (2020). On the concept of electronic evidence in criminal proceedings. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 8, 418–421. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/103>.
10. Kret, H. R. (2020). *International standards of evidence in the criminal process of Ukraine: theoretical, legal and practical foundations* [Doctoral dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
11. Lytvyn, O. V. (2016). *Criminal procedural evidence at the stage of trial* [Candidate dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
12. Metelev, O. P. (2018). Epistemological and legal nature of digital evidence in criminal proceedings. *Legal Position*, 1, 75–86.
13. Metelev, O. P. (2019). Problems of determining the admissibility and appropriateness of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. *Herald of Criminal Justice*, 3, 224–238. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/224-238>.
14. Muradov, V. V. (2013). Electronic Evidence: A Forensic Aspect of Use. *Comparative Jurisprudence*, 3–2, 313–315.
15. Shabarovskiy, B. V. (2019). *Verification of evidence in the criminal process of Ukraine* [Candidate dissertation, Ivan Franko Lviv National University].
16. Sliusarchuk, Kh. R. (2017). *Standards of proof in criminal proceedings* [Candidate dissertation, Ivan Franko Lviv National University].
17. Stepanenko, A. S. (2017). *The “beyond a reasonable doubt” standard of proof in criminal proceedings* [Candidate dissertation, National University “Odesa Law Academy”].
18. Tsekhan, D. M. (2013). Digital evidence: concepts, features and place in the evidence system. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, 5, 256–260.

19. Vapniarchuk, V. V. (2017) *Theory and practice of criminal procedural evidence*. Yurait.
20. Zinchenko, V. M. (2020). *Sufficiency of evidence in criminal proceedings computer* [Candidate dissertation, National University "Odesa Law Academy"].

Received the editorial office: 29 March 2024

Accepted for publication: 18 June 2024

VITALII VOLODYMYROVYCH ROMANIUK,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Faculty No. 1;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>,
e-mail: romaniukukraine@gmail.com;*

SERHIY YEVHENOVYCH ABLAMSKYI,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-trial Investigation,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>,
e-mail: ablamu4@gmail.com*

**CRITERIA FOR THE ADMISSIBILITY OF DIGITAL (ELECTRONIC) EVIDENCE
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

The article is devoted to consideration of modern problems of determining the admissibility of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. Given the importance of the outlined issues, the main purpose of the study is to characterize each component of the admissibility of such evidence, namely: the proper source of receipt, the proper subject, and the proper method of collection. It is emphasized that the biggest doctrinal problem that creates an obstacle in the definition of such criteria is the lack of a unified scientific vision regarding the concept of digital (electronic) evidence and the definition of its source. The existence of three scientific approaches to the solution of this problem was established, taking into account the author's position on possible ways of its elimination. Some practical aspects related to the problems of compliance with the criteria of admissibility of digital (electronic) evidence during the investigation of criminal offenses are disclosed.

On the basis of a systematic analysis of scientific work and judicial practice, it was determined that the difficulty of solving problematic aspects of the admissibility of digital (electronic) evidence is related to their complex technical nature. This is due to the fact that digital (electronic) evidence contains abstract technical and mathematical models, characterized by specific conditions of origin, existence, copying and storage, which significantly differ from other types of evidentiary information.

It has been proven that when determining digital (electronic) evidence, such a mandatory feature as relevance to a certain criminal proceeding should be displayed. This is explained by the fact that in a criminal trial, digital (electronic) evidence can only be the information that is of direct importance for a certain criminal proceeding. Another mandatory component of the definition of "digital (electronic) evidence" should be an indication of its specific nature. At the same time, it is inappropriate to recognize the approach when the definitions simultaneously indicate the electronic nature of such information and its concentration on a certain electronic medium. Information that is on a certain electronic medium is electronic and not any other. Otherwise, it leads to duplication and is a logical fallacy. It is suggested that the source of digital (electronic) evidence be considered a digital (electronic) object by means of which this evidentiary information was created, recorded or transmitted.

The lack of official definition of digital (electronic) evidence and their sources, in contrast to civil and administrative procedural legislation, is among the shortcomings of the current criminal procedural legislation of Ukraine. However, the definitions proposed by the legislator contain shortcomings, in particular, the fixed definitions of digital (electronic) evidence contain an unjustified opposition of related concepts, such as "information", "data" and "facts".

Key words: *criminal proceedings, digital (electronic) evidence, admissibility of evidence, criteria for admissibility of evidence, electronic document, investigator, inquirer, prosecutor.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Романюк В. В., Абламський С. Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 140–150. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.13>.

Citation (APA): Romaniuk, V. V., & Ablamskyi, S. Ye. (2024). Criteria for the admissibility of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. *Law and Safety*, 2(93), 140–150. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.13>.

RAVINDER KUMAR,*Doctor of Philosophy in Law,**Bharat College of Law (Kurukshestra University, India);* <https://orcid.org/0000-0003-1217-1926>,*e-mail: ravigrowkkkr@gmail.com***STRICT IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO HEALTH AS A FUNDAMENTAL RIGHT: ENSURING UNIVERSAL ACCESS AND EQUITY IN INDIA**

This article explores the significance of recognizing the right to health as a fundamental right in India. It delves into the importance of ensuring universal access to healthcare services and promoting equity in health outcomes. By examining the current healthcare landscape in India, including existing challenges and disparities, this article argues for the urgent need to assert the right to health as a fundamental pillar of the country's legal framework. It discusses the potential benefits of such recognition, including improved healthcare delivery, enhanced public health outcomes, and the fulfilment of basic human rights. Additionally, the article addresses potential policy implications and recommendations for policymakers to prioritize health equity and accessibility for all citizens. This article examines the constitutional underpinnings of the right to health in India, emphasizing its status as a fundamental right enshrined within Article 21 of the Indian Constitution and its reinforcement through Directive Principles of State Policy (DPSP). By delving into the legal framework, the article highlights the imperative of ensuring universal access and equity in healthcare delivery systems. It argues that recognizing health as a fundamental right not only aligns with constitutional principles but also serves as a moral imperative for the state to uphold the dignity and well-being of its citizens. Exploring the imperative of recognizing the right to health as a fundamental right in India. This abstract highlights the pressing need for universal access to healthcare services and equitable health outcomes. It underscores the potential benefits of such recognition, including enhanced healthcare delivery and the fulfilment of basic human rights, while also addressing policy implications for promoting health equity nationwide. The right to health was affirmed as a fundamental human right declared by the UN General Assembly in the 1948 UDHR (Article 25), emphasizing access to an adequate standard of living, including medical care.

Key words: *right to health, fundamental right, universal access, equity, healthcare services, constitutional mandates, judicial precedents, public health policy.*

Original article

INTRODUCTION. The recognition of the right to health as a fundamental right is a cornerstone of modern human rights discourse, enshrined in numerous international and national legal instruments. While the concept finds its roots in foundational documents like the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), its elaboration and implementation have been further delineated in subsequent treaties and national constitutions¹. Despite these legal provisions, ensuring universal access to healthcare services and promoting equity in health outcomes remain significant challenges in many countries, including India. The right to health, though not explicitly labelled in the UDHR, is inherently embedded within Article 25, which proclaims the right to a standard of living adequate for health and well-being. Moreover, international

treaties like the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) explicitly address the right to health, emphasizing the obligation of states to ensure access to healthcare services for all individuals².

In the context of India, where healthcare disparities persist despite constitutional mandates, the strict implementation of the right to health as a fundamental right (Khanna, Dumka, Kotwal, 2024) becomes paramount. This article explores the legal foundations and international precedents of the right to health, examining its implications for India's healthcare landscape. It is also a duty of government to provide a health life and pure environment to its citizens. Article 21 right

¹ Universal Declaration of Human Rights. (1948). <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. (1966). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

to life includes the right to health itself (Pandey, 2023). By analysing existing challenges and opportunities, it advocates for comprehensive measures to realize universal access and equity in healthcare services across the nation.

PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE RESEARCH. This study aims to underline the importance of recognizing the right to health as a fundamental right within the Indian legal framework, especially in light of recent Supreme Court judgments under Article 21 of the Indian Constitution. By exploring international precedents and constitutional provisions, the study advocates universal access to health services and equitable health outcomes for all citizens, regardless of socio-economic status or geographic location. Additionally, it aims to delve deeper into the legal foundations of the right to health in India, focusing on its interpretation within Article 21 and its reinforcement through the Directive Principles of State Policy (DPSP), thereby developing the right to health jurisprudence in India, can contribute to a comprehensive understanding of. And end users can avail the benefits of this fundamental right.

The objectives of this paper are to highlight the Significance of Recognizing the Right to Health as a Fundamental Right:

- to emphasize the importance of recognizing the right to health as a fundamental right within the Indian legal framework. By exploring international precedents and constitutional provisions for public health policy in India;
- to advocate for universal access to healthcare services and the promotion of equity in health outcomes across India for all citizens, irrespective of socio-economic status or geographic;
- to delve into the legal foundations of the right to health in India, particularly its interpretation within Article 21 of the Indian Constitution and its reinforcement through Directive Principles of State Policy (DPSP) within the Indian legal framework.

LITERATURE REVIEW. The literature review of the article “Strict Implementation of the Right to Health as a Fundamental Right Ensuring Universal Access and Equity in India” provides a comprehensive overview of existing research and scholarly works related to the recognition of the right to health as a fundamental right. The review draws upon a range of sources, including international human rights documents, constitutional provisions, judicial precedents, government reports, and academic studies, to establish the theoretical and legal foundations of the right to health within the Indian context.

The literature review begins by highlighting the international recognition of the right to health

as a fundamental human right, as enshrined in key documents such as the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), and the Convention on the Rights of the Child (CRC). By citing these international instruments, the review establishes the global consensus on the importance of health as a fundamental human right and lays the groundwork for its application in the Indian legal framework.

Moving to the Indian context, the literature review examines the constitutional provisions and judicial interpretations that recognize the right to health within the framework of Article 21 of the Indian Constitution¹. Through landmark Supreme Court judgments, such as those emphasizing the broad interpretation of the term “life” to include a life with human dignity and the right to health, the review demonstrates the evolution of the right to health jurisprudence in India. Additionally, the review discusses the relevance of Directive Principles of State Policy (DPSP), particularly Articles 38, 39, 42, 43, and 47, in shaping health-related policies and initiatives aimed at ensuring universal access and equity in healthcare services.

Furthermore, the literature review analyses empirical evidence and government reports to assess the current state of healthcare in India, highlighting challenges such as insufficient allocation of funds, disparities in access to healthcare services, and high medical expenses leading to economic hardships. By synthesizing data from sources such as the National Health Profile (NHP), Economic Survey, and National Crime Records Bureau (NCRB), the review provides a comprehensive understanding of the healthcare landscape in India and underscores the urgent need for policy interventions to address existing gaps and inequities. The literature review of the article effectively synthesizes a diverse range of sources to establish the theoretical, legal, and empirical foundations of the right to health in India. By integrating international principles, constitutional provisions, judicial precedents, and empirical evidence, the review lays a robust groundwork for advocating for the strict implementation of the right to health as a fundamental right, with a focus on ensuring universal access and equity in healthcare services across the nation.

METHODOLOGY. The research methodology employed in this study is a Doctrinal study, relying on secondary sources for data collection and analysis. These secondary sources include reports and

¹ Article 21 of the Constitution of India guarantees a fundamental right to life & personal liberty. The right to health is inherent to a life with dignity.

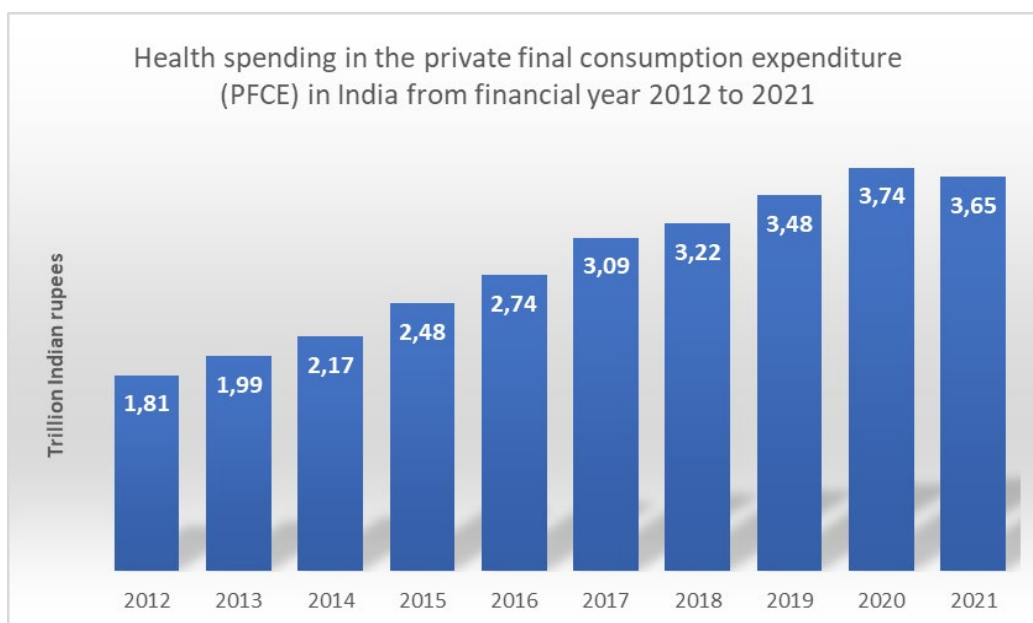
information from authoritative bodies such as the National Human Rights Commission (NHRC), the Health Ministry, and initiatives like the Ayushman Bharat scheme. Through this approach, the study aims to assess the efforts made by the government to ensure the realization of the fundamental right to health for all citizens. By analysing policies, programs, and data from these sources, the study seeks to evaluate the effectiveness and extent of governmental efforts in providing access to healthcare services and promoting public health outcomes in alignment with constitutional mandates.

RESULTS AND DISCUSSION. Insufficient allocation of funds for the health sector in India is exacerbating the country's health crisis, leading to approximately 7 % of Indians falling below the poverty line. Moreover, around 23 % of the population facing illness cannot afford necessary healthcare. The Indian government's plan to allocate only 2.5 % of the country's GDP to healthcare by 2025 falls significantly short of the global average of 6 %. Additionally, the burden of high medical expenses forces nearly one in four households in India to resort to borrowing or selling assets. Despite the government's promise of "health assurance to all Indians", the current healthcare spending of just Rs 3 per person per

day, accounting for 1.02 % of the GDP, ranks India among the countries with the lowest public health expenditure, as indicated in the latest National Health Profile (NHP) 2018.

India's per capita public expenditure on health has shown an increase from Rs 621 in 2009-10 to Rs 1,112 (approximately \$16 at the current exchange rate) in 2015-16. Despite this rise, the figure remains notably lower compared to other nations. Switzerland allocates \$6,944 per capita on health, the United States spends \$4,802, and the UK allocates \$3,500, highlighting a significant gap in healthcare spending between India and these countries. The United Kingdom is a developed country after that in March 2024, the waiting list decreased to 7,538,800, consisting of around 6,288,564 individual patients waiting for treatment in England¹.

India's health budget has witnessed a steady annual growth rate of 12 % from 2012-13 to 2023-24, rising from Rs 25,133 crore to Rs 86,175 crore. The Interim Budget for 2024-25 has earmarked Rs 90,171 crore for health, aimed at enhancing access to healthcare services and infrastructure. With an overall health budget of Rs 98,461 crore for 2024, marking a 14 % surge from the revised estimates of Rs 86,216 crore in 2023.

The Insurance Regulatory and Development Authority of India (IRDAI) Annual Report from 2015 to 2023 illustrates a growing emphasis on healthcare and successful government policies in

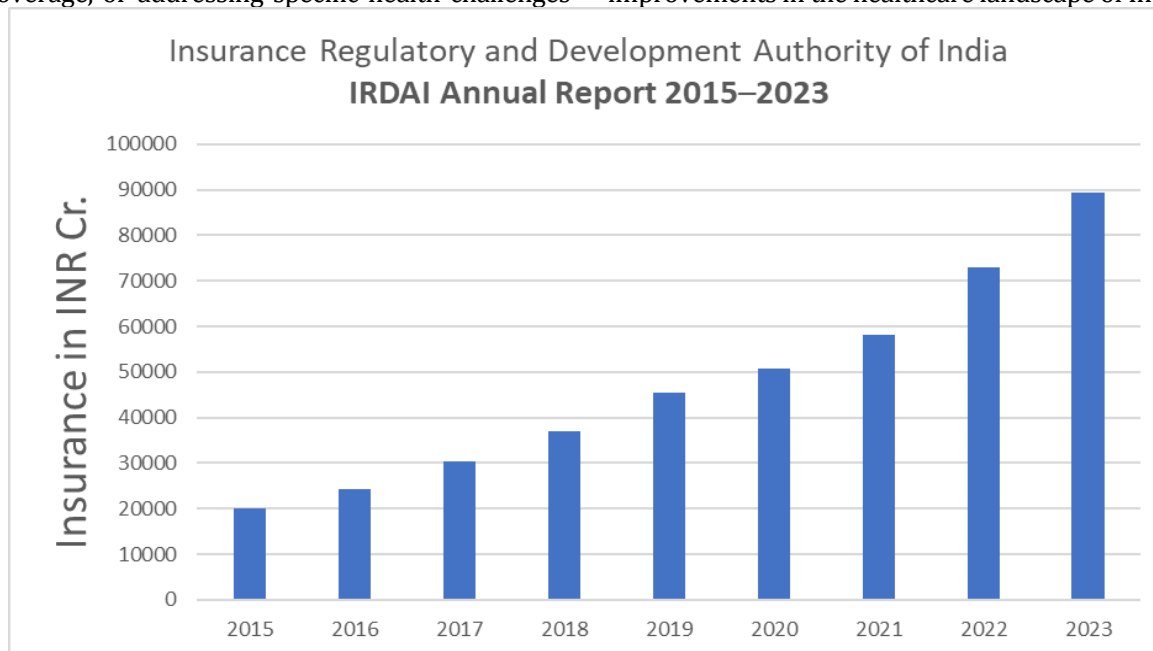
the sector. Over these years, there has been a noticeable increase in the attention given to healthcare, reflecting a broader societal concern for the well-being of citizens. This trend suggests that both governmental and non-governmental stakeholders are recognizing the importance of investing in healthcare infrastructure, services, and policies.

Furthermore, the success of government policies related to healthcare is evident from the

¹ British Medical Association. (2023). *NHS backlog data analysis*. <https://www.bma.org.uk/advice-and-support/nhs-delivery-and-workforce/pressures/nhs-backlog-data-analysis>.

positive outcomes observed during this period. These policies may include initiatives aimed at expanding access to healthcare services, improving the quality of care, enhancing health insurance coverage, or addressing specific health challenges

faced by the population. The upward trajectory depicted in the IRDAI Annual Report indicates that these policies have been effective in achieving their intended objectives and contributing to overall improvements in the healthcare landscape of India.

According to the Economic Survey 2022-23, the Indian government's¹ budgeted expenditure on healthcare rose to 2.2 % of GDP in 2022 and 2.1 % in 2023, up from 1.6 % in 2021. Additionally, the share of healthcare services expenditure increased from 21 % in 2019 to 26 % in 2023. Even in the Union Budget 2023-24, the Ministry of Health and Family Welfare received an allocation of INR 89,155 crore, marking a 3.43 % increase from INR 86,200.65 crore in 2021-22². It's important to note that health insurance and healthcare are often used interchangeably

The National Crime Records Bureau reported that between 2001 and 2015, 0.38 million suicides in India were attributed to inadequate treatment facilities, constituting 21 % of total suicides during that period. According to the NSSO, outstanding loans for health reasons doubled between 2002 and 2012. Following the introduction of various government provisions, suicide rates have decreased. With the interpretation of health

as a fundamental right, it is expected that suicide rates will further decrease, underscoring the government's responsibility to provide a healthy environment and healthcare access. In August 2022, the National Crime Records Bureau (NCRB) unveiled alarming data on suicide rates in India. The country recorded a total of 164,033 suicides in 2021, marking a 7.2 % increase from the previous year. The suicide rate per lakh population was reported at 12, indicating a 6.2 % rise compared to 2020. That is reduced by the policy and now it will again change because the Supreme Court of India declared health rights as a fundamental right.

International Concept Right to Health. The concept of the right to health as a fundamental human right is recognized internationally and is enshrined in various legal documents and international agreements. Here are some key points regarding the international concept of the right to health as a fundamental right which are sufficient to give humans a health right as a fundamental right. Most countries now declare health rights as a fundamental right.

International Concept of Right to Health as a Fundamental Right. The recognition of the right to health as a fundamental right finds its roots in various international legal instruments and human rights declarations. While not explicitly articulated as a standalone right in some documents, its essence is encompassed within broader provisions addressing the right to an adequate

¹ Ministry of Health and Family Welfare. (2022). *Indian Public Health Standards, Health and Wellness Centre – Primary Health Centre. Volume III*. https://nhm.gov.in/images/pdf/guidelines/iphs/iphs-revised-guidelines-2022/03_PHC_IPHS_Guidelines-2022.pdf.

² Ministry of Health and Family Welfare. (2022). *Rural Health Statistics 2021-22*. <https://hmis.mohfw.gov.in/downloadfile?filepath=publications/Rural-Health-Statistics/RHS%202021-22.pdf>.

standard of living, including healthcare. The following are key international documents that contribute to the understanding of the right to health:

Universal Declaration of Human Rights (UDHR). While the UDHR does not explicitly mention the right to health, Article 25 states that “everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of oneself and one’s family, including ... medical care”¹.

International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (ICESCR). Article 12 of the ICESCR explicitly recognizes “the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health”.

The ICESCR obligates state parties to take steps necessary for the prevention, treatment, and control of diseases and the improvement of environmental and occupational health conditions².

Convention on the Rights of the Child (CRC). The children are the real future, if the children are not safe, how a country can move forward? Article 24 of the CRC recognizes the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health and to facilities for the treatment of illness and rehabilitation of health. Without the protection of children, we can’t assume a bright future as well as a country. It emphasizes the obligation of state parties to combat disease and malnutrition, ensure appropriate prenatal and postnatal healthcare for mothers, and provide accessible healthcare services for children with disabilities³.

World Health Organization (WHO) Constitution. The preamble of the WHO Constitution affirms that “the enjoyment of the highest attainable standard of health is one of the fundamental rights of every human being without distinction of race, religion, political belief, economic or social condition”⁴. The Universal Declaration of “Right to Health”⁵ is generally understood to be encompassed within Article 25 of the UDHR, which states:

¹ Universal Declaration of Human Rights. (1948). <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. (1966) <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

³ Convention on the Rights of the Child. (1989). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.

⁴ Constitution of the World Health Organization. (2006). <https://www.who.int/publications/m/item/constitution-of-the-world-health-organization>.

⁵ Office of the High Commissioner for Human Rights. (2000). *CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)*, 1–21. <https://www.who.int/southeastasia>.

“Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services, and the right to security in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control”⁶.

United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). Universal health coverage (UHC) and Goal 3 of the SDGs aim to ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages. This includes targets related to reducing maternal mortality, ending epidemics such as HIV/AIDS and malaria, and achieving universal health coverage, emphasizing the importance of the right to health⁷.

Regional Human Rights Instruments. Many regional human rights instruments also recognize the right to health. For example, the European Social Charter and the African Charter on Human and Peoples’ Rights both include provisions related to the right to health.

It highlights the importance of health as a fundamental right and emphasizes the responsibility of governments to ensure the health of their populations. These international instruments collectively underscore the global recognition of the right to health as a fundamental human right and serve as a foundation for advocating for its realization at the national level.

Indian Concept of Right to Health (Nikaash, 2000). In the Indian constitutional framework, the Right to Health is not expressly enumerated as a fundamental right under Part III (Fundamental Rights) of the Constitution. However, judicial interpretation has expanded the scope of Article 21, which guarantees the Right to Life and Personal Liberty, to include the Right to Health as an inherent aspect. The Indian Supreme Court, through its notable judgments, has played a significant role in recognizing and protecting the Right to Health. The right to health is considered a fundamental right, though it is not explicitly mentioned as such in the Constitution. However, Article 21 of the Indian Constitution, which guarantees the right to life and personal liberty, has been interpreted by the judiciary to encompass the right to health as an integral part of the right to life. This interpretation has been established through various landmark judgments of the Supreme Court of India. The Supreme Court has

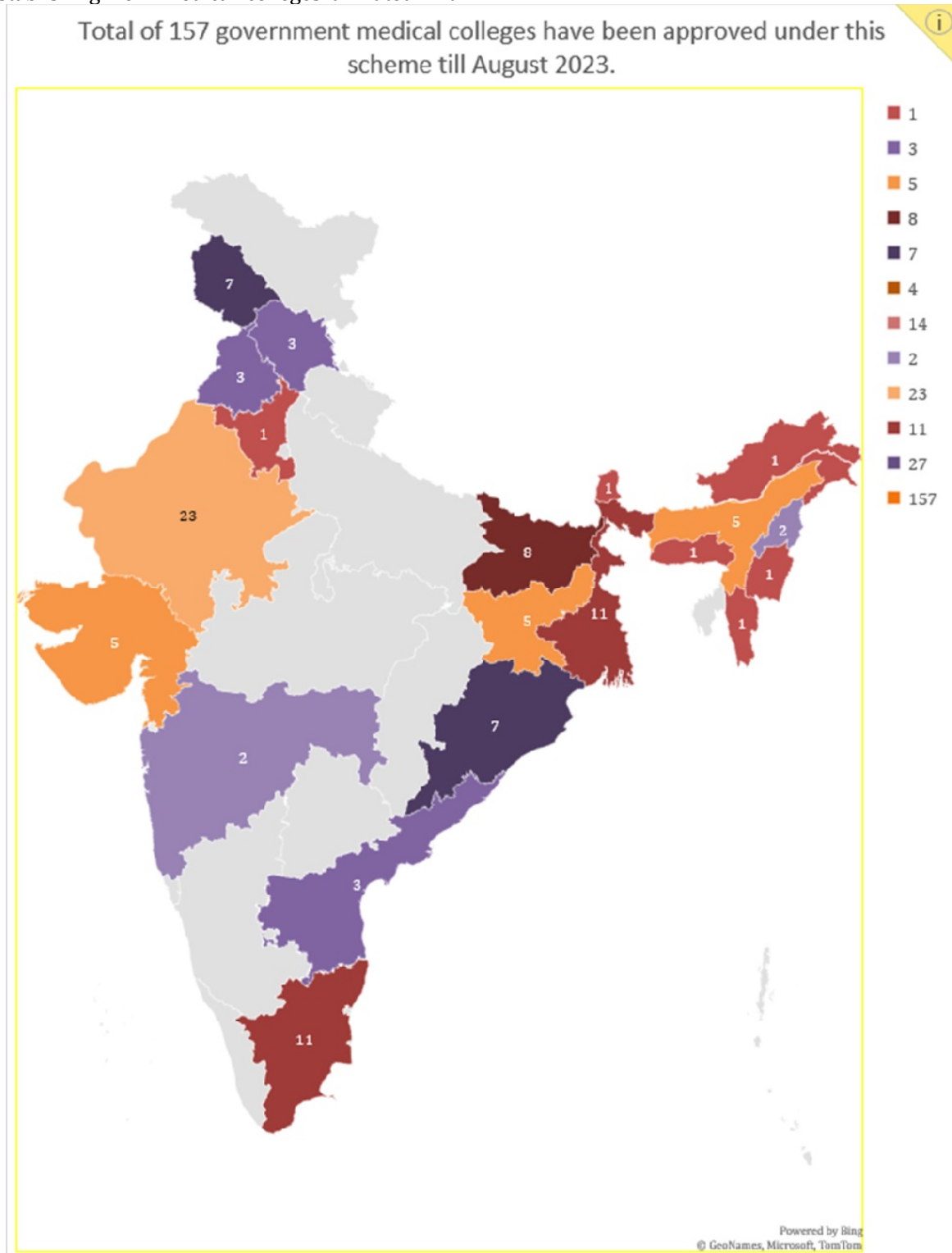
⁶ Article 25 of The Universal Declaration of Human Rights. <https://www.humanrights.com/course/lesson/articles-19-25/read-article-25.html>.

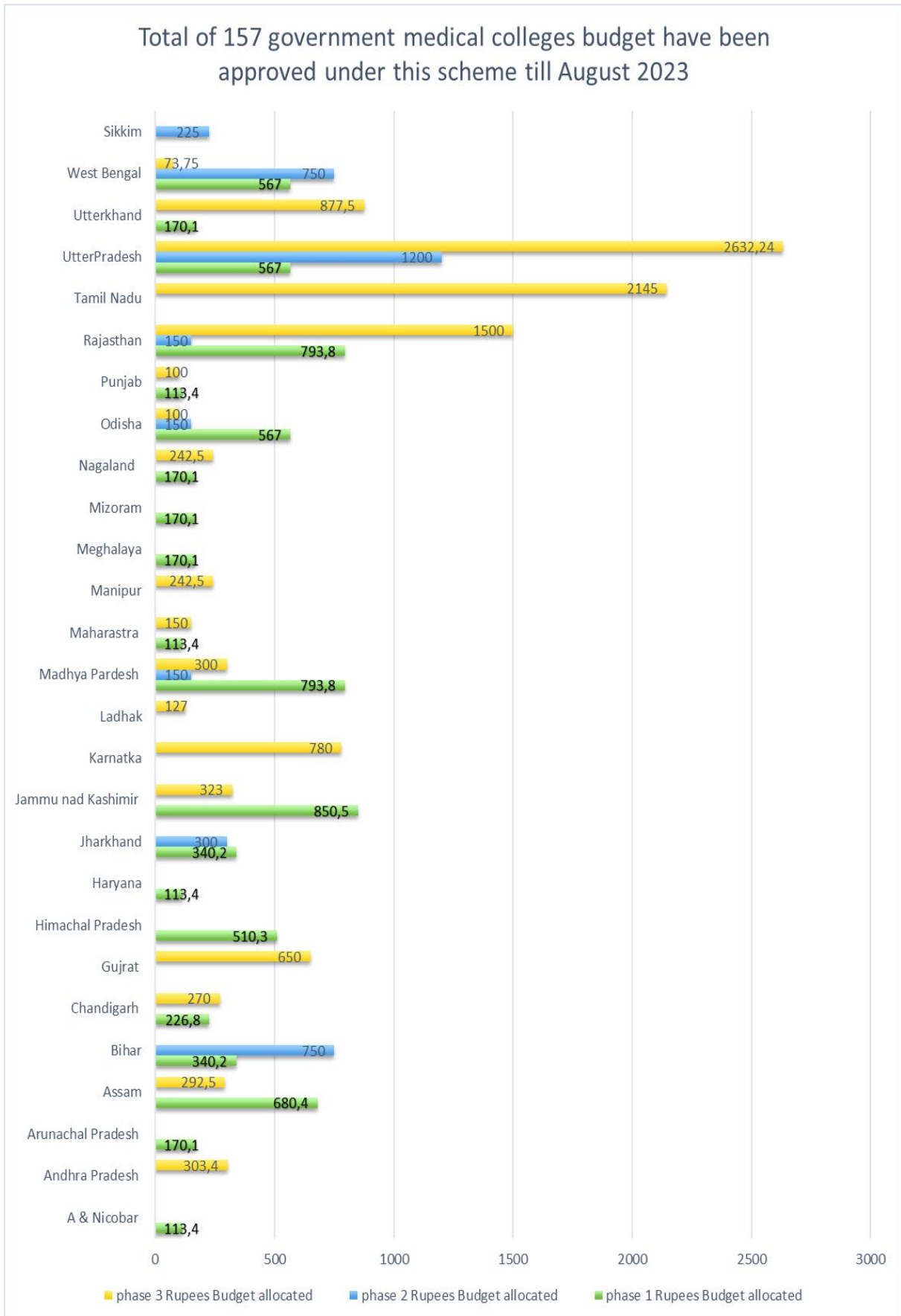
⁷ Goal 3: Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>.

consistently held that the right to health is an essential aspect of the right to life under Article 21. This interpretation implies that the state has a constitutional obligation to ensure access to healthcare services, facilities, and programs that are necessary for protecting and preserving an individual’s life and well-being (Kumar, Kishore, 2020).

The Ministry of Health & Family Welfare oversees a Centrally Sponsored Scheme (CSS) aimed at establishing new medical colleges affiliated with

existing districts or referral hospitals. This initiative prioritizes underserved areas and aspirational districts lacking government or private medical colleges. Funding is shared between the Centre and State Governments, with a ratio of 90:10 for North Eastern and Special Category States and 60:40 for others. Across three phases, a total of 157 government medical colleges have been approved under this scheme till August 2023.

Interpretation of Article 21. The interpretation of Article 21 by the Supreme Court of India has been expansive, recognizing that “life” encompasses more than mere survival; it includes living with human dignity. In various judgments, the Court has emphasized that the Right to Life extends to ensuring a better standard of life and hygienic conditions in the workplace. This interpretation inherently incorporates the Right to Health, acknowledging that health is intrinsic to a dignified life. By broadening the scope of Article 21 to include access to healthcare and safe working conditions, the Court has reinforced the fundamental importance of health in upholding individual dignity and well-being. This interpretation underscores the judiciary’s role in advocating for holistic rights protection, beyond just physical existence, and highlights the inseparable link between health and the broader notion of human rights.

On the other hand, children are the future of the country, making it the duty of every nation to ensure the healthy lives of its young citizens. If children are healthy, the country will remain healthy and grow significantly. It is absolutely right to argue that the right to health is implicit when it comes to the well-being of school-age children because they spend most of their time in school. According to studies, professional school teachers play a crucial role in ensuring that students remain healthy and encouraging proper health practices. To support this, the government has launched schemes like the mid-day meal program to provide food at school.

Nevertheless, the findings of studies point to a lack of knowledge among teachers regarding school health services (SHS). Only 22 % of teachers had undergone training in SHS, and only 40 % demonstrated adequate knowledge about aspects of teaching falling under the category of SHS. To tackle these gaps, adequate training and education on health matters should be offered so that teachers are equipped and empowered to support the positive health status of school children and thereby fulfil their rights (Ranga, Majra, 2020).

Directive Principles of State Policy (DPSP). While DPSPs are not enforceable by courts, they guide the state. The Supreme Court has emphasized the importance of implementing DPSPs related to health. In this case, the Court held that dignity and health fall within the ambit of life and liberty under Article 21, emphasizing the importance of DPSPs in this regard (Kashyap, 2023).

Government’s Responsibility towards Citizens. The government’s responsibility to ensure the health and well-being of its citizens is a funda-

mental aspect of governance, rooted in its duty to protect and promote public welfare¹.

The Constitution contains provisions guaranteeing the right of everyone to the highest attainable standard of physical and mental health (Mathiharan, 2023). According to the World Health Organization (WHO), health is defined as a state of complete physical, mental, and social well-being, rather than just the absence of illness. The WHO further emphasizes that it is the legal responsibility of the state to guarantee equal access to health services for all individuals “timely, acceptable, and affordable health care of appropriate quality as well as to provide for the underlying determinants of health, such as safe and potable water, sanitation, food, housing, health-related information and education, and gender equality” for all its people. In India, this right, a natural consequence of promoting public health, is protected in several ways under the Constitution of India². This responsibility entails a multifaceted approach aimed at creating a conducive environment for good health and safety for all individuals within its jurisdiction. The government must prioritize the provision of adequate medical aid and healthcare services accessible to every person. This includes ensuring the availability of healthcare facilities, medical professionals, essential medicines, and treatment options to address a wide range of health needs. By investing in healthcare infrastructure and resources, the government can improve healthcare access and quality, thereby safeguarding the health of its citizens (Pūras et al., 2020).

Furthermore, the government plays a crucial role in promoting public health initiatives and preventive measures. This involves implementing policies and programs aimed at disease prevention, health promotion, and lifestyle management. These initiatives may include vaccination campaigns, awareness programs on healthy living practices, and initiatives to combat communicable diseases and epidemics.

Additionally, the government’s responsibility extends to creating a safe and healthy environment conducive to overall well-being. This includes enacting and enforcing regulations related to environmental protection, sanitation, food safety,

¹ Paschim Banga Khet Mazoor Samity vs. State of West Bengal (1996). <https://indiankanon.org/doc/1743022/>.

² Right to Health as a Fundamental Right Guaranteed by the Constitution of India. (2020). <https://www.jsalaw.com/covid-19/right-to-health-as-a-fundamental-right-guaranteed-by-the-constitution-of-india/>.

and occupational health and safety. By addressing environmental hazards, ensuring clean water and air quality, and promoting workplace safety standards, the government can mitigate health risks and protect citizens from preventable harm. To fulfil its responsibility, the government must also prioritize healthcare financing and resource allocation. This involves budgetary allocations for healthcare infrastructure, medical research, healthcare workforce development, and health education programs. By investing adequately in healthcare and allocating resources efficiently, the government can strengthen the healthcare system and improve health outcomes for its population.

Moreover, the government should engage in collaborative efforts with various stakeholders, including healthcare providers, civil society organizations, and international partners, to address complex health challenges comprehensively. By fostering partnerships and leveraging collective expertise and resources, the government can enhance its capacity to address emerging health threats and promote sustainable health development (Kandharkar, 2023).

The government's responsibility to ensure good health and a safe environment for its citizens is multifaceted and requires proactive measures across various domains. By prioritizing healthcare provision, promoting public health initiatives, ensuring environmental safety, allocating resources effectively, and fostering collaboration, governments can fulfil their duty to protect and promote the health and well-being of their populations.

Professional Obligation. In this case, the Court held that every doctor has a professional obligation to extend services with expertise for protecting the life of a patient, further reinforcing the Right to Health¹.

Fundamental Right Under Article 21. The Court has explicitly recognized the Right to Health as a fundamental right under Article 21. In this case, it was held that the right to health and medical aid is fundamental, protecting the health of workers both during service and post-retirement². The right to palliative care is part of the right to health and life. Article 21 (Iliyas, 2015) covers all aspects of human existence, the CJI said³. On 07 March 2024,

the Supreme Court admitted the writ petition, issuing notice to the Union and State Governments and directing the Union to file a detailed reply on steps taken and policies in place for palliative care for terminally ill patients.

Limitations on Fundamental Rights. While Article 19(1)(g) guarantees the right to practice any profession, it is subject to restrictions in the interest of the general public. In this case the Court held that no freedom can be guaranteed at the cost of community safety, health, and peace, underscoring the importance of public health over individual freedoms⁴. The Right to Health is an inherent part of the Right to Life under Article 21 of the Indian Constitution, as recognized and reinforced by the Indian Supreme Court through various judicial precedents (Roy, 2022).

Secured Under Directive Principles of State Policy under the Indian Constitution. The Directive Principles of State Policy (DPSP) enshrined in Part IV of the Indian Constitution serve as guiding principles for the state to promote the welfare of its citizens. Among these principles, Articles 38, 39, 42, 43, and 47 hold particular significance in shaping policies related to the right to health. Each of these articles delineates specific objectives and duties of the state towards ensuring the realization of the right to health for all citizens (Myneni, 2023).

Article 38 emphasizes the duty of the state to promote the welfare of the people by securing a social order based on justice, social, economic, and political. It mandates the state to minimize inequalities in income and endeavour to eliminate inequalities in status, facilities, and opportunities. In the context of healthcare, Article 38 underscores the importance of addressing socio-economic disparities that impact access to health services. By striving to minimize inequalities, the state aims to create a conducive environment for the realization of the right to health for all individuals, regardless of their socio-economic background (Basu, 2021).

Article 39 outlines certain principles of policy to be followed by the state, including securing adequate means of livelihood for all citizens, equal pay for equal work for both men and women, and ensuring that the health and strength of workers, men, and women, and the tender age of children are not abused. This article places a strong emphasis on social and economic justice, highlighting the interconnectedness between livelihood, employment, and health. By ensuring

¹ Parmanand Katara vs. Union of India. (1989). <https://indiankanoon.org/doc/498126/>.

² Consumer Education and Research Centre vs. Union of India. (1995). <https://indiankanoon.org/doc/1657323/>.

³ Dr. Rajshree Nagaraju vs. Union of India and Ors. (2024). <https://clpr.org.in/litigation/dr-rajshree-nagaraju-v-union-of-india-and-ors/>.

⁴ Burrabazar Fire Works Dealers Association and Others vs. Commissioner of Police. (1998). <https://indiankanoon.org/doc/1280200/>.

equitable opportunities and fair wages, the state contributes to improving the overall health and well-being of its citizens (Jain, 2022).

Article 42 directs the state to make provisions for securing just and humane conditions of work and maternity relief. It underscores the significance of ensuring safe and conducive working environments for individuals, particularly women, and providing support for maternity needs. In the context of healthcare, this article emphasizes the importance of occupational health and safety measures, as well as maternity benefits, to protect the health and well-being of workers and their families. By prioritizing humane working conditions and maternity relief, the state contributes to safeguarding the right to health of its citizens in the workplace (Shukla, 2022).

Article 43 focuses on living wages, conditions of work, and maternity relief. It emphasizes the importance of providing fair wages and decent working conditions to workers, ensuring that they are not subjected to exploitation or deprivation. Additionally, it underscores the need for maternity relief to support women during pregnancy and childbirth. In the realm of healthcare, Article 43 highlights the significance of addressing socio-economic factors that influence health outcomes, such as income levels and working conditions. By advocating for living wages and decent working conditions, the state endeavours to enhance the overall health and well-being of its workforce (Tripathi, 2023).

Article 47 directs the state to regard the raising of the level of nutrition and the standard of living of its people and the improvement of public health as among its primary duties. It emphasizes the importance of prioritizing public health initiatives and improving access to healthcare services for all citizens. Article 47 underscores the fundamental nature of public health as a cornerstone of socio-economic development and national progress (Rao, 2023). By prioritizing nutrition, standard of living, and public health, the state plays a crucial role in promoting the right to health and ensuring the well-being of its population. In addition to the DPSP, health-related provisions are also delineated in the 11th and 12th Schedules of the Constitution, entrusting certain subjects to the jurisdiction of Panchayats and Municipalities, respectively to strengthen public health under Article 243G¹. These include ensuring access to clean drinking water, adequate

healthcare, and sanitation facilities, as well as initiatives aimed at promoting family welfare, women's and children's development, and broader social welfare measures. This decentralized approach aims to facilitate grassroots-level efforts towards improving health and well-being within local communities.

Challenges to the Right to Health in India. A significant challenge in India is the disparity in access to healthcare services between urban and rural areas. Many rural regions lack adequate medical facilities, trained healthcare professionals, and essential medicines. This gap results in limited access to quality healthcare for a large segment of the population, particularly those in underserved and remote areas (Kasthuri, 2018).

Financial Barriers. Despite various government initiatives, out-of-pocket expenditure on healthcare remains high in India. Many people, especially those from economically disadvantaged backgrounds, face financial constraints that prevent them from seeking timely and appropriate medical care. This financial burden often leads to delayed treatments and poorer health outcomes.

India's healthcare infrastructure is often inadequate to meet the demands of its vast and growing population. Many government hospitals and clinics suffer from overcrowding, outdated equipment, and insufficient supplies. Additionally, there is a shortage of healthcare professionals, including doctors, nurses, and paramedics, which exacerbates the challenges of providing comprehensive and continuous healthcare services.

Addressing these challenges requires focused policy interventions, increased investment in healthcare infrastructure, and efforts to reduce financial barriers to ensure equitable access to health services for all citizens.

CONCLUSIONS. In conclusion, recognition of the right to health as a fundamental right and its strict implementation in India is of paramount importance to ensure universal access to health services and promote equity in health outcomes. Through this article, we have underlined the importance of accepting health as a fundamental pillar of a country's legal framework, in line with international human rights principles and constitutional mandates. By examining the current healthcare landscape in India, we have highlighted the existing challenges and inequities, emphasizing the urgent need for comprehensive measures to uphold the right to health for all citizens. Through an analysis of international precedents and the legal underpinnings within India, we have demonstrated the moral and constitutional imperative to ensure universal access and equity in healthcare delivery systems. Furthermore, the

¹ Declaring the right to health a fundamental right. (2020). <https://www.orfonline.org/expert-speak/declaring-the-right-to-health-a-fundamental-right>.

exploration of international concepts and Indian constitutional provisions has provided valuable insights into the global recognition of the right to health and its reinforcement within India's legal framework. From judicial interpretations to the Directive Principles of State Policy, we illustrate the evolving understanding of the right to health and the responsibility of the government to protect public health. Policy makers must prioritize

health equity and access by including the right to health as a fundamental aspect of public policy. By doing so, India can achieve better healthcare delivery, better public health outcomes, and fulfilment of basic human rights for all its citizens. The time has come to make concerted efforts toward realizing the vision of universal access and equity in health services across the country.

REFERENCES

1. Basu, D. D. (2021). *Introduction to the Constitution of India* (25th ed.). LexisNexis.
2. Iliyas, H. (2015). Right to Health from Constitutional Perspective. *SSRN*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2675009>.
3. Jain, M. P. (2022). *Indian Constitutional Law* (8th ed.). LexisNexis.
4. Kandharkar, R. (2023). *Human Rights and Constitution of India*. Asian Law House.
5. Kashyap, S. C. (2023). *Our constitution*. National Book Trust of India.
6. Kasthuri, A. (2018). Challenges to Healthcare in India – The Five A's. *Indian Journal of Community Medicine*, 43(3), 141–143. https://doi.org/10.4103/ijcm.IJCM_194_18.
7. Khanna, V., Dumka, N., & Kotwal, A. (2024). Is India ready for fundamental right to health? *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 11(4), 1730–1734. <https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20240920>.
8. Kumar, S., & Kishore, J. (2020). *Public Healthcare in India*. Century Publications.
9. Mathiharan, K. (2023). The fundamental right to health care. *Indian Journal of Medical Ethics*, 11(4), 123. <https://ijme.in/articles/the-fundamental-right-to-health-care/>.
10. Myneni, S. R. (2023). *Constitutional Law 1 (Rights, Directive Principles and Duties)*. Asian Law House.
11. Nikaash, S. (2000). Right to Health and Health Care. *Legal Service India*. <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-6107-right-to-health-and-health-care.html>.
12. Pandey, J. N. (2023). *Constitutional law of India*. Central Law Agency.
13. Pūras, D., Mesquita, J. B., Cabal, L., Maleche, A., & Meier, B. M. (2020). The right to health must guide responses to COVID-19. *Comment*, 395, 1888–1890. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)31255-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31255-1).
14. Ranga, A., & Majra, J. P. (2020). Status of knowledge regarding school health services among school teachers: a cross sectional study from a northern Indian state. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 8(1), 359–365. <https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20205722>.
15. Rao, M. (2023). *Constitutional Law*. EBC Explorer.
16. Roy, C. (2022). *Health Laws in India* (1st ed.). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781003343127>.
17. Shukla, V. N. (2022). *Constitution of India* (14th ed.). EBC Explorer.
18. Tripathi, G. P. (2023). *Constitutional Law – New Challenges*. Central Law Publication.

Received the editorial office: 3 March 2024

Accepted for publication: 13 June 2024

РАВІНДЕР КУМАР,

доктор філософії права,

Юридичний коледж Бхарат (Університет Курукшетра, Індія);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1217-1926>,

e-mail: ravigrowkkkr@gmail.com

СУВОРЕ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ЯК ОСНОВНОГО ПРАВА: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОСТУПУ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ІНДІЇ

У статті досліджено важливість визнання права на здоров'я як основного права в Індії. Наголошено на важливості забезпечення загального доступу до послуг охорони здоров'я та сприяння рівності в послугах щодо охорони здоров'я. Досліджуючи поточну ситуацію в галузі охорони здоров'я в Індії, враховуючи існуючі проблеми та відмінності, обґрунтовано нагальну потребу відстоювати право на здоров'я як фундаментальну основу правової бази країни. Визначено потенційні переваги такого відстоювання, зокрема підвищення рівня надання медичної допомоги, покращення результатів у сфері охорони здоров'я та дотримання основних прав людини. Крім того, у статті розглянуто потенційні наслідки для політики та рекомендації для політиків щодо пріоритетності

неупередженості та доступності охорони здоров'я для всіх громадян. Розглянуто конституційні основи права на здоров'я в Індії, наголошено на його статусі як фундаментального права, закріпленого у ст. 21 Конституції Індії, і підкріпленні Директивними принципами державної політики. На основі аналізу законодавчої бази наголошено на необхідності забезпечення загального доступу та справедливості в системі надання медичної допомоги. Стверджено, що визнання здоров'я як основного права не тільки узгоджується з конституційними принципами, але й служить моральним імперативом для держави щодо підтримки гідності та добробуту своїх громадян. Зазначено про необхідність визнання права на здоров'я як основного права в Індії. Наголошено на нагальній потребі в універсальному доступі до послуг охорони здоров'я та справедливих висновках щодо здоров'я. Вказано потенційні переваги такого визнання, враховуючи покращене надання медичної допомоги та дотримання основних прав людини, а також розглянуто політичні наслідки сприяння рівності в охороні здоров'я по всій країні. Право на здоров'я було визначено як фундаментальне право людини, проголошене Генеральною Асамблеєю ООН у ЗДПЛ 1948 року (ст. 25), наголошуючи на доступі до належного рівня життя, враховуючи медичне обслуговування.

Ключові слова: право на здоров'я, фундаментальне право, загальний доступ, справедливість, медичні послуги, конституційні повноваження, судові прецеденти, державна політика охорони здоров'я.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Kumar R. Strict implementation of the right to health as a fundamental right: ensuring universal access and equity in India. *Law and Safety*. 2024. No. 2 (93). Pp. 151–162. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.14>.

Citation (APA): Kumar, R. (2024). Strict implementation of the right to health as a fundamental right: ensuring universal access and equity in India. *Law and Safety*, 2(93). 151–162. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.14>.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.15>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;*

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com;

ОЛЕКСАНДР НАЗАРОВИЧ ЯРМИШ,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
Державний науково-дослідний інститут МВС України;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4811-4520>

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО КРІЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО СПРАВИ-ФОРМУЛЯРА НКВС–МВС–МДБ¹

В одному з навчальних¹ посібників для абітурієнтів, які мають здавати іспит з історії України, прочитав таке запитання для закріплення знань: «Що Довженко зробив для України?» І відповідь: «Він зробив величезний внесок в українське відродження 20-х років. Своїми фільмами “Звенигора”, “Арсенал”, “Земля”, створив не тільки українське кіномистецтво, а й мистецтво кіно Радянського Союзу, вплинув на розвиток світового кіно». Але ж це лише видима сторона життя й діяльності Олександра Довженка, до того ж одностороння. І виходить, як у відомому фільмі про життя школи, коли учень відповідає вчителю історії: «Що тут розповідати, про нього ж лише кілька рядків у підручнику!»

Але навіть для професійних істориків та дослідників культури не все так ясно з постаттю Олександра Довженка, хоча про нього написано вже чимало монографій та науково-популярних книг, які значну увагу приділяють насамперед його творчості. Звичайно, що постать такого масштабу не могла в тоталітарні часи залишитися без уваги радянських спецслужб. Вони слідкували за ним та аналізували його життя й творчість упродовж багатьох років, присвятивши йому зовсім не кі-

лька рядків. І слід зауважити, що робили вони це доволі професійно та багатоаспектно. Як це конкретно відбувалося і намагався показати у своєму двотомнику відомий український історик Юрій Шаповал.

У його діалогі наводиться такий цікавий вислів дружини Олександра Довженка Юлії Солнцевої²: «Українці розглядають Довженка як “москаля”, а в Москві до нього ставляться, як до “українського націоналіста»» (Т. 1, с. 453). Хто ж Ви, Олександр Довженко – товариш, пан, споборник чи хтось інший? Щоб розібратися з нюансами та відтінками постаті Олександра Довженка, потрібне висококваліфіковане аналітичне дослідження, котре б спиралося на широку документальну базу, яка так само потребує критичного підходу та глибокого узагальнення.

Юрій Шаповал взяв на себе обов'язки автора-упорядника двотомника «Олександр Довженко». Як нам видається, таке поєднання, як автор-упорядник, є дуже вдалим щодо цієї роботи, оскільки вона виходить далеко за

¹ Рецензія на: Олександр Довженко : у 2 т. / авт.-упоряд. Ю. І. Шаповал ; худож.-оформлювач Р. В. Варламов. Харків : Фоліо, 2022. Т. 1. 510 с.; Олександр Довженко : у 2 т. / авт.-упоряд. Ю. І. Шаповал ; худож.-оформлювач Р. В. Варламов. Харків : Фоліо, 2022. Т. 2. 671 с.

² Солнцева Юлія Іполітівна (1901–1989) – кіноакторка й кінорежисерка. Друга дружина Олександра Довженка. Від 1923 р. знімалася в кіно. Перша робота – головна роль у фільмі «Аеліта» (1924) за однойменним романом Олексія Толстого. Далі зіграла Зіну Весеніну в комедії «Папіросниця від Моссільпрому» (1924). У фільмі «Земля» (1930) Олександра Довженка зіграла Панасову дочку. У 1927–1956 рр. працювала з Олександром Довженком як співрежисерка його фільмів.

межі просто впорядкування, а є авторською в тому розумінні, що виконана справді ґрунтовно, філігранно й вишукано. Спостерігаючи за останні більш ніж 40 років за творчістю Юрія Шаповала (а саме слово «творчість» дійсно підходить до його доробку, настільки він є різноманітним та різноаспектним – тут і кіно-сценарії, і фундаментальні монографії, і численні новаторські статті, довідники, есе), щоразу переконаємося, що Бог, батьки та історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка дали нашій вітчизняній історичній науці в його особі справжнього майстра великих та маленьких шедеврів у царині Клію.

Щодо загальної оцінки життя та діяльності Олександра Довженка, то тут можна погодитися з Євгеном Сверстюком¹, який писав: «Зрештою, сама біографія Довженка – це велика і повчальна драма на всі часи. Ніколи не проходить безслідно такий крок, одважний вибір – на грані прірви» (Т. 1, с. 12–13). У цьому вислові є кілька ключових слів: «велика і повчальна», «драма», «одважний вибір», «на грані прірви». Це підтверджує і Юрій Шаповал, коли пише, що «важко було уявити, що в орденосця і лауреата Сталінських премій, члена різноманітних державних і громадських комісій, комітетів, рад, особи, ніби однозначно інтегрованої в систему, “паралельне” з публічним, офіційним внутрішнє, нонконформістське життя мало такий засяг» (Т. 1, с. 10). Далі автор-упорядник пише про «добровільно-примусове служіння комуністичному режимові» (Т. 1, с. 10). Ось тут, на нашу думку, засадничий момент характеристики життєдіяльності Олександра Довженка. Наскільки його служіння було добровільним, а наскільки примусовим?

Звичайно, він жив у реаліях того часу, як й інші його сучасники: Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра та багато інших. І жили вони, знову скористаюся виразом Євгена Сверстюка, «на грані прірви». Хтось, як талановитий, без сумніву, Юрій Смолич² (ук-

раїнська літературознавиця Ярина Цимбал назвала його «моїм улюбленим сексотом»)³ йшов на пряме співробітництво з ОГПУ–НКВД і ставав агентом «Стрілою», хтось загинув у вирі сталінських репресій, а хтось вижив, хоча й ціною втрати здоров'я. І тут ще один момент, який стосується добровільності служіння. Продовжуючи аналізувати цю тезу, поставимо собі питання, яке може комусь видатися крамольним. А чи був Довженко сталіністом? Очікуємо, що це може викликати гнів частини читачів: «Як можна таке говорити?» Але сталіністи були різними. Були такі, які під резолюцією Сталіна на лист до нього Йони Якіра⁴ («падлюка та повія») писали, що це «цілком правильне визначення», а були такі, як Олександр Твардовський⁵, про якого сучасники говорили, що він був вірним сталіністом, але його зламав Микита Хрущов, і він став провідником «відлиги» в радянській літературі. Довженко отримував сталінські премії, очікував призначень, як говорила близька до нього людина, і прагнув визнання, хотів бути серед

ди УРСР 8–9 скликань. Кандидат у члени ЦК КПУ в 1971–1976 рр. Зробив значний внесок в українську літературу. До найкращих творів належить автобіографічна трилогія «Наші тайни», «Дитинство», «Вісімнадцятилітні». Юрій Смолич як письменник уповні реалізувався в жанрі спогадів. Його найвище літературне досягнення – мемуарна трилогія «Розповідь про неспокій», «Розповідь про неспокій триває» та «Розповіді про неспокій немає кінця», а також окремі книги «Я вибираю літературу» та «Мої сучасники».

³ Цимбал Я. Мій улюблений сексот: 10 фактів про Юрія Смолича // Український тиждень : сайт. 03.08.2020. URL: <https://tyzhden.ua/mij-uliublenyj-seksot-10-faktiv-pro-iurii-smolycha> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴ Якір Йона Еммануїлович (1896–1937) – радянський військовий діяч, командарм 1-го рангу, учасник встановлення радянської окупаційної влади в Україні, придушував повстанський рух. Після перемоги більшовиків – командувач Українського військового округу, з 1935 р. – Київського військового округу. У 1937 р., після призначення командувачем Ленінградського військового округу, заарештований і розстріляний.

⁵ Твардовський Олександр Трифонович (1910–1971) – російський поет. Був довголітнім головним редактором журналу «Новый мир», протистояв офіційному курсові Спілки письменників СРСР, даючи місце в журналі представникам нонконформістської літератури. За відхилення від партійної лінії і самвидавну поему «За правом пам'яті», опубліковану на Заході, потрапив у неласку і на початку 1970 р. був усунений з посади головного редактора журналу «Новый мир».

¹ Сверстюк Євген Олександрович (1927–2014) – український літературний критик, есеїст, поет, мислитель, філософ, учасник руху шістдесятництва, політв'язень радянського режиму. Досліджував творчість М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Франка, О. Довженка.

² Смолич Юрій Корнійович (1900–1976) – український радянський письменник, журналіст, театральний критик. Діяч УНР. Таємний інформатор репресивних органів СРСР (НКВС–МДБ–КДБ з 1935 р. до 1953 р.). Депутат Верховної Ра-

«обласканих». А хто міг обласкати? Звичайно, що «вождь усіх народів», «корифей усіх наук» та «машиніст локомотиву історії» товариш Сталін. За словами Михайла Ромма¹: «Олександр Довженко хотів би зробити таку картину, щоб Політбюро, подивившись її, прийняло постанову: дивилися таку-то картину Довженка, ухвалили – організувати таку-то область і зробити все за вказівками О. Довженка, за його картину. Це його мрія» (Т. 2, с. 34).

Тому ця амбівалентність у його думках та вчинках, без сумніву, була присутня. Юрій Шаповал відповідає на це найголовніше питання в загальній оцінці Олександра Довженка таким чином: «Так, Олександр Довженко був генієм. Це не підлягає сумніву. Однак це не повинно заважати проблематизації того, що частина його творчої спадщини працювала на тоталітарний режим» (Т. 1, с. 11). Тут, як пишуть у рецензіях, ми цілком погоджуємося з автором діалогії. Важливе значення для розуміння особистості Олександра Довженка має і такий запис у його щоденнику: «Мені стало трохи страшно, і стало мені боляче, що вмру я, так і не сказавши свого слова людям, так і не виплюнувши свого болю в очі моїм убивцям і катам» (Т. 1, с. 11). Отож, він цілком розумів, що перед ним убивці й кати, але вимушений був співіснувати з ними.

Без сумніву, що на життя, творчість і діяльність Олександра Довженка істотно вплинули його стосунки з Юлією Солнцевою. У двотомнику Юрія Шаповала цьому присвячено спеціальний розділ, який має назву «Юлія, Юлька, Юля-Пуля, Юлюша, Юлія Іполітівна». Мабуть, автор-упорядник хотів показати її в різних іпостасях та вікових категоріях. Колись великий (не побоїмося цього слова!) Михайло Жванецький² говорив: «Ти сам такий, яка жінка біля тебе». Як мені здається, це дуже стосується й Олександра Довженка. Життя пере-

конує, що насправді красивою можна назвати ту жінку, про яку так скаже не один чоловік, а чимало. Щодо зовнішності Юлії Солнцевої, то тут розбіжностей немає – абсолютна більшість сучасників вважали її гарною жінкою, та й сьогодні, через 100 років, їхня оцінка навряд чи може бути піддана сумнівам.

Якщо з красою пані Юлії все зрозуміло, то з іншими талантами все не так очевидно. У народі говорять, що Бог намагається збалансувати якості жінки – якщо дає їй красу, то не дає доброго характеру. Читаємо свідчення Петра Масохи, Тараса Дудки, Юрія Яновського, Юрія Смолича та ін., яких рясно цитує та коментує Юрій Шаповал. Юрій Смолич, наприклад, писав, що «бувати у Довженка вдома важко... Юлія Іполітівна Солнцева прагне відгородити Довженка від відвідувань...»³. Як зауважує Юрій Шаповал, «можливо, Юлія Солнцева відчувала для чого справді Юрій Смолич (він же «Стріла») так прагне зблизитися з Довженком...» (Т. 1, с. 441).

Усі вищезгадані особи дають однозначно негативну характеристику характеру Юлії Іполітівни, а Андрій Тарковський, відповідно, – її режисерським здібностям. Як вказується в деяких спогадах, які цитує Юрій Шаповал, і сам Олександр Довженко матіркував Юлію Солнцеву (щоправда, за її відсутності), неодноразово нарікав на їхні стосунки й офіційно вступив з нею в шлюб лише в 1955 р., тобто лише за півтора роки до того, як пішов із життя. Та й в особистому житті Юлія Іполітівна далеко не була святою. У книзі згадуються її стосунки з генералом Г. Соколовим, зокрема її візит до його вагона, де вона явно не збиралася вивчати статуту Червоної армії. А її захоплення одним «молодим професором, партійним працівником, який має багато закордонних речей, але любить її менше, ніж вона його» (Т. 1, с. 479). І цей перелік можна продовжувати.

Поведінка та особливості контролю над роботою й спадщиною Олександра Довженка, як вважають фахівці, визначались авторитарним характером Юлії Солнцевої. «Страшна у своєму раціональному фанатизмі, обмеженості і тероризмі людина» – так характеризував Солнцеву, наприклад, довженкознавець Юхим Левін⁴. Так що ж, зла красуня, як у народних казках? Але, гадаємо, не все так просто. У зв'язку із цим Юрій Шаповал зазначає, що

¹ Ромм Михайло Ілліч (1901–1971) – радянський кінорежисер, лауреат п'яти Сталінських премій (1941, 1946, 1948, 1949, 1951), Народний артист СРСР (1950), режисер фільмів «Ленін у Жовтні», «Ленін у 1918 році», «Дев'ять днів одного року», «Звичайний фашизм».

² Жванецький Михайло Михайлович (1934–2020) – радянський українського походження письменник-сатирик, виконавець власних творів. Виступи та твори Жванецького вирізняються так званим одеським гумором і децю алегоричною подачею матеріалу. З 1988 р. був художнім керівником Московського театру мініатюр, з 1990 р. – президентом Всесвітнього клубу одеситів.

³ ГДА СБУ (Галузевий державний архів Служби безпеки України). Спр. С-836. Т. 1. Ч. 2. Арк. 299.

⁴ Довженко без гриму. Листи, спогади, архівні знахідки / упоряд. і комент. Віри Агеєвої і Сергія Тримбача. Київ: Комора, 2014. С. 273.

документи справи-формуляру Олександра Довженка ще раз переконливо доводять, що портрет Солнцевої не можна малювати тільки в рожевих або тільки в темних тонах. Це була особа амбівалентна, але ж чомусь Олександр Довженко обрав саме її не для романтичної пригоди, а для спільного життя упродовж майже 30 років (Т. 1, с. 456). Категоричний автор-упорядник і у своїх висновках щодо того, що Юлія Солнцева не була агентом українських чекістів (Т. 1, с. 444).

Слід віддати належне продуманій та логічній структурі роботи, що рецензується. І це не формальний момент, на який звичайно звертають увагу всі рецензенти чи опоненти. Логічність і продуманість тут проявляються в тому, що автор-упорядник спочатку дає аналіз якогось питання, котре стосується його героя, коментує фактичний матеріал, а потім викладає відповідні документи, що підкріплюють та доповнюють його думки, які, треба зауважити, не є тривіальними чи поверховими. Це бачимо одразу, з першого розділу першого тому, якому Юрій Шаповал дав таку саму назву, як і його опонент із цього питання кінорежисер, кіносценарист, поет, літератор, публіцист Олександр Муратов¹ – «Чи можна вибудовувати образ людини на підставі доносів?» Це питання, яке має не лише історичний, а й психологічний, моральний, літературознавчий, ба більше кримінологічний аспект. Обертаючись багато років у науковій тусовці, можемо з упевненістю сказати, що зовсім не кожен науковець відважиться на таке, щоб одразу почати з розбору та аналізу позиції свого опонента. Дехто не бажає навіть згадувати того, хто йому заперечив. На таке може зважитися лише той, хто впевнений у своїх знаннях та своїй правоті, що ми й бачимо з цього розділу, написаного Юрієм Шаповалом.

Щодо доносів у СРСР, то це окрема тема багатотомної монографії за участю істориків, правознавців та психологів. (Хоча є книга з цієї тематики професора Університету Сорбонна Франсуа-Ксав'є Нерара², але вона охоплює лише період 1928–1941 рр. і, зрозуміло, не вичерпує цієї теми.) Епіграфом до такої моно-

графії про доноси в СРСР можуть стати слова, підкреслені Йосипом Сталіним в одному з творів М. Салтикова-Щедріна: «Пишіть, мерзотники, доноси!» Цим він висловив свій невідомий інтерес до цього бісівського заняття, добре приклавши руку до того, щоб воно стало однією з підвалин життєдіяльності багатьох людей у добу панування радянського тоталітарного режиму. Щодо авторів доносів, то це сфера аналізу психологів, психіатрів та кримінологів. Юрій Шаповал вважає, що «доноси створюють люди, що керуються якимись меркантильними, суб'єктивними мотивами (включно із заздрістю чи ненавистю)» (Т. 1, с. 18). По суті, із цим можна погодитися, якщо говорити про доноси з політичної точки зору. Йдучи за думкою вже згаданого професора Франсуа-Ксав'є Нерара, слід визначитися, чи можна, скажімо, вважати доносом повідомлення про вчинення кримінального злочину? Звичайно, ні. Але якщо повернутися в реальність кінця 1930-х рр., то за контрреволюційні злочини (ст. 54 Кримінального кодексу УСРР у редакції 1934 р. – аналог ст. 58 Кримінального кодексу РСФРР) була передбачена відповідальність, зокрема ст. 54–10 Кримінального кодексу УСРР за антирадянську пропаганду й агітацію з санкцією аж до розстрілу³. Чи можна в такій ситуації, коли згідно із законом формально цей проступок є кримінальним злочином, вважати повідомлення про його вчинення доносом? Якщо підходити до цього формально-юридично, з точки зору законів того часу, то – ні. Але якщо відомості, викладені в цій заяві, не підтверджувалися, то винуватим був уже сам їх автор, який повинен був відповідати відповідно до закону за наклеп (ст. 169 Кримінального кодексу УСРР у редакції 1927 р.). Але у практиці 1930-х рр. це було рідкістю. Проте як оцінювати повідомлення інформаторів спецслужби?

Юрій Шаповал зауважує, що справи-формуляри, з якими йому довелося працювати ще з середини 1990-х рр., зовсім не є збірниками заяв-доносів (хоча, ясна річ, цей жанр там, як і у справі Довженка, також присутній). Проте визначальне начиння цих справ – це переважно повідомлення агентів або секретних співробітників (звідси часто тиражоване зазвичай з негативними конотаціями поняття «сексот»). Чекісти в УСРР у добу українізації вживали поняття «таємний працівник» (т/п). Один з авторів цієї рецензії згадує, як у часи підготовки докторської дисертації, у добу

¹ Муратов Олександр Ігорович (нар. 21 квітня 1935, м. Харків) – український кінорежисер, кіносценарист, поет, літератор, публіцист, член правління Національної спілки кінематографістів України.

² Франсуа-Ксав'є Нерар (нар. 1971 р.) – французький письменник і автор багатьох популярних робіт, кандидат історичних наук Університету Париж-1.

³ Кримінальний кодекс УСРР, 1927 р.: за станом на 1949 р. Київ : Держполітвидав, 1950.

«перебудови» в далекому тепер 1990 р., прочитав в одному з центральних московських архівів (тоді Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму) матеріал, який починався словами: «С/с ГПУ повідомляє», де йшлося про відгуки на смерть Ф. Дзержинського в колективі одного з великих заводів Харкова. Відчуття було таким, ніби доторкнувся до якоїсь великої таємниці, відомої не всім, і коли конспіративно ділився нею з колегами-докторантами, вони відверто заздрили.

Інформатори, якщо судити з тексту їхніх повідомлень, доволі часто звинувачували Олександра Довженка в грубості та зверхності. Довженко, якщо й був грубий з кимось, то, очевидно, тому, що вважав ту (справедливо чи ні – це вже інше питання) людину малоздібною чи невмілою. Він знав собі ціну і часто бачив ціну тих, хто його оточував у ті часи. Агент «Тимофєєв» повідомляв своїх начальників у НКВД у 1940 р., що «Довженко завжди мав близьких друзів» (Т. 2, с. 46), що підтверджується й іншими інформаторами, а це говорить про те, що він не був геніальним одинаком чи мізантропом. Звичайно, у нього були конфлікти і з видатними митцями, як-от з Михайлом Роммом, але це теж, на жаль, доволі звичайна річ серед митців та науковців. А що він міг відчувати до Дем'яна Бедного¹, який паплюжив його фільм «Земля», заявляючи, що в ньому показана рум'яна, сита Україна? А це вже не влаштовувало «товариша Придворова», хоча він сам народився в тодішній Херсонській губернії. На його думку, Україна не може бути рум'яною, ситою. Так, очевидно, сьогодні вважають і рашисти, схвалюючи агресію своєї недоімперії проти нашої держави.

Можливо, все сказане вище й не виправдовує Довженка, але принаймні дає можливість його зрозуміти, ба більше, що не це є головним в оцінці його особистості. Постать Тараса Шевченка, наприклад, анітрохи не затьмарює те, що він колись був учасником товариства мочимордія. Тому Олександр Довженко – це назавжди. Його творчість витримала оцінку часом, а це є надважливим для будь-якої творчості.

Не кожен може написати про генія так, щоб це було цікаво, фундаментально, повчально та аргументовано одночасно. *Про генія треба писати талановито*, що й зробив Юрій Шаповал. Цей новий його твір, ми впевнені, своєрідний «masterpiece», як кажуть американці.

¹ Дем'ян Бедний (справжнє прізвище Придворов Юхим Олексійович, 1883–1945) – російський поет українського походження. Один з основоположників літератури «соціалістичного реалізму». У 1920-х рр. його книги розходились накладом понад 2 млн екземплярів. Він був визнаний класиком ще за життя. Проте в окремих творах 1930-х рр. припустився дегероїзації минулого російського народу, за що був підданий партійній критиці. У 1938 р. він був виключений з лав партії та Спілки письменників СРСР. Його твори перестали друкувати, але об'єкти, що носили його ім'я, не були перейменовані. Письменник бідував, змушений був продавати бібліотеку та меблі, але до репресій не дійшло.

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції

Запрошення до співпраці

Шановні автори та читачі нашого журналу!

Прагнучи подальшого вдосконалення нашої спільної з Вами діяльності, ми продовжуємо вести окремий розділ журналу, де роз'яснюємо окремі аспекти щодо порядку подання матеріалів для публікації та висвітлюємо зміни, що відбуваються в редакційній політиці видання. Тим самим ми сподіваємося на досягнення більшого порозуміння з Вами, що сприятиме покращенню якості публікацій за результатами Ваших досліджень і водночас просуванню журналу у світовому інформаційному просторі.

Звертаємо Вашу увагу, що було змінено вимоги до оформлення та подання статей. Нові вимоги наведено нижче, також з ними можна ознайомитися на сайті видання в розділі «Для авторів» (<http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/information/authors>).

Порядок подання матеріалів для публікації в науковому журналі «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

1. Мови публікацій

Публікації подаються українською, російською або англійською мовами, але певні елементи подаються кількома мовами.

2. Способи подання матеріалів

Автор (або один з авторів, якщо публікацію підготовлено кількома авторами) може подати матеріали в електронному вигляді на сайті видання через платформу OJS (за посиланням).

3. Оформлення статті

3.1. Основні технічні вимоги:

- формат основного документа – лише DOC або DOCX;
- обсяг основного тексту – від 4000 до 6000 тис. слів;
- шрифт – Times New Roman 14 кегля (всі елементи);
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля документа: ліворуч – 25 мм, решта – 20 мм; відступ перед та після абзацу – 0;
- абзацний відступ – 1.25
- переноси не використовуються;
- необхідно чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-);
- забороняється ущільнення або розрідження інтервалів між літерами;
- забороняється відбивати абзаци табуляціями або багаторазовими пробілами;
- між словами використовується один пробіл (забороняється розріджувати слова декількома пробілами);
- використовуються лапки формату «»;
- між ініціалами та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl + Shift + пробіл);
- вимоги щодо подання формул, рисунків, таблиць можуть бути визначені окремо в процесі подання матеріалів.

3.2. Вимоги щодо структури статті та її елементів:

- обов'язковими елементами статті є: шифр УДК (визначають фахівці бібліотек), відомості про авторів, назва, анотація з ключовими словами, основний текст, списки посилань;
- обов'язкові елементи мають бути розміщені за відповідним зразком;
- переклад елементів статті на англійську мову (з англійської, якщо статтю підготовлено англійською мовою), крім відомостей про авторів, здійснюють або перевіряють фахівці редакції;

– у відомостях про авторів зазначають електронну пошту як мінімум для одного з авторів, якого визначають інші автори як контактну особу, а в разі подання одноосібної статті автор зазначає свою електронну пошту; такі відомості підлягають опублікуванню.

Зверніть увагу! Редколегія приймає до розгляду оригінальні й оглядові статті і рецензії.

Оригінальна стаття – це рукопис, в якому представлено результати завершеного дослідження з конкретно обраної проблематики. У висновках такої статті має бути чітко зазначено особистий вклад автора(ів) у вирішення порушеної проблеми.

Оглядова стаття – це рукопис, в якому аналізуються, систематизуються та інтегруються результати проведених досліджень у певній галузі з конкретної теми з метою демонстрації існуючих досягнень і визначення подальших тенденцій розвитку в цій галузі знань.

Оглядова стаття має містити не менше 25 посилань.

Також у журналі можуть бути опубліковані рецензії на монографії, підручники, навчальні посібники та інші видання з проблем права і безпеки.

3.3. Вимоги щодо назви

Назва статті має відповідати її змісту, складатися не більше, ніж з 10 слів, не повинна містити аббревіатур, крім (за потреби) загальноприйнятих.

Технічні вимоги: шрифт Times New Roman, 14 пунктів, вирівнювання по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом.

3.4. Вимоги щодо відомостей про авторів

Відомостями про авторів є:

- ім'я, по батькові, прізвище (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання (за наявності);
- місце роботи (організація повністю), назва підрозділу (кафедра, лабораторія, відділ і тощо); посаду не зазначають;
- ORCID (zareєstrувати);
- e-mail автора як контактної особи.

Ці елементи повторюють для кожного автора (як вони повинні бути вказані в публікації).

Технічні вимоги: вирівнювання по ліву сторону, прописними літерами, шрифт напівжирний, Times New Roman.

3.5. Вимоги, що стосуються анотацій

У цілому анотація має бути описовою, включати в себе мету роботи, характеристику проблематики статті, її результати та висновки, зроблені за результатами проведеного дослідження.

Викладення матеріалу в анотації має бути стислим і точним, інформативним, змістовним, структурованим. У тексті слід уживати синтаксичні конструкції, притаманні мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій, застосовувати стандартизовану термінологію. Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації.

Скорочення та умовні позначення, крім загальноновживаних у наукових і технічних текстах, застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

У випадку, коли анотацію підготовлено із грубими порушеннями встановлених вимог, публікацію результатів дослідження може бути затримано редколегією до усунення автором допущених порушень, про що йому повідомляється в письмовій чи усній формі негайно після їх виявлення.

Мови та обсяги анотацій. Анотація подається на початку статті мовою публікації для подальшого її перекладу фахівцями редакції англійською (якщо мовою публікації є українська) або українською (якщо мовою публікації є англійська) мовами. Обсяг анотації має становити 250–300 слів.

Текст анотації повинен бути написаний шрифтом Times New Roman, 14 кегель, інтервал – 1,5.

Ключові слова. Наприкінці кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження та описує тему статті. Сукупність ключових слів повинна відображати основний зміст наукової праці; вони мають бути конкретними у своїй предметній галузі, змістовними й унікальними. Кількість ключових

слів становить від 5 до 8. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок через кому. Необхідно уникати скорочень (допускаються тільки загальноприйняті аббревіатури), оскільки ключові слова будуть використовуватися для індексації. Ключові слова повинні бути написані шрифтом Times New Roman, 14 кегль, через кому.

4. Структура основного тексту

Незалежно від виду статті вона має містити обов'язкові структурні елементи. За бажанням (необхідності) у статті може міститися літературний огляд.

Технічні вимоги до структурних елементів: шрифт Times New Roman, напівжирний, 14 кегль, усі літери прописні.

ВСТУП. У вступі описується актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, обґрунтовується новизна дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, в яких започатковано або продовжено вирішення проблеми, з виокремленням не вирішених раніше частин.

У вступі має бути представлена конкретна досліджувана проблема, якій присвячено статтю. Автор(и) повинні розуміти, що гарний вступ має узагальнювати відповідні аргументи, дані та факти, щоб дати читачеві чітке уявлення про актуальність і важливість для наукової спільноти досліджуваного питання. У цьому розділі також пояснюється передісторія або причини, які спонукають автора(ів) дослідити обрану тему. Вступ не повинен перевищувати 20 % основного тексту статті.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Автор(и) мають чітко сформулювати мету статті, з урахуванням якої необхідно чітко визначити завдання, що будуть вирішуватися у статті. Метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано у процесі дослідження.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ (розділ не є обов'язковим і включається до статті за бажанням автора). У цьому розділі наводяться та коротко описуються наукові праці, в яких досліджувалися проблемні питання, порушені у статті (із вказівкою на конкретні аспекти, що в них розглядалися). З урахуванням цього необхідно визначити невирішені проблеми та зазначити, які саме з них будуть досліджуватися у статті.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Цей розділ повинен бути написаний чітко та стисло, оскільки він надає інформацію щодо методів, інструментів і матеріалів, що використовувалися у процесі дослідження. Виклад матеріалу має бути послідовним, з обґрунтуванням вибору конкретного методу та його сприяння в досягненні поставленої мети і визначених завдань. Такий опис дозволяє читачеві оцінити доцільність використаних методів, а також достовірність отриманих результатів. Автор(и) повинні не просто навести перелік використаних методів, а описати, з якою метою їх було застосовано. У разі використання емпіричних матеріалів (нормативно-правових актів, судових рішень, результатів узагальненої судової практики) також доцільно їх описати.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У цій частині викладаються теоретичні дані, обґрунтовуються нові підходи в осмисленні матеріалу та нове вирішення проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями.

Цей розділ є основною та найважливішою частиною статті, оскільки призначений для інтерпретації результатів роботи відповідно до поставлених мети і завдань, а не просто для пояснення порушеної проблематики.

У цьому розділі автору(ам) необхідно пояснити важливі моменти своїх результатів, щоб існувала відповідність до обговорення. Аналіз досліджуваної проблематики має бути чітким і всебічним. Власні твердження доцільно посилювати за допомогою статистичних даних, судової практики, що додатково підтверджуватиме використання широкого спектра методів збору аналітичної інформації. Якщо отримані результати містять форму таблиць, графіків, словесні описи або їх комбінацію, то вони не повинні бути занадто довгими і занадто великими.

Дискусія повинна бути збагачена посиланнями на результати попередніх досліджень, які були опубліковані в науковій літературі.

Результати дослідження та дискусія повинні складати не менше 60 % від усього рукопису.

ВИСНОВКИ. Висновки мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою і завданнями дослідження. У цьому розділі потрібно всебічно узагальнити викладений матеріал, особливо з точки зору критичної оцінки основних результатів дослідження. Висновки – це не просто повторне викладення даних чи фактів, а узагальнення ключових моментів порушеної проблематики та наведення відповідних шляхів її вирішення. Також у висновках доцільно навести перспективи подальших розвідок із дослідженої проблематики.

5. Оформлення посилань

Під час написання статті обов'язковими є посилання на використані джерела. Такі посилання мають відповідати політиці протидії плагіату й оформлюватися відповідно до стилю *APA*.

Законодавство та нормативні документи потрібно наводити у виносках унизу сторінки, вони не включаються до загального списку бібліографічних посилань. Знаки виносок позначаються цифрами та є однотипними в межах однієї роботи. Цифри вказуються біля слова вгорі, без відступу між словом і знаком.

Посилання у статті надаються в дужках, наприклад: для одного автора – (Кузьмович, 2017); для двох авторів – (Кузьмович, Попович, 2017); для трьох авторів – (Кузьмович, Попович, Александрович, 2017). Якщо більше трьох авторів, то вказується лише перший автор, наприклад (Кузьмович та ін., 2017).

Якщо в тексті статті зазначається автор(и), то посилання оформлюється таким чином: *Як зазначає Є. О. Кузьмович (2017), норма права – це ...* або *У 2017 році відомий правник Є. О. Кузьмович зазначав, що норма права – це ...*

Якщо згадане в рукописі посилання є прямою цитатою або конкретним фактом, необхідно вказати номер сторінки, наприклад: *У науковій літературі норма права визначається як ... (Кузьмович, 2017, с. 6)* або *Як зазначає Є. О. Кузьмович (2017, с. 6), норма права – це ...*

Рекомендується використовувати більше непрямі цитати, ніж прямі.

Усі посилання, зроблені в рукописі, повинні бути зазначені у списку бібліографічних посилань і розміщені в алфавітному порядку. Список бібліографічних посилань оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор DOI (<http://doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати.

Якщо стаття написана українською мовою, додатково додається *References*, який подається англійською мовою (відповідно до 6 видання стилю *APA*). При оформленні *References* автору(ам) необхідно звертатися до першоджерела, що забезпечить надання коректного бібліографічного опису відповідного джерела.

Оформити бібліографічний опис відповідно до стилю *APA* можна на сайтах автоматичного формування посилань: <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

Отже, автор(и) повинен подати 2 списки: за національним стандартом («Список бібліографічних посилань»), який буде розміщено у друкованому версії видання, та за міжнародним стандартом («*References*»), який буде розміщено на сайті журналу, що має міжнародну реєстрацію як самостійне серійне видання. До міжнародних баз даних списки посилань подаються редакцією у формі, яка ними вимагається, зазвичай за міжнародним стандартом.

Правильний опис використаних джерел у списках бібліографічних посилань є запорукою того, що цитована праця буде врахована під час оцінювання наукової діяльності її автора(ів), організації, країни. Ми також хочемо, щоб за правильними цитуваннями можна було визначити не лише внесок конкретного автора в наукову діяльність, а й науковий рівень нашого журналу, його авторитетність тощо.

Редагування *С. С. Тарасової, Н. Й. Михайличенко*
Внесення правок *С. С. Тарасової, Н. Й. Михайличенко*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *О. О. Статівки*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення
та радіомовлення рішенням № 1739 від 23.05.2024
(ідентифікатор медіа R30-05239)

Підписано до друку 21.06.2024. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 20,07. Тираж 50 прим. Зам. № 2024- .

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.